

ต้นฉบับสมบูรณ์

โครงการหนังสือคู่มือภูมิภาค
แอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา

โดย ผศ.วราภรณ์ จุลปานนท์ และคณะ

กุมภาพันธ์ พ.ศ.2546

โครงการหนังสือคู่มือภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา

คณะผู้วิจัย

1. ผศ.วราภรณ์ จุลปานนท์	มหาวิทยาลัยรามคำแหง
2. ผศ.ชูศักดิ์ สุทธิสา	มศว.มหาสารคาม

ได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
ชุดโครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค

คำนำ

แม้ภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา จะยังคงอ่อนแอด้วยโรคภัยไข้เจ็บ ความขัดแย้งสงครามกลางเมืองและขณะนี้ชาวแอฟริกันกำลังดำเนินความพยายามเพื่อพยุงความอยู่รอดของสังคมแอฟริกันเอง แต่สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ไม่อาจมีใครปฏิเสธได้มาทุกยุคทุกสมัยนั่นคือ ผืนแผ่นดินแอฟริกันปกคลุมความอุดมสมบูรณ์ ความร่ำรวย และความหายากเอาไว้ และด้วยความร่ำรวยนี้เองที่ทำให้แอฟริกาดำถูกบิดเบือนความจริง ถูกปกปิด และถูกกันออกไปจากความรับรู้ของชาวโลก จนทำให้แอฟริกายากจะเป็นที่รู้จักแก่โลกภายนอก โดยเฉพาะโลกที่อยู่ห่างไกลออกไปด้านตะวันออกหรือภูมิภาคเอเชียของเรา

ความพยายามสร้างความเข้าใจแอฟริกาที่เป็นจริงในภูมิภาคของเราจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดเนื่องจากความสัมพันธ์เอเชีย-แอฟริกาหรือไทย-แอฟริกากำลังทวีความสำคัญขึ้นทุกวินาทีที่รถไฟขบวนโลกาภิวัตน์กำลังขับเคลื่อนอย่างไม่หยุดยั้ง โครงการจัดทำหนังสือภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยการอุดหนุนทุนวิจัย จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยผ่านโครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค (อบศ.5) ด้วยการสนับสนุนดังกล่าวนี้เองทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสรวบรวมข้อมูลใน 3 ทวีปคือ ยุโรป- เอเชีย และแอฟริกาจนทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและกว้างในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณมหาวิทยาลัยลูแวง เบเลียม (University of Louvain) ซึ่งได้ช่วยเปิดโลกแอฟริกาตลอดเวลาที่ได้ศึกษาอยู่ รวมทั้งเพื่อน ๆ ชาวแอฟริกันคำที่นั่นที่ช่วยสร้างความเข้าใจวิถีชีวิตแอฟริกันแก่ผู้วิจัย ขอขอบคุณ คุณธีระพงษ์ วานิชชานนท์ ท่านกงสุล สถานเอกอัครราชทูตไทย ณ พริทอเรีย สำหรับความกรุณาของท่าน ตลอดเวลา ที่ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลในแอฟริกาใต้ ตลอดจนขอขอบคุณคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหงสถานที่ทำงานอันเป็นที่รัก และขอขอบคุณ คุณนงค์พงา รุจิหาญ สำหรับความอดสาหะของเธอในการพิมพ์งานวิจัยฉบับนี้

สุดท้ายหากคุณความดีของหนังสือเล่มนี้จะพึงมีแก่สังคมโดยรวมผู้เขียนขอมอบเป็นสิ่งบูชาพระคุณบิดา-มารดาผู้ล่วงลับ แต่หากจะมีสิ่งบกพร่องผิดพลาดประการใดแล้ว ผู้วิจัยขอรับผิดชอบและจะได้แก้ไขติดตามต่อไป

ผศ.วราภรณ์ จุลปานนท์

บทคัดย่อ

งานวิจัยเกี่ยวกับภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารานี้มีจุดประสงค์สำคัญคือการศึกษาลักษณะโดยทั่วไปของภูมิภาคดังกล่าวเริ่มจากประวัติความเป็นมาของแอฟริกา ความสำคัญและศักยภาพของแอฟริกาต่อโลกและไทย ปัญหาเผชิญหน้าแอฟริกาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง โรคระบาดหรือโรคเอดส์ ปัญหาสภาพแวดล้อมหรือการขยายตัวของทะเลทรายในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา ความขัดแย้งและกระบวนการสันติภาพในภูมิภาคนี้ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารากับภูมิภาคอื่น ๆ ของโลกและไทย ตลอดจนเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา เพื่อเพิ่มพูนท่าทีอันแข็งแกร่งของไทยในภูมิภาคแถบนี้

ผลการศึกษาวิจัยนี้ชี้ให้เห็นความเป็นจริงที่มีลักษณะขัดแย้งกันภายในภูมิภาค กล่าวคือ แอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารายังคงเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของโลกอีกต่อไปเสมอจากความเป็นดินแดนที่ร่ำรวยด้านแร่ธาตุที่มีค่าและหายาก มีความหลากหลายด้านพหุศาสตร์ และสัตว์ป่ามีความสวยงามทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นจุดแข็งสำคัญของภูมิภาค ในทางตรงกันข้ามแอฟริกาดำยังอ่อนแอทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หนี้สิน คุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ ถูกคุกคามโดยโรคระบาดและโรคเอดส์ ผู้นำแอฟริกันไม่ชำนาญในการบริหารปกครองประเทศและยังคงเป็นดินแดนที่ถูกรุมด้วยสงครามกลางเมือง ความขัดแย้งทางเผ่าพันธุ์ ปัญหาเหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นผลของ “มรดกอาณานิคม” อันมีสาเหตุสำคัญมาจากความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคกับยุโรปภายใต้การปกครอง “ระบบอาณานิคม” และผู้นำแอฟริกันเอง การให้เอกราชประเทศต่าง ๆ ในแอฟริกาในช่วงทศวรรษ 1960 จึงเป็นการให้เอกราชแต่เพียงในนาม แอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราในปัจจุบันนี้ยังคงพึ่งพาและอยู่ภายใต้อิทธิพลทางเศรษฐกิจ การเมืองต่อยุโรปและตะวันตก ประสบความล้มเหลวในการพัฒนาประเทศจนเสี่ยงที่จะหลุดจากวงโคจรระบบทุนนิยมโลก พันธมิตรโลกซึ่งได้แก่ สหรัฐฯ ยุโรป ญี่ปุ่น จึงต้องแสวงหาเส้นทางพัฒนาแอฟริกาดำใหม่ จึงมีแนวโน้มว่าความพยายามพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจหรือความรับผิดชอบต่อชะตาชีวิตของชาวแอฟริกันตัวเอง ตลอดจนการผนึกความร่วมมือระหว่างประเทศใต้-ใต้ หรือแอฟริกา-เอเชีย จะเป็นทางออกสำคัญที่สมควรเสริมสร้างและติดตามต่อไป

Abstract

The important purpose of this research is to study the nature of sub-Saharan Africa in many aspects particularly her potential to the world and Thailand, african history, the environment, social and economic problems including the conflict and peace process, the relationship between sub-Saharan Africa and other regions. The ultimate goal is to strengthen both good understanding about sub-Saharan Africa and Thailand's position of strength in the region.

The study and analysis of these problems indicate the contrary reality that on one side, sub-Saharan Africa is always the world's natural resources due to her riches in rare gems and precious minerals, her diversity of floral and faunal especially natural magnificence; on the other side, the region is very weakened by economics social and political problems, human resources fragile, African leaders, high debt repayments, epidemic diseases; HIV/AIDS, desertification, tribal conflict and civil war.

Almost all these problems are "Colonial Legacy" caused by unequal relationship between Europe and Africa under colonial rule and "African leaders." The independence of African countries in 1960s is only pseudo phenomenon. Sub-Saharan Africa still depend on Europe and the West. Countries developments for many decades is not so progress that black african risk disintegrate in the global capital economic system. Although World Coalition or Europe, United States and Japan have searched for the new initiative to develop sub-Saharan Africa, self-reliance and great South-South cooperation is the benign solution for black african to all these problems.

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(ก)
บทคัดย่อภาษาไทย	(ข)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ค)
บทที่	
1 ประวัติความเป็นมาของแอฟริกา	1
1.1 แอฟริกาก่อนที่ชาวยุโรปเข้ามาติดต่อ	1
1.2 แอฟริกาเมื่อชาวยุโรปเข้ามาติดต่อ	18
1.3 นโยบายของมหาอำนาจยุโรปในการปกครองแอฟริกา	24
1.4 มรดกออาณานิคม	35
1.5 การค้าทาสและผลกระทบต่อแอฟริกา	43
1.6 ความพยายามเพื่อรวมแอฟริกัน	50
1.7 แอฟริกากับการได้เอกราช	56
1.8 การแบ่งแยกผิวในแอฟริกาใต้	58
2 ความสำคัญของแอฟริกา	61
2.1 ศักยภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติ	61
2.2 จุลยุทธศาสตร์สำคัญ	63
2.3 ความสำคัญด้านการเมือง	63
2.4 ลักษณะทางภูมิศาสตร์	65
2.5 สภาพภูมิอากาศ	70
2.6 ประชากรและวัฒนธรรม (ภาษา ศาสนา การศึกษา และครอบครัว)	72
2.7 ปริมาณประชากร สุขภาพ และแนวโน้ม	90
2.8 ระบบอาณานิคมและการแพร่กระจายของวัฒนธรรมอื่น ๆ	95
2.9 เผ่าพันธุ์และความขัดแย้งทางวัฒนธรรม	98
	หน้า

3	ปัญหาสภาพแวดล้อมในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา	104
3.1	การทำลายป่าไม้	104
3.2	ผลกระทบจากการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้	107
3.3	การขยายตัวของทะเลทราย	112
3.4	สาเหตุของการขยายตัวของทะเลทราย	114
3.5	ยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาการขยายตัวของทะเลทราย	116
4	สภาพเศรษฐกิจ การเมือง สังคมของแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา	121
4.1	สภาพเศรษฐกิจของแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา	121
4.2	ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจ	123
4.3	เหตุผลที่การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจล้มเหลว	135
4.4	ผลกระทบจากการปฏิรูปเศรษฐกิจตามแนวทาง SAPs	143
4.5	การเมือง การปกครอง	144
4.6	ผู้นำประเทศในแอฟริกา	154
4.7	สภาพสังคมของแอฟริกา	163
5	ความขัดแย้งและกระบวนการสันติภาพในแอฟริกา	167
5.1	ธรรมชาติของความขัดแย้งในแอฟริกา	167
5.2	สหประชาชาติกับกระบวนการสันติภาพในแอฟริกา	169
5.3	สงครามกลางเมืองในสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก และกระบวนการสันติภาพ	176
5.4	สงครามกลางเมืองในเซียร์ราเลโอนและกระบวนการสันติภาพ	182
6	ความสัมพันธ์ระหว่างแอฟริกากับภูมิภาคอื่น ๆ ของโลก (ค.ศ.1960-ปัจจุบัน)	191
6.1	ความสัมพันธ์แอฟริกา-ยุโรป	191
6.2	ความสัมพันธ์แอฟริกา-สหรัฐฯ	204
6.3	ความสัมพันธ์แอฟริกา-ญี่ปุ่น	211
6.4	ความสัมพันธ์แอฟริกา-เอเชีย	215

7	ความสัมพันธ์แอฟริกา-ไทย	227
7.1	ความสำคัญของแอฟริกาต่อไทย	227
7.2	นโยบายไทยต่อแอฟริกา	236
1.3	บทบาทด้านการพัฒนาของไทยต่อแอฟริกา	238
8	แอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา : วิเคราะห์และแนวโน้ม	244
ผนวก ก.	จำนวนประชากรอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอายุเฉลี่ย	248
ผนวก ข.	อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเฉลี่ยของกลุ่มประเทศที่พัฒนาน้อยที่สุดในแอฟริกา 34 ประเทศ	250
ผนวก ค.	รายชื่อผู้นำประเทศต่าง ๆ ในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา	251
ผนวก ง.	องค์กรส่วนภูมิภาคในแอฟริกา	253
ผนวก จ.	แผนปฏิบัติการเพื่อพัฒนาแอฟริกาของกลุ่มประเทศ จี-8 และประเทศแอฟริกา	265
ผนวก ฉ.	สถิติการค้าระหว่างไทยและภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา	268
ผนวก ช.	การขอวีซ่าเข้าประเทศในภูมิภาคแอฟริกา	276
	บรรณานุกรม	279

สารบัญภาพประกอบ

หน้า

1. แผนที่แสดงประเทศต่าง ๆ ในแอฟริกา	(ง)
2. อาณาจักรแอฟริกันดำและโลกียิปต์โบราณ	3
3. อาณาจักรแอฟริกาตะวันตกและตอนกลางของทวีป	14
4. อาณานิคมของอังกฤษในแอฟริกา	26
5. ดินแดนแอฟริกาในครอบครองของเจ้าอาณานิคมใน ค.ศ.1896	34
6. โซ่ล่ามทาสผิวดำในยุคที่การค้าทาสเฟื่องฟู	42
7. การสำรวจแอฟริกาตอนใต้ของ ดร.ลิฟวิง สโตน	44
8. ชาวแอฟริกันดำถูกจับตัวมาขายเป็นทาส	44
9. การค้าทาสแอฟริกันดำ	45
10. เส้นทางการค้าทาส	46
11. ชาวแอฟริกันดำถูกจับลงเรือข้ามมหาสมุทรแอตแลนติกไปโลกใหม่	47
12. วิลเลียม ดูบัว	51
13. ความเหี้ย เอ็นครูมาห์	55
14. ประเทศต่าง ๆ ในแอฟริกากับการได้รับเอกราช	57
15. ลักษณะทางกายภาพของแอฟริกา	64
16. ชนเผ่าต่าง ๆ ของแอฟริกา	75
17. ภาพลายต่าง ๆ ในผ้าพิมพ์อตินครา	82
18. ภาพลวดลายต่าง ๆ ของผ้าทอเคนเต	84
19. ภาพลวดลายของผ้าทอเคนเต	85
20. ภาพอดีตผู้นำสหรัฐฯ สวมผ้าทอพื้นเมืองกานา	88
21. วัฒนธรรมแอฟริกันดำเน้นความร่วมมือในชุมชน	97
22. สภาพพื้นที่ทางธรรมชาติของแอฟริกา	111
23. ภาพความอดอยากของประชากรแอฟริกาจากสภาพแวดล้อมแห้งแล้ง	113
24. ประธานาธิบดีเนลสัน เมนเดลลา	158

	หน้า
25. เกาะรอบบินที่ตั้งที่คุ่มขังอดีตประธานาธิบดีเนลสัน แมนเดลา	160
26. แผนที่ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก	175
27. แผนที่ประเทศเซียร์ราเลโอน	181
28. การประชุมสุดยอดกลุ่ม G-8 ที่แคนาดา (ค.ศ.2002)	246

สารบัญตารางประกอบ

	หน้า
1. วันที่ได้รับเอกราชของประเทศในแอฟริกา	58
2. ความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมแอฟริกันและวัฒนธรรมยุโรป	96
3. การประเมินอัตราพื้นที่ป่าไม้ที่สูญเสียในพื้นที่ป่าไม้เขตร้อน (1981-1990)	105
4. จำนวนงบประมาณเพื่อปรับปรุงสภาพป่าของประเทศในแอฟริกา	109
5. จำนวนปลูกล้าในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราและโลก	115
6. สถิติอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา	122
7. คุณค่าของแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา	124
8. การเปรียบเทียบเสรีภาพทางเศรษฐกิจ	138
9. ความพยายามทำให้เป็นประชาธิปไตยในแอฟริกา	153
10. สหประชาชาติกับความขัดแย้งในแอฟริกา (1989-1999)	171
11. ประเทศที่ให้เงินสนับสนุนกองทุนพัฒนายุโรป (EDF)	196
12. ศักยภาพด้านทรัพยากรแร่ธาตุและอัญมณีในแอฟริกาตอนใต้ที่สำคัญต่อไทย	229

บทที่ 1

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของแอฟริกา

1.1 แอฟริกาก่อนที่ชาวยุโรปเข้ามาติดต่อด้วย

แอฟริกามีความยิ่งใหญ่ทั้งในอดีตและปัจจุบัน แม้ว่าขณะนี้กำลังได้รับผลกระทบจากวิวัฒนาการของกระแสทุนนิยมโลก จนต้องเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์หลายประการ อาทิ วิกฤตด้านหนี้สิน ความยากจน สิ่งแวดล้อม โรคระบาด หรือสงครามกลางเมืองก็ตาม เดิมนักประวัติศาสตร์มักเขียนประวัติศาสตร์แอฟริการาวกับว่าแอฟริกาเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ยุโรป¹ นั้นหมายความว่าคนส่วนใหญ่ได้รับรู้ความเป็นไปของแอฟริกาก็เมื่อชาวยุโรปเข้าไปสัมผัสหรือติดต่อกับแอฟริกาในศตวรรษที่ 15 เท่านั้น ส่วนประวัติศาสตร์ความเป็นมาในยุคก่อนหน้านี้ (4000 ปีก่อนคริสตกาล – ค.ศ.1400) ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักหรือหากรู้จักก็เป็นส่วนน้อยเต็มที นั้นเพราะว่าข้อจำกัดด้านข้อมูล หลักฐานของแอฟริกาเอง คนส่วนมากจึงเชื่อว่าแอฟริกาเป็นทวีปมืด (Dark Continent) มีความลึกลับ (Myth) หรือเป็นทวีปที่ปราศจากอารยธรรม

อย่างไรก็ดีความพยายามของนักประวัติศาสตร์ในการศึกษาอดีตของแอฟริกา ประสบผลสำเร็จเนื่องจากได้รับการสนองตอบจากชาวแอฟริกันดำเผ่าต่าง ๆ ที่มีความชำนาญในการเล่าประวัติศาสตร์ หรือเขียนเรื่องราวของแอฟริกาในอดีต ตลอดจนเรื่องราวที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของแอฟริกากับโลกภายนอกในสมัยกลาง ซึ่งนักประวัติศาสตร์สามารถนำข้อมูลเหล่านี้มาตรวจสอบความแม่นยำกับข้อมูลที่ได้นักเดินทาง หรือนักภูมิศาสตร์ภายนอกแอฟริกา โดยเฉพาะนักเดินทางหรือพ่อค้าชาวกรีก และชาวอาหรับที่ได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ของแอฟริกาไว้ รวมทั้งการตรวจพบหลักฐานทางโบราณคดีในแอฟริกาการวิเคราะห์ DNA และการเปรียบเทียบด้านภาษาหรือการตรวจกลุ่มเลือดของชาวแอฟริกัน ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของแอฟริกา จนนำไปสู่การเปิดโอกาสให้แอฟริกา

---

¹ Immanuel Wallerstein, **Africa : The Politics of Independence** (New York : Vintage Books, 1961), p.11.

ได้ค้นพบตนเอง (Africa's self-discovery) หรือทำให้แอฟริกาได้เป็นที่รู้จักในระดับสากล

นักธรรมชาติวิทยาชาวอังกฤษชาร์ล ดาร์วิน ได้เสนอทฤษฎีว่าด้วยวิวัฒนาการของมนุษย์ เมื่อปี ค.ศ.1859 โดยได้กล่าวว่า สถานที่กำเนิดของมนุษย์แห่งแรกน่าจะอยู่ที่แอฟริกา¹ ซึ่งการเสนอข้อคิดเห็นดังกล่าวนี้ได้ก่อให้เกิดการโต้เถียงอย่างมากในยุโรป เนื่องจากเป็นช่วงที่ยุโรปดำเนินนโยบายขยายอาณานิคมและมีความคิดเกี่ยวกับความเหนือกว่าของชนผิวขาวซึ่งยากที่จะยอมรับได้ว่า บรรพบุรุษของมนุษย์มีจุดกำเนิดจากแอฟริกา แต่ต่อมาในทศวรรษที่ 1950 ได้มีงานวิจัยทางวิทยาศาสตร์พิสูจน์ได้ว่า แอฟริกาเป็น “แหล่งกำเนิดของมนุษยชาติ” (cradle of humankind) โดยในปี ค.ศ.1975 ได้มีการค้นพบหลักฐานสำคัญเช่น กะโหลกศีรษะมนุษย์โบราณ (Homo erectus) ซึ่งมีชีวิตอยู่เมื่อ 1.5 ล้านปีที่แล้วกระจายอยู่บริเวณทะเลสาบทรูกันนา (Turkana) และหุบเขา Great Rift ในแถบแอฟริกาตะวันออก สำหรับมนุษย์สมัยใหม่ในยุคแรก ๆ (Homo Sapiens) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ‘Wise Man’ และมีความสามารถทางสมอง 1300-1400 CC ได้มีการค้นพบอีกเช่นกันในแอฟริกา ซึ่งมนุษย์เหล่านี้ดำรงชีวิตอยู่ในระหว่าง 200,000-100,000 ปีที่แล้ว วิวัฒนาการสุดท้ายของมนุษย์ Homo sapiens sapiens ซึ่งมีความสามารถทางสมองโดยเฉลี่ย 1400 CC มีชีวิตอยู่เมื่อ 40,000 ปีก่อนคริสตกาล ก็มีจุดกำเนิดใน แอฟริกา และได้อพยพกระจายไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลกในราว 10,000 ปีก่อนคริสตกาล

ประวัติศาสตร์สมัยโบราณของแอฟริกา* หรืออารยธรรมของแอฟริกันดำนั้น มีจุดเริ่มต้นที่อาณาจักรนูเบียอียิปต์ ในราว 4000 – 1000 ปีก่อนคริสตกาล (ศึกษาภาพในหน้า 3 ประกอบ) แม้บางครั้งจะมีการโต้เถียงว่าอียิปต์เป็นส่วนหนึ่งของโลกตะวันออกกลางหรือเป็นจุดกำเนิดของอารยธรรมตะวันตก แต่นักประวัติศาสตร์กรีกไม่ว่าจะเป็นเฮโรโดตัส ไคโอโครุส ซีซุส และอริสโตเติล ต่างให้การรับรองว่าคนอียิปต์โบราณต่างมีผิวดำ นอกจากนี้ ชาวแอฟริกันทั้งหลายได้พยายามศึกษาวิจัยและพบว่าผู้สร้างโบสถ์

¹ Kevin Shillington, **History of Africa** (London: Macmillan Education LTD, 1995), p.5.

* ดินแดนที่เป็นแหล่งอารยธรรมของแอฟริกันสมัยโบราณอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำไนล์ หรือเรียกว่า Black Kingdom of the Nile มีชื่อว่า “อาณาจักรนูเบีย” ซึ่งมีเมืองหลวงอยู่ที่นาปาตา (Napata) และ “อาณาจักรคุช” ซึ่งมีเมืองหลวงอยู่ที่เมโร

วิหาร อนุสาวรีย์ นักวิทยาศาสตร์และนักคิดด้านศาสนาในโลกอียิปต์โบราณนั้นต่างเป็นชนเผ่านิโกร ซึ่งก็คือคนผิวดำ นอกจากนี้ผู้เชี่ยวชาญด้านแอฟริกันศึกษาได้ย้าว่าอารยธรรมแอฟริกันแสดงออกโดยวัฒนธรรมโบราณในกลุ่มแม่น้ำไนล์ ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ได้ชี้ให้เห็นว่าอารยธรรมอียิปต์ก็คือ ส่วนหนึ่งของอารยธรรมของแอฟริกันด้วย แต่ไม่ว่าการโต้เถียงจะจบลงอย่างไร ข้อเท็จจริงก็คือ อารยธรรมอียิปต์หรืออารยธรรมกลุ่มแม่น้ำไนล์ต่างมีผลกระทบ และมีอิทธิพลในหลายด้าน อาทิ การเมืองการปกครอง ศิลปสถาปัตยกรรม วิทยาศาสตร์ ต่อทั้งโลกตะวันตกและแอฟริกาด้วยกันทั้งสิ้น¹

ตัวอย่างของอิทธิพลอียิปต์ต่อแอฟริกาที่ชัดเจนก็คือ โครงสร้างสังคมการปกครองของอาณาจักรนูเบีย และคุช รวมทั้งแนวความคิดเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องชีวิต ความตาย คุณค่าของเด็ก ความดีสูงสุดของพื้นแผ่นดิน และการเคารพยำเกรงบรรพบุรุษ ซึ่งต่างเป็นมรดกวัฒนธรรมที่แอฟริกาได้รับการสืบทอดมาจากอารยธรรมของอียิปต์โบราณ เห็นได้จากการแผ่ขยายอำนาจไปยังอาณาบริเวณตอนใต้โดยอาศัยแม่น้ำไนล์ของกษัตริย์อียิปต์ โดยนักโบราณคดีได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ยุคนี้จากหลุมฝังศพของชาวนูเบีย ซึ่งมีการบรรจุอวัยวะทองแดงไว้ในหลุมศพด้วย ดังนั้นชนเผ่าต่าง ๆ ในสมัยโบราณจึงอยู่ภายใต้อิทธิพลของกษัตริย์แห่งอียิปต์ ต่อมาในสมัยราชวงศ์สุดท้ายของอาณาจักรอียิปต์ (ประมาณ 2500 ปีก่อนคริสตกาล) กองกำลังทหารอียิปต์ได้เดินทางลงใต้ไปจนถึงซูดาน เพื่อสำรวจเส้นทางการค้าและได้มีการนำทรัพยากรจากทางใต้ เช่น งาช้าง กายาน หนังสัตว์ หรือไม้สีดามาถวายกษัตริย์แห่งอียิปต์ แต่การไปแสวงหาทรัพยากรจากดินแดนไกลทางใต้นั้น ทหารอียิปต์ได้รับการต่อต้านจากชนเผ่าท้องถิ่นจนอ่อนกำลังลง และในที่สุดอาณาจักรอียิปต์ยุคแรก ก็สิ้นสุดลงในราว 2260 ปี ก่อนคริสตกาล

อย่างไรก็ตาม อียิปต์ได้รวมตัวและสร้างเอกภาพอีกครั้งในราว 2150 ปีก่อนคริสตกาลเรียกว่า อาณาจักรอียิปต์กลาง ในสมัยนี้อียิปต์ได้ทำการค้ากับดินแดนตอนใต้อย่างกว้างขวางควบคู่ไปกับการสร้างป้อมปราการและคลังเก็บสินค้า พร้อมจัดทหารเวรยามบริเวณกลุ่มแม่น้ำไนล์ เพื่อป้องกันการต่อต้านจากชนเผ่าตอนใต้ หรือชนพื้นเมืองโบราณ จุดเด่นในสมัยนี้คือการค้า กล่าวคือ บริเวณใกล้ ๆ คลังเก็บสินค้า จะมี

¹ Immanuel Wallerstein, **Africa : The Politics of Independence** (New York : Vintage Books, 1961), p.12.

โรงงานผลิตวัตถุศิลปะหลายประเภท เช่น หินโส ภาชนะ ลูกปัด ได้มีการค้นพบโบราณวัตถุ เหล่านี้ บริเวณเมืองเดอร์มา ลุ่มแม่น้ำไนล์ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการเริ่มต้นของวัฒนธรรมนูเบีย หรือวัฒนธรรมที่ได้รับการผสมกลมกลืนระหว่างวัฒนธรรมอียิปต์และวัฒนธรรมของชนเผ่าพื้นเมืองที่อาศัยอยู่บริเวณนั้น ๆ เห็นได้จากห้องเก็บศพของชาว นูเบียที่มีลักษณะคล้ายหลุมฝังศพ ของอียิปต์โบราณ

อาณาจักรกลางแห่งอียิปต์ สิ้นสุดลงก่อนการเข้ามามีอิทธิพลของพวกฮิกซอส ในราว 1800 ปีก่อนคริสตกาล ยังผลให้นูเบีย ได้รับอิทธิพลขณะที่ยังคงมีความสัมพันธ์ทางการค้าการพาณิชย์ กับดินแดนทางตอนเหนือ อย่างไรก็ตามการคงอำนาจของฮิกซอสในดินแดนแห่งนี้ไม่ยั่งยืนเพราะได้ถูกทหารและผู้ปกครองแห่งเมืองฮิบซึ่งรวมกำลังอยู่ทางดินแดนตอนใต้ต่อต้าน ในราว 1700 ปีก่อนคริสตกาล โดยการช่วยเหลือจากทหารรับจ้างชูดานแล้วดังนั้นผู้ปกครองแห่งเมืองฮิบจึงได้รวมอียิปต์ใหม่หรือที่เรียกว่าอาณาจักรใหม่ที่กินอาณาเขตกว้างขวางกว่าเดิม จนถึงเมืองเมโร (ในดินแดนคุช) ในที่สุดอิทธิพลและอารยธรรมของอียิปต์จึงขยายไปไกลจนสามารถควบคุมชูดานโดยสมบูรณ์กษัตริย์อียิปต์ โดยเฉพาะกษัตริย์อเมนโฮเทปที่ 3 ได้หันมาทูลบารุงศาสนาและได้สร้างวัดสำคัญที่เมืองซัคบี้ (ราว 1350 ปีก่อนคริสตกาล) เนื่องจากอียิปต์ได้เข้าสู่ความสงบแล้ว

การให้ความสนใจในทางศาสนาอย่างมากของกษัตริย์อียิปต์ดังกล่าว อีกทั้งการเผชิญหน้ากับปัญหาด้านการบริหารปกครองประเทศทำให้อำนาจของอียิปต์เริ่มลดลง ขณะเดียวกันกับการปกครองและกองทหารของนูเบีย เริ่มมีความเข้มแข็งมากขึ้นจนสามารถก่อตั้งเป็นอาณาจักรที่อิสระจากอียิปต์เรียกว่าอาณาจักรนูเบีย และได้สถาปนาเมืองหลวงที่นาปาตา ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของโลกโบราณในยุคนี้ ในช่วงประมาณ 800 ปีก่อนคริสตกาล กษัตริย์แห่งนูเบียได้ปกครองอาณาจักรนี้ในฐานะราชวงศ์ที่ 25 ของฟาโรห์¹ และแม้ว่าอียิปต์จะสูญเสียอิทธิพลลงในช่วงเวลานี้ แต่อาณาจักรนูเบียและคุชยังคงรักษาวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแบบอียิปต์ไว้ จนกระทั่งในอีก 1 ศตวรรษต่อมาอาณาจักรคุชถูกรุกรานโดยพวกอัสซีเรียนและในที่สุดกษัตริย์แห่งคุชก็มีอำนาจด้านทาน

¹ Jerah Johnson, **Africa and the West** (Illinois : the Dryden Press, 1974), P.41.

กองกำลังของแอสซีเรียได้ จึงได้อพยพลงทางใต้เป็นการยุติการปกครองโดยกษัตริย์คูช ภายใต้ราชวงศ์ฟาโรห์แห่งอียิปต์

ต่อมาชาวคูชได้ตั้งเมืองหลวงใหม่ที่ เมโร (Meroe) อาณาจักรแห่งใหม่รุ่งเรืองเป็นเวลาหลายศตวรรษ ที่เมโรนี้เองชาวคูชได้พัฒนาอุตสาหกรรมเหล็กกล้า การค้าขาย เจริญรุ่งเรืองจนทำการค้ากับกลุ่มชนที่อยู่บริเวณเมดิเตอร์เรเนียน และตะวันออกใกล้ กับยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีโบราณทั้งทางด้านศาสนาและพิธีการที่สืบทอดมาจาก อียิปต์จนอาณาจักรแห่งนี้ประสบปัญหาความอ่อนแอจนลงในราวช่วง คริสตศตวรรษที่ 2 ขณะเดียวกับที่อาณาจักรใกล้เคียงทางตะวันออกคือ แอซซุม (Axum) ซึ่งกำลังรุ่งเรืองทางการค้าได้ก้าวขึ้นมามีบทบาทและได้ส่งกองกำลังเข้ารุกรานเมโร ในราวศตวรรษที่ 4 (ในช่วงนี้อาณาจักรแอซซุมได้รับอิทธิพลจากคริสตศาสนา โดยสมบูรณ์แล้ว)* กษัตริย์แห่งแอซซุมได้ เข้ายึดเมโรและทำลายอาณาจักรคูชลง (ข้อที่น่าสังเกตก็คืออาณาจักรแอซซุมได้ปกครองดินแดนและอยู่รอดมาจนถึงศตวรรษที่ 20 โดยนำอาณาจักรเข้าสู่ยุคใหม่ในฐานะรัฐเอธิโอเปีย)

ส่วนชาวคูชต้องอพยพไปทางตะวันตกคือไปยังดาร์ฟูร์ (Dafur) และคานेम-บอร์นู (Kanem-Bornu) (ดูภาพประกอบ ในหน้า 3) และค่อย ๆ พัฒนาขึ้นเป็นรัฐรอบ ๆ ทะเลสาบชาด นอกจากนี้ยังมีพัฒนาการของกลุ่มรัฐต่าง ๆ บริเวณทุ่งชาวันนา ซึ่งเป็นกลุ่มรัฐที่ได้รับอิทธิพลอียิปต์น้อยกว่านูเบียหรือคูช ซึ่งนักประวัติศาสตร์เรียกลักษณะของรัฐเหล่านี้ว่าเป็น “รัฐชูดาน”** หรือรัฐของคนดำสำหรับการจัดโครงสร้างทางการเมืองของรัฐเหล่านี้มีลักษณะเป็นระบบกลุ่มเครือญาติ เช่น กลุ่มครอบครัว หรือเผ่าชน แตกต่างจากวิวัฒนาการโครงสร้างทางการเมืองของยุโรปสมัยกลาง ซึ่งคือระบบฟิวดัลที่แอฟริกาพัฒนามาเช่นนี้ก็เพราะแอฟริกาไม่มีปัญหาเรื่องที่ดินน้อยเกินไปหรือจำนวนคนมากเกินไป ดังนั้น ภัยแล้งสำคัญในการปกครองสมัยนี้จึง ได้แก่ ผู้นำท้องถิ่น

---

* ประชาชนส่วนใหญ่ในแอซซุมนับถือคริสต์ แอซซุมจึงถูกเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ มรดกโบราณของศาสนาคริสต์ ซึ่งปัจจุบันคือเอธิโอเปีย สำหรับอิทธิพลของศาสนาคริสต์ในแอฟริกาเริ่มในดินแดนด้านเหนือของแอฟริกาเมื่อประมาณ 150 ปีหลังพระเยซูสิ้นพระชนม์ โดยการเผยแพร่ของมิชชันนารีจากเยรูซาเล็มและค่อย ๆ ขยายไปยังด้านตะวันตก จดดินแดนโมร็อกโกในปัจจุบัน ส่วนด้านตะวันออกได้ขยายอิทธิพลไปจด เอธิโอเปีย และเป็นไปได้ว่าศาสนาคริสต์ได้เข้ามายังดินแดนแอฟริกาก่อนที่จะเข้าไปมีอิทธิพลในอังกฤษหรือ ยุโรปเหนือ

** คำว่า “ชูดาน” เป็นภาษาอาหรับหมายถึงคนดำ

ในระดับผู้นำครอบครัว ผู้นำกลุ่มชน เผ่าชน หรือผู้นำหมู่บ้าน สถานะของบุคคลถูกจำแนกตามงานอาชีพที่ทำ เช่นผู้นำทางการปกครอง การเกษตร การแกะสลัก พอ์คำ ศาสนา การปกครองในลักษณะกษัตริย์ ผู้นำถูกกำหนดโดยวิธีสืบสายเลือด หากผู้นำในหมู่บ้านหนึ่งสามารถเข้าไปแทรกแซงและมีอำนาจเหนืออีกหมู่บ้านหนึ่ง หรืออีกชุมชนหนึ่ง ผู้นำนั้นจะส่งบุคคลในครอบครัวของตนเข้าไปปกครองชุมชนดังกล่าว นั่น ซึ่งเป็นขั้นต้นของวิวัฒนาการเรื่องการรวมศูนย์อำนาจหรือการเริ่มต้นของ “รัฐ” ในแอฟริกา

นอกจากนี้การจัดระบบโครงสร้างทางการเมืองในรัฐแอฟริกาดำยุคนี้ ยังเริ่มจากส่วนบนหรือผู้ปกครองมากกว่าจากส่วนล่างหรือชาวบ้านทั่วไป ยิ่งกษัตริย์ปกครองหมู่บ้านจำนวนมากขึ้นเท่าไร กษัตริย์พระองค์นั้นจะมีอำนาจมากขึ้น รวมทั้งสามารถแต่งตั้งผู้ปกครองแทนตนในท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วย กล่าวคือ ผู้ปกครองเหล่านี้จะทำหน้าที่ทางด้านการเมืองและพิธีกรรมต่าง ๆ แทนกษัตริย์ ลักษณะเด่นในรัฐแอฟริกาดำก็คือการไม่บังคับคนในปกครองให้ยึดมั่นในอารยธรรมใด อารยธรรมเดียว ดังนั้น ภายใต้การปกครององค์เดียวกันประชาชนแอฟริกันดำจึงประกอบไปด้วยกลุ่มชนหลากหลาย เผ่าพันธุ์ และมีระดับการพัฒนาที่แตกต่างกันออกไป เช่น ในระบบเครือญาตินั้น อาจจะมีบางคนหันไปนับถืออิสลาม และร่ำเรียนประเพณีโบราณที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ ขณะที่ในอีกกลุ่มหนึ่งยังคงยึดถือขนบธรรมเนียมเดิมและไม่นับถือศาสนาใด ๆ เลย ลักษณะอีกประการหนึ่งของรัฐแอฟริกาดำคือเป็นเขตอิทธิพล (Spheres of influence) ที่ไม่ได้เน้นความสำคัญที่อาณาบริเวณที่กว้างขวางของเขตแดน แต่เป็นเขตอิทธิพลที่เน้นการให้ความสำคัญกับจำนวนและธรรมชาติของกลุ่มเผ่าชนต่าง ๆ ที่ถูกปกครองควบคุมโดยผู้ปกครอง ซึ่งกลุ่มชนเหล่านั้นอาจได้แก่ ผู้ใช้แรงงาน ทหาร ข้าราชการ หรือชนเผ่าต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างหลากหลายในแอฟริกา ทั้งนี้จะได้พิจารณาอาณาจักรแอฟริกาดำ* บริเวณตะวันตกเฉียงเหนือของทวีปต่อไป

อาณาจักรแอฟริกาดำบริเวณตะวันตกเฉียงเหนือ : อาณาจักรกานา

อาณาจักรที่เก่าแก่ที่สุดในบริเวณนี้ คือ กานา เป็นอาณาจักรที่ก้าวขึ้นมามีอำนาจในก่อนศตวรรษที่ 8 (โดยได้หลักฐานจากบันทึกของชาวอาหรับ) อาณาจักรนี้

---

* อาณาจักรแอฟริกาดำหรือรัฐแอฟริกาดำ (The Sudanese States and Kingdom) คำว่า Sudanese ในที่นี้จึงเป็นคำคุณศัพท์ประกอบ States ที่หมายถึงรัฐแอฟริกันดำ

เจริญรุ่งเรืองสูงสุดในกลางศตวรรษที่ 11 และเสื่อมลงอย่างรวดเร็วในศตวรรษที่ 12 บริเวณที่เรียกว่า อาณาจักรกานานี้มีเขตอิทธิพลอยู่ระหว่างเซเนกัล และแม่น้ำไนเจอร์ อาณาจักร-กานาเป็นอาณาจักรแห่งการพาณิชย์ อำนาจของรัฐขึ้นอยู่กับความร่ำรวยที่ได้จากการค้าทองคำ และเกลือ กษัตริย์กานามีความสามารถในการบริหารจัดการการค้าทองคำ การเก็บภาษีจากการค้าในอัตราที่สูงและเข้มงวด กษัตริย์กานายังได้รับการจงรักภักดีจากผู้ปกครองหมู่บ้านต่าง ๆ ในอาณาจักรจากกษัตริย์ในอาณาจักรอื่น ๆ แต่ละปีกษัตริย์เหล่านั้นจะส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวายกษัตริย์กานา นอกจากนี้ยังเป็นที่กล่าวขานกันว่า อาณาจักรกานาสามารถที่จะระดมกำลังพลได้ถึง 200,000 คน กับคนยิงธนูอีก 40,000 คน¹ ในคราวที่อาณาจักรอยู่ในภาวะซบเซา

และแม้ว่าอิทธิพลอิสลามจะได้แผ่กระจายเข้ามาในอาณาจักรกานาแล้วในระบอบที่กานาเจริญสูงสุด แต่กษัตริย์กานาก็มิได้เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม ทั้ง ๆ ที่พระองค์มีข้าทาสบริวารเป็นมุสลิม และใช้ภาษาอาหรับเป็นภาษาทางการด้วย อย่างไรก็ตาม ในราวปี ค.ศ.1240 อาณาจักรกานาเริ่มเสื่อมลง เนื่องจากเป็นอาณาจักรที่ประกอบไปด้วยประชาชนหลายเชื้อชาติหลายเผ่าพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมที่หลากหลาย ขาดเอกภาพทางการเมืองและสังคม กษัตริย์กานาไม่สามารถปลุกจิตสำนึกให้คนเหล่านี้รู้จักความหมายของคำว่ารัฐ-ชาติที่แท้จริงได้ เพราะเผ่าชนแต่ละเผ่าชน เช่น โซนินเก ซูซุ เซอร์เล เบอร์ เบอร์ หรือทูลอร์ ต่างก็ยึดมั่นในวัฒนธรรม ภาษาของเผ่าตน และให้ความจงรักภักดีกับกษัตริย์กานา ส่วนเผ่าชนที่กษัตริย์กานามีชัยชนะเหนือ เช่น เตกรูว์ ซิลลา ไคอราคาเนียกา ยังคงอยู่ภายใต้อิทธิพลของผู้ปกครองดั้งเดิม แต่ได้ส่งเครื่องบรรณาการมาถวายกษัตริย์กานา และให้ความร่วมมือทางทหารต่อพระองค์ กรณีมีศึกสงคราม

นอกจากนี้การเข้ามาติดต่อของกลุ่มชนอิสลามในอาณาจักรกานาไม่ได้รับรู้ตลอด ในที่สุดอาณาจักรกานาก็ถูกรุกราน โดยขบวนการอิสลาม “Almoravid” ซึ่งเป็นขบวนการที่ประกอบด้วยชาวเบอร์เบอร์ และมีจุดประสงค์สำคัญในการเผยแพร่ศาสนาอิสลาม โดยใช้วิธีการทำสงครามอันศักดิ์สิทธิ์ (Holy War) ขบวนการดังกล่าวนี้ไม่เพียงแต่โจมตีกองคาราวานสินค้าข้ามทะเลทรายซาฮาราที่ติดต่อระหว่างโมร็อกโกกับกานาเท่านั้น แต่ยังได้รับความสนับสนุนจากเผ่าชนที่ประสงค์จะเป็นอิสระจากอาณาจักร

---

¹ Adu Boahen, **Topics in West African History** (London : Longman Group Limited, 1970), p.8

กานาด้วย จนทำให้ขบวนการเข้มแข็ง ขณะที่อาณาจักรกานาอ่อนแอลงจนพ่ายแพ้การโจมตีจากชนเผ่าซูลู ซึ่งเดิมอยู่ภายใต้การปกครองของตน และสุดท้ายในปี ค.ศ.1235 อาณาจักรกานาก็ได้พ่ายแพ้การโจมตีของอาณาจักรมาลี ซึ่งค่อย ๆ รุ่งเรืองมีอำนาจแทนที่อาณาจักรมาลี

อาณาจักรมาลี มีอาณาเขตกว้างขวางกว่าอาณาจักรอื่น ๆ โดยได้มีการเปรียบเทียบว่า อาณาเขตดังกล่าวมีพื้นที่เท่ากับสเปน โปรตุเกส ฝรั่งเศส และอิตาลี รวมกัน อาณาจักรนี้มีจุดเริ่มต้นในราวคริสต์ศตวรรษที่ 10 จากความเข้มแข็งของครอบครัวผู้ปกครองครอบครัวหนึ่งที่สามารถควบคุม กำกับดูแล อาณาเขตเพื่อนบ้าน ควบคุมไปกับการสร้างรัฐของตนเองให้แข็งแกร่ง ผู้ปกครองในที่สุดได้สถาปนาเป็นกษัตริย์ปกครองอาณาจักรด้วยความรอบรู้ด้านการบริหาร และความศรัทธาต่อศาสนาอิสลาม อาณาจักรดังกล่าวค่อย ๆ เติบโตและจนอาณาจักรแผ่ขยายไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ในศตวรรษที่ 13 และพบความเจริญสูงสุดในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 14 อาณาจักรมาลีจึงเป็นศูนย์กลางการปกครองที่มีที่ตั้งอยู่ในทำเลที่ดีกว่าอาณาจักรกานา และสามารถจะเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการค้าและการเกษตรได้อย่างสมดุล เพราะกษัตริย์มีความรอบรู้และให้การสนับสนุนพัฒนาการด้านเกษตร เช่น การปลูกฝ้ายที่สำคัญก็คืออาณาจักรมาลี มีแหล่งทองคำอยู่ที่ Takedda และ Wangara ด้วยปัจจัยดังกล่าว อาณาจักรมาลีจึงเป็นแหล่งดึงดูดความสนใจจากกองคาราวานที่ทำการค้าข้ามซาฮารา (Trans Saharan Trade) อาณาจักรมาลีจึงมีความร่ำรวยจากการค้าในระดับที่สูงกว่าอาณาจักรกานา นักประวัติศาสตร์ชาวอาหรับที่มีชื่อเสียงคืออิบน์ กาลดูน ได้ระบุว่าในปี ค.ศ.1353 มีกองคาราวานที่ประกอบด้วยอูฐ 12,000 ตัว ได้เดินทางข้ามซาฮารา เพื่อจุดประสงค์ด้านการค้ากับอาณาจักรมาลี ทั้งนี้กษัตริย์มาลีได้ก่อตั้งเมืองหลวงที่ Niani ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของศูนย์กลางทางการค้า 3 เมืองในอาณาจักร ได้แก่ เมือง Timbuktu (ทิมบักตู) Djenne (เจนเน) และ Gao (เกา) นอกจากนี้กษัตริย์มาลียังมีความสัมพันธ์ทางการทูตที่ดีกับรัฐแอฟริกันอื่น ๆ เช่น อียิปต์ และมอริอ็อกโก รวมทั้งมีกำลังพลของอาณาจักรอีก 100,000 คน ส่วนทางด้านเศรษฐกิจนั้นอาณาจักรมาลีมีรายได้หลักจากการเก็บภาษีจากการค้าสินค้าเกษตร ปศุสัตว์ รวมทั้งการส่งเครื่องบรรณาการจากดินแดนในอาณัติ

ทั้งนี้กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ของอาณาจักรมาลีคือ กษัตริย์ Mansa Musa ครองราชย์ระหว่างปี ค.ศ.1302-1337 กล่าวคือพระองค์มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้ง “ระเบียบสันติภาพ”¹ ในการบริหารปกครองประเทศ ในช่วงเวลานี้อาณาจักรจึงเต็มไปด้วยความสงบเรียบร้อย ไม่มีปัญหาโจรผู้ร้ายรุนแรง หรือความวิตกกังวลในการดำรงชีพ กษัตริย์ Mansa Musa ยังให้ความสำคัญกับการสนับสนุนการศึกษา การพาณิชย์และการเกษตร รวมทั้งการตั้งเมืองหลัก ๆ เพิ่มขึ้น และด้วยความศรัทธาในหลักอิสลาม พระองค์ได้ให้ความสำคัญกับการเผยแพร่วัฒนธรรมอิสลาม ตลอดทั่วอาณาจักร การเดินทางไปแสวงบุญที่เมกกะ ในค.ศ.1324-25 ของพระองค์ทำให้อาณาจักรมาลีเป็นที่รู้จักมากขึ้นในสายตานานาชาติ ในการเดินทางครั้งนี้ พระองค์ได้นำข้าทาส บริวารกว่า 500 คน พร้อมกับอูฐ จำนวนประมาณ 100 ตัว ซึ่งต้องบรรทุกทองคำไปด้วย ทั้งนี้พระองค์ได้มอบทองคำจำนวนมากให้อียิปต์ ในระหว่างการเดินทางไปเมกกะ อาณาจักรมาลียังคงรุ่งเรืองอยู่ประมาณ 20 ปี ภายหลังการสิ้นพระชนม์ของกษัตริย์ Mansa Musa และเริ่มเสื่อมลงหลังปี ค.ศ.1350 เนื่องจากประสบปัญหาการโจมตีจากรัฐเพื่อนบ้าน และความอ่อนแอการเมืองภายใน เช่น สงครามกลางเมือง การปฏิวัติ อันเป็นการเปิดทางให้อาณาจักรใหม่หรืออาณาจักรของไกอ์กาวขึ้นมามีบทบาทแทนและอาณาจักรมาลีจึงกลับไปสู่สถานภาพของการเป็นรัฐเล็กๆ ที่อยู่บริเวณตอนบนของแม่น้ำไนเจอร์

อาณาจักรของไกอ์

อาณาจักรของไกอ์มีอาณาเขตกว้างใหญ่กว่าอาณาจักรกานา และอาณาจักรมาลีรวมกันมากโดยขยายพื้นที่ไปทางตะวันออกของสองอาณาจักรดังกล่าว ประชาชนดั้งเดิมคือชาวแอฟริกันดำ อาศัยอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำไนเจอร์ ดำรงชีพด้วยการทำการเกษตร เริ่มต้นจากการเป็นรัฐเล็ก ๆ แต่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรที่อยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรมาลี ต่อมาใน ค.ศ.1375 อาณาจักรของไกอ์ได้ใช้สถานการณ์ความวุ่นวายในอาณาจักรมาลี ให้เป็นประโยชน์ทางการเมืองของตนโดยประกาศเป็นรัฐเอกราช ทั้งนี้อาณาจักรของไกอ์เจริญสูงสุดในสมัยกษัตริย์ซุนนีอาลี (Sunni Ali) แต่ลักษณะประการหนึ่งของกษัตริย์พระองค์นี้คือ ไม่นับถือศาสนาใด แต่มุ่งหมายภารกิจสำคัญ ในการจัดตั้ง

¹ Jerah Johnson, **Africa and the West** (Illinois : the Dryden Press, 1974), p.47.

รัฐในเข้มแข็ง เช่น สร้างกองทัพที่มีประสิทธิภาพ เช่น การจัดกองทัพเรือลาดตระเวนตามลุ่มน้ำเพื่อคุ้มกันการค้า แบ่งเขตการปกครองออกเป็นหลายจังหวัด โดยมีจุดศูนย์กลางที่รัฐบาลกลางหน้าใหม่ ทั้งนี้ต่อมาใน ค.ศ.1493 กษัตริย์อาลี ได้สิ้นพระชนม์ลงด้วยอุบัติเหตุ กษัตริย์องค์ใหม่ขึ้นครองราชย์ได้แก่ โมฮัมหมัด อาสเกีย (Mohammed Askia) (ค.ศ.1493-1528) พระองค์ได้สร้างราชวงศ์ใหม่ จุดเด่นในสมัยนี้คือการให้ความสำคัญสนับสนุนด้านการศึกษา ทุนบำรุงศาสนาอิสลามที่ถูกต่อต้านโดยกษัตริย์ ซุนนี อาลี ทางด้านเศรษฐกิจนั้นได้มีการใช้แรงงานทาสในการก่อสร้าง การผลิตอาหาร ผลผลิตที่สำคัญได้แก่ ปลาตากแห้ง และสินค้าเกษตรอื่น ๆ ราชวงศ์นี้มีความรุ่งเรืองทางการค้า มีระบบการจัดเก็บภาษีที่ดี โดยมีจัดตั้งหัวหน้าสำนักงานต่าง ๆ ผู้คอยกำกับดูแลสายงานแตกต่างกันไป เช่น ฝ่ายภาษี ฝ่ายการทูต ฝ่ายการก่อสร้าง และฝ่ายตำรวจที่ดูแลความสงบเรียบร้อยทางน้ำ และทะเลสาบ กษัตริย์โมฮัมหมัด อาสไกยังมีพระราชสำนักที่ประกอบด้วยรัชทายาทหลายระดับในการบริหารดูแลระบบงานทั้งนี้โดยมีจุดประสงค์สำคัญในการรักษาอำนาจของราชวงศ์ไว้ให้ยั่งยืน

อย่างไรก็ดี ภายหลังจากอาณาจักรของไกเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในต้นศตวรรษที่ 16 แล้ว อาณาจักรดังกล่าวก็เริ่มเสื่อมลงเนื่องจากมีความพยายามในการแก่งแย่งอำนาจในราชวงศ์ ซึ่งส่งผลต่อเสถียรภาพต่อเศรษฐกิจและการเมืองโดยรวม จนในที่สุดอาณาจักรถูกรุกรานโดยโมร็อกโก กล่าวคือ ในค.ศ.1591 สุลต่านแห่งโมร็อกโกได้นำกำลังพลจำนวนมากข้ามทะเลทรายซาฮาราเข้าโจมตีเมืองสำคัญ ๆ ในอาณาจักร อาทิ เกา (Gao) ทิมบักตู (Timbuktu) และยึดไว้ได้จนอาณาจักรของไกต้องล่มสลาย และไม่อาจฟื้นฟูอาณาจักรได้อีก นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ได้วิเคราะห์การพ่ายแพ้ของอาณาจักรไกต่อการโจมตีของโมร็อกโกไว้ว่าส่วนหนึ่งมาจากความทันสมัยและการเหนือกว่าของเทคโนโลยีด้านอาวุธยุทโธปกรณ์ และยังได้ความสนับสนุน การฝึกฝนด้านกำลังทหาร และกำลังพลจากสเปน โปรตุเกส และสเปน

อาณาจักรอื่น ๆ ในด้านตะวันออก

โดยที่อาณาจักรต่าง ๆ ของแอฟริกันดำ ดังกล่าวข้างต้นต่างเสื่อมสลายจากปัญหาภายในและการรุกรานจากโมร็อกโกในภายหลัง รัฐทางตะวันออกซึ่งเริ่มตั้งตัวมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 14 เช่น ฮัวซา (Hausa) และค็อย ๆ พัฒนาแบบแผนและการจัดองค์กรทาง

เศรษฐกิจ การเมือง จึงมีความเข้มแข็งและเป็นที่สนใจของกองคาราวานสินค้าข้ามทะเลทรายซาฮารา ของประชาชนในอาณาจักรชองไก รวมถึงดินแดนป่าฝนด้านตะวันตกหรือดินแดนชายฝั่งแอตแลนติกด้วย ดังนั้นในช่วงศตวรรษที่ 17 และ 18 รัฐ ฮัวซา จึงเป็นดินแดนใหม่ที่นักปราชญ์ ผู้ซึ่งได้รับผลกระทบจากการล่มสลายของชองไก ได้อพยพมาอยู่อาศัยและต่างสร้างความรุ่งเรืองให้รัฐดังกล่าว จนสามารถสร้างเมืองหลักที่แคทซينا (Katsina) มีประชากรประมาณ 100,000 คน และเป็นศูนย์กลางที่สำคัญที่สุดของแอฟริกาในช่วงเวลาดังกล่าว แม้ว่า แคทซินามีได้พัฒนาไปถึงระดับอาณาจักรก็ตาม

การที่แคทซินามีได้พัฒนาไปสู่การเป็นอาณาจักรนั้นเพราะสถานการณ์เกี่ยวกับอนาคตของแอฟริกาในศตวรรษที่ 17 ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่การเกี่ยวพันกับภายนอกมากขึ้น ประวัติศาสตร์แอฟริกาเป็นประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับโลกภายนอก ตั้งแต่อดีตเริ่มจากการสัมพันธ์กับโลกเมดิเตอร์เรเนียน หรือการพึ่งพาอาศัยการค้าข้ามทะเลทรายซาฮารา (Trans-Saharan trade) โดยมีตลาดเมดิเตอร์เรเนียนเป็นตลาดใหญ่ ต่อมาเมื่อยุโรปตะวันตกเข้ามาติดต่อสัมพันธ์ด้วยทางด้านฝั่งทะเลแอตแลนติกในศตวรรษที่ 15 การค้าริมฝั่งตะวันตกจึงเข้ามาแทนที่การค้าข้ามทะเลทรายซาฮารา ขณะเดียวกับที่อาณาจักรในพื้นที่ตอนในเริ่มเสื่อมลง และดินแดนแถบชายฝั่งทะเลก็เริ่มรุ่งเรืองขึ้น จนแอฟริกาเป็นที่รู้จักในระดับสากล

อาณาจักรเบนิน

อาณาจักรเบนินเป็นอาณาจักรหนึ่งที่เก่าแก่ที่สุดและมีชื่อเสียงที่สุดอาณาจักรหนึ่งบริเวณชายฝั่งกินีที่ปากแม่น้ำไนเจอร์ อาณาจักรนี้มีความเข้มแข็งและสามารถรักษาอาณาจักรไว้ได้เมื่อโปรตุเกสเข้ามาสำรวจดินแดนชายฝั่งแอฟริกาตะวันตกในปี ค.ศ.1475 จุดเด่นของอาณาจักรนี้คือการที่กษัตริย์ผู้ปกครองได้ใช้พิธีกรรมสื่อต่อพลังเหนือธรรมชาติ ความเชื่อในเรื่องลี้ลับและใช้พิธีกรรมดังกล่าวเสมือนเป็นวิธีการจัดการแก้ไขปัญหาความแห้งแล้งอดอยาก หรือโรคราบาดที่เกิดขึ้นในสังคม เห็นได้ชัดจากพิธีกรรมการบูชาหยูหรือบูชาเทพเจ้าด้วยชีวิตมนุษย์ เพื่อควบคุมพลังธรรมชาติ สำหรับชีวิตมนุษย์ที่ได้รับการเลือกในพิธีกรรมนี้ อาจได้แก่ ทาส หรืออาชญากร ทั้งนี้เพราะคนในสังคมแห่งนี้มีความเชื่อว่า อำนาจลี้ลับอาจคลบบันดาลให้สังคมรุ่มเย็นได้ด้วยการจัดพิธีกรรมดังกล่าว

การใช้แนวการแก้ไขปัญหาดังกล่าวเช่นนี้ทำให้เบนินเป็นสัญลักษณ์ของหลาย ๆ สิ่งในโลกตะวันตกอาจจะจินตนาการได้เกี่ยวกับดินแดนป่าดิบของแอฟริกา และหากพิจารณาถึงสถาบันทางการเมืองของเบนินแล้วกษัตริย์ผู้ปกครองอาณาจักรในระยะเริ่มแรกไม่สู้มีอำนาจมากนัก กล่าวคือ เป็นเพียงประมุขของอาณาจักร ส่วนอำนาจที่แท้จริงยังคงอยู่ที่หัวหน้าท้องถิ่น ต่อมากษัตริย์องค์ที่ 4 ได้พยายามบริหารอำนาจโดยการจัดตั้งองค์กรที่ปรึกษาราชการ องค์กรบริหารและผู้บังคับบัญชาการทางทหาร และเมื่อองค์กรเหล่านี้ มีอำนาจเข้มแข็งเพียงพอที่จะถ่วงดุลอำนาจกับหัวหน้าหมู่บ้าน หรือหัวหน้าท้องถิ่นได้ กษัตริย์ก็ได้ใช้ความพยายามให้หัวหน้าท้องถิ่นจัดตั้งองค์กรการปกครองที่ประกอบด้วยคณะผู้ปกครองหน่วยเดียวโดยมีกษัตริย์เป็นผู้ให้การสนับสนุน และเป็นผู้สั่งการบังคับบัญชาหน่วยการปกครองนี้โดยตรง ต่อมาคณะผู้ปกครองเหล่านี้เริ่มกระทำการที่บั่นทอนอำนาจกษัตริย์จนกษัตริย์ต้องหาวิธีการในการกำจัดอำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนี้เนื่อง ๆ เช่น การจัดตั้งระเบียบใหม่ (New Order) ในการแต่งตั้งตำแหน่งสำคัญให้กับเจ้าหน้าที่ที่เป็นสิทธิอำนาจโดยตรงของกษัตริย์ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วผู้ที่ได้รับตำแหน่งสำคัญดังกล่าวมักจะเป็นผู้ที่อยู่ในชนชั้นที่ทำการค้ามากกว่ากลุ่มผู้นำทางประเพณีดั้งเดิม กลุ่มผู้ที่ได้รับแต่งตั้งใหม่นี้จึงเป็นการถ่วงดุลอำนาจระหว่างกลุ่มเจ้าหน้าที่ในคณะปกครองและรักษาสิทธิอำนาจสุดท้ายให้กับกษัตริย์ การปกครองเช่นนี้ส่งผลกระทบทางบวกให้กับอาณาจักรและเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีความสามารถได้เข้ามามีบทบาทด้านการเมืองการปกครอง เพื่อส่งเสริมผลประโยชน์ของกษัตริย์ได้กว้างขวางขึ้น จนสามารถรักษอำนาจได้ยาวนานถึง 500 ปี อย่างไรก็ดี ในที่สุดอาณาจักร- เบนินก็ต้องตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษในปี ค.ศ.1897

อาณาจักรโอโย

อาณาจักรโอโยตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของอาณาจักรเบนิน โดยอยู่ลึกเข้าไปในพื้นที่ตอนใน มีสภาพเป็นป่าดิบ และทุ่งชาวันนา ชนเผ่าโยรูบาเป็นผู้สร้างอาณาจักรขึ้น และได้ขยายอิทธิพลไปยังรัฐเพื่อนบ้าน ในศตวรรษที่ 14-15 อาณาจักรนี้ได้ตั้งตัวเป็นอาณาจักรที่มีพลังอำนาจในแผ่นดินตอนในที่มีบทบาทในการสร้างสายสัมพันธ์กับโลกภายนอก

อาณาจักรนี้มีลักษณะคล้าย ๆ กับอาณาจักรอื่น ๆ ในแอฟริกาตะวันตกที่ปกครองโดยกษัตริย์ เพียงแต่ว่ากษัตริย์ของโอโยมิใช้กษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กษัตริย์หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “Alafin” อยู่ภายใต้ระบบการตรวจสอบและการถ่วงดุลอำนาจของรัฐธรรมนูญจารีตประเพณีของอาณาจักร ที่ระบุว่ากษัตริย์มิได้สืบทอดอำนาจในระบบสายเลือด เพราะพระโอรสองค์แรกของกษัตริย์จะต้องถูกบังคับให้ดื่มยาพิษทันทีภายหลังการสิ้นพระชนม์ของผู้เป็นบิดา ส่วนกษัตริย์องค์ใหม่จะได้รับการคัดเลือกโดยสภาที่ปรึกษา 7 คน บุคคลที่จะได้รับเลือกเป็นกษัตริย์องค์ใหม่ ได้แก่ พระบรมวงศ์สาแหรกต่าง ๆ เมื่อกษัตริย์ได้ปกครองอาณาจักรแล้ว การบริหารราชการใด ๆ หรือการประกาศสงครามจะต้องได้รับความเห็นชอบจากสภาที่ปรึกษา ซึ่งประธานสภาที่ปรึกษาจะทำหน้าที่คล้าย นายกรัฐมนตรีของอาณาจักร ในกรณีที่กษัตริย์ไม่มีความสามารถในการจัดการบริหารประเทศ สภาที่ปรึกษาอาจลงความเห็นให้กษัตริย์ปลงพระชนม์พระองค์เองเพื่อเป็นการเปิดทางให้มีการเลือกกษัตริย์องค์ใหม่ พระปรีชาสามารถมาเป็นผู้สืบทอดตำแหน่ง อย่างไรก็ตาม สภาที่ปรึกษาเองก็มีใช้องค์กรอิสระจำกัต้องขึ้นต่อสมาคม Ogboni ซึ่งเป็นสมาคมที่ประกอบด้วย ผู้นำสำคัญของกลุ่มการเมือง กลุ่มการค้า และกลุ่มศาสนาที่เป็นตัวแทนประชาชนทั่วทั้งอาณาจักร

หากพิจารณาด้านเศรษฐกิจอาณาจักรโอโยได้รับประโยชน์จากการค้าข้ามทะเลทรายซาฮาราของรัฐซูดาน(รัฐแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา) และการค้าดังกล่าวของรัฐต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของแอฟริกา ดังนั้น อาณาจักรโอโยจึงค่อย ๆ มั่งคั่งร่ำรวย และมีอำนาจทางการค้ามากขึ้นจนถึงขนาดที่ว่าประชาชนเกือบทั้งอาณาจักรอาศัยอยู่ในบริเวณเมืองขนาดกลาง และขนาดใหญ่ ประจักษ์พยานที่ยังคงเห็นได้ในปัจจุบันนี้ก็คือซากปรักหักพังบริเวณตะวันออกเฉียงเหนือของไนจีเรีย ปัจจุบันซึ่งเดิมคือ

ศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของภูมิภาคแถบนี้ สินค้าออกของอาณาจักรโอโยได้แก่ พริกไทยเกลือคุณภาพต่ำ โคลานัท เสื้อผ้า และทาสเพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าจากต่างแดน ประเภทต่าง ๆ เช่น ม้า โซเดียมคาร์โบเนต ดาบ มีด ผ้าไหม และอื่น ๆ

ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 16 อาณาจักรโอโย ได้พัฒนาการค้าริมฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติก รวมทั้งได้ขยายอำนาจทางการเมืองไปยังดินแดนทางใต้เพื่อปกป้องคุ้มครองการค้าริมฝั่งมหาสมุทร การดำเนินนโยบายดังกล่าวถือเป็นจุดสำคัญสูงสุดของ

อาณาจักรเพราะทำให้มีโอกาสสัมผัสติดต่อกับที่มั่นทางการค้าที่ชาวยุโรปเขามาจัดตั้ง บริเวณริมฝั่งมหาสมุทร อาณาจักรโอโยจึงมีโอกาสแลกเปลี่ยนสินค้าประเภทเครื่องมือ เครื่องใช้ที่ทำด้วยเหล็ก เหล็กคุณภาพสูง เสื้อผ้าที่มีคุณภาพดี กระบอก รวมทั้งอาวุธ บางอย่างกับทาส การค้าเช่นนี้ทำให้อาณาจักรโอโยเจริญสูงสุด ในศตวรรษที่ 17-18 โดยเป็นอาณาจักรที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคแอฟริกาตะวันตก เมื่อพิจารณาจากจำนวนประชากร และอาณาเขตของอาณาจักรซึ่งเทียบได้กับอังกฤษ

และสิ่งที่น่าพิจารณาก็คือ ด้วยการค้าริมมหาสมุทรที่นำมาซึ่งความเจริญสูงสุด ของอาณาจักรโอโยนี้ และด้วยการค้าดังกล่าวนี้เองที่เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้อาณาจักร ต้องพบกับหายนะ เนื่องจากการค้าทำให้อาณาจักรขยายใหญ่ขึ้น โดยเฉพาะการขยาย อาณาเขตลงไปทางใต้ ขณะที่ศูนย์กลางการปกครองและการค้าที่สำคัญอยู่ทางเหนือ มากกว่าการค้าริมฝั่งมหาสมุทร จึงทำให้ระบบราชการกำกับดูแลไม่ทั่วถึงและ แม้ว่าการ ค้าทาสริมฝั่งมหาสมุทรจะรุ่งเรืองมาก แต่กษัตริย์ก็ไม่สามารถควบคุมความสงบ เรียบร้อยบริเวณดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นในตอนปลายศตวรรษที่ 18 อาณาจักรโอโยจึงเริ่มเสื่อมลงจากเหตุผลดังกล่าวประการหนึ่ง และจากการแสวงหา อำนาจหรือการแย่งชิงอำนาจกันภายในเมืองศูนย์กลาง ขณะเดียวกับที่ระบบทหารเริ่ม เสื่อมลงจนในต้นศตวรรษที่ 19 อาณาจักรโอโยจึงแตกแยกออกเป็นรัฐเล็กรัฐน้อยที่ขาด การบูรณาการ

อาณาจักรคองโก

เมื่อโปรตุเกสได้สำรวจแอฟริกาและได้ค้นพบแม่น้ำคองโกใหญ่ ในปี ค.ศ.1482 นั้น โปรตุเกสได้ค้นพบอาณาจักรคองโกที่ซ่อนตัวอยู่บริเวณด้านใต้ของแม่น้ำสายนี้ด้วย ซึ่งอาณาจักรดังกล่าวนี้มีขนาดยาวประมาณ 200 ไมล์ ขนานกับชายฝั่งมหาสมุทร แอตแลนติกและกว้าง 250 ไมล์ขยายเข้าไปในพื้นที่ตอนในทวีป อาณาจักรนี้มีจุดเริ่มต้น ในศตวรรษที่ 14 มีเมืองหลวงชื่อ Mbanza การจัดการปกครองในอาณาจักรคองโก มีความคล้ายคลึงกับอาณาจักรอิสระต่างๆ บริเวณแอฟริกาตะวันออก แต่ก่อนข้างมี พัฒนาการสูงกว่า กล่าวคือมีระดับหมู่บ้านเป็นฐาน มีหัวหน้าหมู่บ้านที่สืบทอดอำนาจ โดยสายเลือดจากบรรพบุรุษ และหมู่บ้านเหล่านี้จะรวมตัวกันเป็นอำเภอ นายอำเภอ ได้รับการแต่งตั้งโดยกษัตริย์ บทบาทสำคัญของนายอำเภอคือเป็นทั้งผู้บริหาร และ

ผู้พิพากษา อำเภอด่าง ๆ รวมตัวกันเป็นจังหวัด มีทั้งสิ้น 6 จังหวัด แต่ละจังหวัดมีผู้ปกครองหรือผู้ว่าราชการจังหวัดที่กษัตริย์เป็นผู้ก่อตั้งกษัตริย์และสภาที่ปรึกษา พระมหากษัตริย์มีภารกิจในการให้คำแนะนำผู้ว่าราชการจังหวัด การได้มาซึ่งกษัตริย์กระทำโดยการเลือกตั้งจากรัชทายาทหรือเชื้อพระวงศ์ที่มีสายเลือดของกษัตริย์ผู้ก่อตั้ง อาณาจักรผู้ทำหน้าที่เลือกตั้งได้แก่สภาที่ปรึกษาที่จัดตั้งขึ้นเฉพาะกิจเพื่อการเลือกกษัตริย์เท่านั้น กษัตริย์ในอาณาจักรคองโกมีอำนาจเด็ดขาด ไม่มีกองกำลังทหารรักษาพระองค์ มีเพียงแค่ทาสที่ทำหน้าที่ถวายการอารักขา แต่ในกรณีคัมบัน หรือยามศึกสงคราม กษัตริย์มีอำนาจสั่งระดมพลทั่วอาณาจักรเพื่อก่อตั้งเป็นกองทัพของชาติขึ้นสู้รบศัตรู

ในด้านเศรษฐกิจ อาณาจักรมีรายได้จากการเก็บภาษี หรือรายได้จากการดำเนินการทางธุรกิจของราชวงศ์ นอกจากนี้ในแต่ละปีเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และตัวแทนรัฐบาลบริหารจะเข้าเฝ้ากษัตริย์เพื่อถวายเครื่องราชบรรณาการ เช่น งาช้าง เลื้อยผ้าหรือทาส ที่สำคัญคือในอาณาจักรคองโกแห่งนี้ได้มีการนำเปลือกหอย “NZIMBU” มาใช้เป็นเงินตรา กษัตริย์ได้ใช้ความมั่งคั่งร่ำรวย ในการพัฒนา บุคลากรหรือมอบของขวัญให้กับผู้มีอิทธิพลในอาณาจักร และเมื่อชาวโปรตุเกสเข้ามาสำรวจชาวฝั่งคองโกเป็นครั้งแรกในปี ค.ศ.1482 ชาวโปรตุเกสมีความประทับใจในโมติวิจิตร และการต้อนรับจากชาวคองโก ภายในเวลา 3 ปีชาวโปรตุเกสได้พัฒนาสัมพันธกับอาณาจักรคองโก จนมีการแลกเปลี่ยนทูตซึ่งกันและกัน มีการส่งชาวคองโกไปศึกษาที่ลิสบอน โปรตุเกสได้รับเอาวัฒนธรรมด้านการศึกษา และศาสนาจากที่นั่น จนในปี ค.ศ.1492 กษัตริย์แห่งอาณาจักรคองโกได้ยอมรับศาสนาคริสต์และได้เปลี่ยนชื่อพระนามเป็นพระเจ้าจอห์นที่ 1

ความร่วมมือระหว่างอาณาจักรคองโกและโปรตุเกสดำเนินไปด้วยดี กษัตริย์คองโกองค์ต่อมา อาทิ กษัตริย์ Dom Alfonso ที่ 1 (ค.ศ.1503-1543) มีศรัทธามุ่งมั่นในความเป็นคริสเตียนและดำเนินการตามแนวคิด Europeanization หรือการทำให้ประเทศให้เป็น ยุโรปด้วยความสนับสนุนของโปรตุเกส เมืองหลวงซึ่งได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น Sao Salvador แล้วจึงเต็มไปด้วยศิลปกรรม สิ่งก่อสร้าง ภาษาและวัฒนธรรมแบบโปรตุเกส ในส่วนของโปรตุเกสเองก็คาดหวังสิ่งตอบแทนกลับ เช่น การได้รับทาส ทองแดง และสิ่งอื่น ๆ จากกษัตริย์ Alfonso เป็นของขวัญ สำหรับชาวโปรตุเกสที่เข้ามาอาศัยอยู่ในอาณาจักร คองโก ก็มีรายได้มหาศาลจากการค้าทาสจนทำให้ชาวโปรตุเกสจำนวนมากหันมาทำการค้าทาสกันมากขึ้นจนกษัตริย์ Alfonso I ไม่อาจเพิกเฉยได้ จึงให้โปรตุเกส

ระงับการดำเนินการดังกล่าวเสีย โดยกล่าวว่าแม้แต่บุคคลต่าง ๆ ในราชวงศ์ก็ได้ถูกลักพาตัวไปอยู่เนือง ๆ อย่างไรก็ดี กษัตริย์ Alfonso I ไม่ได้รับการสนองตอบที่ดีจากกษัตริย์โปรตุเกส ยิ่งกว่านั้นยังได้ค้นพบด้วยว่า เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นของพระองค์เองก็มีส่วนรู้เห็นและเกี่ยวข้องด้วยในการค้าทาสครั้งนี้ ในที่สุดความสัมพันธ์อันดีระหว่างอาณาจักรคองโกและโปรตุเกส ก็ต้องเสื่อมลงจากความขัดแย้งเรื่องการค้าทาส และในปี ค.ศ.1568 อาณาจักร คองโกก็ถูกรุกรานจากรัฐเพื่อนบ้าน หรือชาวจากา ชาวจากาได้ทำลายเมืองหลวง Sao Salvador อาณาจักรพังทลายประชาชนกระจายตัวอาศัยอยู่รอบ ๆ บริเวณซากปรักหักพังของเมืองหลวงเก่า และในปลายศตวรรษที่ 18 บ้านเมืองอยู่ในสภาพอาณานิปไตย แต่ ยังมีอิทธิพลของคริสตศาสนาอยู่บ้างในกลุ่มคนรวยที่มีอำนาจเก่า ซึ่งมีจำนวนเพียงเล็กน้อย

อาณาจักรอาซันติ

อาณาจักรอาซันติ มีลักษณะเป็นสหพันธรัฐกล่าวคือ กษัตริย์ผู้ปกครองอาณาจักรหรือรัฐบาลกลางมีอำนาจปกครองอย่างจำกัดขณะที่หัวหน้ารัฐเล็ก ๆ ที่ประกอบกันเป็นอาณาจักร มีอำนาจอิสระในการบริหารปกครองท้องถิ่นของตน โดยมีผู้นำทางศาสนาของตนเองมีระบบศาล ระบบการปกครองของตนเองการสืบทอดตำแหน่งทางการปกครองใช้ระบบการสืบสายโลหิตเน้นจุดมุ่งหมายหลักเพื่อความกินดีอยู่ดีของประชาชนในอาณาจักร

อาณาจักรแห่งนี้มีจุดกำเนิดตั้งแต่ศตวรรษที่ 14 ต่อมาในราวประมาณศตวรรษที่ 18 ได้เริ่มแผ่ขยายดินแดน โดยการทำสงครามเพื่อความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจจนได้ชัยชนะในดินแดนด้านเหนือ และสามารถกวาดต้อนชาวแอฟริกันดำมุสลิม (Moslem Negroes) เข้ามาในอาณาจักรเป็นจำนวนมาก ด้วยการดำเนินการเช่นนี้อาณาจักรอาซันติจึงควบคุมการส่งออกทาส และทองคำ ในตลาดริมฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติกได้อย่างเข้มแข็งจนทำให้อาณาจักรมั่งคั่งร่ำรวยและมีอำนาจแห่งหนึ่งในดินแดนแอฟริกันตะวันตก

1.2 แอฟริกาเมื่อชาวยุโรปตะวันตกเข้ามาติดต่อ

ความพยายามในการหาบุญแจกออกสำคัญเพื่อใช้ไขความลึกลับ¹ ว่าด้วย “ทวีปมืด” ในด้านภูมิศาสตร์ หรือทางกายภาพของแอฟริกาอย่างค่อนข้างเป็นระบบนั้นชาวยุโรปได้มีบทบาทสำคัญอยู่มาก เริ่มต้นจากเจ้าชายเฮนรี* แห่งโปรตุเกส (ในต้นศตวรรษที่ 15) ซึ่งพระองค์ทรงมีแรงจูงใจในการศึกษาภูมิศาสตร์ แอฟริกา 3 ประการคือ “ความสงสัยใคร่รู้” “การเผยแพรศาสนาคริสต์” และ “เส้นทางการค้า” โดยพระองค์ได้ทรงศึกษาประชากรแอฟริกัน ศาสนา รวมทั้งทรัพยากรในแอฟริกาอย่างจริงจัง โดยเฉพาะทรงสนใจในรายงานที่ว่าเหมืองทองมากมายในพื้นที่ตอนในแอฟริกาเนื่องจากขณะนั้นทองคำจากแอฟริกาเป็นหัวใจสำคัญในระบบเศรษฐกิจยุโรป แต่ชาวยุโรปต้องซื้อทองคำเหล่านั้น โดยผ่านพ่อค้าคนกลางชาวมุสลิม

ความฝันในการสำรวจแอฟริกาของพระองค์กลายเป็นความจริง เมื่อพระองค์ได้ทรงก่อตั้งศูนย์ศึกษาเพื่อวางแผนสำรวจแอฟริกา โดยได้ทรงเชิญนักวิทยาศาสตร์ นักเดินเรือทางทะเล รวมทั้งช่างเทคนิคทั่วยุโรปเข้าร่วมศึกษาทำงาน โดยการจัดส่งคณะสำรวจเดินทางโดยเรือ สำรวจชายฝั่งแอฟริกาหลายคณะ บริเวณที่สำรวจในระยะนี้คือบริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกเฉียงเหนือของแอฟริกา จนได้ยึดดินแดน Madeiras และ Azores เป็นอาณานิคม ต่อมาได้พบปากแม่น้ำ เซเนกัล แม่น้ำแกมเบีย และหมู่เกาะเคปเวิร์ด ในช่วงทศวรรษของปี ค.ศ.1440 คณะสำรวจชุดนี้ยังได้ทำการค้ากับคนแอฟริกันดำอย่างกระตือรือร้นโดยได้สินค้าประเภทงาช้าง เครื่องเทศและทาส ในช่วงนี้คณะสำรวจพบทองคำจำนวนไม่มากนัก การค้าทาสโดยชาวโปรตุเกส* มีจำนวนมากขึ้นจนต้องจัดตั้งที่กักทาสที่เกาะ Arguin ใน ค.ศ.1448 และภายหลังจากพระเจ้าเฮนรีสวรรคตในปี ค.ศ.1460 แล้ว พระราชวงศ์โปรตุเกสได้ทรงให้ความสนใจแอฟริกาลดน้อยลง จนทำให้พ่อค้าเอกชนลงทุนส่งคณะสำรวจแอฟริกาให้ลืมหลับหน้าต่อไปอีกจนพบโกลด์โคสต์ แต่

¹ Jerah Johnson, **Africa and the West** (Illinois : The Dryden Press, 1974), p.78-80.

* เจ้าชายเฮนรี (ค.ศ.1394-1460) ได้รับสมญานามว่า “Henry the Navigator”

* โปรตุเกสเป็นยุโรปชาติแรกที่ส่งทาสจากแอฟริกาโดยตรงไปยังประเทศของตน รวมทั้งเป็นชาติแรกที่ครอบครองการค้าทองคำ งาช้าง เครื่องเทศ เป็นเวลาเกือบ 100 ปี ก่อนที่ยุโรปประเทศอื่น ๆ จะเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

แรงจูงใจในการค้นพบแอฟริกาในสมัยหลังพระเจ้าเฮนรีนั้น “ความสงสัยใคร่รู้” ได้ถูกแทนที่ด้วย “ความโลภ” แล้ว

ดังนั้น ในปี ค.ศ.1481 พระเจ้าจอห์น แห่งโปรตุเกสได้ทรงกลับมาฟื้นฟูผลประโยชน์ในแอฟริกาเช่นเดียวกับพระเจ้าเฮนรีที่ต้องการเปิดเส้นทางสายตรงสู่เหมืองทองในแอฟริกา ต้องการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ แต่พระเจ้าจอห์นมีความใฝ่ฝันไกลกว่า นั่นคือ ต้องการค้นพบเส้นทางโดยรอบแอฟริกา เพื่อเป็นทางผ่านไปยังอินเดีย และในที่สุดพระองค์ก็ได้ส่งคณะสำรวจหลายคณะในการดำเนินการครั้งนี้ จนได้พบปากแม่น้ำคองโก ในปี ค.ศ.1482 และพบ Cape of Good Hope หรือ “แหลมแห่งความหวัง” (อยู่ปลายสุดประเทศแอฟริกาใต้ในปัจจุบัน) ตลอดจนเส้นทางเดินเรือสู่อินเดียในปี ค.ศ. 1488 โดยนักสำรวจที่มีชื่อว่า “บาร์โทโลมิว ไดแอซ” (Bartholomeu Dias) ดังนั้น เส้นทางเดินเรือสายตะวันออกจึงได้เริ่มเปิดขึ้นและทั้งหมดนี้ โปรตุเกส ได้เป็นเจ้าของอย่างสมบูรณ์ โปรตุเกสจึงได้ใช้ Cape of Good Hope ที่แอฟริกาใต้เป็นจุดแวะพักหรือฐานเสบียงก่อนเดินทางไปค้าขายกับอินเดียด้วย* ดังนั้นโปรตุเกสจึงได้รับผลประโยชน์มหาศาลจากการค้าข้ามทวีปโดยสามารถนำเข้าสินค้าจากเอเชียหลายชนิด โดยเฉพาะเครื่องเทศในราคาพิเศษ เนื่องจากโปรตุเกสสามารถเข้าแทรกแซงในการควบคุมการค้าของพวกมุสลิมในมหาสมุทรอินเดีย¹

อย่างไรก็ดี การรักษาอำนาจของโปรตุเกสในแอฟริกาไม่ยั่งยืน เนื่องจากในกลางศตวรรษที่ 16 โปรตุเกสประสบปัญหาขาดกำลังคนในการบริหารงานด้านการค้า การคุ้มครองเส้นทางการค้าให้ราบรื่นเหมือนเดิม เห็นได้จากการถูกคุกคามหรือถูกปล้นเรือสินค้าโดยโจรสลัดชาวฝรั่งเศสอยู่เสมอ และในผลสุดท้ายแล้วฝรั่งเศสได้เข้ามามีอำนาจด้านการค้าในแอฟริกาตะวันตกแทนที่โปรตุเกสและในขณะเดียวกันอังกฤษก็เริ่มสนใจบริเวณแอฟริกาตะวันตกด้วย โดยได้เข้าไปทำการค้าในเซียร์ราลีโอน และกินี อีกทั้ง สเปนและฮอลแลนด์ (เนเธอร์แลนด์) ต่างอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในทางตอนใต้ของแอฟ

---

* นอกจากจุดเดิมเสบียงที่ CAPE of Good Hope แล้ว โปรตุเกสยังมีจุดแวะพักเพื่อหาน้ำจืดและเดิมเสบียง ก่อนเดินทางถึงอินเดีย อีกคือแทนซาเนีย ซึ่งนักเดินเรือคือวาสโก ดากามา (Vasco Dacama) ได้ใช้เส้นทางเดินเรือสายนี้ในปี ค.ศ.1499 ดังนั้นในราวปี ค.ศ.1500 โปรตุเกสจึงครอบครองพื้นที่บางส่วนตามชายฝั่งทะเลแอฟริกาตะวันออก และสามารถครอบครองพื้นที่ดังกล่าวนี้ยาวนานเกือบ 2 ศตวรรษ

¹ Oliver, Roland, **A Short history of Africa** (Maryland : Pengin Book Inc, 1962), p.116.

ริกามากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ฮอลแลนด์ได้เข้าไปตั้งถิ่นฐานในเคปทาวน์ แอฟริกาใต้ด้วยความมุ่งหมายที่จะสร้างท่าเรือ หรือจุดแวะพักก่อนที่จะเดินทางข้ามมหาสมุทรอินเดียไปยังอาณานิคมของฮอลแลนด์ในเอเชีย อนึ่ง ในราวปี ค.ศ.1700 สุลต่าน มานีส (Dmanis) ได้รวบรวมชาวอาหรับจากเมือง Muscat และเมือง Omen บนแหลมอารเบีย เข้ามาจับได้ชาวโปรตุเกสออกไปจากดินแดนแอฟริกาตะวันออกจนหมดสิ้น โปรตุเกสจึงยังคงเหลืออิทธิพลไว้ในโมซัมบิกหรืออังโกลาเท่านั้น

ต่อมาในปลายศตวรรษที่ 18 จนถึงกลางศตวรรษที่ 19 นักสำรวจชาวยุโรปเริ่มสนใจชีวิตความเป็นอยู่และสภาพพื้นที่ตอนในแอฟริกามากขึ้น เนื่องจากแรงจูงใจด้านทรัพยากรธรรมชาติ จึงได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มเป็นสมาคม เช่น สมาคมภูมิศาสตร์ของอังกฤษ จัดตั้งในปี ค.ศ.1788² โดยรัฐบาลอังกฤษ ซึ่งรัฐบาลอังกฤษให้การสนับสนุนในการสำรวจแม่น้ำไนเจอร์ เมืองทริโปลีในไลบีเรีย และทะเลทรายซาฮารา สำหรับนักสำรวจชาวอังกฤษที่มีชื่อเสียง ได้แก่ เดวิด ลิฟวิงสโตน (David Livingstone) ซึ่งเป็นนักสอนศาสนา* เมื่อปี ค.ศ.1855 เขาได้เดินทางสำรวจแอฟริกาตอนใต้จนพบน้ำตกวิกตอเรีย** (น้ำตกแห่งนี้ได้ครอบคลุมพื้นที่ 2 ประเทศคือ ซิมบับเวและแซมเบีย) และได้เขียนหนังสือเรื่อง “การเดินทางของคณะผู้สอนศาสนาและการสำรวจแอฟริกาใต้”

² Cook N. Arthur, **Africa Past and Present** (Ottawa : Littlefield, Adams & Co., 1969), p.41.

* เดวิด ลิฟวิงสโตน (ค.ศ.1813-1873) มีความตั้งใจอย่างมากที่จะเดินทางไปเผยแพร่วิทยาศาสตร์ที่จีนและไม่เคยมีความคิดฝันที่จะสำรวจแอฟริกา แม้เพียงเล็กน้อย แต่หลังจากพบปะ ดร.โรเบิร์ต มอฟเฟต นักสอนศาสนาชาวอังกฤษที่ปฏิบัติภารกิจในแอฟริกาตอนใต้อยู่กว่า 20 ปีแล้ว และหลังจากฟังการโน้มน้าวใจในการสำรวจพื้นที่ตอนในแอฟริกา จากบุคคลผู้นี้แล้ว เดวิด ลิฟวิงสโตน จึงเลิกภารกิจสอนศาสนาและเริ่มสำรวจแอฟริกาตอนใต้ในที่สุดได้แต่งงานกับเมรี มอฟเฟต ลูกสาวของ ดร.มอฟเฟต ดังนั้น เดวิด ลิฟวิงสโตน จึงไม่ได้เดินทางไปจีนตามที่มุ่งหวังไว้แต่เดิมอีกเลย เขาสิ้นชีวิตที่แอฟริกาขณะเดินทางสำรวจพื้นที่ที่นั่นในขณะอายุได้ 60 ปี มรดกอันยิ่งใหญ่ที่ลิฟวิงสโตนได้ทำคือความพยายามให้มีการเลิกการค้าทาสในแอฟริกาตอนใต้ โดยเฉพาะการค้าทาสสีดำโดยกลุ่มพ่อค้าชาวอาหรับที่แซนชิบา เขาได้รับการขนานนามให้เป็นนักสำรวจผู้ยิ่งใหญ่ที่ให้คุณประโยชน์ให้อังกฤษ หรือประเทศชาติของเขา ดู Rowland W. Purton, **Doctor Livingstone**, (New York : McGraw-Hill Publishing Company Ltd, 1970).

** น้ำตกวิกตอเรียเกิดจากภูเขาไฟระเบิดเมื่อ 150 ล้านปีที่ผ่านมานี้ จนทำให้แผ่นดินบริเวณนี้แยกออกเป็นสองส่วน กลายเป็นน้ำตกอันยิ่งใหญ่ และมีความยาวประมาณ 2 กิโลเมตร น้ำตกแห่งนี้จะไหลลงสู่แม่น้ำแซมเบซี การค้นพบน้ำตกวิกตอเรียของเดวิด ลิฟวิงสโตนได้เปิดเผยความจริงแก่สากลว่า ดินแดนแอฟริกาไม่ใช่ดินแดนที่มีเพียงทะเลทรายเท่านั้น แต่ยังมีดินแดนที่มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์และมีพื้นที่เป็นป่าเขา

จนส่งผลให้ชาวยุโรปเพิ่มความสนใจดินแดนแอฟริกาได้ในแง่ที่เป็นแหล่งทรัพยากรที่มีศักยภาพ แหล่งการค้า และดินแดนที่ควรจะนำอารยธรรมตะวันตกและศาสนาคริสต์ไปเผยแพร่ในเวลาต่อมา เช่น ในปี ค.ศ.1895 เซซิล ไรดส์ (Cecil Rhodes) นักธุรกิจชาวอังกฤษได้จัดตั้งบริษัท British Africa เพื่อปกครองโรดีเซียได้ (ฉบับปัจจุบัน) ภายหลังประสบความสำเร็จในการทำเหมืองเพชรที่แอฟริกาจนเป็นนักธุรกิจที่ร่ำรวยมหาศาลในยุคนั้นคือเป็นเจ้าของบริษัทเพชรเดอเบียร์ (De Beers) นอกจากอังกฤษแล้ว เบลเยียมและเยอรมนีก็ได้ส่งคณะสำรวจไปยังแอฟริกาด้วย โดยเยอรมนีสำรวจแม่น้ำแซมเบซี และเป็นผู้ค้นพบเทือกเขาคิลีมาจาโร ในแทนแกนิกา (เยอรมนีเริ่มสำรวจแอฟริกาในปี ค.ศ.1884 และได้สำรวจทวีปแอฟริกาถึงเข้าไปใน ใจกลางทวีป ในที่สุดเยอรมนีได้ยึดแทนแกนิกาเป็นรัฐในอารักขา ในปี ค.ศ.1885) ส่วน เบลเยียมได้สำรวจบริเวณลุ่มแม่น้ำคองโก โดยผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสำรวจครั้งนี้คือพระเจ้าลีโอโพลด์ที่ 2* โดยพระองค์ได้ทรงจ้าง เฮนรี สแตนเลย์ (Henry Stanley) และคณะนักสำรวจให้สำรวจลุ่มน้ำคองโกทางตอนเหนือ ระหว่างการสำรวจยาวนาน 5 ปี (ค.ศ.1879-1884) กลุ่มนักสำรวจพยายามโน้มน้าวให้ชาวแอฟริกาดำ ยอมรับอารยธรรมของชาวเบลเยียมด้วยอีกทั้งยังดำเนินการสำรวจพื้นที่คองโกราวกับว่าจะจับจองแผ่นดินแอฟริกา จนทำให้ประเทศในยุโรปต่าง ๆ คิดว่าเบลเยียมจะยึดดินแดนแอฟริกาเป็นเมืองขึ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ผลการสำรวจเบลเยียมเป็นจุดเริ่มของความพยายามในการแข่งขันอิทธิพลโดยการจะยึดแอฟริกาของดินแดนแอฟริกาเป็นอาณานิคม ในช่วงนี้เองที่กระแสดความหวาดระแวงของประเทศต่าง ๆ ในยุโรปตะวันตกเริ่มตื้นขึ้น บิสมาร์ค (Bismarck) ผู้นำเยอรมนีในขณะนั้นได้เล็งเห็นความจำเป็นในการประนีประนอมเรื่องดินแดนในแอฟริกาของทั้ง อังกฤษ ฝรั่งเศส เบลเยียม โปรตุเกส สเปน ฮอลแลนด์ และเยอรมนี จึงได้เป็นเจ้าภาพจัดประชุมนานาชาติว่าด้วยการควบคุมลุ่มน้ำไนเจอร์ และคองโก และการจัดสรรดินแดนยึดครองในแอฟริกา ระหว่างพฤศจิกายน ค.ศ.1884-กุมภาพันธ์ ค.ศ.1885 และที่ประชุมสามารถตกลงกันได้ในเรื่องลุ่มน้ำไนเจอร์ แต่ยังคงหวาดระแวงกันในเรื่องลุ่มน้ำคองโก

---

* พระเจ้าลีโอโพลด์ที่ 2 มีความสนใจดินแดนตอนกลางแอฟริมาก่อนจัดตั้งสมาคมนานาชาติเพื่อการสำรวจและอารยธรรมของแอฟริกากลาง โดยมีจุดประสงค์ที่แท้คือการแสวงหาผลประโยชน์ด้านทรัพยากร การค้า บริเวณลุ่มแม่น้ำคองโกในที่สุดที่ประชุมนานาชาติ ที่กรุงเบอร์ลิน ใน ค.ศ.1885 ได้ลงมติให้คองโกเป็นแผ่นดินส่วนพระองค์ของพระเจ้าลีโอโพลด์ที่ 2

แต่สถานการณ์ก็ยังไม่ถึงขีดถึงขนาดเกิดการเผชิญหน้า ซึ่งกันและกันจนในที่สุดทุกฝ่ายก็ตกลงกันได้ ในสาระสำคัญดังนี้¹

1. ให้ดินแดนคองโกเป็นเขตน่านน้ำเสรี
2. ต่างชาติสามารถเดินเรือในแม่น้ำไนเจอร์และคองโกได้
3. จะแก้ไขปัญหาคัดแย้งในแอฟริกาโดยสันติวิธี
4. จะเลิกล้มการค้าทาส
5. ประเทศในยุโรปตะวันตกวางแนวทางการยึดครองดินแดนในแอฟริกาหรือการแบ่งเขตอิทธิพล

ดังนั้น ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ประเทศในยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เบลเยียม สเปน โปรตุเกส เยอรมนี และอิตาลี ต่างมีดินแดนยึดครองในแอฟริกา โดยเฉพาะ อังกฤษ ฝรั่งเศส และโปรตุเกส เป็นมหาอำนาจสำคัญของยุโรปที่ยึดครองดินแดนส่วนใหญ่ของแอฟริกาไว้ได้ ทั้งนี้แต่ละประเทศได้แบ่งพื้นที่ยึดครองดังต่อไปนี้

1. ดินแดนแอฟริกาตอนเหนือ **ฝรั่งเศส** ครอบครองแอลจีเรีย โมร็อกโกและตูนิเซีย อังกฤษครอบครองอียิปต์ อิตาลี ครอบครองลิเบีย ส่วนสเปนครอบครอง เซอูตา เมลลียา และอีฟนี
2. ดินแดนแอฟริกาตะวันตก **อังกฤษ** ครอบครองแกมเบีย เซียร์ราเลโอน โกสต์ โคสต์ และไนจีเรีย **ฝรั่งเศส** ยึดครองมอริตานิยา เซเนกัล กินี ชูดานของฝรั่งเศส (มาลีในปัจจุบัน) ไนเจอร์ ไควอริโคสต์ อปเปอร์-วอลตา (บูร์กินา-ฟาโซในปัจจุบัน) และคาโสมะ (เบนินในปัจจุบัน) **โปรตุเกส** ครอบครองกินี และหมู่เกาะเคปเวอร์ดี **สเปน** ยึดครองดินแดนบางส่วนของชาฮารา ส่วนเยอรมนีครอบครองโตโกแลนด์
3. ดินแดนแอฟริกากลาง **เยอรมนี** ครอบครองคาเมอรูน และรวันดา บุรุนดี เบลเยียมครอบครองคองโก **ฝรั่งเศส** ครอบครองอีคอตอเรียล-แอฟริกา และชาด

---

¹ Sola Akinrinade and Toyin Falola, "Africa and Europe : Prelude to the partition" in Amadu Sessy (ed), **Africa and Europe : From Partition to Interdependence or Dependence** (Kent : Mackays of Chatham Ltd, 1986), p.19.

โปรตุเกส ยึดครองเซโตเมและแปรงชิป ส่วนสเปนยึดครองรีโอ มูนี เฟอร์นันโด และ แอนโนบอง

4. ดินแดนแอฟริกาตะวันออกเฉียงเหนือ อังกฤษครอบครองซูดาน และ บางส่วนของโซมาเลีย อิตาลี ครอบครองอีกส่วนหนึ่งของโซมาเลีย และบางส่วนของเอ ดิเทรีย ส่วนฝรั่งเศสก็ยึดครองอีกบางส่วนของโซมาเลียเช่นกัน

5. ดินแดนแอฟริกาตะวันออก อังกฤษยึดครองยูกันดา และเคนยา รวมทั้งเกาะ แซนชิบาร์ และเพมบา ส่วนเยอรมนียึดครองแทนแทนียกา

6. ดินแดนแอฟริกาตอนใต้ อังกฤษยึดครองแอฟริกาใต้ ดินแดนในอารักขา 3 แห่งคือ บาซูลันด์ สวาซีแลนด์ และเบชวานาแลนด์ โรดีเซียเหนือและใต้ นาสาซา แลนด์ โปรตุเกสยึดครองดินแดนตะวันตกของแอฟริกาตอนใต้ (โมซัมบิก) ขณะที่ ฝรั่งเศสครอบครองเกาะมาดากัสการ์

ในที่สุดทวีปแอฟริกาภายหลังการประชุมที่เบอร์ลิน ค.ศ.1885 มหาอำนาจยุโรป 4 ประเทศ ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส เบลเยียมและโปรตุเกสต่างเข้ามามีอิทธิพลอย่างมากใน แอฟริกา สำหรับเยอรมนีมีบทบาทมากในห้วงระยะเวลาสั้น ๆ ในระยะแรกเท่านั้น เพราะเมื่อเยอรมนีพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่ 1 ในปี ค.ศ.1918 แล้วดินแดนยึดครองของ เยอรมนี ในแอฟริกาก็ตกเป็นของฝ่ายชนะสงคราม ขณะที่ฝรั่งเศสมีอิทธิพลต่อแอฟริกา เกือบทั่วทวีปกล่าวคือ ทั้งดินแดนตอนเหนือ ตอนกลาง ตะวันตก และบริเวณหมู่เกาะ ทางตะวันออกเฉียงใต้ของทวีป (เกาะมาดากัสการ์ และเรอูนียง) สำหรับอังกฤษมี อิทธิพลแถบแอฟริกาตอนใต้ และด้านตะวันออกของทวีป ขณะที่เบลเยียมมีอิทธิพลสูง บริเวณที่ร่ำรวยทรัพยากรตอนกลางทวีป และโปรตุเกสก็พยายามที่จะรักษาอิทธิพลของ ตนไว้ยาวนานที่โมซัมบิกและในแองโกลา ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของทวีป

1.3 นโยบายของมหาอำนาจยุโรปในการปกครองแอฟริกา

ก่อนที่ชาวยุโรปจะยึดครองแอฟริกาเป็นอาณานิคมอย่างจริงจัง ชาวยุโรปมักอ้าง สาเหตุสำคัญในการเดินทางมายังแอฟริกาในฐานะต่าง ๆ อาทิ ในฐานะผู้ตั้งถิ่นฐาน ครู พ่อค้า นักสอนศาสนา อย่างกว้างขวางซึ่งอาจสรุปมูลเหตุจูงใจ หรือสาเหตุของชาวยุโรป ได้ 2 ประการคือ (1) การได้เดินทางไปยังแอฟริกาเป็นเสน่ห์ล่อใจของผู้ที่นิยมการ

ผจญภัย นักเดินทาง ทั้งนี้เพื่อแสวงหาเสรีภาพส่วนตัวโดยแฝงไว้ซึ่งความคำนึงด้านภารกิจ และ (2) ความโลภและความปรารถนาอย่างไว้ชอบเขตจำกัดในอำนาจ (3) ความพยายามหาพื้นที่เพื่อตั้งถิ่นฐานใหม่ หรือ (4) ความกระหายอย่างยิ่งในทรัพยากรที่มีค่าแปลกใหม่ในแอฟริกา

สำหรับเหตุผลสำคัญที่ทำให้ประเทศในยุโรปพยายามใช้นโยบายล่าอาณานิคมจนสามารถยึดครองแอฟริกาไว้ได้ ได้แก่ (1) ต้องการแสวงหาแหล่งทรัพยากร และตลาดการค้า (2) การขยายเกียรติภูมิและอำนาจของชาติ และ (3) ต้องการแสวงหาความมั่งคั่งร่ำรวยจากการยึดครองอาณานิคมเพราะผลจากการดำเนินการดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เฉพาะในกลุ่มพ่อค้าเท่านั้น แต่ยังกระจายไปสู่ชนชั้นกลาง โดยเฉพาะกลุ่มพ่อค้าและผู้ปกครองชาวยุโรป และ (4) ชาวยุโรปมักอ้างหลักศีลธรรม หรือหลักมนุษยธรรม ในการเข้าไปยึดครองแอฟริกัน โดยอ้างว่าเป็นการทำตามภารกิจของชาวผิวขาว (White Man's Burden) ที่ว่าชาวผิวขาวมีหน้าที่สำคัญในการนำเอาอารยธรรมตะวันตก ศาสนาคริสต์ ภาษาต่างประเทศเข้าไปเผยแพร่ในแอฟริกา ทั้งนี้เมื่อยึดครองแอฟริกาแล้วประเทศยุโรปต่างมีนโยบายในการปกครองอาณานิคมแตกต่างกัน ดังนี้

(1) นโยบายการปกครองอาณานิคมของอังกฤษ

จุดประสงค์พื้นฐานของนโยบายการปกครองอาณานิคมอังกฤษในแอฟริกา ก็คือความพยายามที่จะรักษาอำนาจการควบคุมดินแดนอาณานิคมที่ตนเป็นเจ้าของไว้ได้ โดยจำแนกนโยบายออกเป็น 2 แนวทางสำคัญ แนวทางแรกได้แก่ “Self-rule” หรือ “Self-Government” อังกฤษใช้นโยบายดังกล่าวในดินแดนที่มีชาวผิวขาวหรือคนอังกฤษ ตั้งถิ่นฐานอยู่ เช่น ในแอฟริกาตอนใต้ ในโรดีเซียใต้ หรือในแอฟริกาใต้ ซึ่งใช้การปกครองในลักษณะนี้เป็นประเทศแรก เนื่องจากอังกฤษยังเห็นว่าคนอังกฤษที่นั่นคือสายเลือดของตน (Kith and Kin) ดังนั้น การเขียนรัฐธรรมนูญปกครองดินแดนดังกล่าว จึงกระทำเพื่อพิทักษ์สิทธิและผลประโยชน์ของคนอังกฤษ โดยไม่คำนึงถึงชนผิวดำ ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ รัฐบาลคนผิวขาวซึ่งเป็นคนส่วนน้อยจึงมีอำนาจควบคุมระบบการบริหาร เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศไว้ ส่วนแนวทางที่

2 คือ การปกครองทางอ้อม* หรือ “indirect rule” การปกครองแบบนี้ใช้ในดินแดนที่ไม่มีคนผิวขาวตั้งถิ่นฐานอยู่ โดยมีแนวคิดที่ดินแดนล้าหลังในแอฟริกายังไม่เคยชินกับการบริหารปกครองประเทศอังกฤษ จึงมีความจำเป็นที่จะฝึกหัดให้คนท้องถิ่นปกครองประเทศโดยอังกฤษจะแทรกแซงน้อยที่สุด นอกจากนี้ในอาณานิคมบางแห่ง เช่น ในจีเรีย มีจำนวนประชากรมาก อังกฤษไม่มีกำลังเพียงพอจะปกครองดูแลคนทั้งประเทศที่ต้องใช้งบประมาณมาก จึงอาศัยผู้นำเผ่า ผู้นำท้องถิ่นทำการแทนตน ทั้งนี้ผู้ปกครองชาวอังกฤษที่ดูแลอาณานิคมได้ให้ความมั่นใจชนพื้นเมืองว่าจะเคารพการสืบทอดอำนาจของชาวพื้นเมือง และโน้มน้าวให้หัวหน้าเผ่าจ่ายรายได้จากการเก็บภาษี ร้อยละ 25 เข้าสู่รัฐบาลกลาง หากอังกฤษประสงค์สิ่งใดก็แจ้งแก่หัวหน้าเผ่า หัวหน้าเผ่าก็จะแจ้งไปยังหัวหน้าตำบล หมู่บ้าน ตามลำดับ ดังนั้นในที่สุด ประชาชนก็ต้องปฏิบัติตามความ ต้องการของอังกฤษตามขั้นตอนดังกล่าว

กล่าวได้ว่าการปกครองทางอ้อมของอังกฤษในดินแดนแอฟริกาตะวันตก มีลักษณะเด่น 2 ประการคือ (1) แบบบิดาปกครองบุตร (Paternalism) คือมีจุดประสงค์ให้ชนแอฟริกันรู้จักฝึกฝนการปกครองโดยตนเอง โดยให้หัวหน้าเผ่าปกครองส่วนอังกฤษจะให้คำแนะนำ (ดำเนินการโดยตัวแทนรัฐบาลอังกฤษ ซึ่งก็คือข้าหลวงใหญ่) ด้านการปกครอง ควบคุมไปกับการพัฒนาด้านวัตถุ และการนำทรัพยากรธรรมชาติเป็นสินค้าส่งออกโดยมีข้าหลวงใหญ่อังกฤษคอยกำกับดูแล และบุคคลดังกล่าวนี้ก็คือผู้เก็บผลประโยชน์จากอาณานิคมด้วย รวมทั้งวางโครงสร้างพื้นฐานการสร้างท่าเรือ ทางรถไฟเพื่อประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ การค้า ตลอดจนวางรากฐานด้านการศึกษาและเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ส่วนลักษณะเด่นประการที่ (2) คือการรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาวแอฟริกันไว้ ให้ผู้ปกครองเผ่าปกครองท้องถิ่นต่อไป โดยให้ผู้ปกครองท้องถิ่นมีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดเก็บภาษีโดยตรง และจะไม่ทำลายวัฒนธรรมเดิมของคนแอฟริกันคำ ยกเว้นการค้าทาสน หรือการบูชาวิญญาณมนุษย์ ซึ่งอาจสรุปได้ว่าลักษณะการ

---

* การปกครองทางอ้อมคือการปกครองชาวแอฟริกันผ่านหัวหน้าเผ่า หัวหน้าหมู่บ้าน ก่อนที่ประเทศแอฟริกันคำจะตกเป็นอาณานิคม กล่าวคือ ในปี ค.ศ.1900 เซอร์ เฟรเดอริก ลูการ์ด ซึ่งเป็นข้าหลวงใหญ่ในตอนเหนือของไนจีเรียได้นำนโยบายดังกล่าวมาใช้และประสบความสำเร็จอย่างดี จนได้เขียนหนังสือว่าด้วยการปกครองดังกล่าวในหนังสือชื่อ *The Dual Mandate in Tropical Africa* ในปี ค.ศ.1922 และได้รับการขนานนามว่าเป็นนักปกครองอาณานิคมที่ยิ่งใหญ่

ปกครองแบบกระจายอำนาจผ่านหัวหน้าเผ่า หรือเจ้าผู้ปกครองแคว้น โดยผู้ปกครองเหล่านี้ได้รับการชี้แนะจากข้าหลวงใหญ่อังกฤษ หากหัวหน้าเผ่าขัดใจอาจถูกปลดออก จึงทำให้ดูเหมือนว่าหัวหน้าเผ่าเป็นผู้แทนของข้าหลวงชาวอังกฤษมากกว่าเป็นตัวแทนชนพื้นเมืองส่วนใหญ่ของประเทศ

อย่างไรก็ดี อังกฤษได้ฝึกฝนให้ชาวแอฟริกันดำรงจักพัฒนาการด้านการปกครองแบบประชาธิปไตยด้วย กล่าวคือ อังกฤษได้จัดตั้งสภานิติบัญญัติ (legislative councils) ในอาณานิคมอังกฤษในระยะแรกข้าหลวงใหญ่อังกฤษเป็นผู้เลือกสมาชิกสภานิติบัญญัติไปทำหน้าที่ในสภา ตามแบบประชาธิปไตย เมื่อจำนวนสมาชิกสภามีมากขึ้น สภานิติบัญญัติจึงพัฒนาเป็นสภาผู้แทน (legislative assembly) มีหน้าที่ออกกฎหมาย ซึ่งต่อมาได้มีการกำหนดคุณสมบัติผู้เป็นตัวแทนในสภาอย่างเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น¹ ส่วนการเลือกตั้งให้พยายามใช้การเลือกตั้งแบบ “One man, One vote” โดยให้ผู้เลือกตั้งจากผู้สมัครที่ได้รับการศึกษาดี นักธุรกิจ หรืออาชีพอิสระ (ที่สังกัดพรรคการเมือง) และผู้นำของพรรคการเมืองที่ได้เสียงข้างมากจะได้เป็นนายกรัฐมนตรี ทั้งนี้ หลายฝ่าย (ในแอฟริกา) เชื่อว่าสภานิติบัญญัติเป็นระบบที่สร้างความมั่นคงให้ตนในอนาคต และเป็นระบบที่ให้ความรู้ด้านการปกครองเมื่อแอฟริกาตะวันตกได้รับเอกราชในเวลาต่อมา

การที่อังกฤษใช้นโยบายปกครองทางอ้อมในอาณานิคมแอฟริกาตะวันตกนั้น นอกจากจะช่วยให้อังกฤษประหยัดค่าใช้จ่าย ประหยัดกำลังพลแล้ว ยังทำให้อังกฤษเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจสนองความต้องการด้านการสร้างตลาดให้สินค้าอังกฤษ กับให้ชาวแอฟริกันดำ ผลิตสินค้าป้อนโครงการอุตสาหกรรมให้อังกฤษ เช่น โกโก้ ฝ้าย ยาง ปาล์ม ถั่วลิสง และอื่น ๆ ดังนั้น ในดินแดนแอฟริกันตะวันตกที่ไม่มีคนอังกฤษตั้งถิ่นฐานอยู่ อังกฤษจึงนำการปกครองแบบ Self-Government มาใช้เพราะการปกครองประเภทนี้ใช้อำนาจต่อผลประโยชน์ของอังกฤษมากกว่า

---

¹ Irving Leonard Markovitz, **Power and Class in Africa** (New York : Printice-Hall Inc, 1977), p.60.

(2) นโยบายการปกครองอาณานิคมของฝรั่งเศส

แนวทางการปกครองอาณานิคมของฝรั่งเศส ตั้งอยู่บนพื้นฐาน 2 ประการคือ (1) การปกครองโดยตรงหรือ direct rule และ (2) การผสมผสานกลมกลืน (Assimilation) เพราะฝรั่งเศสมีความเชื่อว่าอารยธรรมของตนเป็นอารยธรรมที่สูงส่งและฝรั่งเศสมีภารกิจสำคัญที่จะเผยแพร่วัฒนธรรม ภาษา หรืออารยธรรมไปยังชนชาติล้าหลังในแอฟริกา โดยมี “สัญชาติฝรั่งเศส” เป็นรางวัลให้ชาวแอฟริกันค่าตอบแทน สำหรับการปกครองโดยตรงนั้นมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง (centralization) โดยการสั่งการจากฝรั่งเศสให้ข้าหลวงใหญ่ปฏิบัติตามโดยผ่านสภาการปกครองกล่าวคือ ฝรั่งเศสแบ่งการปกครองในรูปแบบสหพันธ์ 2 แห่ง ในแอฟริกา คือ

(1) สหพันธ์แอฟริกาตะวันตกของฝรั่งเศส (Federation of French West Africa) ประกอบด้วยประเทศเซเนกัล ไควอริโคสต์ กินี ในเจอร์ มอริตานิเย มาลี เบนิน คาโสมเบ อีปเปอร์วอลตา สหพันธ์แห่งนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า French West African Empire

(2) สหพันธ์อีเควทอเรียลแอฟริกา (French Equatorial Africa) ประกอบด้วยประเทศ ชาด กาบอง คองโก(บราซิล) สาธารณรัฐแอฟริกากลาง

ผู้ปกครองสหพันธ์ฯ ทั้งสองแห่งนี้ต่างมีข้าหลวงใหญ่ปกครองสหพันธ์ โดยได้รับการชี้แนะจากสภาปกครองหรือสภาใหญ่² ในแต่ละแห่ง ส่วนในการปกครองระดับรองลงมาในระดับดินแดนแต่ละดินแดนต่างมีข้าหลวงปกครองดินแดนโดยรับนโยบายจากข้าหลวงใหญ่มาปฏิบัติ ส่วนการปกครองในระดับท้องถิ่นนั้นได้ใช้วิธีการปกครองทางอ้อมโดยให้หัวหน้าหมู่บ้าน หัวหน้าตำบลปกครองกันเองภายใต้การควบคุมแนะนำจากราชการของฝรั่งเศสจึงอาจกล่าวได้ว่า การปกครองโดยตรงของฝรั่งเศสในลักษณะนี้ยังมีการผสมผสานโดยการปกครองทางอ้อมในระดับท้องถิ่น

สำหรับอำนาจหน้าที่ของข้าหลวงใหญ่ที่ปกครองสหพันธ์ในแอฟริกาทั้งสองนั้น มีอำนาจหน้าที่หลายประการ อาทิ การควบคุมกำกับดูแลให้มีการปฏิบัติตามกฎหมายฝรั่งเศสโดยเรียบร้อย กับมีบังคับบัญชาข้าราชการในแอฟริกา ตลอดจนร่วมประชุมกับ

¹ E.A. Boateng, **A political geography of Africa** (Cambridge : Cambridge University Press, 1978), p.63.

² สภาใหญ่ หรือ Grand Council กำหนดประชุมประจำปี เพื่อรับนโยบายฝรั่งเศสจากข้าหลวงใหญ่

กระทรวงอาณานิคมฝรั่งเศสว่าด้วยปัญหาอาณานิคม ควบคู่ไปกับการปฏิบัติตามนโยบายที่กระทรวงมอบให้

อย่างไรก็ดี ฝรั่งเศสได้ปฏิรูปการปกครองตามระยะเวลา กล่าวคือ ในปี ค.ศ.1944 นายพลเดอโกลด์ ได้จัดการประชุมโดยผู้บริหารอาณานิคมของฝรั่งเศสที่รัฐชาวิลคองโก ผลการประชุมตกลงให้มีการปกครองอย่างเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น โดยให้มีการจัดตั้งสภาในแต่ละดินแดนอาณานิคม เพื่อเปิดโอกาสให้ชนผิวดำรู้จักการปกครองแบบกระจายอำนาจ เพื่อสนองตอบกระแสการให้เอกราชประชาชาติอาณานิคมที่กำลังก่อตัวตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญของสาธารณรัฐที่ 5 ของฝรั่งเศส ในปี ค.ศ.1946 ในกลางปีเดียวกันฝรั่งเศสได้จัดตั้งสหภาพฝรั่งเศส* หรือ French Union เป็นการรวมดินแดนสองสหพันธ์เข้าไว้ด้วยกัน การปกครองภายใต้สหภาพฝรั่งเศส ได้มีการปรับเปลี่ยนที่สำคัญ เช่น (1) การใช้แรงงาน ในช่วงก่อนสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ชนผิวดำที่ไม่ได้รับสัญชาติฝรั่งเศสถูกเกณฑ์ใช้แรงงานไปใช้ในการก่อสร้างเป็นทหาร ชนผิวดำเหล่านี้ถือเป็นพลเมืองชั้น 2 ต่อมาในปี ค.ศ.1946 เมื่อสงครามจบลงจึงได้ยกเลิกระบบการบังคับแรงงานชาวผิวดำ (2) ให้ใช้ระบบการศึกษาแบบฝรั่งเศสมาเผยแพร่ในแอฟริกา กับอนุญาตให้คนผิวดำนับถือศาสนาและรักษาวิถีแอฟริกันไว้

ในปี ค.ศ.1956 ฝรั่งเศสพยายามให้สิทธิในการปกครองแก่อาณานิคมมากขึ้น โดยความร่วมมือของประธานาธิบดี ฮูฟเฟอ บัวยี่ ผู้นำไอวอรีโคสต์ ในการวางกรอบกฎหมาย Loi Cadre เพื่อให้ฝรั่งเศสปฏิรูปการปกครองในแอฟริกาตะวันตกได้อย่างกว้างขวาง โดยให้ดินแดนแต่ละแห่งปกครองตนเอง (self-government) กล่าวคือสมาชิกของสภาในดินแดนอาณานิคมแต่ละแห่งได้รับอำนาจในการเลือกตั้งคณะรัฐมนตรีซึ่งอยู่ภายใต้การนำของข้าหลวงใหญ่ (ซึ่งก็คือฝ่ายบริหาร) สภาแห่งนี้มีอำนาจหน้าที่ในการออกกฎหมายในเรื่องเกษตรกรรม สาธารณสุข การศึกษาขั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา การค้าภายในประเทศ แต่่นโยบายด้านการต่างประเทศ การกลาโหม การเศรษฐกิจ ต้องอยู่ภายใต้ รัฐบาลฝรั่งเศส

---

* ภายใต้ French Union นี้ ชาวแอฟริกันตะวันตกทุกคนจะได้เป็นพลเมืองฝรั่งเศส สิ้นสุดการเป็นคนไต่บังคับและการแตกต่างทางสถานะระหว่างชนผิวดำ และ French Union แห่งนี้มีกรุงดakar ในเซเนกัล เป็นเมืองหลวง

การปฏิรูปการปกครองในกรอบ La Loi-Cadre ได้สร้างความพอใจให้แก่ผู้นำอาณานิคมใหม่ ๆ ได้ในระดับหนึ่ง แต่กระแสนิยมก็ยังแข็งแรง เพราะยังมีชนผิวดำที่ต้องการปกครองตนเองโดยสมบูรณ์ ดังนั้นในปี ค.ศ.1958 ประธานาธิบดีเดอโกลด์ ได้ปรับการปกครองอีกครั้งโดยเปลี่ยน French Union ให้เป็น French Commonwealth of Nations หรือ French Community (ประชาคมฝรั่งเศส) มีสาระสำคัญว่า อาณานิคมฝรั่งเศสจะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมกำกับของประชาคมดังกล่าว แต่ด้วยความสมัครใจ¹ หากอาณานิคมใดไม่สมัครใจอยู่ภายใต้การปกครองแบบประชาคมจะได้เอกราชทันที โดยจะไม่ได้ความช่วยเหลือใด ๆ จากฝรั่งเศสอีกต่อไป ซึ่งมีดินแดนที่ไม่ยินยอมเข้าร่วมประชาคมดังกล่าวคือกินี จึงได้รับเอกราชก่อนทันทีในปี ค.ศ.1958 และฝรั่งเศสยังปฏิเสธการรับรองรัฐด้วย ขณะที่ดินแดนอื่น ๆ ได้กลายเป็นรัฐภายใต้ประชาคม ต่อมาในปี ค.ศ.1960 ฝรั่งเศสได้ให้เอกราชอาณานิคม โดยอดีตดินแดนอาณานิคมนี้ยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับฝรั่งเศสด้วยข้อตกลง สนธิสัญญาในเรื่องต่าง ๆ หลายประการ อาทิ ข้อตกลงให้ความช่วยเหลือด้านการป้องกันประเทศ การทหาร การเศรษฐกิจ เทคนิค การค้า การเงิน เป็นต้น

(3) การปกครองอาณานิคมของโปรตุเกส

โปรตุเกสเป็นยุโรปประเทศแรกที่เข้ามาครอบครองดินแดนแอฟริกาเป็นอาณานิคม โดยมโนนโยบายปกครองอาณานิคมแบบผสมผสานกลมกลืน (Assimilation) และแบบบิดาปกครองบุตร (Paternalism) และใช้การปกครองแบบรวมศูนย์อยู่ที่เมืองแม่ กล่าวคืออาณานิคมโปรตุเกสในแอฟริกา (แองโกลา โมซัมบิก เคปเวิร์ด กินี) โปรตุเกสเป็นผู้ออกกฎหมายในการปกครองอาณานิคมดังกล่าว โดยมีข้าหลวงใหญ่ชาวโปรตุเกสทำหน้าที่กำกับดูแลบริหารงานในจังหวัดโพ้นทะเล ส่วนในระดับท้องถิ่นนั้น ข้าหลวงใหญ่เป็นผู้ส่งนโยบายไปยังเจ้าหน้าที่ที่ปกครองท้องถิ่นให้กำกับดูแล การแต่งตั้งหัวหน้าตำบลข้าหลวงใหญ่เป็นผู้แต่งตั้งทั้งสิ้น จุดมุ่งหมายของโปรตุเกสก็คือความพยายามที่จะให้ชาวแอฟริกันดำในจังหวัดโพ้นทะเล รับเอาอารยธรรมของโปรตุเกสไปเป็นวิถีชีวิต หรือความพยายามที่จะสร้างชาวโปรตุเกสผิวดำนั่นเอง เนื่องจากโปรตุเกส มีแนวคิดที่ว่า

¹ E.A. Boateng, **A political geography of Africa** (Cambridge : Cambridge University Press, 1978), pp.63-64.

เป็นภารกิจอันศักดิ์สิทธิ์ของตนในการนำศาสนาคริสต์ ภาษาโปรตุเกสหรือวัฒนธรรมโปรตุเกสไปเผยแพร่แก่ชนพื้นเมืองผิวดำ แต่ ปรากฏว่าโปรตุเกสมีกิจกรรมค่อนข้างน้อยเกี่ยวกับการนำแนวคิดดังกล่าวไปปฏิบัติต่อชาวแอฟริกันดำ ขณะที่พยายามกอบโกยผลประโยชน์จากอาณานิคมเป็นสำคัญ ดังนั้น นโยบายกลืนชาติ หรือบิดาปกครองของโปรตุเกสจึงไม่มีอะไรมากไปกว่าการสร้างนิยายปรัมปรา¹ (Myths) ขึ้นมาเพื่อปิดบังความโหดร้ายภายในจุดประสงค์ที่จะเพียงเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากอาณานิคมเท่านั้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือมีจำนวนผู้อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ในองโกลา และโมซัมบิก (อาณานิคมที่ใหญ่ที่สุดและร่ำรวยที่สุดของโปรตุเกสในแอฟริกา) กว่าร้อยละ 99 (ในจำนวนประชากรทั้งสิ้นของสองอาณานิคม 10.5 ล้านคน) เป็นต้น

(4) การปกครองอาณานิคมของสเปน

สเปนเป็นคู่แข่งที่ใกล้ชิดของโปรตุเกสในการล่าอาณานิคมโพ้นทะเลในยุคแรกๆ แต่สเปนไม่เคยเป็นเจ้าอาณานิคมที่ยิ่งใหญ่ในแอฟริกาเลย เนื่องจากโปรตุเกสได้รับสิทธิในการขยายเขตอิทธิพลในแอฟริกาตะวันตก ตั้งแต่ปี ค.ศ.1441 จากองค์สันตะปาปา Bull* และในปี ค.ศ.1494 ได้มีการทำสัญญา Tordesillas ที่กำหนดให้โปรตุเกสสามารถขยายเขตอิทธิพลของตนได้ทั่วแอฟริกา และเอเชีย ขณะที่สเปนได้รับสิทธิในการขยายอิทธิพลไปยังโลกใหม่ทั้งหมด (อเมริกาเหนือ กลาง และใต้) อย่างไรก็ตามสเปนได้ครอบครองดินแดน Spanish Sahara หรือขณะนี้คือดินแดนซาฮาราตะวันตก กับดินแดนเล็ก ๆ ทางตอนเหนือของแอฟริกา เช่น Ifni Mellila และ Ceuta หรืออิกเวทอเรียลกินีทางตะวันตกของแอฟริกาเท่านั้น

นโยบายในการปกครองอาณานิคมดังกล่าวของสเปนมีลักษณะคล้ายโปรตุเกสคือใช้นโยบายกลืนชาติ (Assimilation) และบิดาปกครองบุตร (Paternalism) สเปนถือว่าดินแดนอาณานิคมเหล่านั้นก็คือจังหวัดโพ้นทะเลของตนที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายการปกครองของสเปน แต่สเปนปฏิบัติต่อประชาชนในอาณานิคมค่อนข้างกดขี่มากกว่าโปรตุเกสในการบังคับเอาทรัพยากรและการปฏิบัติต่อเมืองแม่ของดินแดนอาณานิคม

¹ Ibid., p.65.

* สันตะปาปา Bull มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจแบ่งเขตอิทธิพลในดินแดนอาณานิคมระหว่างสเปนและโปรตุเกส โดยพระองค์กำหนดให้สเปนไปสำรวจดินแดนใหม่ส่วนใหญ่ในแถบอเมริกาและบางประเทศในเอเชีย ส่วนโปรตุเกสได้สำรวจในแอฟริกาและเอเชีย ทั้งนี้โดยนำลูกโลกมาผ่าครึ่งให้เห็นเขตอิทธิพลชัดเจน ดู Ibid.

อย่างไรก็ตาม ใน ค.ศ.1968 สเปนได้ให้เอกราชแก่อิเควทอเรียล กินี และ Rio Muni รวมทั้งหมู่เกาะรอบ ๆ ในปี ค.ศ.1976 ส่วนสเปนยังคงปกครองหมู่เกาะ Canary ในฐานะจังหวัดโพ้นทะเลอยู่ในปัจจุบัน ตลอดจนได้มอบ Spanish Sahara ให้แก่โมร็อกโก และ มอริเตเนียคอยกำกับดูแล

(5) การปกครองอาณานิคมของเบลเยียม

แม้ว่าเบลเยียมจะเข้ามาครอบครองดินแดนอาณานิคมในแอฟริกาตอนข้างซ้ายคือ ในราว ค.ศ.1908* เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศยุโรปอื่น ๆ แต่เบลเยียมก็ได้ยึดครองอาณานิคมที่กว้างใหญ่และร่ำรวยทรัพยากรแร่ธาตุในแอฟริกากลางได้ คือ คองโก (คินชาซา) ปัจจุบันคือสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก หรือซาอีร์เดิม รวมทั้งดินแดนเล็ก ๆ 2 แห่งคือ รวันดา และ บุรุนดี รัฐบาลเบลเยียมได้ปกครองอาณานิคมโดยการให้สัมปทานแก่บริษัทการค้าชาวเบลเยียม และบริษัทชาติอื่น ๆ และให้บริษัทเหล่านี้เป็นผู้รักษากฎหมาย และกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการค้าต่างประเทศ กับมอบหมายให้บริษัทดังกล่าว มีหน้าที่พัฒนาการค้า เศรษฐกิจ สังคม ที่นั่นด้วย ดังนั้นอำนาจต่าง ๆ จึงอยู่ที่บริษัท โดยที่ชาวแอฟริกันดำ ไม่อาจมีสิทธิเสรีภาพในการค้าดังกล่าว ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าลักษณะโครงสร้างทางเศรษฐกิจของคองโกจึงอยู่ในกรอบนายทุนแห่งรัฐ รัฐบาลเป็นเจ้าของหุ้นในบริษัทการค้า โดยเฉพาะรัฐบาลได้จัดตั้งบริษัทผลิตเพชร สร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ทางรถไฟ การผลิตสินค้าเกษตร และบริษัทการบินแห่งชาติเบลเยียมภาคใต้

ในต้นศตวรรษที่ 20 รัฐบาลเบลเยียมได้ใช้นโยบายแบบบิดาปกครองบุตรมาใช้ปกครองเบลเยียมซึ่งอำนาจต่าง ๆ ก็ยังคงอยู่ที่รัฐบาลเบลเยียม และบริษัทที่ได้สัมปทานชาวแอฟริกันดำจึงหมดอนาคตเพราะระบบการศึกษาที่เบลเยียมวางไว้มีจุดประสงค์เพียง

---

* ตามข้อตกลงเบอร์ลินปี 1885 ได้กำหนดให้คองโกเป็นอาณานิคมส่วนพระองค์ของพระเจ้าเลโอโพลด์ที่ 2 แห่งเบลเยียม โดยให้ชื่อว่า “Congo Free State” อย่างไรก็ตามกษัตริย์พระองค์นี้ประสบอุปสรรคด้านการเงินในการบริหารเพราะได้ใช้ทรัพย์สินจำนวนมากในการสำรวจดินแดนและรัฐบาลเบลเยียมก็มิอาจให้ความช่วยเหลือได้เพราะมิใช่อาณานิคมของเบลเยียม จนในปี ค.ศ.1908 พระเจ้าเลโอโพลด์ที่ 2 จึงได้ขายดินแดนคองโกให้รัฐบาลเบลเยียมเป็นเงิน 10,000,000 เหยรีญูอเมริกัน 1 ปี ก่อนหน้าจะสิ้นพระชนม์ ขณะปกครองได้แต่งตั้งให้เฮนรี เอ็ม สแตนเลย์ ผู้สำรวจแม่น้ำคองโกเป็นข้าหลวงใหญ่และได้ปกครองอาณานิคมแห่งนี้ด้วยการกดขี่อย่างหนัก

เพื่อให้ชาว คองโกเป็นลูกจ้างสังกัดบริษัทเท่านั้น ชาวคองโกจึงไม่มีโอกาสศึกษาต่อระดับสูงถึงขั้นมหาวิทยาลัย หรือวิทยาลัย อีกทั้งยังถูกจำกัดเสรีภาพทางการเมืองและการเดินทางติดต่อระหว่างกันภายในประเทศและต่างประเทศ การใช้การปกครองดังกล่าวสร้างความไม่พอใจในหมู่คนคองโก แม้ว่าในปี ค.ศ.1952 เบลเยียมจะประกาศให้ฐานะพลเมืองเบลเยียมแก่ผู้ที่รับอารยธรรมเบลเยียม และจะให้สิทธิพิเศษต่าง ๆ แก่ผู้ได้ฐานะดังกล่าวก็ตาม แต่กระแสนิยมในคองโกช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีสูงมาก เนื่องจากการปกครองอย่างกดขี่รุนแรง จนทำให้เศรษฐกิจฝ่อทร่น ชาวคองโกถูกกีดกันไม่ให้ทำงานในระดับสูง กรรมกรมีค่าแรงต่ำ และมีปัญหาวางงาน จึงหันมาก่อความไม่สงบ และเบลเยียมก็เริ่มพิจารณาเปลี่ยนแปลงการปกครองในคองโกและแม้ว่าเบลเยียม จะริบให้เอกราชแก่คองโกในปี ค.ศ.1960 แต่การเมืองในคองโกกลับไม่สงบ เพราะคองโกมิได้ถูกฝึกฝนเตรียมพร้อมกับการได้เอกราช เนื่องจากขาดคนมีการศึกษาบริหารปกครองประเทศ

(6) การปกครองอาณานิคมของเยอรมนี

เยอรมนีได้เข้ามาสัมผัสแอฟริกาในช่วงของการประชุมนานาชาติที่กรุงเบอร์ลิน ปี ค.ศ.1885 ในสมัยของบิสมาร์ค ที่เป็นเจ้าภาพจัดประชุมดังกล่าว โดยพยายามที่จะครอบครองโตโกแลนด์ แคเมอรูน ดินแดนแอฟริกาตะวันตกเฉียงใต้ (นามิเบียปัจจุบัน) และแทนแกนิกา โดยมีมุ่งหวังจะตั้งถิ่นฐานอยู่ที่แอฟริกาตะวันตกเฉียงใต้ และแทนแกนิกา โดยใช้นโยบายปกครองอาณานิคมอย่างกดขี่ และเน้นการแสวงประโยชน์ทางทรัพยากร โดยเฉพาะที่แทนแกนิกา จนประชาชนชาวอาณานิคมต้องก่อการกบฏ ในปี ค.ศ.1905 เพราะไม่พอใจที่เยอรมนีไม่ให้ความสำคัญต่อประเพณีท้องถิ่น บังคับและเกณฑ์ให้ชาวแอฟริกันดำปลูกฝ้ายอย่างไร้ความปราณี หรือการจลาจลที่ดินแดนแอฟริกาตะวันตกเฉียงใต้ที่นำไปสู่การปะทะ อย่างรุนแรงระหว่างกำลังเจ้าอาณานิคมกับชนพื้นเมืองจนทำให้ชาวพื้นเมืองลดจำนวนลงจาก 80,000 คน เหลือเพียง 15,000 คน

อย่างไรก็ตาม ภายหลังเยอรมนีพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่ 1 แล้วดินแดนดังกล่าวต้องถูกปกครองภายใต้ดินแดนในอาณัติของสันนิบาตชาติ และแม้ว่าเยอรมนีจะปกครองอาณานิคมอย่างโหดร้าย แต่ก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าเยอรมนีได้มีส่วนสำคัญในการวางโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การสร้างถนน ทางรถไฟ และการฝึกฝนอาชีพพื้นฐานต่าง ๆ ให้ชาวพื้นเมืองผิวดำ ซึ่งเป็นมรดกตกทอดที่มีให้เห็นจนทุกวันนี้

(7) การปกครองอาณานิคมของอิตาลี

อิตาลีครอบครองดินแดนอาณานิคมในแอฟริกาเพียงเล็กน้อยและในระยะเวลาอันสั้น โดยในปี ค.ศ.1935 อิตาลีได้โจมตีเอธิโอเปีย เพื่อยึดครองกับได้ครอบครองเอริเทรีย โซมาลีบางส่วนและลิเบีย ซึ่งอิตาลีมีจุดมุ่งหมายจะใช้ดินแดนดังกล่าวนี้เป็นแหล่งระบายประชากรของอิตาลี แต่การครอบครองอาณานิคมดังกล่าวไม่ยืนยาว เมื่ออิตาลีเป็นฝ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี ค.ศ.1943 ดินแดนดังกล่าวต้องตกอยู่ในครอบครองของฝ่ายชนะสงคราม และได้เอกราชในปี ค.ศ.1951

นโยบายการปกครองอาณานิคมของอิตาลีมีลักษณะโหดร้าย โดยเฉพาะในลิเบียและเอธิโอเปีย ซึ่งอิตาลีมุ่งหวังจะให้ชาวอิตาลีเข้ามาตั้งถิ่นฐาน อย่างไรก็ตามนโยบายดังกล่าวและด้วยสภาพแวดล้อม และสภาพพื้นที่ของดินแดนอาณานิคมที่ค่อนข้างเป็นอุปสรรค อิตาลีได้ทุ่มเทงบประมาณมหาศาลในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานและการสร้างระบบชลประทาน โดยเฉพาะที่ลิเบีย ทั้งนี้โดยปราศจากการพิจารณาถึงการพัฒนาสังคม และความก้าวหน้าทางการเมืองให้กับชาวอาณานิคมแต่อย่างใด

1.4 มรดกอาณานิคม (Colonial legacy)

หลังจากดินแดนอาณานิคมส่วนใหญ่ในแอฟริกาได้รับเอกราชแล้วปัญหาเผชิญหน้าสำคัญของประเทศเกิดใหม่เหล่านี้ก็คือการให้ความหมายของคำว่า “เอกราช” ดังนั้น การบริหารปกครองประเทศหลังผู้ปกครองชาวยุโรปจากไปเอกราชจึงมิใช่เพียงวลี สวゆるในสุนทรพจน์ของผู้นำแอฟริกันทั้งหลายที่ใช้กล่าวต่อหน้าประชาชน หรือเอกราชมิใช่มนต์วิเศษที่จะคลั่งบัณฑลประเทศให้สงบราบรื่นได้ชั่วพริบตา¹ แต่เอกราช

¹ Immanuel Wallerstein, **Africa : The Politics of Independence** (New York : Vintage Books, 1961), p.86.

หมายถึงการทำงานหนักและการยืนด้วยลำแข้งของตนเอง (self-reliance) ความพยายามในการสร้างปีกแผ่นหรือเอกภาพให้กับแอฟริกันด้วยตนเอง หรือภารกิจเพื่อนำมาซึ่งเอกลักษณ์ร่วมระหว่างชนผิวดำทั่วมวล นอกจากนี้เอกราชยังหมายถึงการต้องพยายามขจัดปัญหา และผ่อนคลายความขัดแย้งต่าง ๆ ที่ผู้ปกครองผิวขาวมีส่วนสร้างไว้ หรือละทิ้งไว้เป็นมรดกที่หลายฝ่ายในแอฟริกาต้องติดตามแก้ไข ซึ่งอาจเรียกให้ชัดเจนว่าเป็นมรดกอาณานิคม (Colonial legacy) อย่างไรก็ดีมรดกดังกล่าวมีทั้งด้านบวกและด้านลบ โดยอาจจะพิจารณาได้ ดังนี้

(1) มรดกด้านการเมือง

พัฒนาการทางการเมืองภายใต้อุดมการณ์ประชาธิปไตยในแอฟริกา ยังคงคืบหน้าไม่ได้ไกล เนื่องจากยังมีอุปสรรคเผชิญหน้าหลายประการ โดยเฉพาะปัญหาระบบราชการที่มีขนาดใหญ่โต ขาดเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ ความชำนาญในการบริหารปกครองประเทศ จนทำให้การปฏิบัติราชการขาดประสิทธิภาพและสิ่งที่ไม่สอดคล้องกันก็คือ ประเทศแอฟริกันส่วนใหญ่หลังได้รับเอกราชแล้วก็ยังคงใช้ โครงสร้างเงินเดือนในสมัยที่เจ้าอาณานิคมกำหนดไว้ หรือเรียกได้ว่าเป็นมรดกอาณานิคม เพื่อที่ตนเองจะได้ดูเท่าเทียมคนยุโรป นอกจากนี้การที่รัฐบาลแอฟริกันทั้งหลายมีเจตนารมณ์ในการพัฒนาประเทศโดยเริ่มที่ภาครัฐบาลก่อนภาคเอกชน หรือการใช้แนวทางสังคมนิยม* ที่รัฐบาลเป็นศูนย์กลางในการวางแผนนโยบายเพราะมีประสบการณ์ไม่ดีจากผู้ปกครองผิวขาว เช่น การแก้ปัญหาลดผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำจะต้องเริ่มที่ภาครัฐบาล แต่การที่รัฐแอฟริกันมีประสบการณ์บริหารประเทศน้อยจึงใช้วิธีการผูกขาดการทำธุรกิจ ซึ่งนำไปสู่การใช้งบ

---

* แนวทางสังคมนิยมได้รับการปฏิบัติอย่างกว้างขวางในหมู่ผู้นำแอฟริกัน โดยเฉพาะ Nkrumah แห่งกานา Sekou Toure แห่งกินี Senghor แห่งเซเนกัล Dr.Nyerere แห่งแทนซาเนีย Houphouet-Boigny แห่งไอวอรีโคสต์ ขณะที่ Tubman แห่งไลบีเรีย และ M'ba แห่งกาบอง ไม่สนใจแนวทางนี้ สังคมนิยมแบบแอฟริกันประกอบด้วยสาระสำคัญคือ (1) เป็นสังคมปราศจากชนชั้น (2) มีสถาบันหลักที่เป็นศูนย์กลางของสังคม (3) มีแนวคิดเกี่ยวกับพันธกรณีทางสังคมในการทำงาน (4) การเปลี่ยนสหภาพแรงงานจากผู้บริโภคนเป็นผู้ผลิต โปรดศึกษารายละเอียดได้ใน William H. Friedland, **African Socialism** (Stanford : Stanford University Press, 1967), p.15.

ประมาณจำนวนมาก ประกอบกับระบบราชการที่ขาดประสิทธิภาพทำให้ภาคเอกชนอ่อนแอ ดังนั้นการกสิกรรมหรือเกษตรกรรมจึงไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างเพียงพอ เป็นต้น

มรดกทางการเมืองที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่งก็คือ รัฐแอฟริกันการขาดสถาบันทางการเมืองที่มีประสิทธิภาพ ข้าราชการ เจ้าหน้าที่มีแนวโน้มคอร์รัปชัน อีกทั้งพัฒนาการทางการเมืองที่ยังไม่อาจจัดตั้งพรรคการเมืองหรือฝ่ายค้านที่ทำหน้าที่ควบคุมตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลหรือบริษัทที่รัฐเป็นเจ้าของซึ่งส่งผลให้ บริษัทเหล่านี้ฉ้อฉลในที่สุดการบริหารงานปฏิบัติงานจึงไม่ก้าวหน้า ทำให้รัฐต้องสูญเสียงบประมาณหรือการลงทุนโดยปราศจากผลกำไร นอกจากนี้รัฐบาลส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะใช้การปกครองแบบเผด็จการ แม้ว่าจะมีความพยายามในการปรับสถาบันการปกครองจากสมัยอาณานิคม เพื่อสนองตอบความต้องการของประเทศตนเองเห็นได้ชัดจากการที่ยังมีรัฐบาลแอฟริกันจำนวนไม่น้อยที่ยังไม่สามารถวางหลักเกณฑ์สำคัญในการวางแนวทางประนีประนอมความขัดแย้งระหว่างเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศได้ ดังนั้น หลักเกณฑ์กฎหมายรัฐธรรมนูญจึงมีลักษณะรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง จนในที่สุดการเมืองในแอฟริกาจึงมักมีแนวโน้มไปสู่ลักษณะการเมืองแบบพรรคเด่นพรรคเดียว หรือเผด็จการทางทหาร ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน อาทิ ในคองโก เป็นต้น

(2) มรดกด้านเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจของแอฟริกาในรอบ 50 ปีที่ผ่านมา ถูกกำหนดโดยประเทศในยุโรปตะวันตก และอเมริกาเหนือ กล่าวคือประเทศยุโรปได้บังคับ* ให้กลุ่มประเทศแอฟริกาดำผลิตสินค้าปฐมนิคม อาทิ ฝ้าย กาแฟ ทองแดง และสินค้าวัตถุดิบอื่น ๆ ซึ่งต่างเป็นสินค้าปฐมนิคมทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลดระดับความเป็นมนุษย์ลงมาอยู่ในฐานะของ

---

* การบังคับดังกล่าวนี้ โดยผ่านการปกครองภายใต้ระบบอาณานิคมและหากจะอธิบายถึงความหมายว่าด้วยอาณานิคมแล้ว Gauthier Villers ผู้อำนวยการสถาบันแอฟริกัน (CEDAF) ที่เบลเยียมได้อธิบายว่าเป็นปรากฏการณ์ในสังคมที่ ซึ่งมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่นำไปสู่การแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกันทั้งในด้านเทคโนโลยี ความสามารถในการผลิตสินค้า และอาวุธ จนทำให้อีกฝ่ายหนึ่งมีอำนาจควบคุมอีกฝ่ายหนึ่งในที่นี้คือความสัมพันธ์ระหว่างชาวยุโรปตะวันตก และชาวแอฟริกัน โปรดศึกษารายละเอียดได้ใน Gauthier Villers, **Les maux de l'Afrique noire** (Bruxelles : La ligue des familles, 1994), p.2.

การเป็นทาส แล้วส่งออกเป็นสินค้า จนสร้างความร่ำรวยให้กับผู้ค้าและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการค้าทาสมหาศาล เพราะการค้นพบทองคำในบราซิลได้นำไปสู่ความต้องการแรงงานทาสแอฟริกันดำในโลกใหม่ (ทวีปอเมริกา) เพิ่มขึ้นอย่างมาก สินค้าหลัก ดังนั้น ในยุคปลายศตวรรษที่ 17 รายได้จำนวน 3 ใน 5 ของบริษัท Royal African จึงมาจากการส่งออกทาสเป็นสินค้า และการค้าทาสดังกล่าวนี้เองได้ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจของแอฟริกาให้อยู่ในภาวะค่อนข้างไม่พัฒนาก็คือ (1.) การค้าทาสได้นำไปสู่การเศรษฐกิจแบบเปิดที่พึ่งพาทาสเป็นสินค้าหลักในการส่งออกและเมื่อการค้าทาสสิ้นสุดลง แอฟริกันจึงไม่พยายามพัฒนาสินค้าท้องถิ่นหรือในภูมิภาคได้ชัดเจน แต่หันกลับไปหาสินค้าจากตลาดภายนอก แอฟริกันจึงต้องพึ่งพาสินค้าจากตลาดภายนอกค่อนข้างมาก (2.) การส่งทาสเป็นสินค้าหลัก ทำให้แอฟริกาขาดการพัฒนากรรมวิธีที่หลากหลายหรือกระบวนการผลิตสินค้า นอกจากนี้ การที่แอฟริกาเป็นผู้ผลิตสินค้าปฐม เป็นสินค้าออกแต่รายได้ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับราคาตลาดโลก* และเป็นรายได้ที่ไม่สู้มีราคามาก แอฟริกาจึงไม่อาจสะสมทุนได้เลย อีกทั้งยังต้องจัดงบประมาณบริหารจัดการประเทศ ดังนั้นรายได้จึงไม่สอดคล้องกับรายจ่าย โดยเฉพาะประเทศเจ้าอาณานิคมผู้ปกครอง มักจะจัดสรรผลกำไรที่ได้รับจากการค้าขายไปใช้ในการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน อาทิ สนามบิน ถนน ทางรถไฟ ท่าเรือ และตึกใหญ่ ๆ นั่นก็คือ ประเทศเจ้าอาณานิคม ทั้งฝรั่งเศส เบลเยียม อังกฤษ ได้กำหนดให้แอฟริกาเป็นผู้ผลิตสินค้าปฐมตามแนวคิดการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศ (International division of Labour) เช่น ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 บริษัทฝรั่งเศสที่ได้รับสัมปทานในแถบแอฟริกากลางได้ กำหนดให้เกษตรกรในมาลี อัมเปอร์วอลตา ไนจีเรีย และยูกันดา ปลูกฝ้าย โกโก้ หรือกำหนดให้เกษตรกรในเคนยา ปลูกกาแฟ ให้โกตดิวัวร์ กาบอง ทำป่านไม้ หรือให้แซมเบีย คองโก เป็นผู้ผลิตสินแร่สำคัญ เช่น แมงกานีส ดีบุก เหล็ก เพชร ยูเรเนียม และให้แทนซาเนียผลิตฝ้าย สำหรับมรดกอาณานิคมด้านลบที่ชัดเจนในแทนซาเนียที่ส่งผลกระทบต่ออนาคตในการพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองของประเทศนี้ก็คือ การที่เจ้าอาณานิคม

* ตัวอย่าง เช่น บุรุษต้องพึ่งพารายได้จากการส่งออก กาแฟ หรือกานาพึ่งพาการส่งออกโกโก้ ระบบเศรษฐกิจจึงค่อนข้างเปราะบางเพราะเมื่อสภาพภูมิอากาศไม่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูกหรือเมื่อมีผลผลิตออกสู่ตลาดโลกมากพร้อมๆ กันหลายๆ ประเทศจะยังผลให้ราคาผลิตผลตกต่ำ จนส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศโดยรวม

กำหนดให้เกษตรกรชาวแทน-ซาเนียปลูกฝ้ายโดยมีค่าแรงที่ต่ำนั้นทำให้ระบบการผลิตสินค้าปฐมดังกล่าวดึงดูดแรงงานในระบบเศรษฐกิจในชนบท อีกทั้งแรงงานดังกล่าวยังไม่มียานที่มีรายได้ถาวร ส่งผลให้เกษตรกรจ้างแรงงานน้อยแรงงานในแทนซาเนียจึงไม่มีการพัฒนาความชำนาญด้านการผลิตใด ๆ เลย อันเห็นได้ชัดในปัจจุบันนี้ ที่แรงงานในแทนซาเนียส่วนใหญ่เป็นแรงงานไร้ฝีมือ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่งคือการที่ฝรั่งเศสไม่อนุญาตให้เซเนกัลพัฒนาอุตสาหกรรมน้ำมันในช่วงศตวรรษที่ 19 จากตัวอย่างดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่าระบบเศรษฐกิจหรือระบบการผลิตของแอฟริกาถูกกำหนดโดยประเทศผู้ปกครองจาก ยุโรปตะวันตก ยังผลให้ชาวแอฟริกันต้องเผชิญกับโครงสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่เสียเปรียบเพราะการส่งออกเพียงสินค้าปฐมมีรายได้น้อย ไม่เพียงพอจากรายจ่ายที่ต้องซื้อสินค้าประเภทเครื่องจักร อุปกรณ์ด้านคมนาคม หรือเครื่องมือที่ใช้ในการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ จากตะวันตก หรือที่เรียกว่าเป็นการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกัน (unequal exchange) จากอัตราการค้า (Terms of trade) ที่มีมูลค่าต่างกันมากเพราะแอฟริกาขายสินค้าเกษตรสินค้าแร่ ที่ถูกกำหนดราคาโดยตลาดโลก ซึ่งไม่แน่นอน ขณะที่ต้องซื้อสินค้าประเภททุนในราคาแพง รวมทั้ง อาวุธยุทโธปกรณ์ จึงทำให้แอฟริกาต้องพึ่งพาเงินทุนพัฒนาประเทศจากองค์การระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารโลก หรือกองทุนการเงินระหว่างประเทศเพราะรายจ่ายไม่เพียงพอจากรายรับนั่นเอง ดังนั้นการที่ระบบเศรษฐกิจแอฟริกันถูกกำหนดโดยเมืองแม่เช่นนี้ จึงทำให้ประเทศแอฟริกาต้องพึ่งพาหรือขึ้นต่อตะวันตกในด้านเงินตรา เทคโนโลยี จนทำให้แอฟริกาได้ทะเลทรายซาฮาราได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีหนี้สินมาก(Heavily Indebted Poor Countries-HIPC)ในปัจจุบันอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากโครงสร้างความสัมพันธ์ที่เสียเปรียบยุโรปตะวันตกดังกล่าว

(3) มรดกด้านสังคมและวัฒนธรรม

การมาถึงของผู้ปกครองยุโรปตะวันตกในศตวรรษที่ 15 ได้นำความเปลี่ยนแปลงมหาศาลมาสู่วิถีชีวิตของชาวแอฟริกันดำ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับสังคม

¹ Justinian Rweyemamu, **Underdevelopment and Industrialization in Tanzania : A Study of Perverse Capitalist Industrial Development** (New York : Oxford University Press, 1974), p.23.

และวัฒนธรรมเดิมแบบแผนวัฒนธรรมด้านศาสนา ของชาวแอฟริกันดำมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ชีวิต โดยมีความเชื่อว่าสรรพสิ่งมีความเกี่ยวพันที่ห้อมล้อมชีวิตมนุษย์อยู่ตลอด และเป็นการห้อมล้อมเกี่ยวพันที่ถอนออกไปไม่ได้ หลุดออกไปไม่ได้ มนุษย์ต้องขึ้นอยู่กับสรรพสิ่งเหล่านั้น ดังนั้น พิธีการทางศาสนาจึงมีอำนาจหรือบทบาทที่สำคัญกว่าเรื่องของ การเมือง สังคม และเศรษฐกิจ ศูนย์กลางของอำนาจคือ ศาสนา แอฟริกาจึงรับวัฒนธรรม ศาสนาอิสลามได้ง่ายเมื่ออาหรับเข้ามาในแอฟริกา เมื่อศตวรรษที่ 7 และเมื่อแอฟริกาตก อยู่ภายใต้การปกครองของผู้ปกครองชาวยุโรป ชาวแอฟริกันได้เรียนรู้วัฒนธรรมใหม่ แนวคิดใหม่ ภาษาใหม่ ที่แผ่ขยายผ่านนโยบายกลืนชาติของตะวันตก ดินแดนที่เรียกว่า แอฟริกาทุกวันนี้จึงเป็นดินแดนที่ไม่มีวัฒนธรรมเดียว แต่เป็นดินแดนที่ผสมผสานของ วัฒนธรรมแอฟริกันดั้งเดิม วัฒนธรรมอิสลาม รวมทั้งวัฒนธรรมคริสต์ นอกจากนี้ใน แถบแอฟริกาตะวันออก หรือในแอฟริกาใต้ยังมีวัฒนธรรมของเอเชีย ที่ปรากฏอยู่ในกลุ่ม คนเอเชียใต้ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในแอฟริกาด้วย แต่โดยที่ผู้ปกครองผิวขาวชาวยุโรป ปกครองแอฟริกาอยู่นานผ่านระบบอาณานิคม สังคมแอฟริกาจึงได้รับอิทธิพลจากตะวันตกอย่างกว้างขวาง ทั้งในแง่การศึกษา ระบบ โครงสร้างสังคม และแนวคิดด้วยประชาธิปไตยหรือการปกครอง มรดกทางสังคม และการปกครองที่ค่อนข้างกดขี่ คือการที่ผู้ปกครองชาวยุโรปนำนโยบายแบ่งแยกผิว (Apartheid) มาใช้ในแอฟริกาใต้ และในโรดีเซียใต้ (ปัจจุบันคือซิมบับเว) ซึ่งการใช้ นโยบายดังกล่าวส่งผลกระทบต่อสังคมแอฟริกันอย่างกว้างขวาง เพราะทำให้ชาวแอฟริกันดำเจ้าของประเทศต้องอยู่ในฐานะพลเมืองชั้นสองที่ไม่อาจได้รับการสนองตอบความต้องการพื้นฐานในชีวิตจากรัฐบาลอย่างเพียงพอ จนทำให้ส่งผลกระทบให้เกิดปัญหา ความรุนแรงในสังคมอยู่ในประเทศดังกล่าวอยู่เนือง ๆ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือการที่ แอฟริกาใต้ยังต้องเผชิญกับปัญหาการเป็นประเทศที่มีการเกิดอาชญากรรมในระดับสูง ซึ่งเป็นอาชญากรรมที่มีสาเหตุมาจากปัญหาสังคม เช่น ปัญหาความยากจน การไม่มีงาน ทำ ปัญหายาเสพติด ปัญหาโรคเอดส์ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นมรดกจากนโยบายการแบ่งแยกผิว¹ ของรัฐบาลผู้ปกครองผิวขาว แม้ว่าได้มีการยกเลิกนโยบายดังกล่าวแล้ว ตั้งแต่ปี ค.ศ.1994 หรือการที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโกยังคงต้องเผชิญหน้ากับปัญหา

¹ “Africa’s great black hope,” **The Economist**, February 24th – March 2nd 2001, pp.4-16.

สงครามกลางเมือง จากการที่ประเทศชาติผู้นำที่มีความสามารถในการจัดการบริหารประเทศ ซึ่งเป็นมรดกที่เบลเยียมได้ทิ้งไว้ในแอฟริกากลาง เพราะระหว่างที่เบลเยียมปกครองประเทศนี้ เบลเยียมไม่มีนโยบายเตรียมระบบการศึกษาที่ดี หรือสนับสนุนให้ชาวคองโกมีการศึกษาระดับสูง จนทำให้เป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยในสังคมของชาวคองโก นอกจากนี้มรดกด้านวัฒนธรรมที่เห็นอย่างชัดเจนอีกประการหนึ่งก็คือ การที่แอฟริกันจำนวนมากต้องรับภาษาของชาวยุโรปตะวันตกหรือผู้ปกครองมาใช้เป็นภาษาพูด และภาษาราชการ เช่น ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส หรือภาษาโปรตุเกส นอกเหนือจากภาษาอาหรับทั้ง ๆ ที่แอฟริกามีภาษาที่หลากหลาย แต่ยังไม่มีโอกาสพัฒนาภาษาของกลุ่มชนตนเองมาใช้ได้อย่างเต็มที่

(4) มรดกด้านพรมแดน

เมื่อประเทศยุโรปเข้ามายึดครองพื้นที่ต่าง ๆ ในแอฟริมากำลังขึ้นจนเกิดความระแวงระหว่างกันเองเกี่ยวกับการขยายเขตอิทธิพลหรือเขตผลประโยชน์ของแต่ละฝ่ายในปลายศตวรรษที่ 19 ดังนั้นเพื่อป้องกันความขัดแย้งขยายตัว เยอรมนีจึงเป็นเจ้าภาพจัดการประชุมระหว่างประเทศที่เบอร์ลิน ระหว่าง 13 พฤศจิกายน 1884 - 26 กุมภาพันธ์ 1885 โดยมีมหาอำนาจในยุโรปและสหรัฐฯ เข้าร่วมประชุมด้วยและข้อที่น่าสังเกตคือไม่มีชาวแอฟริกันเข้าร่วมประชุมด้วยเลย จุดประสงค์สำคัญในการจัดประชุมครั้งนี้คือการวางแนวทางในการครอบครองบริเวณพื้นที่ชายฝั่งแอฟริกาอย่างมีแบบแผน และให้แม่น้ำคองโกเป็นน่านน้ำเสรี นานาชาติสามารถเดินเรือในแม่น้ำไนเจอร์และคองโกได้ ดังนั้น แม้ว่าจะไม่มีการประกาศอย่างเป็นทางการว่าประเทศใดครอบครองประเทศใดในการประชุม แต่ทุกประเทศยุโรปก็ได้ยึดครอง ครอบครองและมีอิทธิพลในดินแดนแอฟริกาในส่วนของตนแล้ว ยกเว้นเพียง 2 ประเทศคือไลบีเรียและเอธิโอเปีย อีกทั้งประเทศยุโรปต่างลงความเห็นให้มีการเลิกการค้าทาสด้วย¹

การที่มหาอำนาจยุโรปยึดครองดินแดนต่าง ๆ ในแอฟริกาดังกล่าวนั้น เป็นการดำเนินการโดยปราศจากการคำนึงถึงวัฒนธรรมแอฟริกา โดยเฉพาะระบบเผ่าพันธุ์

¹ Michael Crowder "Background to the Scramble" in John G. Roland (ed) **Africa : The Heritage and the Challenge** (Greenwich : Fawcett Publications, 1974), p.167.

นิยม (Tribalism) ภาษา ความเชื่อของชาวแอฟริกา ดังนั้นการที่แอฟริกาถูกแบ่งเป็นประเทศต่าง ๆ กว่า 50 ประเทศ (Balkanization)² จึงทำให้แอฟริกาขาดเอกภาพ และก่อให้เกิดปัญหาพรมแดนของประเทศเพื่อนบ้านอยู่เสมอ ๆ เช่น ปัญหาพรมแดนระหว่าง เอธิโอเปียกับเอริเทรีย เอธิโอเปียกับซูดาน หรือชาดและซูดาน เป็นต้น

1.5 การค้าทาสและผลกระทบต่อแอฟริกา

ทาสคงอยู่ในสังคมแอฟริกันเป็นเวลายาวนานตั้งแต่สมัยอียิปต์โบราณเพราะการทำการค้า การเกษตร หรือการก่อสร้างต่างต้องใช้แรงงานทาสเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินการ แต่ทาสสมัยโบราณยังไม่มีกำหนดสถานะแน่นอน การเข้ามาอิทธิพลของอิสลามในแอฟริกาได้ทะเลทรายชาฮาราในศตวรรษที่ 7 ในช่วงนี้ได้มีการกำหนดกฎหมายเกี่ยวกับสถานะของทาสแล้ว แต่กลับทำให้มีการใช้ทาสอย่างกว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้มีการค้าทาสโดยนำทาสจากแอฟริกาตะวันตกไปยังแอฟริกาเหนือ โดยพ่อค้าอาหรับหรือเรียกว่า **การค้าทาสข้ามทะเลทรายชาฮารา** (Trans Saharan Slave Trade) และการนำทาสจากแอฟริกาตะวันออกไปยังโลกอาหรับและเปอร์เซีย (แถบตะวันออกกลาง)

การค้าทาสมีความรุ่งเรืองมากและสร้างความมั่งคั่งให้กับผู้ค้าอย่างยิ่ง ในช่วงปี ค.ศ.1450-1850 หรือเรียกช่วงนี้ว่า **การค้าทาสข้ามมหาสมุทรแอตแลนติก** (Trans atlantic Slave Trade) อันเป็นช่วงที่การค้าทาสกระจายตัวไปทั่วแอฟริกา โดยเฉพาะบริเวณแอฟริกาตะวันตกด้านริมมหาสมุทรแอตแลนติก ชาวยุโรปชาติแรกที่เริ่มการค้าทาสแอฟริกันก็คือโปรตุเกส ติดตามด้วยชาวยุโรปชาติอื่น ๆ ตามลำดับคือ สเปน (ค.ศ. 1479) อังกฤษ (ค.ศ.1562) อเมริกาเหนือ (ค.ศ.1619) ฮอลแลนด์ (ค.ศ.1625) ฝรั่งเศส (ค.ศ.1642) สวีเดน (ค.ศ.1647) และเดนมาร์ก (ค.ศ.1697)

² Balkanization เป็นแนวคิดที่ใช้อธิบายสภาพความแตกต่างด้านความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรม ภาษา เผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ ในแอฟริกา ซึ่งมีลักษณะสังคมที่หลากหลาย คล้ายคาบสมุทรบอลข่าน การ Balkanize แอฟริกาจึงหมายถึงการที่มหาอำนาจยุโรปแบ่งทวีปแอฟริกาออกเป็นประเทศต่าง ๆ โดยปราศจากการตระหนักถึงความแตกต่างดังกล่าวในสังคมแอฟริกัน อันส่งผลกระทบให้เกิดความขัดแย้งบาดหมางจากการถูกแบ่งแยกดังกล่าว

ชาวยุโรปนิยมซื้อทาสชายมากกว่าทาสหญิง โดยให้ราคาสูงกว่า ขณะที่ชาวแอฟริกันนิยมซื้อทาสหญิงและให้ราคาสูงกว่าเพราะทาสหญิงสามารถช่วยทำงานบ้านและการเกษตรได้ รวมทั้งใช้ดูแลเด็ก ๆ ชาวแอฟริกันเชื่อว่าการควบคุมทาสหญิงทำได้ง่ายกว่าการควบคุมทาสชาย ในช่วงปี ค.ศ.1700-1800 ได้มีการค้าทาสชาย จำนวนมหาศาลที่บริเวณแอฟริกันตะวันตกด้านริมฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติกตั้งแต่เซเนกัลจนถึงแองโกลา ยังผลให้จำนวนประชากรโดยรวมในสังคมแอฟริกันลดลงจำนวนมาก* (ขณะเดียวกันก็ยังคงมีทาสหญิงจำนวนมากในสังคมดังกล่าว) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงศตวรรษที่ 18 อาณาจักรเบนิเป็นแหล่งส่งออกทาสรายใหญ่ในแอฟริกาจนในที่สุดประชากรผิวดำในดินแดนดังกล่าวลดลงจำนวนมาก ยังผลให้ราคาทาสสูงขึ้นมากในช่วงปี ค.ศ.1690-1730

ระหว่างปี ค.ศ.1800-1850 มีพัฒนาการสำคัญ 2 ประการที่ยังผลให้จำนวนทาสเพิ่มมากขึ้นในแอฟริกา และการเปลี่ยนแปลงระบบทาสในดินแดนดังกล่าว **ประการแรก** ก็คือความต้องการทาสในดินแดนเมดิเตอร์เรเนียน และบริเวณประเทศแถบมหาสมุทรอินเดีย ในปลายศตวรรษที่ 18 เพราะในช่วงนี้มีการติดต่อระหว่างประเทศด้านการค้ามากขึ้น จึงมีความจำเป็นในการใช้แรงงานทาสมากขึ้น โดยเฉพาะแรงงานทาสหญิงที่ส่วนใหญ่มาใช้ในการทำงานบ้าน ในสังคมแอฟริกันแถบซาวานนาและบริเวณ Horn of Africa (ดินแดนแถบเอธิโอเปียและโซมาเลีย) มีจำนวนประชากรเพศชายมาก ขณะที่ในสังคมแอฟริกันแถบชายฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติกกลับมีประชากรเพศหญิงมากกว่า **ประการที่ 2** คือ พัฒนาการสำคัญที่เกิดขึ้นบริเวณแอฟริกาตะวันตกด้านริมมหาสมุทรแอตแลนติกที่การส่งออกทาสไปยังต่างประเทศมีจำนวนลดน้อยลง เพราะกระแสการค้าทาสกำลังค่อย ๆ จริ่งจ๋งมากขึ้น ยังผลให้มีการกระจายการค้าทาสไปทั่วแอฟริกา ควบคู่ไปกับการปรับเปลี่ยนระบบการค้าทาส นั่นคือสัดส่วนการค้าทาสชายและหญิงค่อย ๆ มีจำนวนเท่าเทียมกันมากขึ้น ทาสทั้งหมดจะไม่อาศัยรวมอยู่ที่บ้านของเจ้านายแต่เพียงแห่งเดียว แต่กระจายตัวอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ทั่วไป ขณะที่การค้าทาสด้านตะวันตกของทวีปโดยเฉพาะดินแดนที่ปกครองโดยอังกฤษลดลง แต่การค้าทาสใน

---

* ในช่วงเวลาแห่งการค้าทาสประชากรในแอฟริกามีประมาณ 100-150 ล้านคน และการเพิ่มประชากรได้เพิ่มขึ้นในอัตราที่สูงมาก หลังจากได้เอกราชแล้ว

ฝั่งตะวันออกของทวีปเพิ่มขึ้นเพราะทาสถูกขายไปยังประเทศเพื่อนบ้านรอบมหาสมุทรอินเดีย

อย่างไรก็ดี แม้ว่าจะมีการเลิกการค้าทาสข้ามมหาสมุทรแอตแลนติก* (Slave trade across the Atlantic) ในปี ค.ศ.1850** แต่ภูมิภาคต่าง ๆ ของแอฟริกายังได้รับผลกระทบจากการค้าทาสอย่างกว้างขวาง นั่นก็คือข้อเท็จจริงที่ว่า ยังคงมีทาสอยู่ในแอฟริกาอีกจำนวนนับล้านจนถึงปี ค.ศ.1930 แม้ว่าจะมีการล้มเลิกการค้าทาสแล้วก็ตาม และจากการประเมินจำนวนทาสที่ถูกขายไปยังแอฟริกาเหนือ หรือการค้าทาสข้ามทะเลทรายซาฮารา ตั้งแต่ศตวรรษที่ 7 นั้น ปรากฏว่ามีประมาณปีละ 20,000 คน หรือประมาณ 2 ล้านคนใน 1 ศตวรรษ จำนวนทาสที่ถูกขายให้กับพ่อค้าอาหรับดังกล่าวนี้มีจำนวนน้อยกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับการค้าทาสริมฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติกด้านตะวันตกของทวีปตลอดเวลา 4 ศตวรรษ (ศตวรรษที่ 15-19) ซึ่งประมาณว่ามีการส่งทาสจำนวนประมาณ 9 ล้านคนไปยังทวีปอเมริกา ซึ่งในจำนวนนี้ต้องเสียชีวิตด้วยโรคภัยไข้เจ็บ การอดอยากระหว่างเดินทางร้อยละ 16 และเมื่อประเมินโดยภาพรวมแล้วในห้วงเวลา 400 ปี มีการค้าทาสแอฟริกันดำไปยังดินแดนต่าง ๆ ของโลกประมาณ 11 ล้านคน¹ และมีรายงานวิจัยได้ประเมินว่าการค้าทาสทำให้เกิดการลดระดับฐานะมนุษย์ลงมาเป็นทาสประมาณ 15 ล้านคน²

* อังกฤษเป็นชาติแรกที่ประกาศเลิกทาสโดยให้การค้าทาสเป็นสิ่งผิดกฎหมาย ในปี ค.ศ.1807 หลังจากนั้นอังกฤษได้ดำเนินความพยายามกดดันให้ละตินอเมริกาเลิกนำเข้าทาสจากแอฟริกาจนในปลายศตวรรษที่ 19 ได้มีการล้มเลิกการค้าทาสในหลายประเทศในละตินอเมริกา

** การค้าทาสต้องล้มเลิกลงในช่วงเวลานี้เพราะมีการต่อต้านการค้าทาสจากกลุ่มเคร่งศาสนาอังกฤษ หรือพวกเคอิกเกอร์ เนื่องจากเห็นว่าการค้าทาสเป็นสิ่งผิดศีลธรรม การมีกฎหมายยกเลิกการค้าทาสทำให้ผู้ประกอบการรับความผิด และเมื่ออเมริกาประกาศพระราชบัญญัติเลิกทาสในปี ค.ศ.1865 ทำให้การค้าทาสในอเมริกายุติลง โปรดศึกษารายละเอียดได้จาก Anthony G. Hopkins, **An Economic History of West Africa** (Longman Group Ltd, 1973), p.91.

¹ Walter Rodney "The Impact of the Atlantic Slave Trade on West Africa" in Joan G. Roland, **Africa : The Heritage and the Challenge** (New York : Fowcett Publications, 1974), p.85.

² Martine Gayda, **Les maux de l'Afrique noire** (Bruxelles : La ligue des familles, 1994), p.8.

การค้าทาสดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ได้ส่งผลกระทบให้แอฟริกาต้องอยู่ในสภาพด้อยพัฒนามาจนปัจจุบันนี้กล่าวคือการค้าทาสเป็นจุดเริ่มต้นทางเศรษฐกิจการค้าของแอฟริกา ซึ่งศูนย์กลางความมั่งคั่งร่ำรวย และศูนย์อำนาจถูกพัฒนาขึ้นบริเวณที่มีการค้าทาสหรือการค้าต่อค้าขายระหว่างรัฐชายฝั่งกับยุโรปมากขึ้นอันเป็นการปรับทิศทางการค้าทาสที่มีแต่เดิมในบริเวณใต้ทะเลทรายซาฮาราเป็นการค้าริมฝั่งมหาสมุทร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าทาสทำให้ไม่มีแรงจูงใจในการค้นคิดการพัฒนาผลิตสินค้าอย่างอื่นเพื่อการส่งออก กล่าวคือมีทาสเป็นสินค้าออกเพียงอย่างเดียว ที่สำคัญก็คือการค้าทาสทำให้เกิดสายสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างผู้นำแอฟริกันดำกับพ่อค้าชาวยุโรป นั่นคือการพึ่งพาอาศัยกันด้านการเงินและอาวุธ เพราะผู้นำชาวแอฟริกันดำดังกล่าวต้องการอาวุธที่ทันสมัยจำนวนมากจากพ่อค้าชาวยุโรปมารักษาความสงบหรือนำมาใช้เป็นเครื่องมือปราบปรามชาวแอฟริกันดำที่ต่อต้านการค้าทาส

1.6 ความพยายามเพื่อการรวมแอฟริกัน (Pan-Africanism)

แนวคิดในการรวมชาวแอฟริกัน หรือลัทธิรวมชาวแอฟริกัน (Pan-Africanism) เป็นความริเริ่มของชาวแอฟริกันดำที่อยู่ในส่วนอื่น ๆ ของโลกนอกทวีปแอฟริกา (The diaspora) เห็นได้จากการจัดตั้งสมาคมแอฟริกันเสรีในปี ค.ศ.1789 ที่ฟิลาเดลเฟีย สหรัฐฯ นอกจากนี้แนวคิดดังกล่าวยังนำไปสู่การจัดโครงการนำชาวแอฟริกันอเมริกัน (ชาวแอฟริกันดำที่อยู่ในสหรัฐฯ) กลับคืนสู่ดินแดนมาตุภูมิในแอฟริกา ดังนั้นในปี ค.ศ.1792 จึงมีการจัดส่งกลุ่มชาวแอฟริกันอเมริกันใน โนวาสโกเชีย กลับคืนสู่ดินแดนแอฟริกาตะวันตกที่เมืองฟรีทาวน์ เซียร์ราเลโอน¹ หลังจากนั้นในต้นศตวรรษที่ 19 สมาคมนิกมอเมริกันในฟิลาเดลเฟียจึงได้จัดตั้งให้ไลบีเรียเป็นฐานสำคัญในการปลดปล่อยทาสผิวดำ หรือชาวแอฟริกันอเมริกัน ที่ประสงค์จะกลับคืนแอฟริกา (ข้อที่น่าสังเกตในเรื่องนี้ก็คือ เมื่อชาวแอฟริกันอเมริกันกลับคืนสู่ถิ่นเดิมแล้วกลับนำการปฏิบัติแบบเจ้าอาณานิคมมาใช้กับคนพื้นเมืองผิวดำในแอฟริกา นั่นคือการแสวงประโยชน์จากชาวพื้นเมืองเหล่านี้แล้วกำหนดสถานะทางสังคมและการเมืองของพลเมืองโดยการแบ่งแยกผิวสี) สำหรับชาวไลบีเรียที่มีบทบาทสำคัญในการรวมชาวแอฟริกันทั้งโลกเข้าด้วยกันในระยะ

¹ Richard W. Hull, **Modern African : Change and Continuity** (London : Printice International, Inc., 1980), p.174.

เริ่มแรก ได้แก่ เอ็ดเวิร์ด ดับเบิลยู ไบลเดน (Deward W. Blyden) ซึ่งได้กล่าวในปี ค.ศ.1881 ว่า “ชาวแอฟริกันต้องก้าวหน้าด้วยชาวแอฟริกันเองและควรจะเป็นเจ้าของอำนาจที่แตกต่างไปจากชาวยุโรป”² โดยไบลเดนเห็นว่าชาวแอฟริกันควรจะรักษาอารยธรรมดั้งเดิมของตนไว้ รวมทั้งสมควรที่จะต่อสู้เพื่อแสดงให้เห็นถึงบุคลิกลักษณะของชาวแอฟริกัน ซึ่งย่อมมีความแตกต่างจากชาวยุโรปอย่างแน่นอน นอกจากนี้ยังมีชาวแอฟริกันอเมริกันที่มีบทบาทในการรวมชาวแอฟริกันอีก เช่น วิลเลียม ดูบัว (William Dubois) ได้กล่าวในปี ค.ศ.1897 ว่า “หากชาวแอฟริกันต้องการจะเป็นกลไกในประวัติศาสตร์โลกนั้น จะต้องกระทำการภายใต้ขบวนการรวมชาวแอฟริกัน” แนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้ได้นำไปสู่การกระทำอย่างเป็นรูปธรรมในเวลาต่อมา นั่นคือในปี ค.ศ.1900 ได้มีการจัดประชุมรวมแอฟริกันเป็นครั้งแรกที่ลอนดอน อังกฤษ ด้วยการอุปถัมภ์ของ เอช. ซิลเวสเตอร์ วิลเลียม (H. Sylvester Williams) ในการประชุมครั้งนี้ได้มีการคัดค้านการแบ่งพรมแดนแอฟริกาโดยเจ้าอาณานิคมยุโรปในปี ค.ศ.1885 อย่างกว้างขวาง ว่าเป็นการ

ทำให้แอฟริกาสูญเสียทั้งดินแดนและอธิปไตย การประชุมครั้งที่สองได้จัดขึ้นภายใต้การนำของดูบัว ในปี ค.ศ.1919 ที่ปารีส ฝรั่งเศส ผลการประชุมครั้งนี้ได้มีมติเรียกร้องสิทธิของชาวแอฟริกันในการต่อสู้เพื่อเอกราชเป็นครั้งแรก³ นอกจากนี้ที่ประชุมยังเรียกร้อง

ให้นำหลักกฎหมายระหว่างประเทศมาปกป้องสิทธิพื้นฐานของชาวแอฟริกันดำเนินการครอบครองดินแดนและการถูกแสวงประโยชน์จากระบบทุนนิยมข้ามชาติ รวมทั้งด้านการศึกษา และการมีส่วนร่วมในการปกครอง เป็นต้น

พัฒนาการในการรวมชาวแอฟริกันดังกล่าวทำให้ชนผิวดำที่มีการศึกษาดีในทวีป โดยเฉพาะในดินแดนแอฟริกาตะวันตกของอังกฤษได้ริเริ่มดำเนินการรวมชาวแอฟริกันโดยการจัดประชุมรวมชาวแอฟริกันเป็นครั้งแรกในทวีปแอฟริกา โดยมีชาวแอฟริกันจากเซียร์ราเลโอน แกมเบีย ไนจีเรีย และกานา เข้าร่วมประชุมโดยมีเคสเลย์ เฮฟอร์ด (Caseley Hayford) เป็นประธานการประชุม ในการประชุมครั้งนี้ได้เรียกร้องเรื่องโอกาสที่เสมอภาคแก่ประชาชนแอฟริกันดำทุกคนที่สามารถเป็นตัวแทนที่มีประสิทธิภาพให้

² Ibid., p.175.

³ Ibid., p.176.

ดำเนินการเพื่อให้มีการกินคืออยู่ดีของประชากร แต่ผลการประชุมไม่อาจปฏิบัติได้ เนื่องจากผู้ปกครองอาณานิคมไม่อาจสนับสนุนให้ผู้ปกครองดั้งเดิม ซึ่งได้แก่หัวหน้าเผ่าต่าง ๆ รวมทั้งประชาชนแอฟริกันทำได้ เพราะเกรงว่าจะกระทบสถานะของผู้ปกครองผิวขาว ดังนั้นท่าทีของอังกฤษในเรื่องนี้คือการโน้มน้าวให้ผู้มีส่วนท้องถิ่นชาวแอฟริกันเห็นว่าชนผิวดำที่ได้รับการศึกษาดีเหล่านี้ เป็นภัยคุกคามต่อตำแหน่งการปกครองของผู้มีส่วนท้องถิ่นนั้น¹

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าขบวนการรวมชาวแอฟริกันดังกล่าว มีความก้าวหน้าได้ก็เฉพาะการจัดการภายนอกทวีปเท่านั้น เห็นได้จากในปี ค.ศ.1921 ได้มีการจัดประชุมการรวมชาวแอฟริกันอีกที่ลอนดอน (อังกฤษ) บรัสเซลส์ (เบลเยียม) และปารีส (ฝรั่งเศส) ซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศเจ้าอาณานิคมที่สำคัญ โดยมีคูบัวเป็นผู้นำการจัดประชุม อย่างไรก็ตามก็ดีในการประชุมครั้งนี้ผู้แทนจากเซเนกัล (อาณานิคมฝรั่งเศส) คือเบลส์ เดียน (Blaise Diagne) ได้กล่าวในที่ประชุมว่า “เอกภาพของชาวแอฟริกันนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการรวมกันระหว่างชนผิวขาวกับชนผิวดำ การโคດเคี้ยวชนผิวดำ และปล่อยให้พวกเขาทำงานเพียงลำพังเป็นสิ่งไม่เหมาะสม...วิวัฒนาการของชนผิวดำ...จำเป็นต้องร่วมมือกับทุกคน” เขาให้ข้อสังเกตต่อไปว่า “พวกเราชาวฝรั่งเศสแห่งแอฟริกาปรารถนาที่จะอยู่แบบชาวฝรั่งเศส”² ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้ขัดแย้งกับแนวคิดของคูบัวในเรื่องการรวมชาวแอฟริกัน ต่อมาการประชุมครั้งที่ 4 ที่ลอนดอน (อังกฤษ) และลิสบอน (โปรตุเกส) ในปี ค.ศ.1923 กลุ่มของคูบัวได้แถลงว่า “พวกเราเรียกร้องให้โลกทั้งผองเห็นว่าชาวแอฟริกันดำก็คือมนุษย์เช่นกัน” จากนั้นการจัดประชุมของชาวแอฟริกันได้จัดขึ้นอีกเป็นครั้งที่ 5 ที่นิวยอร์กสหรัฐอเมริกา

จุดเปลี่ยนสำคัญของขบวนการรวมชาวแอฟริกันเกิดขึ้นในปี ค.ศ.1945 ในคราวประชุมครั้งที่ 6 ที่แมนเชสเตอร์ อังกฤษ ในการประชุมครั้งนี้มีชาวแอฟริกันดำชาตินิยมเข้าร่วมจำนวนมาก อาทิ ควาเม เอ็นครูมาห์ (Kwame Nkrumah) ปีเตอร์ อับราฮัม (Peter Abrahams) โจโม เคนยัตตา (Jomo Kenyatta) ผลการประชุมครั้งนี้ที่ประชุมได้ออกคำประกาศแมนเชสเตอร์ (Manchester Manifesto) เรียกร้องให้ (1) มีการใช้ระบบ 1 คน 1 เสียง (one man, one vote) (2) พัฒนาสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมของแอฟริกา โดยเร็ว

¹ Ibid., p.176.

² Ibid., p.176.

และเสมอภาค (3) ให้การปกครองตนเอง และเอกราช แก่ชาวแอฟริกันดำ การประชุมครั้งนี้ถือเป็นการแสดงออกถึงความสมานฉันท์ครั้งสุดท้ายของชาวแอฟริกันอเมริกัน และชาวแอฟริกันดำ เพราะคูบัวเพียงเข้าร่วมประชุมในฐานะผู้เข้าร่วมเป็นการส่วนตัว ไม่แสดงท่าทีใด ๆ เด่นชัด ชาวแอฟริกันดำจึงมีบทบาทเด่นมากในการประชุมครั้งนี้ เพราะไม่ต้องร้องขอความช่วยเหลือทางการเงินมากมายจากคนเชื้อชาติอื่น ๆ เนื่องจากประชาชนให้การสนับสนุนมากขึ้น จนกลายเป็นขบวนการรวมแอฟริกันที่มีการจัดองค์กรที่กว้างขวางขึ้น โดยมีส่วนร่วมจากประชาชนสหภาพการค้า พรรคการเมืองและมีบทบาทเพิ่มขึ้นในการต่อสู้เพื่ออำนาจทางการเมืองโดยใช้แนวทางสันติ ซึ่งนักประวัติศาสตร์ได้แสดงความเห็นว่า ลัทธิรวมแอฟริกัน (Pan-Africanism) เป็นขบวนการแห่งความสำนึกในชนชาติ มิใช่ขบวนการแบ่งแยกผิว ทั้งนี้เพราะชาวแอฟริกันดำไม่พอใจระบบอาณานิคมมากกว่าจะไม่พอใจเชื้อสายคนผิวขาว¹

ดังนั้น เมื่อเอ็นครูมาห์ นักชาตินิยมแห่งยุคสมัยได้กลับบ้านเกิดเมืองนอนที่กานา ในช่วงทศวรรษที่ 1950 จึงนำแนวคิดว่าด้วยการรวมแอฟริกัน และการเรียกร้องเอกราช จากเจ้าอาณานิคมไปปฏิบัติจนในที่สุดกานาเป็นแอฟริกาประเทศแรก ๆ ที่ได้รับเอกราช ใน ค.ศ.1957 หลังได้รับเอกราช เอ็นครูมาห์ ในฐานะผู้นำประเทศ ได้พยายามรวมแอฟริกัน ให้เป็นปึกแผ่น โดยการติดต่อจอร์จ แพดมอร์ (George Padmore) ร่วมมือกันจัดการประชุมเพื่อลัทธิรวมชาวแอฟริกัน (Pan-Africanism) ที่เมือง Accra ประเทศกานา ใน ค.ศ.1958 โดยมีประเทศแอฟริกันที่เข้าร่วมทั้งสิ้น 8 ประเทศเอกราช* จะเห็นได้ว่าขณะนี้ลัทธิรวมชาวแอฟริกันทั้งหมดได้เริ่มการเคลื่อนไหวครั้งสำคัญแล้วภายในทวีปแอฟริกาเอง และโดยชาวแอฟริกันดำชาตินิยมที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตก ขณะที่ชนผิวดำที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ภายนอกทวีปปลดบทบาทลง และผู้ที่มีบทบาทมากที่สุดในเรื่องนี้คือ เอ็นครูมาห์ จุดประสงค์ของท่านมิเพียงแต่การรวมชาวแอฟริกันเท่านั้น หากยังปรารถนาจะจัดตั้งสหรัฐแอฟริกา (United States of Africa) โดยมีตนเป็นผู้นำแต่ไม่บรรลุผล เพราะกลุ่มประเทศแอฟริกันแตกแยกออกเป็นกลุ่ม ๆ ตามอิทธิพลของอดีตเจ้าอาณานิคมเมื่อหลัง

¹ Ibid., p.177.

* ได้แก่ อียิปต์ เอธิโอเปีย กานา ไคบีเรีย ลิเบีย โมร็อกโก ซูดาน และตูนิเซีย โปรดศึกษารายละเอียดใน A.A. Mazruic, **Histoire generale de l'Afrique** (Paris : Presence Africaine, 1998) p.486.

ได้เอกราชเช่น กลุ่มบรัซซาวิล (Brazzavill Group) กลุ่มสหภาพแอฟริกันและมาลากาซี (African and Malagasy Union) กลุ่มกาซาบลังกา (Casablanca Group) และกลุ่มมอนโรเวีย (Monrovia Group) เป็นต้น ดังนั้นแนวคิด Pan-Africanism จึงเป็นจุดร่วมในหมู่ชาวแอฟริกันในการร่วมมือกันเพื่อเอกราชและเอกราชต่อต้านความไม่เสมอภาค และระบบอาณานิคมและนำไปสู่การจัดตั้งองค์การเอกภาพแอฟริกา (Organization of African Unity-OAU) ในปี ค.ศ.1963 (ดูผนวก ง. ประกอบ) ทั้งนี้โดยมีเอ็นครูมาห์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในระยะแรก** นอกจากนี้แนวคิดในการเรียกร้องเอกราชเสมอภาคและล้มเลิกระบบอาณานิคม ยังเป็นกระแสทางการเมืองสำคัญของประชาชนในดินแดนอาณานิคมในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่พยายามเรียกร้องเอกราชภายนอกองค์การสหประชาชาติ ดังนั้น เมื่อมีการจัดตั้งองค์การสหประชาชาติแล้ว ใน ค.ศ.1945 ประเทศสมาชิกที่เป็นมหาอำนาจในองค์กรเช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส จึงถูกผลักดันให้มอบเอกราชแก่ดินแดนอาณานิคมในเอเชีย แอฟริกา และละตินอเมริกา โดยจีนและสหภาพโซเวียตมีนโยบาย

สนับสนุนแนวทางการเรียกร้องเอกราชของดินแดนอาณานิคม กลุ่มประเทศแอฟริกาตัวเองซึ่งได้รับเอกราชโดยเร็ว เช่น กานา ก็ได้เป็นสมาชิกสหประชาชาติและได้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้สมาชิกสหประชาชาติออกข้อมติให้ดินแดนอาณานิคมได้รับเอกราชในต้นทศวรรษที่ 1960

1.7 แอฟริกากับการได้เอกราช

การปกครองอาณานิคมแอฟริกาโดยชาตินิยมยุโรปได้ส่งผลให้เกิดขบวนการชาตินิยมทั้งแอฟริกาทั้งภายในและภายนอกแอฟริกา (ดังที่ได้ศึกษารายละเอียดในหัวข้อ 1.6 แล้ว) กระแสชาตินิยมเพิ่มระดับความรุนแรงขึ้นในอาณานิคมโดยเฉพาะในดินแดนที่มีชนผิวขาวตั้งถิ่นฐาน* อยู่ ดังนั้น หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลงในปี

** การที่เอ็นครูมาห์มุ่งหวังให้ OAU ก้าวหน้าด้านเอกภาพโดยเร็วด้วยการตั้งสหพันธ์ทางการเมือง จึงทำให้ผู้นำรัฐแอฟริกันสายกลางส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยและต้องการให้ OAU ดำเนินการในลักษณะความร่วมมือร่วมใจเท่านั้น

* ผู้ตั้งถิ่นฐาน มีความหมายหลายประการ หมายถึง ความเกลียดชัง ความรุนแรง การแบ่งแยก การเหยียดผิว และหมายถึงการที่ชาวแอฟริกันดำมีโอกาสน้อยลงเรื่อย ๆ ในเรื่องเกี่ยวกับเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และยัง

ค.ศ.1945 จึงเกิดความพยายามในการยุติระบบอาณานิคมในระดับโลกด้วย โดยเฉพาะความพยายามในการล้มเลิกอาณานิคมโดยสหประชาชาติ เนื่องจากสหประชาชาติมีปรัชญาที่ว่าการกดขี่ (Oppression) และความไม่รู้ (Ignorance) อาจเป็นสาเหตุที่นำไปสู่สงครามได้ในที่สุด¹ การดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหอาณานิคมเพื่อให้ดินแดนอาณานิคมได้เอกราชและปกครองตนเองได้ตามหลักการกำหนดเจตจำนงของตนเอง (self-determination) ของสหประชาชาติได้ดำเนินมาถึงจุดสำคัญในประวัติศาสตร์ของสหประชาชาติในปี ค.ศ.1960 เมื่อสมัชชาใหญ่สหประชาชาติสามารถวางแนวทางในการแก้ไขปัญหอาณานิคมอย่างชัดเจน โดยการออกข้อมติที่ 1514 (XV). ปฏิญญาว่าด้วยการให้เอกราชแก่ประชาชาติและประเทศที่เป็นอาณานิคม ปี ค.ศ.1960 (Declaration on the Granting of Independence to colonial countries and Peoples) ซึ่งเอกสารปฏิญญาดังกล่าวได้ถูกเสนอในที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติในสมัยที่ 15 โดยกลุ่มรัฐแอฟริกา-เอเชีย ซึ่งเป็นกลุ่มประเทศโลก

ที่สามที่สามารถคุมเสียงข้างมากในสมัชชาสหประชาชาติโดยได้ดำเนินการต่อจากความคิดริเริ่มของสหภาพโซเวียตในสมัชชาสหประชาชาติที่เห็นว่าควรที่จะจัดระบบอาณานิคมให้หมดสิ้นไป เพื่อให้เอกราชแก่ดินแดนที่เป็นอาณานิคม ซึ่งปฏิญญานี้ชี้ให้เห็นถึงความร่วมมือของมหาอำนาจ โดยเฉพาะสหภาพโซเวียตและกลุ่มประเทศโลกที่สาม ซึ่งต่อมากลุ่มประเทศโลกที่สามก็ได้ดำเนินการผลักดันให้สหประชาชาติดำเนินการแก้ไขปัญหอาณานิคมให้ได้รับเอกราชอย่างต่อเนื่องและบรรลุผล และในปีเดียวกันนี้เอง ประเทศเจ้าอาณานิคมในยุโรปต่างให้เอกราชแก่ดินแดนในปกครองของตนอย่างกว้างขวาง ส่วนในดินแดนที่ยังมีผู้ตั้งถิ่นฐานผิวขาวปกครองอยู่เช่นในโรดีเชียใต้ แอฟริกาใต้ หรือดินแดนอาณานิคมของโปรตุเกส เช่น โมซัมบิก อังโกลา เคปเวิร์ด เป็นดินแดนที่ได้รับเอกราชค่อนข้างช้า เนื่องจากเจ้าของอาณานิคมหรือรัฐบาลผิวขาวมีนโยบายจะคงสถานะดินแดนนี้ไว้ต่อไป แต่ในที่สุดก็ไม่อาจต้านทานกระแสการผลักดันจากเวทีการเมืองระหว่างประเทศและจากขบวนการชาตินิยมภายในประเทศได้

หมายถึงการที่ชนผิวดำยังได้รับอิทธิพลด้านวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนผิวขาวหรือชาวยุโรปตะวันตกมากยิ่งขึ้น โปรดศึกษาการตีความดังกล่าวได้ใน Immanuel Wallerstein, **Africa : The Politics of Independence** (New York : Vintage Books, 1961), p.76.

¹ Moshe Y. Sachs, **World Mark Encyclopedia of the Nations** (New York : Worldmark Press, 1965), p.9.

จึงทำให้ขณะนี้ดินแดนในแอฟริกา(ทั้งทวีป)ต่างได้เอกราชตามลำดับเวลานี้ aşağıdaki
ได้ในตารางต่อไปนี้

ตารางแสดงวันที่ได้เอกราชของประเทศในแอฟริกา*

ลำดับที่	ประเทศ	วันที่ได้รับเอกราช	ลำดับที่	ประเทศ	วันที่ได้รับเอกราช
1	ลิเบีย	24 ธันวาคม 1951	26	รวันดา	1 กรกฎาคม 1962
2	ซูดาน	1 มกราคม 1956	27	บุรุนดี	1 กรกฎาคม 1962
3	โมร็อกโก	2 มีนาคม 1956	28	แอลจีเรีย	3 กรกฎาคม 1962
4	ตูนิเซีย	20 มีนาคม 1956	29	ซูดานดา	9 ตุลาคม 1962
5	กานา	6 มีนาคม 1957	30	แซนชิบาร์	10 ธันวาคม 1963
6	กินี	2 ตุลาคม 1958	31	เคนยา	12 ธันวาคม 1963
7	คามeroon	1 มกราคม 1960	32	มาลาวี	6 กรกฎาคม 1964
8	โตโก	27 เมษายน 1960	33	แซมเบีย	24 ตุลาคม 1964
9	มาลี	20 มิถุนายน 1960	34	แกมเบีย	18 กุมภาพันธ์ 1965
10	เซเนกัล	20 มิถุนายน 1960	35	บอตสวานา	30 กันยายน 1966
11	มาดากัสการ์	20 มิถุนายน 1960	36	เลโซโท	4 ตุลาคม 1966
12	คองโก(กินชาซา)	30 มิถุนายน 1960	37	มอริเชียส	12 มีนาคม 1968
13	โซมาเลีย	1 มิถุนายน 1960	38	สวาซีแลนด์	6 กันยายน 1968
14	เบนิิน (ดาโฮเมย์)	1 สิงหาคม 1960	39	อีคิวทอเรียล กินี	12 ตุลาคม 1968
15	ไนเจอร์	3 สิงหาคม 1960	40	กินีบิสเซา	10 กันยายน 1974
16	บูร์กินา ฟาโซ (อัปเปอร์วอลตา)	5 สิงหาคม 1960	41	โมซัมบิก	25 มิถุนายน 1975
17	โกตดิวัวร์	7 สิงหาคม 1960	42	เคป เวิร์ด	5 กรกฎาคม 1975
18	ชาด	11 สิงหาคม 1960	43	โคโมโรส	6 กรกฎาคม 1975
19	สาธารณรัฐแอฟริกา กลาง	13 สิงหาคม 1960	44	เซาโตเม่าและเปรงซิป	12 กรกฎาคม 1975
20	คองโก(บรัสซาวิล)	15 สิงหาคม 1960	45	อังกิลา	11 พฤศจิกายน 1975
21	กาบอง	17 สิงหาคม 1960	46	ซีเชลส์	29 มิถุนายน 1976
22	ไนจีเรีย	1 ตุลาคม 1960	47	จิบูตี	27 มิถุนายน 1977
23	มอริเตเนีย	28 พฤศจิกายน 1960	48	ซิมบับเว	18 เมษายน 1980
24	เซียร์ราลีโอน	27 เมษายน 1961	49	นามิเบีย	21 มีนาคม 1990
25	แทนซาเนีย(แทนแกนยิกา)	9 ธันวาคม 1961	50	เอริเทรีย	24 มีนาคม 1993

* ข้อมูลจาก, **Africa South of the Sahara 2000** (London : Europa Publications Limited, 1999), p.23.

1.8 การแบ่งแยกผิวในแอฟริกาใต้

การแบ่งแยกผิว หรือลัทธิการแบ่งแยกผิว (Apartheid)* เป็นแนวคิดและนโยบายที่ผู้ปกครองผิวขาวเชื้อสายยุโรป หรือรัฐบาลชนกลุ่มน้อยผิวขาวใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองประเทศ เพื่อที่จะคงความเหนือกว่าในด้านสีผิว (White supremacy) อาทิ ในแอฟริกาใต้ และในโรดีเชียใต้ (ปัจจุบันคือ ซิมบับเว) เป็นต้น สำหรับนโยบายแบ่งแยกผิวนี้นี้ รัฐบาลแอฟริกาใต้ได้เริ่มใช้อย่างเป็นทางการในปี ค.ศ.1948 เมื่อพรรคชาตินิยม (National Party) ชนะการเลือกตั้งทั่วไปและได้บริหารประเทศ โดย ดร.ดี เอฟ บาลานเป็นผู้นำประเทศ ดร.บาลาน ได้วางหลักเกณฑ์การแบ่งแยกผิว ดังนี้

(1) แบ่งแยกถิ่นที่อยู่อาศัยของชนผิวขาวและผิวดำ โดยให้ชนผิวดำไปอยู่ในบริเวณพื้นที่ ซึ่งส่วนใหญ่แห้งแล้ง ทุรกันดาร ซึ่งมีประมาณร้อยละ 14 ของพื้นที่ทั้งหมดในแอฟริกาใต้ และไม่มีดินแดนใดเลยที่เรียกว่าเป็นดินแดนโดยธรรมชาติ สำหรับผู้ที่เป็ลลูกผสม (metis) หรือคนอินเดีย

(2) จำกัดสิทธิการเดินทางออกนอกถิ่นที่อยู่อาศัยของคนผิวดำ เพื่อป้องกันการอพยพเข้าตัวเมืองของคนผิวดำ ในปี ค.ศ.1983 มีผู้ละเมิดกฎนี้ 262,904 คน และถูกจับเพราะเดินทางข้ามเขตจังหวัดถึง 105,000 คน ส่วนอีก 11,000 คน ถูกจับเพราะละเมิดการประกาศห้ามออกนอกบ้านในยามค่ำกั้น

(3) คนผิวขาวเป็นผู้วางหลักการ จัดกิจกรรมทางการเมือง การปกครองทุกระดับ ตลอดจนการดำเนินการควบคุมกำกับการทำธุรกิจและเศรษฐกิจ

คนผิวดำนั้นเข้าใจนโยบาย Apartheid ได้อย่างรวดเร็ว เพราะหากจะต่อต้านรัฐบาลเหยียดผิวของพวกเขาแล้วก็ไม่มีความเลือกนอกจากจะเดินทางออกไปอยู่ภายนอก

---

* คำว่า Apartheid เป็นภาษาแอฟริกัน หมายถึง Separateness คือการแบ่งแยก ทั้งนี้พรรคชาตินิยมได้นำคำว่า “Apartheid” มาใช้เป็นคำขวัญของพรรค โดยใช้เป็นสโลแกนในการเลือกตั้งในปี ค.ศ.1948 แนวความคิดเบื้องหลัง Apartheid ตามคำอธิบายของรัฐบาลผิวขาวก็คือ หากใช้นโยบายผสมผสานกลมกลืน (Assimilation) ภายในชาติแล้วคนผิวขาวเกรงว่าตนจะถูกกลืนในระยะเวลาสั้นเพราะสัดส่วนจำนวนประชากรผิวขาวมีประมาณ 1 ใน 9 ของจำนวนประชากรในแอฟริกาใต้ขณะนั้น ดังนั้น จึงควรแบ่งแยกกลุ่มเผ่าพันธุ์ที่มีลักษณะต่างกันที่รวมอยู่ ภายใต้ระบบสังคมเศรษฐกิจที่แยกกัน ซึ่งอาศัยอยู่ในส่วนของประเทศที่แยกกันอยู่แต่ละคนต่างมีสิทธิในการเป็นพลเมืองเท่ากันในส่วนภูมิภาคของคนนั้น ๆ

ประเทศ หรือเมื่อไม่สามารถจะแสวงหาอิทธิพลจากนานาชาติมาช่วยกลุ่มคนของตน ก็ต้องคิดหาหนทางมาพึ่งตนเอง จริง ๆ แล้วคนผิวดำได้รับการสนับสนุนจากทั่วโลก โดยเฉพาะจากองค์การสหประชาชาติที่ไม่เห็นด้วยกับการใช้นโยบายเหยียดผิว (racism) ของรัฐบาลผิวขาวในแอฟริกาใต้ แต่รัฐบาลผิวขาวก็ยังคงปกครองประเทศต่อไปภายใต้นโยบายดังกล่าว เพราะมีสัมพันธภาพที่ดีกับสหรัฐฯ สหรัฐฯ พึ่งพาแอฟริกาใต้มาก ในด้านทรัพยากร แร่ธาตุหายาก และแร่ยุทธศาสตร์ และแม้ว่าเหตุการณ์ต่อต้านการ ปกครองแบ่งแยกผิวดังกล่าวจะขยายวงกว้างจนกลายเป็นจลาจลทั่วประเทศใน ค.ศ.1979 รัฐบาลแอฟริกาใต้กลับใช้กำลังปราบปรามรุนแรง จนทำให้มีผู้เสียชีวิตกว่า 670 คน และถูกจับกุมกว่า 1,000 คน ซึ่งเหตุการณ์รุนแรงนี้ได้ส่งผลให้ประชาคมโลกหันมาให้ความสนับสนุนคนผิวดำให้การต่อสู้เพื่อยุตินโยบายแบ่งแยกผิวในแอฟริกาใต้

ขบวนการชาตินิยมที่เคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลผิวขาวในแอฟริกาใต้ที่สำคัญ ได้แก่ สภาแห่งชาติแอฟริกา (African National Congress-ANC) มีนายเนลสัน แมนเดลา เป็นผู้นำ ได้ใช้การต่อสู้แบบกองโจร และการก่อการร้ายควบคู่ไปกับการแสวงหาการสนับสนุนให้นานาชาติคว่ำบาตรรัฐบาลผิวขาว จนในที่สุดนายแมนเดลาได้ถูกจับกุม ในปี ค.ศ.1964 และถูกตัดสินจำคุกตลอดชีวิต (โดยถูกคุมขังอยู่ที่เกาะ Robben ซึ่งอยู่ในมหาสมุทรแอตแลนติกห่างจากตัวเมืองเคปทาวน์ประมาณ 11 กิโลเมตร) นายแมนเดลา จึงกลายเป็นจุดศูนย์รวมทางจิตใจของประชาชนผิวดำทั้งในและนอกทวีปแอฟริกา หลังจากนั้น สมาชิก ANC จึงต้องหลบหนีออกนอกประเทศ และไปตั้งสำนักงานอยู่ในกรุงลู่ซากา แซมเบีย ขณะเดียวกันรัฐบาลผิวขาวได้ถูกกดดันและคว่ำบาตรจากสหประชาชาติอย่างหนัก จนต้องผ่อนปรนปล่อยตัวนายแมนเดลาในปี ค.ศ.1990 และจัดการเลือกตั้งทั่วไปผลการเลือกตั้งปรากฏว่านายแมนเดลา ได้รับการเลือกตั้งให้เป็นประธานาธิบดีเป็นอันสิ้นสุดการปกครองภายใต้ นโยบายการแบ่งแยกผิวในที่สุด

แม้ว่าการแบ่งแยกผิวจะจบสิ้นลงและชาวแอฟริกันดำได้เข้ามาเป็นผู้นำบริหารปกครองประเทศ แต่ดูเหมือนว่าแอฟริกาใต้ยังคงเผชิญกับปัญหาสังคมที่ค่อนข้างยากลำบากในการแก้ไขนั้นได้แก่ ปัญหาการว่างงานสำหรับคนแอฟริกันดำไร้ฝีมือ ปัญหาความรุนแรงหรืออาชญากรรมในสังคมที่อยู่ในอัตราค่อนข้างสูง หรือปัญหาจากความปลอดภัยในการดำรงชีวิต ปัญหาโรคเอดส์ ซึ่งอยู่ในอัตราที่สูงมากคือราว 4.2 ล้าน

คน¹ จากประชากรทั้งสิ้น 42.6 ล้านคน* เป็นต้น ปัญหาความรุนแรงทางสังคมดังกล่าว ส่วนหนึ่งมาจากมรดกที่รัฐบาลผิวขาวในแอฟริกาได้ ใช้นโยบายแบ่งแยกผิวในการ บริหารปกครองประเทศในอดีตนั่นเอง

---

¹ Johanna Mcgreary, “Death Stalks A Continent” in **Time**, February 19, 2001, p.46.

* ตัวเลขประชากรและผู้ป่วยโรคเอดส์ได้เพิ่มขึ้นแล้วกล่าวคือ ในปี ค.ศ.2002 มีประชากรในแอฟริกาใต้ทั้งสิ้น 46 ล้านคน ในจำนวนนี้ป่วยเป็นเอดส์ 4.5 ล้านคน ดูหน้า 92 ประกอบ

บทที่ 2

ความสำคัญของแอฟริกา

2.1 ศักยภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติ

แอฟริกายังคงเป็นภูมิภาคที่มีศักยภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติต่อโลกและมนุษยชาติอีกต่อไป จากคุณสมบัติเฉพาะตัวในการเป็นแหล่งที่เต็มไปด้วยแร่ธาตุมีค่าหายาก และแร่ยุทธศาสตร์ ซึ่งแร่ธาตุต่าง ๆ เหล่านี้ยังฝังตัวอยู่ในชั้นหินต่าง ๆ หรือที่ตกตะกอนอยู่ในเศษหินที่ถูกกัดเซาะกร่อนลงโดยอากาศและกาลเวลา แร่ธาตุบางชนิด เช่น ทองคำ ยังคงอยู่ในชั้นหินในสถานะที่เป็นส่วนประกอบของหิน ทวีปแอฟริกามีปริมาณ แร่ธาตุประเภท เพชร และเพตติเนียมสำรองกว่า ร้อยละ 75 ของปริมาณเพชร และ เพตติเนียมสำรองทั่วโลก รวมทั้งฟอสเฟต และโครเมียมร้อยละ 70 แมงกานีสร้อยละ 65 ทองคำร้อยละ 40 ทองแดงร้อยละ 13 ของปริมาณแร่ดังกล่าวสำรองทั่วโลกตามลำดับ ดังนั้นหลายประเทศในแอฟริกาได้ทะเลทรายชาฮาราลิ่งฟิงพารายได้จากการส่งออกแร่ธาตุอย่างมาก เช่น แชนเบียมีรายได้จากการส่งออกทองแดงและโคบอลต์ร้อยละ 90 บอตสวานามีรายได้ร้อยละ 75 จากการส่งออกเพชรของสินค้าส่งออกทั้งหมดสำหรับไนเจอร์มีรายได้จากการค้ายูเรเนียมกว่าร้อยละ 70 ของการส่งออก และมอริตานิามีรายได้จากการส่งออกเหล็กร้อยละ 44 สาธารณรัฐแอฟริกากลางมีรายได้จากการส่งออกเพชร ร้อยละ 43 ส่วนกินีมีรายได้จากการส่งออกบ็อกไซต์ อลูมิเนียม เพชร และทองคำมากกว่าร้อยละ 72 และแม้แต่แอฟริกาใต้ ซึ่งมีระบบเศรษฐกิจหลากหลายยังมีรายได้จากการส่งออกทรัพยากรแร่ธาตุเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 50 ของรายได้จากการส่งออกทั้งหมด เป็นต้น

ในด้านการเกษตรแอฟริกาเป็นผู้ผลิตโกโก้ร้อยละ 70 ส่งออกตลาดโลก รวมทั้งกาแฟร้อยละ 60 น้ำมันปาล์มร้อยละ 20 ส่วนด้านพลังงานแอฟริกาส่งออกปิโตรเลียมร้อยละ 20 ซึ่งปริมาณดังกล่าวนี้ไม่นับรวมการส่งออกไปยังสหรัฐฯ และรัสเซีย² แอฟริกา

---

¹ Le group Jeune Afrique et les editions du jaguar, **Atlas de l'Afrique** (Gilly : Bietlot-Duculot-Califice, 2000), p.44.

² George B. N. Ayittey, **Africa in Chaos** (London : Macmillan Press LTD., 1999), p.5.

เป็นแหล่งพลังงานที่หลากหลายและอุดมสมบูรณ์ กล่าวคือมีปริมาณน้ำมันปิโตรเลียมสำรองของโลกร้อยละ 8 (10.5 ล้านตัน) และก๊าซธรรมชาติจำนวนมาก ยูเรเนียมร้อยละ 28 (432,000 ตัน) ถ่านหินร้อยละ 6 (61,7 ล้านตัน) และมีศักยภาพด้านไฟฟ้าพลังงานน้ำร้อยละ 33 ของโลก¹ สำหรับพลังงานนิวเคลียร์นั้นมีเพียงแอฟริกาใต้ ประเทศเดียวที่มีโดยมีเครื่องปฏิกรณ์ 2 เครื่อง แต่ละเครื่องมีพลังงาน 1842 เมกกะวัตต์ สามารถให้พลังงานร้อยละ 7 ของการผลิตพลังงานไฟฟ้าของประเทศ

สำหรับทรัพยากรป่าไม้นั้นมีอุดมสมบูรณ์ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก และบริเวณริมฝั่งทะเล ในแถบแอฟริกาตะวันตก อาทิ แถบไลบีเรีย โกตดิวัวร์ กานา เบนิน กาบอง อิเควทอเรียลกินี โตโก เป็นต้น นอกจากนี้ทางด้านป่าไม้ดังกล่าวเป็นป่าไม้เขียวขจีเพราะได้รับน้ำฝนเต็มที่ มีหลากหลายพันธุ์ เช่น ต้นยาง ปาล์ม ไม้เนื้อแข็งต่าง ๆ ซึ่งมีความหลากหลายและหากพิจารณาด้านภูมิประเทศสภาพแวดล้อมความสวยงามของ **ทิวทัศน์** ตลอดจนลักษณะที่หลากหลายทางด้านวัฒนธรรม เผ่าพันธุ์ ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์ป่า แอฟริกาจึงมีศักยภาพทางด้านการท่องเที่ยวมาก* และจัดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความยิ่งใหญ่เป็นลำดับ 4 รองจากความมั่งคั่งด้านทรัพยากรแร่ธาตุ ศักยภาพด้านพลังงาน และศักยภาพด้านการเกษตร หรือการประมงบริเวณน่านน้ำรัฐชายฝั่งทวีปด้านตะวันตก อาทิ กานา เซเนกัลหรือ ชายฝั่งทวีปด้านใต้ อาทิ แอฟริกาใต้ นามิเบีย มาดากัสการ์ อังโกลา หรือทางเหนือคือโมร็อกโก และมอริตานิยา ทั้งนี้แอฟริกาเป็นผู้ส่งออกแร่ธาตุที่สำคัญ หรือแร่ยุทธศาสตร์ให้กับตลาดโลก ประเทศในแอฟริกาได้ทะเลทรายซาฮารา อาทิ บอตสวานา กาบอง ไนจีเรีย คองโก(ซาอีร์เดิม) และแซมเบียต่างมีรายได้หลักจากการส่งออกสินแร่ กล่าวคือในปี ค.ศ.1987 แอฟริกามีมูลค่าการส่งออกแร่ธาตุสำคัญมูลค่าประมาณ 4.6 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ ดังนั้นศักยภาพในด้านนี้ของแอฟริกาจึงเป็นพลังในการเสริมสร้างระบบอุตสาหกรรมให้เจริญก้าวหน้า กับยังจะกระตุ้นให้เกิดการคิดค้นประดิษฐ์กรรมใหม่ ๆ ในด้านเทคโนโลยี หรือการวางแผนทางให้มีการ

¹ Le groupe Jeune Afrique et les editions du jaguar, **Atlas de l'Afrique** (Gilly : Bietlot-Duculot-Califice, 2000), p.146

* ในปี ค.ศ.1998 มีนักท่องเที่ยว 625 ล้านคนไปเยือนแอฟริกา ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวหลักคือ แอฟริกาใต้

ตูนีเซีย

อียิปต์ โมร็อกโก ซิมบับเว เคนยา มอริซ บอตสวานา และนามิเบีย เป็นต้น

กระจายรายได้ที่เหมาะสมได้ อย่างไรก็ตามหากการมีรายได้จากการส่งออกแร่ธาตุเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาแอฟริกาให้ยั่งยืนแล้ว ทั้งผู้นำและผู้วางนโยบายที่มีบทบาทในการตัดสินใจก็มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องประเมินโครงสร้างการปฏิบัติงานเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างจริงจัง เพราะประเทศในภูมิภาคใต้ทะเลทรายซาฮาราซึ่งขาดความชำนาญด้านเทคโนโลยี และความสั่นคลอนในการบริหารจัดการหรือความเชี่ยวชาญทางการเงิน จะทำโครงการสำรวจหาแหล่งทรัพยากรตามหลักวิชาการสำรวจทางภูมิศาสตร์อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น รัฐแอฟริกันจำนวนมากจึงต้องพึ่งพาหรือขึ้นต่อบรรษัทข้ามชาติในการดำเนินการส่วนรัฐแอฟริกันค่าเจ้าของแหล่งแร่ นั่น ได้รับผลตอบแทนเป็นส่วนน้อยจากการดำเนินการ¹

2.2 จุดยุทธศาสตร์สำคัญ

นักภูมิรัฐศาสตร์ต่างประมาณการณ์ไว้ว่า ศูนย์กลางที่สำคัญของโลกยังคงอยู่ที่แอตแลนติกและเมดิเตอร์เรเนียนอีกต่อไป รวมทั้งแอตแลนติกได้ด้วย แม้ว่าแปซิฟิกจะมีศักยภาพด้านการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจก็ตาม² ดังนั้นทวีปแอฟริกาซึ่งตั้งอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญของโลกจึงเป็นทวีปหัวใจในสายตามหาอำนาจ โดยเฉพาะแอฟริกาที่มีบทบาทอย่างยิ่งในแง่การคมนาคมขนส่งหรือเป็นเส้นทางเดินเรือที่สำคัญทั้งทางด้านเหนือ (ด้านคลองสุเอซ) และทางด้านใต้บริเวณแหลม กู๊ดโฮป เป็นเส้นทางเดินเรือสินค้าและเรือขนส่งน้ำมันจากตะวันออกกลางไปยังสหรัฐฯ และประเทศในยุโรป และการที่แอฟริกาด้านตะวันออกอยู่ติดกับมหาสมุทรอินเดีย (มีขนาดใหญ่เป็นลำดับที่ 3 ของโลก) แอฟริกาจึงเป็นจุดเชื่อมเส้นทางเดินเรือต่อกับมหาสมุทรแอตแลนติก รวมทั้งเป็นจุดเชื่อมมหาสมุทรแปซิฟิก และทะเลเมดิเตอร์เรเนียน โดยผ่านคลองสุเอซ การที่แอฟริกาที่มีที่ตั้งอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญเช่นนี้ในยุคสงครามเย็นมหาอำนาจหลายฝ่ายทั้งสหรัฐฯ สหภาพโซเวียต รวมทั้งจีนต่างเข้ามาแข่งขันอิทธิพลในแอฟริกาอย่างกว้างขวาง อาทิ สหรัฐฯในคองโก(ชาอีร์เด็ม) ส่วนสหภาพโซเวียตในลิเบีย อังโกลา โชมาเลีย ยู

¹ Samuel Aryeetey-Attoh (ed)., **Geography of Sub-Saharan Africa** (New Jersey : Prentice Hall, Inc., 1997), p.6.

²Bertrand Schneider, **L' Afrique face a ses priorite** (Paris : Economica, 1987), p.89.

กานดา ส่วนจีนพยายามเข้าไปมีอิทธิพลในแทนซาเนีย แอฟริกาใต้ หรือในแซมเบีย เป็นต้น

2.3 ความสำคัญด้านการเมือง

แอฟริกาใต้เป็นที่รู้จักและมีบทบาทมากขึ้นในระดับสากลในหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อประเทศแอฟริกาส่วนใหญ่ได้รับเอกราช และเข้าเป็นสมาชิกในองค์การสหประชาชาติในทศวรรษที่ 1960 ภูมิภาคแอฟริกาประกอบด้วย ประเทศทั้งสิ้น 53 ประเทศ (อยู่ในภูมิภาคใต้ทะเลทรายซาฮารา 48 ประเทศ) ดังนั้นประเทศเหล่านี้จึงเป็นเสี่ยงสนับสนุนสำคัญในประเด็นทางการเมืองในเวทีระหว่างประเทศ หรือไทยอาจหาเสียงขอความสนับสนุนซึ่งตำแหน่งสำคัญในองค์การระหว่างประเทศ เพราะกลุ่มประเทศแอฟริกามีเสียงประมาณ 1 ใน 4 ของสมัชชาสหประชาชาติ (ซึ่งขณะนี้สมาชิกทั้งสิ้น 191 ประเทศ) และภายหลังสงครามเย็นยุติลง ได้มีความพยายามจากหลายฝ่ายให้แอฟริกาได้ใช้แนวทางประชาธิปไตยบริหาร ปกครองประเทศ รวมทั้งการใช้ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมอย่างจริงจังมากขึ้น

2.4 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

แอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา หมายถึงดินแดนที่อยู่ใต้ทะเลทรายซาฮาราทั้งหมด ยกเว้นประเทศแอฟริกาเหนือ 5 ประเทศ¹ ได้แก่ (1) โมร็อกโก (รวมทั้งดินแดนซาฮาราตะวันตก) (2) แอลจีเรีย (3) ตูนิเซีย (4) ลิเบีย และ (5) อียิปต์ ซึ่งประเทศเหล่านี้มีพื้นที่จรดทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ดังนั้น แอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราจึงประกอบไปด้วยประเทศ 48 ประเทศ แบ่งเป็นประเทศที่อยู่ภายในทวีป 42 ประเทศ และเป็นประเทศหมู่เกาะอีก 6 ประเทศ ได้แก่ (1) คามากัสการ์ (2) โคโมโรส (3) ซีเชลส์ (4) มอริเชียส (5) เคปเวิร์ด และ (6) เซาโตเมและปรังซิป

สำหรับประเทศ 42 ประเทศใต้ทะเลทรายซาฮาราแบ่งเป็นอนุภูมิภาค ได้ 4 อนุภูมิภาค ได้แก่ (1) แอฟริกาตะวันตก (2) แอฟริกาตะวันออก (3) แอฟริกากลาง และ (4) แอฟริกาใต้ โดยแต่ละอนุภูมิภาคประกอบด้วยประเทศต่าง ๆ ต่อไปนี้

¹ Samuel Argeety-Attoh (ed)., **Geography of Sub-Saharan Africa** (New Jersey. Prentic Hall, Inc, 1997), P.XIX

(1) แอฟริกาตะวันตก ประกอบด้วย 16 ประเทศคือ เบนิน บูร์กินาฟาโซ โกตดิวัวร์ แกมเบีย กานา กินี กินีบิสเซา ไลบีเรีย มาลี มอริตานิยา ไนเจอร์ ไนจีเรีย เซเนกัล เซียร์ราเลโอน โตโก และชาด (ชาดตั้งอยู่คาบเกี่ยวระหว่างแอฟริกาตะวันตกและออก)

(2) แอฟริกาตะวันออก ประกอบด้วย 10 ประเทศคือ บุรุนดี จิบูตี เอริเทรีย เอธิโอเปีย เคนยา รวันดา โซมาเลีย ซูดาน แทนซาเนีย และยูกันดา

(3) แอฟริกากลาง ประกอบด้วย 6 ประเทศคือ สาธารณรัฐแอฟริกากลาง คองโก อีควอทอเรียลกินี กาบอง สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก และคามeroon (ตั้งอยู่คาบเกี่ยวระหว่างแอฟริกาตะวันตกกับแอฟริกากลาง)

(4) แอฟริกาตอนใต้ ประกอบด้วย 10 ประเทศ ได้แก่ อังโกลา บอตสวานา เลโซโท มาลาวี โมซัมบิก นามิเบีย แอฟริกาใต้ สวาซีแลนด์ แซมเบีย และซิมบับเว

แอฟริกามีพื้นที่ทั้งสิ้น 30.5 ล้านตารางกิโลเมตร ใหญ่เป็นอันดับที่ 2 ของโลกรองจากเอเชียและมีขนาดใหญ่กว่าสหรัฐฯ ถึง 3 เท่า หรือมีพื้นที่ร้อยละ 20 ของโลก สำหรับแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารามีพื้นที่ 24.3 ล้านตารางกิโลเมตร ทวีปแอฟริกามีความยาวจากเหนือจรดใต้ คือจากทางเหนือของตูนิเซีย จนถึงจุดใต้สุดในแอฟริกาใต้ประมาณ 7,725 กิโลเมตร และมีความกว้างสุดจากตะวันตกจรดตะวันออกคือ จากอ่าวเอเดนในโซมาเลียไปจนถึงกรุงดakar เซเนกัลกว้างประมาณ 7,242 กิโลเมตร¹ แอฟริกาจึงจัดเป็นทวีปที่มีรูปร่างดี เพราะขนาดยาวสุดและกว้างสุดมีระยะค่อนข้างใกล้เคียงกัน และโดยที่ทวีปแอฟริกาเป็นทวีปที่มีเส้นอิกเวเตอร์พาดผ่านตรงเกือบใจกลางทวีป จึงส่งผลให้ส่วนกลางของทวีปมีสภาพเป็นป่าเขตร้อน มีทุ่งหญ้าสะวันนา และมีทะเลทรายซาฮาราทางตอนบนของทวีปมีอาณาบริเวณกว้างถึง 10.4 ล้านตารางกิโลเมตร ซึ่งเป็นทะเลทรายที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก

ลักษณะทางกายภาพที่โดดเด่นของแอฟริกาก็คือ หุบเขารูปตัว Y หรือ Y-Shaped Rift Valley (ภาพในหน้าที่ 54) ซึ่งเริ่มต้นจากทางเหนือของทะเลแดงและขยายลงมาผ่านเอธิโอเปียไปยังแถบทะเลสาบวิกตอเรีย ที่นี่ได้มีการแบ่งแยกเป็นหุบเขาด้านตะวันออกและตะวันตก สำหรับความยาวของหุบเขารูปตัว Y ได้ขยายความยาวออกไปจนถึงทะเลสาบมาลาวีและโมซัมบิก

¹ Ibid, p.2.

พื้นที่ส่วนใหญ่ของแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา**เป็นที่ราบสูง** ทอดตัวจากตะวันออกลงมาจนถึงตะวันตก ส่วนแอฟริกาตอนใต้มีความสูงมากกว่าหรือเรียกว่า “Highland Africa” มีความสูงเฉลี่ย 4,000-5,000 ฟุต (1,219-1,524 เมตร) เหนือระดับน้ำทะเล ส่วนดินแดนแอฟริกาตะวันตกหรือที่เรียกว่า “Lowland Africa” นั้น มีความสูงเฉลี่ย 305 เมตร – 457 เมตร เหนือระดับน้ำทะเล สำหรับจุดสูงสุดในที่ราบสูงทางใต้ของแอฟริกาอยู่ที่ **ภูเขาคีรีมานจาโร** ในแทนซาเนีย (มีความสูง 5,895 เมตร) รองลงมาคือภูเขาเคนยา (มีความสูง 5,200 เมตร) และดินแดนที่ราบสูงในเอธิโอเปียที่มีจุดสูงสุดอยู่ที่ Ras Dashen มีความสูงประมาณ 4,573 เมตร ทั้งนี้ในดินแดนที่ราบสูงของแอฟริกาตอนใต้เป็นที่ตั้งของหิน “Precambrian” ซึ่งมีอายุกว่า 600 ล้านปี สำหรับชั้นหินที่มีอายุกว่า 3,500 ล้านปี อยู่ที่**แอฟริกาใต้** หรือกล่าวได้ว่าพื้นที่ 1/3 ของแอฟริกาประกอบไปด้วยหินที่มีจุดกำเนิดมาจากหิน Precambrian ซึ่งเป็นหินที่ตกผลึกโดยผ่านความร้อนสูงสุดและความกดดัน การเปลี่ยนแปลงทางเคมี ดังนั้นหินเหล่านี้จึงมั่งคั่งไปด้วยแร่ธาตุสำคัญ เช่นในแถบแคว้นคาลังกาที่อยู่ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก (ซาอีร์เดิม) และดินแดนบางส่วนในแซมเบียที่อุดมไปด้วยแร่ทองแดงหรือเพชร เหมืองทองในแอฟริกาใต้ แหล่งบ็อกไซต์ในกินี ทั้งหมดนี้มีจุดกำเนิดภายใต้หิน Precambrian¹ โดยเหตุที่ดินแดนส่วนใหญ่ของทวีปแอฟริกาเป็นที่ราบสูงแอฟริกาจึงมีชายฝั่งทะเลเพียงเล็กน้อย และมีท่าเรือธรรมชาติไม่มากนัก ส่วนใหญ่ต้องสร้างขึ้นโดยใช้งบประมาณมูลค่ามหาศาล*

สำหรับดินแดนทางด้านตะวันตกใต้ทะเลทรายซาฮาราที่เรียกว่าเป็น “Lowland Africa” นั้น มิใช่เป็นที่ราบต่ำทั้งหมด ยังมีจุดสูงหลายแห่งเช่นที่ภูเขาแคมเมอร์น (สูง 4,070 เมตร) หรือที่ราบสูง “Jos” ที่ไนจีเรีย (สูง 1,780 เมตร) รวมทั้งยังมีที่ราบสูง Fouta Djallon ใน กินี เป็นต้น

¹ Ibid., p.4.

* ในจำนวนท่าเรือสำคัญที่สร้างขึ้น เช่น ท่าเรือดาการ์(เซเนกัล) อาบิซง (โกตดิวัวร์) เทมมา(กานา) เดอร์บัน (แอฟริกาใต้) โมกาดีช (โซมาเลีย) สำหรับท่าเรือธรรมชาติในแอฟริกาตะวันตกก็เช่น ฟริทาวน์ (เซียร์ราเลโอน) เบนจูน (แกมเบีย) ส่วนท่าเรือที่พัฒนามาจากท่าเรือธรรมชาติก็เช่น โลบีโตและลูอันดา (อังโกลา) ลิเบอร์วิล (กาบอง) มาปูโต และเบิรา (โมซัมบิก) ดาร์เอส ซาลัม (แทนซาเนีย) และท่าเรือแคปทาวน์ (แอฟริกาใต้)

แอฟริกาที่มีพื้นที่ 1 ใน 3 เป็นทะเลทราย และอีก 1 ใน 3 เป็นแม่น้ำหลักสำคัญ 5 สาย ได้แก่ แม่น้ำไนล์ แม่น้ำซาฮิร แม่น้ำไนเจอร์ แม่น้ำแซมเบซี และแม่น้ำออเรนจ์ ส่วนแม่น้ำที่สำคัญรองลงมาคือ แม่น้ำลิมโปโป แม่น้ำเซเนกัล และแม่น้ำวอลต้า (ดูภาพในหน้า 54) แม่น้ำส่วนใหญ่ในแอฟริกามีทิศทางการไหลอย่างเฉพาะเจาะจง และใช้ประโยชน์ในการคมนาคมได้น้อยเพราะมีอุปสรรคธรรมชาติขวางกั้น เช่น น้ำตก และระดับน้ำมีความสูงต่ำต่างกันมากในแต่ละฤดูกาล อย่างไรก็ตาม ธรรมชาติของสายน้ำในแอฟริกาได้เอื้ออำนวยให้ทวีปมีศักยภาพมหาศาลในด้านการผลิตไฟฟ้าจากกระแสน้ำ โดยเฉพาะแม่น้ำซาฮิร นอกจากนี้สายน้ำแอฟริกันยังประกอบไปด้วยพันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์น้ำนานาชนิด ซึ่งเป็นแหล่งที่มีศักยภาพในด้านการประมงภายในทวีปด้วย ทั้งนี้ แอฟริกายังมีแอ่งน้ำหรือลุ่มน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ 5 แห่ง ได้แก่ Djouf ซาด ชูดาน ซาฮิร และ กาลาฮารี (ดูภาพประกอบในหน้า 64)

ประมาณร้อยละ 70 ของผืนแผ่นดินแอฟริกาอยู่ระหว่างเส้น tropic of cancer และ tropic of Capricorn ดังนั้น ลักษณะภูมิอากาศของแอฟริกาจึงอยู่ในเขตร้อน (ยกเว้นบริเวณเคปทาวน์ทางตอนใต้ของทวีปและทางฝั่งทะเลแอฟริกาตะวันตกเฉียงเหนือ) นอกจากภูมิอากาศในแถบใต้ทะเลทรายซาฮาราเป็นเขตร้อนแล้ว ดินแดนแถบนี้ยังได้รับผลกระทบจากปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อภูมิอากาศโดยตรง เช่น ความกดดันของแรงลม กระแสน้ำ ทะเลสาบ ตำแหน่งที่ตั้งของเส้นรุ้ง และเส้นแวง นอกจากนี้ภูมิภาคใต้ทะเลทรายซาฮารายังมีพื้นที่ป่าไม้ ซึ่งอยู่บริเวณที่มีฝนตกชุก หรือเรียกว่าบริเวณป่าฝนเขตร้อนหรือป่าดงดิบ (tropical rain forests) โดยเฉพาะบริเวณที่ราบต่ำซึ่งอยู่บริเวณเส้นศูนย์สูตร* ทางตะวันตกของทวีป ซึ่งเป็นพื้นที่บริเวณร้อยละ 20 ของพื้นที่ป่าฝนทั่วโลก และในพื้นที่ดังกล่าวนี้เป็นบริเวณที่มีสภาพแวดล้อมดีมาก กล่าวคือ เป็นอาณาบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์พืชและสัตว์มากกว่าร้อยละ 50 ของทวีป โดยเฉพาะในแถบชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของแอฟริกา และบริเวณแอ่งน้ำตอนกลางของทวีปนั้น ประเมินกันว่ามีพันธุ์พืช เขียวขจีมากกว่า 8,000 ชนิด รวมทั้งพันธุ์นกและผีเสื้อต่าง ๆ อีกจำนวนมาก นอกจากนี้พื้นที่ป่าฝนเขตร้อนในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารายังครอบคลุมพื้นที่ แอฟริกาตะวันออกด้วย เช่น บริเวณชายฝั่งทะเลตอนใต้ของเคนยา บริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของมาดากัสการ์ รวมทั้งบริเวณที่ราบสูง Usambara

* ครอบคลุมประเทศคองโก กินี กานา พรมแดนเบนิน-ไนจีเรีย

และ Uluguru ในแทนซาเนีย แม้ว่าจะอุดมสมบูรณ์น้อยและมีความหลากหลายน้อยกว่าป่าฝนเขตร้อนแถบสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโกก็ตาม ทั้งนี้มีการประเมินว่าพันธุ์ไม้ดอกต่าง ๆ ที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของมาดากัสการ์นั้นมีประมาณ 6,100 ชนิด

พื้นที่ป่าฝนเขตร้อนบริเวณแอฟริกาตะวันตกและแอฟริกากลางมีคุณค่ามากกว่าเพียงด้านสภาพแวดล้อม เพราะเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยพันธุ์ไม้ที่มีคุณภาพสูงที่สุดในบริเวณแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา รวมทั้งมีสัตว์ป่าหลากหลายชนิด ซึ่งมียอดค้าเชิงเศรษฐกิจการแพทย์ (เฉพาะชนพื้นเมืองดั้งเดิม) สภาพแวดล้อมด้านการเกษตร รวมทั้งศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ อย่างไรก็ตามขณะนี้พื้นที่บริเวณดังกล่าวถูกคุกคามจากการใช้พื้นที่ผิวดินจากการเพิ่มขึ้นของประชากรและการขยายตัวของอุตสาหกรรม

สำหรับทุ่งหญ้าชาวันนาครอบคลุมพื้นที่บริเวณพื้นที่ตะวันตกและตะวันออกของแอฟริกา และในดินแดนด้านตะวันตกของแอฟริกานั้น อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็น “Sudan Savanna” สภาพทั่วไปของทุ่งหญ้าชาวันนาคืออาณาบริเวณที่มีความหลากหลายของต้นหญ้า โดยมีต้นไม้อายุบางชนิดขึ้นอยู่ในสัดส่วนกระจายร้อยละ 10-49 สำหรับทุ่งหญ้าที่เปิดมาก ๆ จะมีสัดส่วนต้นไม้น้อยกว่าร้อยละ 10 เท่านั้น ซึ่งมักเป็นต้นไม้เล็กสูงลักษณะอากาศในทุ่งหญ้าชาวันนาแห้งแล้ง โดยมีฤดูแล้งยาวนานกว่า 6 เดือน พืชพันธุ์ไม้ในพื้นที่แถบนี้จึงมีลักษณะทนทานต่อความกดดันด้านความชื้นและความร้อน รวมทั้งไฟ ดังนั้นทุ่งหญ้าชาวันนาจึงเป็นที่อยู่ของสัตว์ป่านานาชนิด และเป็นบริเวณที่เหมาะสมแก่การเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะชนเผ่าฟูลานีในแอฟริกาตะวันตกและชนเผ่ามาไซซึ่งอยู่ทางด้านตะวันออกของแอฟริกาต่างใช้ทุ่งหญ้างดกล่าวเป็นที่เลี้ยงสัตว์ หรือกล่าวได้ว่าพื้นที่แห่งนี้เป็นแหล่งวัฒนธรรมการเลี้ยงสัตว์ในแถบทุ่งหญ้าที่มีมาแต่โบราณของชาวแอฟริกันดำด้วย ในพื้นที่แถบนี้มนุษย์จะดำรงอยู่เบาบาง แต่กลับเป็นที่อยู่ของฝูงสัตว์ป่าหลากหลายชนิด โดยเฉพาะในที่ราบ “Serengeti” ซึ่งอยู่ระหว่างโซมาเลีย-มาไซ (พื้นที่ที่ชนเผ่ามาไซอาศัยอยู่) ในด้านแอฟริกาตะวันออกเป็นดินแดนที่มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่หนาแน่นที่สุดในโลก

นอกจากนี้ยังมีบริเวณซาเฮล (Sahel)* ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่โมริตาเนีย เซเนกัล ทางตะวันตกของแอฟริกา จนถึงซูดานและเอธิโอเปีย (ทางตะวันออกของแอฟริกา)

---

* Sahel เป็นคำอาหรับ หมายถึงชายฝั่งหรือพรมแดนเนื่องจากบริเวณพรมแดนด้านใต้ทะเลทรายซาฮารา ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับทะเลทรายนั้น มีลักษณะเหมือนดังพรมแดนที่ออกไปสู่ทะเลทราย ดินแดนซาเฮลจึงเป็นเสมือนชายฝั่ง

รวมทั้งพื้นที่ทางใต้แถบกาฬาริ ซึ่งประเมินว่ามีพืชพันธุ์กว่า 1,200 ชนิดในพื้นที่ซาเอล ลักษณะเด่นของซาเอลคือเป็นบริเวณที่มีฝนตกน้อยมาก หรือไม่ตกเลยตลอดทั้งปีทำให้เป็นบริเวณที่แห้งแล้ง มีทุ่งหญ้าที่ทนต่อสภาพความกดดันของอากาศชั้นอยู่บ้าง รวมทั้งต้นไม้เล็ก ๆ เตี้ย ๆ ส่วนใหญ่แล้วต้นหญ้าเหล่านี้จะแห้งเหี่ยวและร่วงโรยมากในฤดูแล้ง ทำให้ผิวดินถูกกัดเซาะทำลาย เดิมชาวแอฟริกันดำได้ใช้พื้นที่บริเวณนี้เพาะปลูกข้าวฟ่างเพื่อการยังชีพ ดังนั้นสภาพความแห้งแล้ง และฝนไม่ตกเป็นเวลายาวนานได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวแอฟริกันดำแถบนี้จำนวนมาก เพราะต่างขาดอาหาร อดอยาก ซึ่งเหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือการอาศัยอยู่ในดินแดนใกล้กับทะเลทรายซาฮาราหรือบริเวณซาเอลด้วย

ส่วนพื้นที่ทะเลทรายและกึ่งทะเลทราย มีลักษณะอากาศแห้งแล้งและมีปริมาณฝนตกต่ำกว่า 25 เซนติเมตร ลักษณะอากาศดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อทุ่งหญ้าและพัฒนาการของพืชพันธุ์ต่าง ๆ ในพื้นที่อย่างมาก โดยเฉพาะในบริเวณกึ่งทะเลทราย และบริเวณใกล้เคียงซาเอล ทั้งนี้ทะเลทรายนามิบ (Namib) จะมีพันธุ์พืช และดอกไม้มากกว่าแถบทะเลทรายซาฮารา อย่างไรก็ตามหลักฐานทางด้านมนุษยวิทยาได้ชี้ให้เห็นว่าดินแดนส่วนใหญ่ของทะเลทรายซาฮาราได้เคยปกคลุมด้วยป่าไม้ และพฤษชาติต่าง ๆ มากมายเมื่อประมาณ 5,000-10,000 ปีที่แล้ว

การศึกษาลักษณะภูมิศาสตร์ของแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะไม่กล่าวถึง ‘สภาพดิน’ เนื่องจากชาวแอฟริกันดำส่วนใหญ่ยังคงดำรงชีพทางเกษตรกรรม แต่ดินในแอฟริกาเป็นดินที่เก่าแก่และมีหลายชนิด ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อสภาพดินมีหลายประการทั้งธรรมชาติ เช่นอากาศ พฤษชาติ สรรพสัตว์ รวมทั้งมนุษย์ ทั้งนี้ มีการประเมินว่าดินร่อยละ 44 เป็นดินแห้งแล้ง ร้อยละ 8 เป็นดินกึ่งแห้งแล้ง และ ร้อยละ 44 เป็นดินชุ่มชื้น ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับสมดุลด้านอุณหภูมิจึงมีความชุ่มชื้นด้วย ดินที่อยู่ในบริเวณป่าไม้ที่เพิ่งถูกตัดใหม่ ๆ มักจะมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าดินที่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่แห้งแล้ง ดินที่ดีจะช่วยรักษาสมดุลของพฤษชาติให้งอกงามเจริญเติบโต และเมื่อดินถูกกัดเซาะหรือการถูกชะล้าง โดยธรรมชาติหรือโดยมนุษย์อย่าง

ความสัมพันธ์ระหว่างดินและพฤษชาติก็ถูกทำลายด้วย ซึ่งนำไปสู่การทำลายความอุดมสมบูรณ์ของดินในบริเวณป่าไม้

2.5 สภาพภูมิอากาศ

ลักษณะเด่นของสภาพภูมิอากาศของแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา คือ สภาพอากาศร้อน เพราะมีเส้นศูนย์สูตรพาดผ่านเกือบจะใจกลางทวีป (ยกเว้นที่บริเวณริมฝั่งทะเลของประเทศแอฟริกาใต้และทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของฝั่งทะเลแอฟริกา) นอกจากนี้ การที่แอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราได้รับอิทธิพลจากกระแสน้ำในมหาสมุทรและกระแสลมที่พัดเข้าหรือออกจากฝั่งทวีปทำให้ลักษณะภูมิอากาศของแอฟริกาแตกต่างกันจนสามารถแยกประเภทได้ดังต่อไปนี้

1. ภูมิอากาศชื้นแถบศูนย์สูตร ครอบคลุมพื้นที่ทางตะวันออกของสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก ทางตอนเหนือของคองโกและกาบอง บริเวณริมฝั่งทะเลของคามeroon รวมทั้งทางตอนใต้ของไนจีเรีย และบางส่วนของไลบีเรียและเซียร์ราลีโอน อุณหภูมิเฉลี่ยในแต่ละเดือนประมาณ 18 องศาเซลเซียส มีฝนตกค่อนข้างชุก วัดได้ 6 เซนติเมตรในแต่ละเดือน บริเวณนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นภูมิภาคป่าฝนเขตร้อน พื้นที่จึงเต็มไปด้วยป่าไม้จำนวนมาก

2. ภูมิภาคอากาศแบบซาวันนา อยู่บริเวณสาธารณรัฐแอฟริกากลาง ตอนใต้ของซูดาน ยูกันดา รวันดา บุรุนดี ทางเหนือของอันโกลาตอนใต้ของคองโกและกาบอง รวมทั้งบางส่วนของแทนซาเนียและสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก หรือกล่าวโดยรวมก็อยู่บริเวณใต้ทะเลทรายซาฮาราลงมาจนเกือบถึงตอนใต้ของทวีป ลักษณะอากาศแห้งแล้ง โดยมีฤดูแล้ง 2 ครั้งต่อปี

3. ภูมิภาคอากาศแบบกึ่งแห้งแล้ง ครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่ริมขอบด้านใต้ของทะเลทรายซาฮารา หรือที่เรียกว่าบริเวณซาเอล (Sahel) และบริเวณบอตสวานา ตะวันออกของนามิเบีย และแอฟริกาใต้ นอกจากนี้ยังครอบคลุมอาณาบริเวณเอธิโอเปีย เคนยา และทางด้านตะวันตกของมาดากัสการ์ ปริมาณฝนตกตลอดปีวัดได้ประมาณ 51 เซนติเมตร และมีอุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีค่อนข้างสูง ส่วนที่ N'djamena ในประเทศชาด ซึ่งอยู่ในเขตซาเอลมีปริมาณฝนตก 5 เซนติเมตรต่อปี

โดยตก 4 เดือนใน 1 ปี มีอากาศร้อนโดยเฉพาะในฤดูร้อน(เดือนเมษายน) มีอุณหภูมิ 42 องศาเซลเซียส บริเวณนี้จึงมีความเปราะบางด้านนิเวศน์ ซึ่งนำไปสู่ปัญหาการกลายสภาพเป็นทะเลทราย (desertification) และดินเสื่อมคุณภาพ

4. ภูมิอากาศแบบทะเลทราย ครอบคลุมบริเวณทะเลทรายโอคาเดน ทางตะวันออกของเอธิโอเปีย โซมาเลีย และทางตอนใต้ของมาดากัสการ์ ทะเลทรายกาลาฮารี และทางด้านริมฝั่งทะเลของนามิเบีย และอังกโกลา อุณหภูมิตอนกลางวันสูงประมาณ 35 องศาเซลเซียส ตอนค่ำอุณหภูมิเริ่มลดลงและเย็นในกลางคืนประมาณ 18 องศาเซลเซียส ซึ่งปรากฏการณ์นี้แสดงให้เห็นถึงผลกระทบจากกระแสน้ำเย็น Benguela

5. ภูมิอากาศชื้นภายในทวีป ครอบคลุมบริเวณที่ราบสูงภายในทวีป เช่น บริเวณยอดเขาสูงปกคลุมด้วยหิมะ ลักษณะอากาศแบบนี้จึงมีความเย็นและแห้ง โดยเฉพาะในฤดูหนาวมักมีหิมะตก เช่น บริเวณเทือกเขาคิริมานจาโร ภูเขาเคนยา ที่ราบสูงเอธิโอเปีย เป็นต้น

การที่พื้นที่ส่วนหนึ่งของแอฟริกาอยู่ในเขตภูมิอากาศเขตร้อน และเป็นป่าฝนเขตร้อน จึงทำให้เป็นที่อยู่อาศัยของยุงและแมลงบางชนิด ซึ่งแมลงยุงหรือสัตว์เหล่านี้อาจเป็นพาหนะนำเชื้อโรคต่าง ๆ มาสู่คนได้ เช่น โรคไข้มาเลเรีย ไข้เหลือง นอกจากนี้ยังมีแมลงชนิดหนึ่งที่มีชื่อเรียกว่า “tsetse fly” ส่วนใหญ่อยู่ตามป่า หรือมีบางชนิดอาจพบได้ในพุ่มไม้ตามทุ่งหญ้า savanna ซึ่งหากมนุษย์ถูกกัดแล้วจะมีอาการง่วงซึม ไม่สามารถประกอบการทำงานได้ตามปกติหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นการเจ็บไข้ได้ป่วยจากอาการง่วงซึม (Sleeping Sickness) นอกจากนี้ยังมีการเกิดโรคระบาดในแอฟริกาอีก เช่น โรคอีโบลา ซึ่งเคยมีการวิจัยว่าอาจมีลิงเป็นพาหะสำหรับโรคระบาดที่ควบคุมได้ยากมากขณะนี้คือโรคเอดส์ ซึ่งมีชาวแอฟริกันดำผู้ติดเชื้อจำนวนมากที่สุดในโลก

2.6 ประชากร และวัฒนธรรม(ภาษา ศาสนา การศึกษาและครอบครัว)

ประชากร

แอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราประกอบไปด้วยประชากรหลากหลายเผ่าพันธุ์หลายสิบล้านคน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งและในดินแดนแห่งนี้ได้รับการขนานนามดินแดนนี้อีกอย่างหนึ่งว่า “แอฟริกาดำ” และในดินแดนแห่งนี้ได้มีการแยกประเภทประชากรไว้ได้ 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ¹

1. **ปิ๊กมี** เป็นชนเผ่าที่เก่าแก่ที่สุด และได้เคลื่อนไหวกะจัดตัวอยู่ในเขตป่าตั้งแต่คาเมอรูนไปจนถึงภูมิภาคทะเลสาบใหญ่ (อยู่ในแอฟริกากลาง บริเวณพรมแดนสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก รวันดา บุรุนดี) ซึ่งเป็นผลมาจากการถูกผลักดันจากประชากรกลุ่มอื่น ๆ จนขณะนี้มียังเหลืออยู่ประมาณ 150,000 คน

2. **โบซิแมนและฮอตเทนตอท** ชนเผ่านี้ถูกผลักดันจากชนเผ่าบันตู ซึ่งอยู่แถบทะเลทรายคาราฮารี จนส่วนหนึ่งต้องมาใช้ชีวิตเร่ร่อนอยู่กลางทะเลทรายนามิบ ประเทศนามิเบีย ชนเผ่าดังกล่าวนี้ดำรงชีพอยู่ด้วยการล่าสัตว์ ปัจจุบันชนเผ่าโบซิแมน และฮอตเทนตอทมีประมาณ 100,000 คน ซึ่งกระจายตัวอยู่ทั่วไปในตอนใต้ของแอฟริกาใต้ บอตสวานา นอกเหนือจากนามิเบียแล้ว

3. **เอธิโอเปีย** ได้แก่ ประชากรชาวโซมาเลียและชาวเอธิโอเปียในปัจจุบันนี้ คนกลุ่มนี้มีผิวสีเข้ม มีวัฒนธรรมผูกพันอยู่กับแอฟริกาดำ แม้ว่าจะพูดภาษาต่างกันก็ตาม

4. **นิโกร** หรือคนผิวดำ หมวยิก จมูกบาน ริมฝีปากหนาเป็นชนกลุ่มที่มีมากที่สุด ในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา คือมีจำนวนร้อยละ 70 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งคนนิโกรสามารถแยกแยะได้เป็น 3 กลุ่มคือ

4.1 **ชาวซูดาน** คือคนผิวดำที่อาศัยอยู่ในเขตซูดาน ตั้งแต่เซเนกัลถึง Kordofan (ตอนกลางของประเทศซูดาน) รวมทั้ง บริเวณกินี ซึ่งกระจายตัวอยู่ในเขตพื้นที่ป่าไปจนถึงอ่าวกินี และจากกาซามังไปจนถึงเคมเมอรูน

¹ Le groupe jeune Arique et Les editions du Jaguar, **L'Atlas de l'Afrique** (Gilly : Bietlot-Du Culot-Califice : 2000), p.54.

4.2 นิโลติก ชาวแอฟริกันดำกลุ่มนี้มีถิ่นที่อยู่แถบตอนบนของแม่น้ำไนล์ ซึ่งอาจเป็นกลุ่มคนที่มีเลือดผสมกับกลุ่มเอธิโอเปีย ซึ่งกลุ่มนิโลติกยังแยกย่อยได้อีกหลายกลุ่ม เช่น ดิงกา ตูร์กานา มาไซ และทุซซี

4.3 ชาวคองโกและชาวแซมเบซี คนผิวดำกลุ่มนี้กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ประมาณร้อยละ 50 ของทวีปแอฟริกาโดยมีภาษาพูดเดียวกันคือ ภาษามันดู นอกจากนี้ยังมีคนดำซึ่งเป็นประชากรเลือดผสมระหว่างคนแอฟริกันดำและคนเชื้อสายอินโดนีเซียที่อยู่ในมาดากัสการ์

ภาษา

แอฟริกา นอกจากจะมีความหลากหลายทางด้านเผ่าพันธุ์ของประชากรแล้ว ยังมีความหลากหลายด้านภาษาอย่างมาก แม้ว่าเป็นการยากที่จะสำรวจจำนวนภาษาได้หมด แต่ก็พบว่า มีภาษาพูดประมาณ 2000 ภาษาทั่วแอฟริกา¹ สำหรับเฉพาะแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารานั้นมีจำนวนกว่า 1,000 ภาษาพูด² ทั้งนี้โดยพิจารณาจากวิธีการพูดหรือภาษาพูดที่ชาวแอฟริกันดำใช้ ภาษาส่วนใหญ่ในภูมิภาคนี้ไม่มีภาษาเขียน มีภาษาจำนวนประมาณ 40 ภาษาที่พูดโดยประชากรมากกว่า 1 ล้านคน ทั้งนี้ ได้มีการจัดแบ่งประเภทภาษาในภูมิภาคแถบนี้ได้ 4 ตระกูลใหญ่ ๆ คือ

1. ตระกูลไนเจอร์-คอร์โดฟานิเยน (Niger-Kordofanian family) เป็นตระกูลภาษาที่มีการพูดกว้างขวางที่สุดในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา ตั้งแต่กรุงดakar (เซเนกัล) ไปจนถึงทางใต้ของทวีปภาษาในตระกูลนี้ ได้แก่ ภาษามันดู (ประกอบด้วยภาษาท้องถิ่นหรือที่เรียกว่า dialectes 300 ภาษา) ที่พูดกันมากทางตอนกลางทางตะวันออกและทางใต้ของทวีปและยังมีภาษาในตระกูลนี้อีกที่ใช้พูดกันในหมู่เกาะเคปเวิร์ดไปจนถึงลุ่มแม่น้ำไนล์ ซึ่งภาษาพูดในแถบนี้ยังมีแยกย่อยได้อีก 400 ภาษา

2. ตระกูลนิโล-ซาฮารา (Nilo-Sahara) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่าเป็นภาษาชูดานตะวันออก) ใช้พูดกันในเฉพาะพื้นที่จากด้านตะวันตก(แถบซองไก)ไปจนถึงตะวันออก โดยเฉพาะภาษาในตระกูลนิโล ซาฮาราก็เช่นกัน ดิงกา นูเอ มาไซ เทอร์กานา และยังมีภาษาบางภาษาในตระกูลนี้ เช่น ภาษาคานูรี ใช้พูดในแถบทะเลสาบชาด และลุ่ม

¹ Ibid., p.56.

² Samuel Aryeetey-Attoh (ed)., **Geography of Sub-Saharan African** (New Jersey : Prentice Hall, Inc., 1957), p.96.

แม่น้ำไนเจอร์ และอีกบางภาษาในตระกูลเดียวกันที่ใช้พูดกันบริเวณทะเลสาบใหญ่หรือ The great lake ในแอฟริกาตอนกลาง

3. ตระกูลโคอีซาน (Khoisan Family) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าภาษาคลิค (clicks) คือเป็นภาษาที่ไม่เป็นคำพูดเป็นคำ ๆ หากเกิดจากการทำเสียงต่าง ๆ โดยใช้ริมฝีปากและลิ้น ส่วนใหญ่ชนกลุ่ม Bushman และ Hottentots หรือคนป่าซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของทวีป (ในแอฟริกาใต้และนามิเบีย) ใช้ภาษานี้ในการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน

4. มาลากาซี (malagasy) เป็นภาษาที่ไม่มีความเชื่อมโยงกับภาษาภายในทวีปแอฟริกาเลย แต่เป็นภาษาที่อยู่ในตระกูลมาเลโพลีนีเซียน (Malay-Polynesian Family) ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้พูดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อ 2,000 ปีที่แล้ว และถูกนำมาใช้พูดที่มดากัสการ์ เมื่อชาวมมาเลย์ถูกนำตัวมาทำงานที่นี้ในยุคอาณานิคมขณะนี้ภาษาแอฟริกัน (Afrikanns) ซึ่งมีชาวดัชต์เป็นผู้นำมาพูดเผยแพร่ใน แอฟริกาใต้ (ภาษาแอฟริกันเป็นการผสมผสานของภาษาตะวันตกหลายภาษา เช่น ดัตช์ อังกฤษ ฝรั่งเศส มาเลย์ และภาษาที่ใช้พูดอื่น ๆ ในแอฟริกาใต้ หรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นภาษาที่มีจุดกำเนิดมาจากภาษา Indo-European) และเป็นภาษาที่พวกบัวร์ใช้พูดในแอฟริกาใต้ เมื่อพวกเขาเดินทางมาถึงท้องถิ่นนี้ เมื่อปี ค.ศ.1602 มีผู้พูดจำนวนมากพอควรในแอฟริกาใต้อันนี้ ยังมีตระกูลภาษาที่ใช้พูดกันทางแอฟริกาเหนือ คือ **ตระกูล Afro-Asiatic (Semitic-Hamitic)** แต่ได้มีพูดกันบ้างในแถบทะเลทรายซาฮารา คือ ที่มอริตานิยะและแถบเอธิโอเปียที่ใช้ภาษาในตระกูล Semitic เช่น ภาษา Amharic Tigre และ Tigrinya รวมทั้งภาษา Kushite ที่ใช้พูดในแถบโซมาลี และแทนซาเนีย เป็นต้น

ภาษาเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างเอกภาพหรือการบั่นทอนความสามัคคีในแถบใต้ทะเลทรายซาฮารา เพราะประชากรหลายกลุ่มต่างตัดสินว่าตนเองอยู่กลุ่มใดหรือเผ่าชนไหน โดยดูจากภาษาพูดเป็นหลัก ภาษาจึงเป็นตัวกำหนดสำคัญของปริมาณกลุ่มหรือชนเผ่าในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา ดังนั้นจำนวนชนเผ่าในแอฟริกาจึงมีประมาณ 2,000 เผ่าในจำนวนนี้ จำนวนกว่า 1,000 เผ่าอยู่ในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือภาษาเป็นตัวตัดสินที่สำคัญกว่ารัฐ เช่น ประชาชนส่วนใหญ่ในเคนยามักจะมีความรู้สึกว่าเป็นชนเผ่าคิคุยู หรือเผ่าลูโอ หรือเผ่าเคมบา มากกว่าที่จะมีความรู้สึกว่าเป็นประชาชนชาวเคนยา เป็นต้น ภาษาจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการคงไว้ หรือรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของเผ่าชน อย่างไรก็ดี มีบางประเทศที่ได้รับอิทธิพลจากภาษาอื่น

เช่น ในแทนซาเนีย ภาษาสวาฮีลี ถูกพัฒนาให้เป็นภาษาประจำชาติเพราะความรู้สึกเป็น
เผ่าที่นี้ไม่แน่นแฟ้นเท่าในยูกันดา หรือในเคนยา แต่ความเป็นเผ่ามีความสำคัญมากดัง
ตัวอย่างความขัดแย้งระหว่างชนเผ่าทุกวันนี้ คือความขัดแย้งระหว่างเผ่าทุซซี และสตูใน
รวันดา บุรุนดี หรือปัญหาเผ่าชนอีกเช่นกันในไลบีเรีย และยูกันดา เป็นต้น

ศาสนา

ศาสนาในภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา แยกได้ 3 ศาสนาหลักคือ ศาสนา
คริสต์ ศาสนาอิสลาม และศาสนาดั้งเดิม ซึ่งอาจพิจารณาได้ดังนี้

ศาสนาคริสต์ ศาสนาคริสต์เข้ามาในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราก่อนศาสนา
อิสลามคือ ในศตวรรษที่ 4 ศาสนาคริสต์ได้ถูกเผยแพร่ในเอธิโอเปียเป็นแห่งแรกสำหรับ
ภูมิภาคนี้และยังคงมีบทบาทอยู่ในเอธิโอเปียจวบจนปัจจุบัน ต่อมาในศตวรรษที่ 15-20
ชาวยุโรปได้ขยายอาณานิคมแห่งคริสเตียนหรือนำศาสนาไปเผยแพร่ไปยังดินแดนแถบ
แอฟริกากลาง อาทิ รวันดา บุรุนดี สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก กานา มาลาวี เคนยา
และกาบองในขณะที่ทำการล่าอาณานิคมซึ่งในช่วงเวลาก่อนหน้านี้นี้คือในราวศตวรรษที่ 7
ชาวแอฟริกันดำแถบตะวันตกนับถือศาสนาอิสลามแล้ว แต่รูปแบบการบูชาพระเจ้า
แตกต่างกันไป โดยมีลักษณะเป็นแอฟริกันมากกว่าคือ ภายในโบสถ์มักจะมีรูปแกะสลัก
ด้วยไม้ แบบแอฟริกันแทนการแต่งโบสถ์แบบยุโรป และมีการใช้กลองเป็นเครื่องดนตรี
ในพิธี Masses ของคาทอลิก โดยเฉพาะในยูกันดา และแคเมอรูน ดังนั้น พิธีในโบสถ์
คริสต์คาทอลิกของชาวแอฟริกันจึงมีชีวิตชีวาประกอบด้วยเสียงเพลง ดนตรี และการ
เต้นรำ อย่างไรก็ดี พลวัตด้านการศาสนาในแอฟริกามีค่อนข้างมาก ปัจจุบันนี้หากมอง
ทวีปแอฟริกาในภาพรวม (รวมแอฟริกาเหนือด้วย) แล้วจะพบว่ามีความจำนวนผู้นับถือ
ศาสนาอิสลามมากที่สุดคือ 300 ล้านคน รองลงไปคือศาสนาคริสต์ประมาณ 280 ล้านคน
(แยกเป็นโปรเตสแตนต์ และ อังกลิกัน 120 ล้านคน คาทอลิก 100 ล้านคน) นอกจากนี้
ยังมีโบสถ์คริสต์แอฟริกันอิสระและนิกายต่าง ๆ 50 ล้านคน ซึ่งในจำนวนนี้ รวมทั้ง
โบสถ์คริสต์อิสระโดยเฉพาะ “Kimbanguism” ที่จัดตั้งในช่วงทศวรรษ 1980 ทางด้าน
ตะวันออกของสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโกด้วย (ซึ่งส่วนใหญ่ในจำนวนนี้อยู่ใน
ภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา) คอปต์ และออร์ทอดอกซ์ 30 ล้านคน ศาสนา

ดั้งเดิม (บุชาป่าเขาธรรมชาติวิญญานบรรพบุรุษ) 120 ล้านคน และศาสนาอื่นๆ แถบเอเชีย เช่น ฮินดู รวมทั้งยิว ประมาณ 5 ล้านคน ซึ่งอาจแยกพิจารณาได้ดังนี้

ศาสนาอิสลาม ศาสนาอิสลามมีอิทธิพลอย่างสูงในภูมิภาคแอฟริกาเหนือ รวมทั้งในแถบแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราทางด้านตะวันตกนิกายเด่นของอิสลามในภูมิภาคนี้คือ “นิกายสุนนี” ศาสนาอิสลามซึมซับเข้าสู่วิถีชีวิตของชาวแอฟริกันได้ค่อนข้างง่ายในช่วงศตวรรษที่ 7 และด้วยศาสนาอิสลามนี้เองที่ทำให้แอฟริกาได้มีการเชื่อมโยงด้านวัฒนธรรมกับโลกภายนอก โดยเฉพาะกับตะวันออกกลางเนื่องจากชาวมุสลิมในแอฟริกาได้เรียนรู้หลักศาสนา ภาษาอาหรับ เดินทางแสวงบุญไปยังเมกกะในซาอุดีอาระเบีย นอกจากนี้ ชีวิตประจำของชาวมุสลิมจะต้องมีการสวดมนต์ วันละ 5 ครั้ง โดยหันหน้าไปทางเมกกะ เป็นต้น

ศาสนาดั้งเดิม ชาวแอฟริกันดั้งเดิมก่อนที่จะได้รับอิทธิพลด้านศาสนาจากชาวยุโรป และจากชาวมุสลิมต่างแดนต่างมีศาสนาของตนคือ ศาสนาดั้งเดิมที่เกิดจากความเชื่อมั่นทางศาสนาที่ว่าศาสนาเป็นเสมือนจุดศูนย์กลางของชีวิต สรรพสิ่งต่างหมุนเวียนรอบศาสนา เกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงด้วยศาสนา และต่างต้องขึ้นตรงต่อศาสนา ดังนั้นศาสนาจึงมีความสำคัญเหนือกว่าความเกี่ยวเนื่องด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม จุดศูนย์กลางของศาสนาก็มาจากสิ่งกับความคิดเกี่ยวกับ “อำนาจ” หรือ “พลังแห่งชีวิต”¹ ที่ชาวบ้านศุขนานนามไว้ ดังนั้นพลังหรืออำนาจนี้ชาวแอฟริกันดำได้มาโดยการสวดมนต์ การเสียสละ การอ้อนวอน การใช้เวทมนตร์ การใช้แม่มด หมอผี ชาวแอฟริกันมักดำเนินการดังกล่าวเพื่อเพิ่มหรือลดอำนาจ พลังกำลังแห่งชีวิตที่มีอยู่ในตนเองหรือในสรรพสิ่งรอบ ๆ ตัว ชาวแอฟริกันดำเชื่อว่าสรรพสิ่งต่างมีพลังงานภายใน การนำพลังงานนั้นออกมาเป็นสิ่งยากลำบาก ดังนั้น ชาวแอฟริกันมักจะมีสิ่งของวิเศษวางไว้ตรงทางเข้า-ออกของบ้าน หรือที่ประตูหมู่บ้าน เพื่อป้องกันปีศาจชั่วร้ายและโรคภัยไข้เจ็บ การเสียสละ เช่น การบริจาควัวตัวเลี้ยง เครื่องดื่ม เป็นสัญลักษณ์ของความสมานฉันท์ระหว่างมนุษย์และพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะวิญญานของบรรพบุรุษ ความเชื่อทางศาสนาของชาวแอฟริกันดำจึงเป็นวิถีทางเดียวที่จะควบคุมหรือเข้าใจสรรพสิ่ง เป็นวิถีทางเดียวในการบรรเทาหรือผ่อนคลายความคลั่งคลั่งใจ ความสงสัย ความวิตก

¹ Richard W. Hull, **Modern Africa : Change and continuity** (New York : Prentice-Hall, Inc., 1980), pp.58-59.

กังวล หรือการผิบบาป ศาสนาดั้งเดิมของชาวแอฟริกันดำ พยายามที่จะอธิบายสาเหตุการเกิดและวิวัฒนาการของโลก เช่นเดียวกับศาสนาอื่น ๆ ที่พยายามจะอธิบายถึงความสำคัญของชีวิต ความตาย และชีวิตหลังจากสิ้นลมหายใจแล้ว ชาวแอฟริกันดำมีความเชื่อใน “พระเจ้าสูงสุด” ซึ่งพระองค์ประทับอยู่บนสวรรค์และมีพระนามต่าง ๆ เช่น ชนเผ่าตองก้าในแอฟริกากลางเรียกพระองค์ว่า “ลีซา” หรือชนเผ่าอีเวในแอฟริกาตะวันตกเรียก พระองค์ว่า “มาวู” ส่วนชนเผ่าอาคานในกานาเรียกพระองค์ว่า “เอนยาม”^{*} เป็นต้น ชาวแอฟริกันดำเชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างสรรค์ทั้งโลกและมนุษย์ พระเจ้าเป็นผู้จัดตั้งกฎระเบียบ และเป็นผู้สร้างพระอาทิตย์ พระจันทร์ ท้องฟ้า อากาศ น้ำ รวมทั้งพืชพันธุ์สัตว์และเหล่าสัตว์พระเจ้าเป็นผู้รู้ เห็น เป็นผู้รับผิดชอบต่อความสุข ความทุกข์ ความเจ็บป่วย และความอุดมสมบูรณ์ทั้งหมด นอกจากนี้ชาวแอฟริกันดำบางเผ่าอย่างเช่น เผ่าทุซซี และสูลู ในวันดาวยังมีความเชื่อว่า “วิญญาณของบรรพบุรุษ” หรือ “bazimu” นั้น ในบางครั้งจะกลับมายังโลกมนุษย์ วิญญาณบรรพบุรุษดังกล่าวจะให้ความคุ้มครองปกป้องลูกหลานที่มีชีวิตอยู่ หากพวกเขาปฏิบัติตัวดี หรือกระทำตามสิ่งที่ประเพณีดั้งเดิมที่วางไว้ ดังนั้น ชาวแอฟริกันดำ จึงมีพิธีบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ เพื่อให้ได้รับการปกป้องจากโรคภัยไข้เจ็บ และให้มีความสำเร็จในการเพาะปลูกพืชผลและการเลี้ยงสัตว์ ชาวแอฟริกันดำส่วนใหญ่จึงมีการจัดพิธีกรรมโดยมีการเต้นรำโดยใส่หน้ากากต่าง ๆ เพื่อเป็นการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ หรือในบางครั้งพวกเขาเหล่านั้นได้ใช้วิธีการสวดมนต์เพื่อระลึกถึงพระเจ้าและบรรพบุรุษของตน ดังที่ K.A. Basia ได้กล่าวไว้ :

“การสวดมนต์แสดงออกถึงความรู้สึกของการยอมตามบรรพบุรุษ ชาวแอฟริกันดำเชื่อว่าบรรพบุรุษของเขาต่างยังคงเฝ้าดูพวกเขาอยู่ตลอด และจะทำโทษหากพวกเขากระทำผิดประเพณีที่บรรพบุรุษได้วางไว้”¹

แต่ไม่มีศาสนาดั้งเดิมใด ๆ ของชาวแอฟริกันที่มีลักษณะเป็นสากล แม้ว่าชาวแอฟริกันดำหลายเผ่าอาจมีความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียวกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำศาสนา

^{*} พระเจ้าในความเชื่อของชาวแอฟริกันอาจมีหลายพระองค์ (Polytheistic) แต่ต่างเป็น “สิ่งสูงสุด”

เช่นเดียวกัน ทั้งสิ้น

¹ Richard W.Hull, **Modern Africa: Change and Continuity** (New York : Prentice-Hall, Inc., 1980), p.62.

ของพวกเขาค่อนข้างเก็บตัวและไม่ออกเผยแพร่อำนาจหรือความเชื่อที่นอกท้องถิ่น หรือ
อีกนัยหนึ่งก็คือต่างเผ่าต่างบุชาวิญญานบรรพบุรุษและพระเจ้า(สิ่งสูงสุด)ของตนเอง

การศึกษา

แม้ว่ามีจำนวนเยาวชนเข้าโรงเรียนและวิทยาลัยเพื่อรับการศึกษามากขึ้น ภายหลัง
ได้รับเอกราชในช่วงทศวรรษที่ 1960 แต่รัฐบาลในภูมิภาคใต้ทะเลทรายซาฮารา ส่วน
ใหญ่ยังไม่สามารถจัดหาสถานที่เรียน และครูอาจารย์ที่มีคุณภาพ ได้เพียงพอกับความ
ต้องการที่เพิ่มขึ้น เนื่องจากมีงบประมาณน้อย เงินช่วยเหลือที่ได้จากต่างประเทศส่วน
ใหญ่ถูกใช้ไปในด้านการบริการสังคมหลายสาขา เช่น การสาธารณสุข การจัดหาที่อยู่
อาศัย การจัดหาแก๊สแก๊สให้ประชากร ในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา 4 ภูมิภาคคือ
ภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียใต้ และละตินอเมริกานั้น
ภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารามีสัดส่วนจำนวนนักเรียนชั้นประถมต่อครูน้อยที่สุด
คือ โดยเฉลี่ยแล้วนักเรียน 40 คนต่อครู 1 คน แอฟริกายังขาดแคลนครูอาจารย์ที่มี
คุณภาพ โดยเฉพาะในระดับมัธยม วิทยาลัย และระดับมหาวิทยาลัย ปัญหาที่ค่อนข้าง
หนักก็คือ นักเรียนร้อยละ 40 ในภูมิภาคนี้ ไม่อาจศึกษาจนจบการศึกษาระดับต้น หรือ
ระดับประถม และมีน้อยกว่าร้อยละ 40 ที่สามารถศึกษาต่อจนสำเร็จระดับมัธยม และถ้า
ดูจำนวนประชากรที่เข้ารับการศึกษพบว่าประชากรร้อยละ 79 ซึ่งอายุระหว่าง 5-24 ปี
ได้รับการศึกษาระดับประถม ประชากรร้อยละ 19 ศึกษาต่อระดับมัธยม และมีเพียงร้อย
ละ 2 ที่ศึกษาในระดับที่สูงขึ้นไปในระดับวิทยาลัย หรือสถาบันอื่น ๆ¹ มีแนวโน้มว่า
ประชากรส่วนใหญ่จะเข้าศึกษาในด้านเทคนิคต่าง ๆ มากกว่าศึกษาระดับอุดมศึกษา และ
เป็นที่น่าเสียดายที่ว่า ชาวแอฟริกันดำที่ได้รับการศึกษาสูง ๆ จากต่างประเทศ เช่น แพทย์
และผู้มีการศึกษาระดับปริญญาเอกในสาขาต่าง ๆ ภายหลังสำเร็จการศึกษาแล้ว ส่วน
ใหญ่ไม่กลับประเทศ เนื่องจากพวกเขาได้งานทำที่ดี และได้รับค่าครองชีพและมีคุณภาพ
ชีวิตที่ดีกว่าการกลับมาทำงานในบ้านเกิดเมืองนอน ดังนั้น แอฟริกาใต้ซึ่งเป็นประเทศที่
มีระดับการพัฒนาประเทศที่สูงจึงเป็นแหล่งที่ชาวแอฟริกันดำทั้งที่ไร้ฝีมือและมี
การศึกษาสูงต่างพยายามอพยพเข้าไปหางานทำเพื่อการดำรงชีวิตที่ดีกว่าจำนวนมาก

¹ Pieter Esterhuysen (ed.), **Africa : A-Z** (Pretoria : Africa Institute of South Africa, 1998), pp.50-51.

ครอบครัว

ครอบครัวมีแบบแผนค่อนข้างเรียบง่ายเป็นครอบครัวใหญ่ในครอบครัวดั้งเดิม สมาชิกของครอบครัวประกอบด้วย สามิภรรยา (หรืออาจมีภรรยามากกว่า 1 คน) รวมทั้ง ลูก ๆ มีเสมอ ๆ ที่ครอบครัวประกอบด้วยครัวเรือนหลายครัวเรือนอยู่ร่วมกัน โดยมีครอบครัวหนึ่งเป็นหัวหน้านั่นก็คือ ประกอบด้วยครอบครัว พ่อแม่ (พ่ออาจมีภรรยามากกว่าหนึ่งคน)อยู่ร่วมกับลูกที่ยังไม่แต่งงานกับครอบครัวของลูกที่แต่งงานแล้ว พร้อมด้วยหลาน ๆ สมาชิกของครอบครัวนี้ มีความเกี่ยวข้องกับสมาชิกของครอบครัวอื่นด้วย ในสังคมดั้งเดิมของแอฟริกัน การแต่งงานหรือการรวมกัน ซึ่งมีใช้เฉพาะหนุ่มสาว 2 คน เท่านั้น แต่ยังหมายถึง การรวมกันของครอบครัว 2 ครอบครัวใหญ่ของฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย ดังนั้นการแต่งงานจึงหมายถึงการสัญญาระหว่างพลเมืองสองครอบครัว สัญญาดังกล่าวนี้ได้แก่ การเรียกร้องให้มีการถ่ายโอนสิ่งของและเงินทอง จากฝ่ายเจ้าบ่าวไปยังครอบครัวของคู่บ่าวสาว แต่สิ่งของดังกล่าวมิใช่ราคาของเจ้าสาว เพราะการเป็นภรรยามีอาจซื้อขายได้ แต่ความมั่งคั่งร่ำรวยจากสิ่งของเหล่านี้ของคู่บ่าวสาวอาจถูกมองว่าเป็นรางวัล ของขวัญที่บิดามารดาของเจ้าบ่าวมอบให้และเป็นความชอบธรรมของคู่บ่าวสาวที่จะได้รับ สิ่งของที่ให้คู่บ่าวสาวแตกต่างกันไปตามเผ่าชน เช่น ปศุสัตว์ ผงแคะ แปะหรือเงินทอง อาหารต่าง ๆ หรือสิ่งอื่น ๆ ที่พึงมี ข้อที่น่าสังเกตก็คือ ในวัฒนธรรมแบบเผ่าชนเหล่านี้ อนุญาตให้ฝ่ายชายมีภรรยาได้หลายคน (polygamy) แม้ว่าจะเกิดปัญหาชิงหวงระหว่างภรรยาโดยเฉพาะภรรยาที่ไม่อาจมีลูกได้ แต่คนแอฟริกันดำเนินการมีภรรยามากคือผลประโยชน์ที่ครอบครัวพึงได้รับเพราะภรรยาจะได้ช่วยทำงานหรือทำการกสิกรรมและเลี้ยงดูเด็ก ๆ และดูแลครอบครัว แต่ครอบครัวสามีเดียวและภรรยาเดียวก็ยังมีให้เห็นอยู่ทั่วไป และปกติ การมีโสเภณีมีไม่มากนัก ปัญหาการหย่าร้างมีบ้างจากปัญหาหลายประการ เช่น สตรีอายุมากขึ้น การเข้ากับญาติพี่น้อง บิดามารดาของ สามีไม่ได้ เป็นต้น แต่การหย่าร้างมักเกิดขึ้น เมื่อมีการประนีประนอมโดยฝ่ายต่าง ๆ ไร้ผลแล้ว

เครื่องประดับการแต่งกาย และสัญลักษณ์ในวัฒนธรรมแอฟริกันดำ

เครื่องประดับและแบบแผนการแต่งกายของชาวแอฟริกันดำ เป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกันไปทั่วภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา เสื้อผ้าเป็นสัญลักษณ์ทางสถานะ บทบาท วัยวุฒิ และอารมณ์ของบุคคล ซึ่งสามารถเห็นได้จากอารมณ์ที่สวมใส่ เช่น ในหมู่ชาวอาขานในกานา สีแดง ดำ และน้ำตาลเข้ม หมายถึงความเศร้าโศก ขณะที่สีขาวหมายถึง ความร่าเริง ชัยชนะ และความสำเร็จ นอกจากนี้ สัญลักษณ์ในผ้าทอของแอฟริกันได้บ่งบอกถึงอารมณ์ที่ชัดเจนเห็นได้จากเสื้อผ้าเคนเด้และอดินครา (ซึ่งได้รับการสืบทอดมาจากชาวอาขานในกานาอีกทอดหนึ่ง) ซึ่งเต็มไปด้วยความหมายทางวัฒนธรรม เดิมได้มีการพิมพ์ผ้าด้วยมือ เพื่อใช้เฉพาะผู้นำประเทศหรือผู้นำทางศาสนา ที่ใช้ในพิธีสำคัญ ๆ สัญลักษณ์ในผ้าพิมพ์อดินคราเหล่านี้เป็นการแสดงออกถึงความคิดทางสังคม ประวัติศาสตร์ ปรัชญา และความเชื่อทางศาสนาของชาวอาขานในกานา (อาซันติเดิม) ดังจะเห็นได้จากภาพในหน้า 82

สำหรับความหมายของสัญลักษณ์จากรูปภาพในผ้าพิมพ์อดินครานี้ต่างมีชื่อภาพ และมีความหมาย ซึ่งนำมาจากสุภาษิต เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ พฤติกรรมของสัตว์ ทัศนคติของมนุษย์ ต้นไม้ ซึ่งอาจพิจารณาได้ตามลำดับดังต่อไปนี้¹

1. ยกเว้นพระเจ้า สัญลักษณ์ของพระเจ้า ซึ่งนำมาจากสุภาษิตที่ว่า “สรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลกอันใหญ่ยิ่งนี้กำเนิดขึ้นมาเป็นเวลายาวนานจนนับเวลาไม่ได้ ไม่มีใครอาจเห็นห้วงเวลาก่อนกำเนิดอันนั้น และไม่มีใครอีกเช่นกันที่จะอยู่รอดดูจบได้ ยกเว้นพระเจ้า”

2. กิ่งไม้ 2 กิ่งที่ต่างพึ่งพากันของรัฐ เป็นสัญลักษณ์ของประชาธิปไตยหรือทวิสถานะของแก่นสำคัญของชีวิต ได้แก่ การพึ่งพากันและการเอื้ออาทรประกอบกันมาจากสุภาษิตที่ว่า “บุคคลผู้เดียวไม่อาจสร้างสภาได้ หรือคนคนเดียวไม่อาจจัดตั้งคณะผู้พิพากษา”

3. ความรักไม่หล่นหายไประหว่างทางกลับบ้าน สัญลักษณ์ของความรัก การอุทิศตน และศรัทธา มาจากสุภาษิตที่ว่า “ความรักมีทางดำเนินของตนเอง ความรักไม่เคยหล่นหายไประหว่างทางกลับบ้าน”

¹ Samuel Aryeetey-Attoh (ed.), **Geography of Sub-Saharan African** (New Jersey : Prentice Hall, Inc., 1997), pp.103-104.

4. **จงกลับไปนำมา** สัญลักษณ์ของสติปัญญาในการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากอดีต เพื่อที่จะสร้างอนาคตมาจากสุภามิตที่ว่า “ไม่มีข้อห้ามให้เดินกลับไปและนำคืนมาใหม่ หากคุณลืม”

5. **ดวงจันทร์และดวงดาว** สัญลักษณ์ของศรัทธา ความรัก ความเสียสละ ความจงรักภักดี การอุทิศตนและความเป็นผู้หนึ่ง มาจากสุภามิตที่ว่า “ดวงดาวที่ชั่วโลกเหนือมีความรักอันลึกซึ้งสำหรับการแต่งงาน เธอมักจะอยู่บนท้องฟ้ารอคอยการกลับมาของดวงจันทร์ (ผู้เป็นสามี)”

6. *

7. **หัวใจ** สัญลักษณ์ของความรัก ความอดทน ความตั้งใจ ศรัทธา และอดทน มาจากสุภามิตที่ว่า “หากอยากได้ครองหัวใจให้อดทน”

8. *

9. **หากพระเจ้าไม่ตาย จนก็จะอยู่** สัญลักษณ์ของความเปี่ยมอมตะของพระเจ้า และวิญญาณมนุษย์

10. **เขาแกะ** สัญลักษณ์ของความเข้มแข็งของจิตใจ ร่างกาย วิญญาณและความถ่อมตน มาจากสุภามิตที่ว่า “แกะอาจต่อสู้แต่มีใช้โดยใช้เขาของมันหากต่อสู้ด้วยใจ”

11. **หากันเบ็ดก็ต้องวัดคันเบ็ด** สัญลักษณ์ของความเป็นเลิศและสมบูรณ์

12. *

สำหรับผ้าทอเคนต์เป็นผ้าทอหลากสี หลายขนาดมักจะใช้ในพิธีสำคัญและในพิธีศาสนา แต่ในบริบทวัฒนธรรมแล้วเคนต์เป็นมากกว่าผ้าทอเพราะลายทอของผ้าแสดงออกซึ่งประวัติศาสตร์ ปรัชญา เชื้อชาติเผ่าพันธุ์ วรรณคดีปากเปล่า คุณค่าด้านศีลธรรม บรรทัดฐานทางสังคม ความเชื่อทางศาสนา ความคิดทางการเมือง และหลักการด้านความงาม การทอผ้าเคนต์ มีจุดกำเนิดที่กานา ปัจจุบันคำว่า “เคนต์” เป็นที่นิยมมากในกานาและภายนอกกานา และมีการทอผ้าดังกล่าว โดยชาวแอฟริกันดำเผ่าต่าง ๆ มากมายในที่นี้จะพิจารณาถึงผ้าทอของชาวอาซันติ ซึ่งเป็นเผ่าพันธุ์หนึ่งของชาวอาขาน โดยดำรงชีวิตอยู่ในกานา และไอโวลีไคส์ต์ ตามลำดับดังนี้ (ดูภาพผ้าทอในหน้า 73, 74)

* รูปที่ 6, 8 และ 12 ไม่มีการตีความ

1. **Emaa da** ตามตัวอักษรแล้ว หมายถึง “มันไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน” ผ้าทอลายนี้ถูกตั้งชื่อโดยกษัตริย์อชันติพระองค์หนึ่งที่เห็นลายผ้างดงามเป็นสิ่งเฉพาะตัวและเป็นหนึ่งเดียว เดิมผ้าทอลายนี้จึงเป็นสิ่งที่กษัตริย์ทรงใช้เท่านั้น ซึ่งต่อมาผู้มีฐานะทางสังคมนำมาใช้ได้ด้วย ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของค่านิยม การเป็นหนึ่งเดียว ความสมบูรณ์ และความสำเริง

2. **Obaakofo mmu man** หมายถึง “บุคคลผู้เดียวไม่อาจปกครองประเทศ” แสดงออกถึงระบอบการปกครองของชาวอาขาน ซึ่งมีรากฐานการปกครองแบบประชาธิปไตย หลังจากระบบทหารโค่นล้มประธานาธิบดีเอน ครูมาห์แล้ว ความสำคัญของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในกานาถูกนำมาประยุกต์ เพื่อที่จะสะท้อนบรรยากาศที่เหนือกว่าทางการเมือง ผ้าทอลายนี้เป็นสัญลักษณ์ของ “ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม” และส่งสัญญาณเตือนการปกครองแบบเผด็จการ

3. **Wofro dua pa a na yepia wo** หมายถึง “ผู้ที่ป็นต้นไม้ที่มีค่าสมควรที่จะได้รับความสนับสนุน” ลายผ้าทอนี้แสดงออกถึงความคิดทางสังคมในสังคมของชาวอาขานที่ต้องการสนับสนุนบุคคลซึ่งมีความมานะพยายาม ว่าควรจะได้รับความร่วมมือทางชุมชน เพราะเมื่อใครก็ตามที่ป็นต้นไม้ที่เต็มไปด้วยดอกผล ก็ควรช่วยเหลือเพราะในที่สุดทุกคนจะได้รับความเพลิดเพลินกับการได้รับผลไม้ดังกล่าวด้วย ผ้าลายนี้จึงเป็นแรงเสริมความปรารถนาต่อสิ่งมีค่า เป็นสัญลักษณ์ของความหวัง ผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ความร่วมมือ และการกระทำอันสมควร

4. **Abusua ye dom** หมายถึง “ครอบครัวใหญ่เป็นพลัง” ในทัศนะของชาวอาขาน ครอบครัวหมายถึงพื้นฐานสำคัญของสังคมเพราะสมาชิกของครอบครัวจะต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับความอยู่ดีกินดีของครอบครัว รวมทั้งให้การปกป้องและคุ้มกันครอบครัวด้วย ผ้าทอลายนี้ออกแบบเพื่อเฉลิมฉลองระบบครอบครัวขยาย เป็นผ้าหลายสีและเป็นสัญลักษณ์ของสัมพันธภาพในครอบครัว คุณค่าของครอบครัว การงานที่เป็นเอกภาพความรับผิดชอบและการร่วมมือ

5. **Adwinasa** หมายถึง “ความคิดทั้งมวลถูกนำมาใช้ทั้งหมด” ผ้าทอลายนี้เป็นความพยายามทอนั้นมาเพื่อให้เป็นที่พอใจชาวอาชันทิ ดังนั้นผู้ทอจึงนำพลังความคิดทุกอย่างมาใช้ในการทอผ้าลายนี้ ดังนั้นจึงเป็นผ้าที่ถูกสวมใส่โดยกษัตริย์และผู้มีฐานะสูง

ทางสังคม เป็นสัญลักษณ์ของราชวงศ์ ความสง่างาม ความคิดสร้างสรรค์ ความมั่งคั่ง และความอุดมสมบูรณ์

6. **Akyempem** หมายถึง “โล่หั่นับพัน” ซึ่งเป็นการอ้างถึง โล่ที่ใช้โดยองค์การทหารที่ประกอบด้วยชายและหญิงจำนวนกว่า 1,000 คน ผู้ซึ่งทำหน้าที่ปกป้องกษัตริย์อาซันติจากการรุกรานจากภายนอกประเทศ โล่ซึ่งครั้งหนึ่งเคยใช้เป็นอาวุธของทหารนั้น บัดนี้ ถูกนำมาใช้ในพิธีของรัฐเพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการระลึกถึงความกล้าหาญของทหารในอาณาจักรอาซันติ ผ้าทอลายนี้จึงหมายถึงเอกภาพ ความเข้มแข็งของทหาร และจิตวิญญาณในการปกป้องเขตแดน

7. **Sika Futoro** หมายถึง “ผงทอง” ก่อนที่จะมีการใช้เหรียญหรือแผ่นกระดาษเป็นเงินตรา ผงทองถูกใช้เป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนระหว่างชาวอาซันและเป็นสัญลักษณ์ของความมั่งคั่งร่ำรวยและความเจริญงอกงาม ผ้าทอลายนี้มีสีเหลือง ส้ม แดง ซึ่งเป็นลักษณะของผงทอง ดังนั้น ผ้าทอลายนี้จึงหมายถึง ความร่ำรวย ความจงรักภักดี ความสง่างาม ความบริสุทธิ์ทางวิญญาณ และความสำเร็จอันมีเกียรติ

8. **Toku kra toma** หมายถึง “ผ้าแห่งจิตวิญญาณของ Toku” ผ้าทอลายนี้ถูกออกแบบมาเพื่อเฉลิมฉลองจิตวิญญาณของพระชนนีของกษัตริย์อาซันติที่ปกครองอาณาจักรในช่วง ค.ศ.1731-1742 ซึ่งพระองค์เป็นผู้กล้าหาญ ในอดีตผ้าทอนี้เป็นสัญลักษณ์ของผู้นำผู้กล้าหาญการกระทำอันเป็นวีรบุรุษ การอุทิศตน พลังแห่งจิตวิญญาณและการกลับมาเกิดใหม่

9. **Kyeretwie** หมายถึง “ผู้จับสิงห์โต” การทอผ้าลายนี้เพื่อระลึกถึงเหตุการณ์ในสมัยของกษัตริย์ Kwaku Dua (ค.ศ.1838-1867) ผู้กำหนดให้มีการทดสอบความกล้าหาญของทหารกล้าของพระองค์โดยการสั่งให้ไปจับเป็นเสือดาว ผ้าทอลายนี้เป็นสัญลักษณ์ของความกล้าหาญ ความสำเร็จเยี่ยงยอด และความปรารถนาในการเป็นผู้นำ

10. **Nyankonton** หมายถึง “สายรุ้ง” ผ้าทอลายนี้ เป็นการแสดงออกถึงความสวยงามและความลึกซึ้งของสายรุ้ง หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติเมื่อมีรุ้งกินน้ำ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความงามที่พระเจ้ามอบให้ อีกทั้งยังหมายถึงความสง่างาม การสร้างสรรค์ เอกภาพ และพระเจ้า

อย่างไรก็ดีการมาถึงของชาวยุโรปตะวันตกในศตวรรษที่ 15 ได้ส่งอิทธิพลต่อวัฒนธรรมแอฟริกันอย่างลึกซึ้ง ในช่วงเวลานั้นเองชาวแอฟริกันดำได้รับเอาภาษา ศาสนา

องค์กรทางสังคม หรือที่เรียกว่าวัฒนธรรมของตะวันตกตามแรงบังคับ ดังนั้น ศาสนาอิสลาม และศาสนาในปัจุบันนี้จึงเป็นศาสนาที่แอฟริกันด้ารับเอามาจากภายนอก นอกจากนี้ผู้ปกครองอาณานิคมชาวตะวันตก ทั้งโปรตุเกส อังกฤษ ฝรั่งเศส ต่างประนามวัฒนธรรมของชาวแอฟริกัน ทั้งชื่อเรียกคนตรี การเดินร้า ศิลป ศาสนา การแต่งงาน และระบบการสืบทอดมรดก ได้มีการห้ามปรามการสอนวัฒนธรรม หรือวิถีแอฟริกันทั้งหมด ในโรงเรียน และวิทยาลัย เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องน่าอายและล้าหลัง วัฒนธรรมยุโรปและแอฟริกันและแอฟริกันแตกต่างกันมากเพราะวัฒนธรรมแอฟริกันเน้นการร่วมมือ และชุมชน ส่วนชาวยุโรปเน้นปัจเจกชน ชาวแอฟริกันด้าเห็นว่าที่ดินซื้อขายไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งที่เป็นของทุกคน ทั้งคนที่มีชีวิตอยู่ คนที่ตายไปและคนที่กำลังจะเกิดใหม่ขณะที่ชาวยุโรปเห็นว่าที่ดินเป็นทุนที่ซื้อขายได้และเก็งกำไรได้ นอกจากนี้ในดินแดนที่มีการปกครองแบบ Self-rule โดยคนยุโรปโดยเฉพาะในซิมบับเว (โรดิเซียใต้เดิม) นามิเบีย และแอฟริกาใต้ที่มีนโยบายแบ่งแยกผิว ชาวแอฟริกันด้าถูกผลักดันให้ไปอยู่ในดินแดนที่ไม่อุดมสมบูรณ์ ทุกรันดาร์ ยังผลให้เกิดปัญหามากมายภายหลังตามมาซึ่งถือเป็นมรดกอาณานิคมที่ส่งผลกระทบด้านลบต่อวัฒนธรรมแอฟริกัน แม้ว่าต่อมาได้มีการส่งเสริมให้มีการหวนกลับไปยังจุดกำเนิดวัฒนธรรม แอฟริกันใหม่ก็ตาม เช่นหลายประเทศก่อนจะได้รับเอกราชได้เปลี่ยนชื่อไปใช้ชื่อที่เป็นแอฟริกันมากขึ้น เช่น Gold Coast ได้เปลี่ยนไปใช้กานา โรดิเซียใต้ เปลี่ยนไปใช้ซิมบับเว Upper Volta ได้หันกลับไปใช้ Burkina-Faso ความพยายามที่จะอนุรักษ์ไว้ซึ่งวัฒนธรรมบันตู ได้นำไปสู่การจัดตั้งศูนย์อารยธรรมบันตุนานาชาติ (Centre International de Civilisation Bantu) ในปี ค.ศ.1983 ศูนย์นี้มีสมาชิก 10 ประเทศ ได้แก่ อังกฤษ สาธารณรัฐแอฟริกากลาง โคมอโรส คองโก กาบอง อิเควทอเรียลกินี รวันดา เซาโตเม และ แปรงชิป สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก และแซมเบีย

สถานการณ์ด้านวัฒนธรรมของแอฟริกันจึงอยู่ภายใต้การกดดัน อันเป็นผลมาจากอิทธิพลของตะวันตกและกระแสโลกาภิวัตน์ คุณค่าของประเพณีแอฟริกันยังอยู่ในเครื่องหมายคำถามว่าจะแก้ไขปรับเปลี่ยนหรืออาจจะต้องละทิ้งไป ดังนั้น การจะเข้าใจวัฒนธรรมแอฟริกันด้าในภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา ไม่อาจหลีกเลี่ยงการอ้างถึงระบบอาณานิคมได้ เพราะการมาถึงของระบบอาณานิคมในดินแดนแถบนี้ ทำให้วัฒนธรรมแอฟริกันอยู่ภายใต้การถูกทำลาย ขณะเดียวกับที่ต้องรับวัฒนธรรมยุโรปเข้า

แทนที่สิ่งที่เห็นได้ชัดคือ ระบบเครือญาติค่อย ๆ อ่อนแอลง ครอบครัวขยายก็ถูกคุกคาม โดยการสร้างบ้านแปลงเมือง (Urbanization) ในที่สุดการปะทะทางวัฒนธรรมระหว่าง ตะวันตกกับคุณค่าวัฒนธรรมดั้งเดิมของแอฟริกันจึงส่งผลกระทบและสร้างความสับสน มากมายให้กับชาวแอฟริกันดำ

2.7 ปริมาณประชากร สุขภาพและแนวโน้ม

จำนวนประชากรในภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราในปี ค.ศ.2000 มี ประมาณ 617.1 ล้านคน* และคาดว่าจะเพิ่มขึ้นเป็น 910 ล้านคนในปี ค.ศ.2010 และเป็น จำนวนประมาณ 1.3 พันล้านคนในปี ค.ศ.2025 ภูมิภาคแห่งนี้ยังคงเป็นภูมิภาคที่มีอัตราการ เกิดและการตายสูงที่สุดในโลก กล่าวคือเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึงก่อนอายุจะครบ 5 ปี ต้องเสียชีวิตลงในอัตรา 170 ต่อ 1,000 คน เพราะปัญหาด้านสาธารณสุขและอนามัย การ ควบคุมโรคไม่ดี มีจำนวนแพทย์น้อยคือ แพทย์ 1 คนต่อประชากร 20,000 คน สตรีแต่ละ คนมีบุตรโดยเฉลี่ยคนละ 6.4 คน¹ ประเทศที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดคือไนจีเรีย (114 ล้านคน) รองลงไปคือ เอธิโอเปีย (60 ล้านคน) สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก (50.5 ล้านคน) และแอฟริกาใต้ (42.5 ล้านคน) ตามลำดับ

การที่ชาวแอฟริกันดำนิยมมีบุตรมากส่วนหนึ่งมาจากปัจจัยด้านวัฒนธรรม ระบบความเชื่อ ประเพณี และคุณค่าของบุตรของชาวแอฟริกันเองที่เห็นว่าบุตรเป็น ความมั่งคั่งร่ำรวยและเป็นเกียรติยศของครอบครัวหรือเป็นรางวัลที่ถูกส่งมาจากดินแดน ใกล้เคียง กล่าวคือเมื่อบุตรเติบโตขึ้นต้องมีหน้าที่ให้ความสนับสนุนบิดามารดา ปู่ย่า ตายาย และญาติซึ่งถือได้ว่าเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมของชาวแอฟริกันดำหรือเป็นหลักประกัน เมื่อยามตนเองแก่ชรา ดังที่ชาวเบนินได้แต่งบทเพลงไว้ว่า¹:

“ลูกคือ คุณประโยชน์”

“ลูกคือ บ้าน”

“ลูกคือ เกียรติยศ”

* การประมาณการณ์ของ The Economist Intelligence Unit Limited 2001.

¹ Samuel Aryeetey-Attoh (ed.), **Geography of Sub-Saharan African** (New Jersey : Printice Hall, Inc., 1997), pp.120-121.

¹ R. Mika Mfritzsche, **Enjeux Ethiques de la Regulation des Naissance en Afrique** (Louvain-la-Neuve : Actuel, 1998), p.16.

“ลูกคือ รากฐานของครอบครัว”...

นอกจากนี้โครงสร้างครอบครัวของชาวแอฟริกันดำเป็นครอบครัวที่ฝ่ายชายมีอำนาจเหนือที่สุดและเป็นผู้กำหนดขนาดครอบครัวหรือจำนวนบุตรในครอบครัว ทำให้การวางแผนครอบครัวในภูมิภาคแห่งนี้เดิมดำเนินไปได้โดยยากเพราะฝ่ายภรรยาไม่อาจโน้มน้าวสามีให้คล้อยตามด้วยการวางแผนครอบครัว แต่ปัจจุบันประชากรในภูมิภาคนี้เริ่มให้ความสนใจในการวางแผนครอบครัวแล้วด้วยเหตุผลด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนที่รัฐบาลต่างๆ วางนโยบายให้ประชากรลดอัตราการเกิดลงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากรบ้างแล้ว

แต่หากพิจารณาด้านสุขภาพอนามัยแล้วประชากรในภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารากำลังถูกคุกคามด้วยโรคเอดส์จากรายงานสหประชาชาติในวันเอดส์โลกเมื่อ 1 ธันวาคม ค.ศ.2002 ระบุว่าโลกของเรามีผู้ป่วยโรคเอดส์ทั้งสิ้น 42 ล้านคน กล่าวคือเป็นผู้ใหญ่ 38.6 ล้านคน สตรี 19.2 ล้านคน และเด็กที่อายุต่ำกว่า 15 ปี 3.2 ล้านคน ในจำนวนนี้ประมาณ 30 ล้านคน อยู่ในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา² และมีชาวแอฟริกาเกินกว่า 21 ล้านคนเสียชีวิตแล้วด้วยโรคเอดส์ ทั้งนี้ประเทศในแอฟริกาที่มีผู้ป่วยโรคเอดส์ในอัตราสูงคือมากกว่าร้อยละ 30 ของประชากรวัยกลางคนนั้น ได้แก่ **บอตสวานา เลโซโท สวาซีแลนด์ และซิมบับเว** โรคเอดส์จึงเป็นภัยเผชิญหน้าสำคัญและจะยิ่งทำให้การพัฒนาประเทศมีปัญหามากขึ้นส่งผลกระทบต่อในหลายด้าน ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง กล่าวคือ ประเทศแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราส่วนใหญ่ยังยากจน ประชากรกว่า 300 ล้านคนที่มีรายได้ต่ำยังชีพด้วยเงินเพียง 65 เซนต์ (เหรียญสหรัฐฯ) ต่อวัน³ ขณะที่โรคเอดส์แพร่ระบาดไปทั่วและประชากรขาดการรักษาดูแลที่ดีเนื่องจากรัฐบาลขาดงบประมาณในการจัดหายาบรรเทาโรคเอดส์เพราะมีราคาแพง สิ่งที่เกิดขึ้นชัดเจนในขณะนี้ก็คือประชากรที่ป่วยด้วยโรคเอดส์หมดโอกาสที่จะประคับประคองชีวิตให้ยืนยาว อีกทั้งการขาดความระมัดระวัง และการป้องกันการติดเชื้อเอดส์ระหว่างมีเพศสัมพันธ์ ทำให้การแพร่ระบาดของโรคเอดส์กระจายไปยังประชากรทั่วทุกระดับชั้น และมีแนวโน้มจะทำให้เกิดปัญหาการอดอยากหิวโหยของตามมาโดยเฉพาะปัญหาความอด

² โปรดศึกษาได้จากเว็บไซต์ <http://www.allafrica.com/stories/2002121702423.html>

³ “Africa’s elusive down” **The Economist**, February 24th -March 2nd 2001, p.17.

อยากที่กำลังทวีความรุนแรงใน 6 ประเทศแอฟริกาใต้คือ ในเลโซโท มาลาวี โมซัมบิก แอมเบีย และสวาซีแลนด์¹ สำหรับในแอฟริกาใต้ซึ่งเป็นประเทศพัฒนาแล้วประเทศเดียว ในภูมิภาคแอฟริกาก็กำลังเผชิญกับปัญหาโรคเอดส์โดยมีจำนวนประชากรป่วยเป็นโรคเอดส์แล้วถึง 4.5 ล้านคน จากจำนวนประชากรทั้งสิ้น 46 ล้านคน และการที่ประชากรเสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ปีละจำนวนมากถึง 200,000 คน กำลังกลายเป็นปัญหาด้านการสาธารณสุขที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคมการศึกษาโดยรวม สิ่งที่น่าวิตกขณะนี้คือ มีจำนวนไม่น้อยที่เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์อย่างต่อเนื่อง* รัฐบาลดำเนินการแก้ไขปัญหานี้ได้น้อยเพราะติดขัดด้านงบประมาณค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลสูง สิ่งสำคัญคือจะอย่างไรเพื่อให้คนเปลี่ยนพฤติกรรมในเรื่องเพศสัมพันธ์ที่ไม่เคารพในคู่ของตน ส่วนในซิมบับเวขณะนี้ก็มีประชากรป่วยด้วยโรคเอดส์แล้ว 2.3 ล้านคน หรือร้อยละ 33 ของจำนวน ประชากร โดยเฉพาะประชากรอายุ 15-24 ปี เป็นโรคเอดส์มากถึงร้อยละ 20 และเด็กอายุ 0-14 ปี ติดเชื้อไวรัสโรคเอดส์ถึง 240,000 คน ทำให้ซิมบับเวเป็นประเทศที่มีเด็กป่วยเป็นโรคเอดส์มากเป็นลำดับที่ 4 ของโลก รวมทั้งยังมีประชากรเสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ ประมาณ 2,500 คนต่อสัปดาห์ สถานการณ์โรคเอดส์ในบอตสวานาก็ยังเป็นที่น่าวิตก กล่าวคือมีจำนวนสตรีตั้งครรภ์ร้อยละ 44 ติดเชื้อเอดส์² และจำนวนครูร้อยละ 30 ป่วยเป็นโรคเอดส์ ปัญหาก็คือขณะนี้เด็กนักเรียนไม่สามารถไปโรงเรียนเพื่อเรียนหนังสือได้เนื่องจากครูป่วยเกินกว่าที่จะทำงานสอนหนังสือตามปกติ และโดยที่ครูเหล่านี้ เงินเดือนน้อยจึงไม่สามารถซื้อหาหรือเข้ารับการรักษาโรคเอดส์เพื่อพยุงชีวิตไว้ได้ ปรากฏการณ์เช่นนี้ได้เกิดขึ้นเช่นเดียวกันในยูกันดาซึ่งมีจำนวนครูป่วยด้วยโรคเอดส์จำนวนมาก แต่ยังไม่มีการสำรวจจำนวนได้ชัดเจนและยังมีจำนวนครูเสียชีวิตด้วยโรคดังกล่าวเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ¹ นอกจากนี้ครอบครัวที่มีสมาชิกป่วยด้วยโรคเอดส์ต้อง

¹ “Aids fules Southern Africa famine U.N.finds that as more women are infected, farming suffers, **San Francenco Chronicle**, 27 November 2002.

* จากการสัมภาษณ์อาจารย์ Andre Du toit อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเคปทาวน์ (8 มิถุนายน 2001)

² ศึกษารายละเอียดได้จากเว็บไซต์

<http://www.allafrica.com/stories/200212190540.html>.

¹ “Aids Hits Education Systems Hard” **New Vision**, December 9, 2002.

ใช้จ่ายเงินเพื่อรักษาโรคถึงร้อยละ 60 ของรายได้² และขณะนี้ผู้ป่วยเป็นโรคเอดส์แล้ว 1.05 ล้านคนในยูกันดา โดยร้อยละ 51 เป็นสตรี เด็ก จำนวนร้อยละ 37 ต้องกำพร้าพ่อหรือแม่ที่เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ ส่วนในกานามีประชากรป่วยเป็นโรคเอดส์ร้อยละ 3.6 ดังนั้น สถานการณ์โรคเอดส์ในภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราจึงอยู่ในขั้นวิกฤติ เป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของชาติและทวีป ตลอดจนของมนุษยชาติ เป็นปัญหาหนักที่ขวางกั้นการพัฒนาประเทศ และความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เนื่องจากทรัพยากรมนุษย์ซึ่งเป็นกลไกในการขับเคลื่อนความก้าวหน้าอ่อนแอและกำลังสิ้นชีวิตจำนวนมาก ปัญหาดังกล่าวสหประชาชาติและองค์การระหว่างประเทศ มิได้นิ่งนอนใจได้พยายามจัดหาทุนเพื่อต่อสู้โรคเอดส์ในแอฟริกา ล่าสุดเมื่อตุลาคม ค.ศ.2002 ธนาคารโลกได้อนุมัติเงินอีก 1 พันล้านเหรียญสหรัฐ³ เพื่อใช้ในโครงการโรคเอดส์ในแอฟริกา³ ทั้งนี้ผู้เชี่ยวชาญด้านโรคเอดส์ได้แถลงว่าในอนาคตจะต้องใช้เงินถึง 10.5 พันล้านเหรียญสหรัฐ⁴ ต่อปี เพื่อโครงการรณรงค์ต่อต้านและรักษาโรคเอดส์ จึงจะครอบคลุมจำนวนผู้ป่วยโรคเอดส์ทั้งหมดซึ่งคาดว่าจะเพิ่มขึ้นอีก 29 ล้านคนในปลายทศวรรษที่ 2000 ทั้งนี้ในส่วนของแอฟริกาเองได้มีความพยายามของผู้นำแอฟริกาที่จะแก้ไขปัญหาระบาดโรคเอดส์เห็นได้จากผลการประชุมสุดยอดผู้นำแอฟริกาที่อาบูจาในจีเรีย เมื่อปี ค.ศ.2001 ที่ผู้นำประเทศต่าง ๆ ตกลงจะใช้เงินร้อยละ 15 ของงบประมาณเพื่อโครงการโรคเอดส์กับได้กำหนดยุทธศาสตร์ 5 ประการในการต่อสู้โรคเอดส์ดังนี้⁴ (1) แอฟริกาควรจะยุติการแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอกและควรเป็นผู้นำการระดมทุนต่อสู้โรคเอดส์ภายในทวีปเอง กล่าวคือควรให้มีการจัดตั้งกองทุนโดยการดำเนินงานผ่านสหภาพแอฟริกา (African Union)* หุ้นส่วนใหม่เพื่อการพัฒนาแอฟริกา (New Partnership for Africa's Development-Nepad) คณะกรรมาธิการเพื่อแอฟริกาแห่งสหประชาชาติ (UN Economic Commission for Africa-ECA) ธนาคารเพื่อพัฒนาแอฟ

² “Uganda’s Economy Hard Hit By Aids-UN” **The East African**, December 9, 2002.

³ “Zambia Need \$ 270 million to Tackle Aids : official” **Reuters.**, December 9, 2002.

⁴ “Aids and Africa : Back to the Drawing Board” **The East African**, December 9, 2002

* องค์การใหม่ที่จัดตั้งแทนองค์การเพื่อเอกภาพแอฟริกา (OAU) โปรดศึกษารายละเอียดได้ในผนวก ง.

ริกา (African Development Bank) ภาคประชาสังคมและกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ภายในทวีป
(2) ความช่วยเหลือด้านโรคเอดส์ควรจะผนึกรวมไปกับโครงการพัฒนาภายใต้ NEPAD
(3) ระดมผู้เชี่ยวชาญทั้งภายในทวีปและตะวันตกเพื่อต่อสู้โรคเอดส์ และ (4) ประเทศ
แอฟริกาควรนำความช่วยเหลือด้านการพัฒนาที่ได้จากตะวันตกไปใช้ตามโครงการได้
อย่างมีประสิทธิภาพหรือควรมีวิธีจัดการบริหารความช่วยเหลือที่ดี เป็นต้น

ปัญหาโรคเอดส์มิใช่เพียงปัญหาเผชิญหน้าแอฟริกาเท่านั้นหากยังเป็นภัยคุกคาม
ความมั่นคงของโลกด้วยเพราะงบประมาณในการป้องกันโรคเอดส์ในภูมิภาค
แอฟริกาได้ทะเลทรายชาฮารานในแต่ละปีจะมีมูลค่าประมาณ 2.3 ล้านเหรียญสหรัฐ**
ซึ่งจะส่งผลให้การพัฒนาประเทศล้มเหลว นอกจากนี้จำนวนผู้เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ก็มี
จำนวนมากจนเปรียบได้กับการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ หรือการทำลายชีวิตคนด้วยกองทัพ ดังที่
นาย โคฟี อันนัน เลขาธิการสหประชาชาติได้กล่าวเปรียบเทียบว่าการสูญเสียชีวิต
มนุษย์ด้วยโรคเอดส์นี้เปรียบเสมือนการสูญเสียชีวิตคนในสงครามโลกครั้งที่ 3 ดังนั้น
หลายฝ่ายจึงพยายามหาทางควบคุมโรคเอดส์เห็นได้จากการจัดประชุมของ
สหประชาชาติว่าด้วยปัญหาโรคเอดส์ระหว่าง 24-26 มิถุนายน ค.ศ.2001 จนสามารถ
รวบรวมทุนจำนวนนับพันล้านเหรียญสหรัฐฯ เพื่อใช้ในการต่อสู้โรคเอดส์โดยเฉพาะใน
ภูมิภาคแอฟริกาได้ทะเลทรายชาฮารา

สำหรับการอพยพออกนอกประเทศมี 2 รูปแบบคือการอพยพลี้ภัยจากสงคราม
กลางเมืองหรือความอดอยาก และการอพยพเพื่อการทำงานแหล่งการทำมาหากินที่ดีกว่า
โดยพบว่าประชากรในแอฟริกาได้ทะเลทรายชาฮารายังคงมีการอพยพออกนอกประเทศ
ของตนเพื่อการกินอยู่ที่ดีกว่าเป็นจำนวนมากได้มีการประเมินว่าในภูมิภาค
แอฟริกาได้ทะเลทรายชาฮารามีจำนวนผู้อพยพระหว่างประเทศจำนวนสูงถึง 35 ล้านคน
ซึ่งเป็นจำนวนเกือบร้อยละ 50 ของจำนวนผู้อพยพในโลก ประเทศที่มีผู้อพยพเข้าไปมาก
คือไนจีเรีย (เป็นประเทศที่ร่ำรวยน้ำมัน) แคมอรูน เซเนกัล โกตดิวัวร์ กาบอง
สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก (มีทรัพยากรธรรมชาติมาก) เคนยา โดยเฉพาะ
แอฟริกาใต้ ซึ่งเป็นประเทศที่มีชาวแอฟริกันหลังไหลเข้าไปประกอบอาชีพจำนวนมาก
นอกจากนี้ยังมีปัญญาชนแอฟริกาจำนวนมากที่อพยพออกนอกทวีป ในปี ค.ศ.1987 มี

** นาย James Wolfensohn ประธานธนาคารโลก (World Bank) ได้แถลงเรื่องงบประมาณ
ป้องกันโรคเอดส์ เมื่อมกราคม ค.ศ.2000 ที่สหประชาชาติ

การประเมินว่าชาวแอฟริกันดำได้ทะเลทรายที่มีฐานะดี จำนวน 70,000 คน เดินทางไปพำนักอยู่ในประเทศยุโรปตะวันตก หรือในปี ค.ศ.1984 มีชาวไนจีเรียที่มีความชำนาญระดับสูงเดินทางไปอยู่สหรัฐฯ ประมาณ 10,000 คน ส่วนชาวโซมาเลียและเอธิโอเปียนิยมเดินทางไปทำงานในประเทศตะวันออกกลางหรือประเทศรอบอ่าวเปอร์เซีย

2.8 ระบบอาณานิคมและการแพร่กระจายของวัฒนธรรมอื่น ๆ

ระบบอาณานิคมเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลลึกซึ้งต่อการพัฒนาการในวัฒนธรรมแอฟริกัน กล่าวคือวัฒนธรรมยุโรป ไม่ว่าจะเป็นภาษา ศาสนา องค์กรทางสังคม ค่านิยม เช่น การนำภาษาฝรั่งเศส ภาษาอังกฤษ ภาษาโปรตุเกสมาเป็นภาษาพูดให้กับชาวแอฟริกันแทนภาษาท้องถิ่นดั้งเดิมตามอนุภูมิภาคต่าง ๆ ภายในทวีป สิ่งที่ชัดเจนก็คือ ระบบอาณานิคม หรือผู้บริหารอาณานิคม กล่าวประมาณวัฒนธรรมแอฟริกันในทุกทางไม่ว่าจะเป็นชื่อเรียกขานของชาวแอฟริกัน ดนตรี การเดินร่า ศิลป หรือแม้แต่ศาสนา รวมไปถึงระบบครอบครัว และการสืบทอดมรดก โดยเฉพาะไม่สนับสนุนการสอนวิถีชีวิตแอฟริกันหรือวัฒนธรรมแอฟริกันในวิทยาลัย หรือในโรงเรียน เพราะแม้แต่การสวมใส่เสื้อผ้าตามประเพณีของชาวแอฟริกันยังถูกห้ามนั่นหมายถึงว่าการศึกษาในระบบอาณานิคมได้สับประมาทว่าวัฒนธรรมแอฟริกัน “น่าละอาย” และ “ล้าหลัง” การดำเนินการดังกล่าวของผู้ปกครองผิวขาวได้ส่งผลให้เกิดภาวะสูญเสียเกียรติภูมิและศักดิ์ศรี รวมทั้งความนับถือในวัฒนธรรมแอฟริกันในที่สุด ซึ่งการกระทบกันของวัฒนธรรมทั้งสองนี้ อาจถูกมองได้ว่าเป็นเรื่องที่น่าสะพึงกลัวและค่อนข้างน่าวิตกกังวล ความแตกต่างของวัฒนธรรมทั้งสองนี้ แยกพิจารณาในรายละเอียดได้ ตามตารางต่อไปนี้¹

¹ Joseph Oppong “Culture, Conflict, and Change in Sub-Saharan Africa” in Samuel Aryeetey-Attoh (ed.), **Geography of Sub-Saharan African** (New Jersey : Prentice Hall, Inc., 1997), p.111.

ความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมแอฟริกัน และวัฒนธรรมยุโรป

ลักษณะวัฒนธรรม	วัฒนธรรมแอฟริกัน	วัฒนธรรมยุโรป
การแต่งงาน	การร่วมมือกันระหว่างครอบครัว	การร่วมมือกันระหว่างปัจเจกชน
สินสอด	เจ้าบ่าวให้พ่อแม่เจ้าสาวและครอบครัว	เจ้าสาวให้เจ้าบ่าว
การมีภรรยาหลายคน	อนุญาต	มีภรรยาคนเดียว
การหย่าร้าง	ยากที่จะประนีประนอม	อาจประนีประนอมได้
ค่านิยม	ร่วมมือกันภายในครอบครัวและชุมชน เน้นชุมชน กลุ่ม	แข่งขัน แม้แต่ในครอบครัวเดียวกัน เน้นปัจเจกชน
เงินและมิตรภาพ	ไม่ค่อยจำเป็นและไม่ให้ค่าทุกอย่างที่เงิน เพราะถือว่ามนุษย์อาจร่วมมือกันได้	ให้ความสำคัญกับเงินในทุกสิ่ง รวมทั้งในมิตรภาพระหว่างกัน
การแสดงออกความมั่งคั่ง	การมีส่วนร่วมร่วมกัน เกื้อกูลกัน แบ่งปัน กันในครอบครัว ดูแลเด็กกำพร้า	สะสมเงินทองและทรัพย์สินสมบัติ
ทัศนคติต่อความยากจน	ครอบครัวและชุมชนมีส่วนร่วม รับผิดชอบในความยากจนนั้น ให้ ความเห็นใจและช่วยเหลือ เพราะ บางครั้งตนเองอาจต้องเผชิญกับความ ยากจนด้วย	รัฐบาลเป็นผู้รับผิดชอบเป็นลำดับแรก ควรมีระบบรัฐสวัสดิการ ความจน เป็นสัญญาณของความเกียจคร้าน
ที่ดิน	ชุมชนเป็นเจ้าของ ไม่อาจซื้อขายได้	ปัจเจกชนเป็นเจ้าของอาจซื้อขายได้ ทุกเวลาที่ต้องการ
คนแก่และความชรา	สัญลักษณ์ของวุฒิภาวะ ประสบการณ์ ความฉลาด บุตรหลานจะให้การดูแลอยู่ อาศัยกับครอบครัว	ผู้อาวุโสที่รัฐบาลให้ความสนับสนุน ด้านสวัสดิการ อาจพักอยู่ในสถานที่ที่ รัฐจัดหาให้
การเมือง	ให้ความสำคัญลำดับแรกต่อครอบครัว ชุมชน เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์	ความสัมพันธ์ในครอบครัวไม่เชิง แน่นแฟ้นให้ความสำคัญต่อรัฐเป็น ลำดับแรก
บุตร	การให้กำเนิดบุตรเป็นสัญญาณของ ความเจริญรุ่งเรือง การยอมรับนับถือ ทางสังคม และฐานะ	บุตรเป็นพันธะมากกว่าทรัพย์สิน
การดูแลบุตร	บุตรเป็นความรับผิดชอบของทั้งบิดา มารดาและชุมชน	บุตรเป็นความรับผิดชอบของบิดา มารดาและรัฐ
ความมั่นคงทางสังคม	ครอบครัวให้ความสำคัญสนับสนุนในสถานะที่ เป็นความมั่นคงทางสังคม ครอบครัวจึง เป็นผู้ค้ำประกันความมั่นคงนั้น	ปัจเจกชนแสวงหาความมั่นคงทาง สังคมจากรายได้ของตน โดยการเป็น ลูกจ้างของรัฐ

ดังนั้น ขณะที่วัฒนธรรมแอฟริกันให้ความสำคัญในความร่วมมือกันและชุมชน แต่วัฒนธรรมยุโรปเป็นวัฒนธรรมของการแข่งขันในด้านการสะสมทรัพย์นั้น ในวัฒนธรรมแอฟริกันที่ดินไม่อาจซื้อขายกันได้ เพราะเป็นสมบัติของชุมชนและวิถีชีวิต แต่วัฒนธรรมยุโรปที่ดินอาจเป็นสินค้าที่ซื้อขายกันได้ สิ่งที่เห็นชัดเจนก็คือ ชาวยุโรปผู้ปกครองได้ครอบครองดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ที่เต็มไปด้วยแร่ธาตุก่อน เช่น ในซิมบับเว นามิเบีย และแอฟริกาใต้ แล้วผลักดันชาวแอฟริกันดำไปอยู่ยังที่แห้งแล้ง ก้นดาร์ และห่างไกลความเจริญ ซึ่งเป็นการสร้างความขาดแคลนยากแค้นให้กับคนผิวดำในดินแดนนั้นๆ ทั้งหมด ในส่วนที่เกี่ยวกับภาษานั้นมีหลายรัฐบาลในแอฟริกาที่พยายามเปลี่ยนชื่อประเทศให้เป็นภาษาแอฟริกันแทนการเรียกขานของชาวยุโรป เช่น ประเทศ Gold Coast ได้เปลี่ยนชื่อเป็นประเทศกานา โรดเซียได้เปลี่ยนชื่อเป็นซิมบับเว และอัปเปอร์ วอลต้าเปลี่ยนเป็นบูร์กินาฟาโซ นอกจากนี้ ได้มีความพยายามในการตั้งศูนย์เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมแอฟริกันดำ เช่น

ศูนย์อารยธรรมบันตูระหว่างประเทศ (Centre International de Civilisation Bantu) ในปี ค.ศ.1983 โดยมีประเทศสมาชิก 10 ประเทศคือ แองโกลา สาธารณรัฐแอฟริกากลาง โคโมรอส คองโก กาบอง อีเควทอเรียล กินี รวันดา เซาโตเม และแปรังซิป คองโก และแซมเบีย เป็นต้น

2.9 เผ่าพันธุ์และความขัดแย้งทางวัฒนธรรม

มรดกอณานิคมที่ยังคงอยู่เด่นชัดประการหนึ่งในแอฟริกาก็คือ การบีบบังคับของรัฐพรมแดนต่อกลุ่มชน หรือเผ่าชนที่อยู่ใกล้พรมแดนนั้น ให้สูญสลายไป จนยังผลให้เกิดปัญหาการตั้งเครือข่ายเผ่าพันธุ์หรือการเกลียดชังและความขัดแย้งระหว่างกัน เช่น ชนเผ่าบาคองโก (Bakongo) ซึ่งถูกแบ่งแยกโดยเส้นกั้นพรมแดนระหว่างคองโกสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก (ซาอีร์เดิม) แองโกลา และกาบองหรือชนเผ่าอาขานที่ถูกแบ่งแยกให้อยู่ระหว่างกานา และโกตดิวัวร์ รวมทั้งชนเผ่าเซนฟู ที่ถูกแบ่งแยกให้อยู่ใน 3 ดินแดนคือเคนยา เอธิโอเปีย และจิบูตี เป็นต้น สำหรับความขัดแย้งทางเผ่าพันธุ์ซึ่งมีอยู่มากในแอฟริกา มีลักษณะแตกต่างกันออกไป ในที่นี้อาจพิจารณาความขัดแย้ง ดังกล่าวใน 4 กรณีคือ กรณีโซมาเลีย กรณีไลบีเรีย กรณีซูดานและกรณีรวันดา บุรุนดี ตามลำดับ ดังนี้

กรณีโซมาเลีย

โซมาเลียเกือบจะเป็นเพียงประเทศเดียวที่มีสถานภาพใกล้เคียงกับแนวความคิดว่าด้วยการเป็น “รัฐชาติ” ของตะวันตก ซึ่งประชาชนภายในประเทศประกอบด้วยกลุ่มชนที่มีประเพณี ภาษา และประวัติศาสตร์ร่วมกันอยู่ภายในพรมแดนรัฐเดียว ทั้งนี้ ตามเผ่าพันธุ์แล้ว ชาวโซมาเลียอยู่ในกลุ่มฮามิติก คนจึงพูดภาษาเดียวกัน เพียงแต่มีภาษาท้องถิ่น ต่างกันมีวิถีชีวิตคือการเลี้ยงสัตว์ในทุ่งหญ้าประมาณร้อยละ 70 ของประเทศ มีวัฒนธรรมทางการเมืองร่วมกัน นับถือศาสนาอิสลามนิกายซุนนี ประชาชนเชื่อว่าพวกเขาถูก ผูกพันโดยระบบเครือญาติ หรือผูกพันกันโดยสายเลือด ซึ่งสืบเชื้อสายร่วมกันมาจากบิดาที่มีชื่อว่า “ซามาล” แต่การเป็นเอกภาพของเผ่าพันธุ์ใหญ่ ๆ 4 กลุ่ม ซึ่งได้แก่ กลุ่มชนที่อยู่ทางตอนเหนือและทางตะวันตกของประเทศ ซึ่งตามวัฒนธรรมแอฟริกัน กลุ่มชนต่างมีความจงรักภักดีลำดับแรกต่อครอบครัว ลำดับต่อไปคือเครือญาติ จึงทำให้มีหลายกลุ่มครอบครัว เป็นต้น แต่ในระบบครอบครัวเผ่าพันธุ์นี้ในทางการเมืองอาจจะมีพฤติ-กรรมร่วม หรือต่างกันก็ได้ เช่น โมฮัมเหม็ด ฟารา ไอดิค และอาลีมาห์ดี ซึ่งเป็นเผ่าพันธุ์ฮาเวเยเช่นกัน ได้ร่วมมือกันโค่นล้มอำนาจรัฐบาลของประธานาธิบดีชียาบ บาร์ ซึ่งเป็นเผ่าพันธุ์มาเรฮัน ในปี ค.ศ.1991 ความพยายามในการโค่นล้มอำนาจนี้ก็เพื่อจะล้มระบบสังคมนิยมของบาร์ที่ขัดกับหลักอิสลาม หรือประเพณีดั้งเดิม เพราะระบบสังคมนิยมที่มีลักษณะค่อนข้างเป็นวิทยาศาสตร์นี้ได้ดำเนินการล้มล้างระบบเครือญาติและกิจกรรมประจำวันของชาวโซมาเลีย เช่น สิทธิของเผ่าชนในการครอบครองดินแดน ทุ่งหญ้า แหล่งน้ำ กำลังจะถูกล้มเลิกและถูกกำหนดโดยรัฐบาล ซึ่งพยายามจะจัดการสร้างระบบครอบครัวและการตั้งรกรากของประชาชนใหม่โดยไม่คำนึงถึงระบบเผ่าพันธุ์ โดยจะให้ประชาชนเบนความจงรักภักดีไปยังชุมชนปัจเจกชนซึ่งขึ้นตรงต่อพรรคการเมืองที่ครองอำนาจรัฐบาลและผู้นำประเทศบาร์จึงถูกโค่นล้มเพราะถูกมองว่าจะใช้นโยบายทำลายวัฒนธรรมเดิมของ โซมาเลีย ดังนั้นเมื่อการโค่นล้มอำนาจสำเร็จลงไอดิคและมาห์ดีซึ่งร่วมมือกันโค่นล้มบาร์ต่างกลายมาเป็นศัตรูกัน โดยทั้งคู่หันมาเน้นความสำคัญของเผ่าพันธุ์รองในเผ่าพันธุ์หลัก กล่าวคือ ไอดิคอยู่ในเผ่าพันธุ์ Habar-Gedir ส่วนมาห์ดีเป็นเผ่าพันธุ์ Abgal ซึ่งทั้งสองเป็นเผ่าพันธุ์รองของเผ่าพันธุ์หลักคือฮาเวเย อาจกล่าวได้ว่าความพยายามจะใช้ระบบสวัสดิการมาจัดการวิถีชีวิตแบบเผ่าพันธุ์ได้นำไปสู่

ความขัดแย้งเกี่ยวกับสิทธิในการควบคุมแหล่งน้ำและทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ ชาวโซมาเลียจึงยึดมั่นในระบบประเพณีดั้งเดิม วัฒนธรรมมุสลิมการให้ความสำคัญก่อนต่อกลุ่มเผ่าพันธุ์ ดังนั้นจึงตอบคำถามได้ว่าเพราะเหตุใดชาวโซมาเลียจึงคัดค้านการปรากฏตัวของสหรัฐฯ ในโซมาเลีย เป็นต้น

กรณีไลบีเรีย

ความขัดแย้งในไลบีเรียคือ* ความตึงเครียดระหว่างเผ่าพันธุ์ไลบีเรียน-อเมริกัน หรือชาวไลบีเรียนเชื้อสายอเมริกัน กับชาวไลบีเรียน กล่าวคือ ชาวไลบีเรียนเชื้อสายอเมริกันมักได้รับสิทธิในการควบคุมทรัพยากรด้านเศรษฐกิจและการเมือง ส่วนชาวไลบีเรียนพื้นเมืองถูกกำหนดให้ยังชีพโดยการเลี้ยงสัตว์ และมีคุณภาพชีวิตที่ด้อยกว่า ซึ่งภายหลังได้กลายมาเป็นสาเหตุสำคัญของความขัดแย้งระหว่างคน 2 กลุ่มจนในที่สุดได้มีความพยายามที่จะโค่นล้มรัฐบาลของชาวไลบีเรียนเชื้อสายอเมริกันของอดีตประธานาธิบดีโทลเบิร์ต โดยมีชนเผ่า Krahn เป็นผู้มีบทบาทในการดำเนินการ นำโดยชาวมูเอล ดู และเมื่อคูได้ครอบครองอำนาจปกครองบริหาร ก็ได้ใช้หลักการประชาธิปไตยปกครอง แต่ได้แต่งตั้งตำแหน่งสำคัญในคณะรัฐบาล โดยพิจารณาความสำคัญให้กับกลุ่มชนของตนเองเป็นหลัก และพยายามลดอำนาจกลุ่มชาวไลบีเรียนเชื้อสายอเมริกัน รวมทั้งเผ่าพันธุ์กีโอ และมานอส ภาพลักษณ์ของระบอบการปกครองของคู จึงเป็นการแสดงออกของการคอร์รัปชัน ความโลภ ปราศจากความชำนาญ ไร้ระเบียบ และเน้นระบบอุปถัมภ์ จึงได้รับการต่อต้านจากกองกำลังติดอาวุธจากฝ่ายค้านอย่างมาก จนมีการจัดตั้งแนวร่วมผู้รักชาติของไลบีเรีย (The National Patriotic Front of Liberia-NPFL) ซึ่งก่อตั้งโดย Charles Taylor ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชนไลบีเรียนเชื้อสายอเมริกัน และกลุ่มแนวร่วมผู้รักชาติอิสระของไลบีเรีย (The Independent National Patriotic Front of Liberia-INPFL) โดยมีเจ้าชายจอห์น สันแห่งกลุ่มกีโอเป็นผู้นำ กลุ่มนี้มีเป้าหมายในการจับและสังหารชาวมูเอล ดู ในปี ค.ศ.1990 และมีการจัดตั้งกลุ่มที่ 3 อีกกลุ่ม ซึ่งแข่งขันกับกลุ่มแรกคือ กลุ่มขบวนการปลดปล่อยแห่งชาติไลบีเรีย (United Liberation Movement of Liberia-ULIMO) ซึ่งต่อมาขบวนการนี้ได้แยกออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่มีเผ่า Krahn

---

* ไลบีเรียเป็นประเทศที่สหรัฐอเมริกาจัดไว้สำหรับปลดปล่อยทาสผิวดำที่เดินทางกลับจากสหรัฐฯ และได้ประกาศเป็นสาธารณรัฐในปี ค.ศ.1847

เป็นผู้นำและอีกกลุ่มคือมีพวก Mandingo เป็นผู้นำไลบีเรียจึงยังคงมีความตึงเครียดทางการเมืองท่ามกลางการแย่งชิงอำนาจของชนเผ่าต่าง ๆ นี่ยังมีการปรากฏตัวของสมาคมลับ เช่น สมาคม Poro ที่จัดตั้งสำหรับผู้ชายและสมาคม Sende (สมาคมสำหรับผู้หญิง) มีอยู่ที่ทางด้านเหนือและด้านตะวันตกของประเทศ สมาคมดังกล่าวนี้มีบทบาทสำคัญในสถาบันทางสังคมและการเมือง สมาคมเหล่านี้เกี่ยวพันกับการติดต่อกับโลกทางวิญญาณ โดยเฉพาะสมาคม Poro มีพิธีกรรมเกี่ยวกับการเริ่มต้นของเด็กชายที่เรียกว่า “พิธีกรรมว่าด้วยความตายของเด็กชาย” ซึ่งจบสิ้นลงพร้อมกับการเริ่มต้นสู่การเป็นผู้ใหญ่” แก่นของพิธีกรรมนี้ก็คือความพยายามที่จะแสดงให้เด็กชายได้ตระหนักถึงอำนาจ ภารกิจและความรับผิดชอบของมนุษย์ที่จะมีตามมาในอนาคตอันใกล้ ดังนั้น ในพิธีกรรมเช่นนี้จึงมีการกระทำที่เจ็บปวด และความพยายามสร้างความขลังโดยการทำให้เกิดความรู้สึกหวาดกลัวด้วย ส่วนสมาคมลับอื่น ๆ ในไลบีเรียก็มีอีก เช่น สมาคม United Brothers of Friendship ซึ่งประกอบไปด้วยชาว ไลบีเรียนเชื้อสายอเมริกันเป็นหลัก ดังนั้น วัฒนธรรมว่าด้วยสมาคมลับในไลบีเรียจึงถูกมองว่าเป็นองค์กรที่นำไปสู่ความขัดแย้ง การแข่งขันระหว่างเผ่าพันธุ์ ที่เป็นภัยต่อเสถียรภาพทางสังคมของไลบีเรีย

กรณีซูดาน

ซูดานเป็นประเทศที่ประกอบไปด้วยชนเผ่าหลายชนเผ่า มีประชาชนทั้งสิ้นราว 28.9 ล้านคน (สถิติกลางปี ค.ศ.1999) ทางตอนเหนือของประเทศมีวัฒนธรรมแบบอิสลาม ส่วนทางตอนใต้ยังคงมีวิถีชีวิตแบบแอฟริกันดั้งเดิม แต่เดิมเมื่ออังกฤษเข้าปกครองซูดาน อังกฤษได้กำหนดดินแดน 3 จังหวัดทางภาคใต้ของซูดานให้มีสถานะพิเศษการบริการด้านการศึกษาและสังคมถูกกำหนดโดยคณะนักสอนศาสนาคริสต์ ส่วนคณะผู้ปกครองยังคงเป็นชนเผ่าดั้งเดิม ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคือชาวแอฟริกันจำนวนร้อยละ 25 ในทางภาคใต้ได้เปลี่ยนศาสนาจากการนับถือบรรพบุรุษโบราณมาเป็นการนับถือศาสนาคริสต์ และด้วยปรากฏการณ์นี้เองที่เป็นจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งระหว่างชาวซูดานที่อยู่ทางเหนือของประเทศ ซึ่งนับถือศาสนาอิสลาม และชาวซูดานทางภาคใต้ซึ่งนับถือศาสนาคริสต์ และได้พยายามปกป้องวัฒนธรรมของตนจากการคัดค้านกดขี่ของฝ่ายอิสลามให้เปลี่ยนมาเป็นมุสลิม ดังนั้น กลุ่มชนซูดานทางใต้จึงยังไม่ได้รับสิทธิในการปกครองท้องถิ่นของตนเอง จากความแตกต่างกันในทางศาสนา วัฒนธรรม

กรณีรวันดาบูรุนดี

เดิมก่อนการมาถึงแอฟริกาของชาวยุโรปผิวขาวในศตวรรษที่ 15 ดินแดนที่เป็น รวันดาและบูรุนดี เป็นที่อยู่ของชนเผ่าเร่ร่อนหรือกลุ่มที่เลี้ยงชีพโดยการล่าสัตว์ ต่อมา ชนเผ่าฮูตูได้มาครอบครองพื้นที่นี้เพื่ออยู่อาศัย และทำกิจกรรม เกษตรกรรมเป็นวิถีหลัก ในการดำรงชีพ แต่มีความเป็นอยู่แบบดั้งเดิมที่ยังไม่มีการรวมกลุ่มทางสังคมหรือมีการ ปกครองอย่างเป็นระบบ ต่อมาเมื่อชนเผ่าตุตซี ซึ่งมีความชำนาญด้านการสู้รบเดิมอยู่ทาง เหนือของแอฟริกาเข้ามาอาศัยในดินแดนแถบนี้ก็ได้นำเอาระบบรวมศูนย์อำนาจทาง สังคมมาใช้หรือที่เรียกว่าระบบศักดินา จึงทำให้ชนเผ่าตุตซีได้ควบคุมผู้ครอบครอง ดินแดนอยู่เดิม แม้ว่าจะเป็นชนกลุ่มน้อยความขัดแย้งของทั้งสองชนเผ่าเกิดขึ้น เมื่อ เบลเยียมได้เข้ามา ปกครองดินแดนนี้และได้อาศัยชาวตุตซีเก็บภาษีหรือรักษา ผลประโยชน์ของตนโดยผ่านระบบการปกครองโดยอ้อม ขณะที่ชาวฮูตูให้ได้รับ การศึกษาจนชาวฮูตูมีความตระหนักถึงความสำคัญทางการเมืองจนคิดจะต่อต้านการ ครอบงำของชาวตุตซี จนในปี ค.ศ.1962 เมื่อดินแดนส่วนนี้ ได้รับเอกราชจากเบลเยียม จึงแบ่งแยกดินแดนออกเป็น 2 ส่วนคือ ประเทศรวันดา และบูรุนดี ซึ่งชนเผ่าฮูตูสามารถ เป็นอิสระได้จากชาวเผ่าตุตซี สำหรับ ต้นเหตุของปัญหาที่ขัดแย้งจนถึงขั้นการฆ่าล้าง เผ่าพันธุ์ในรวันดา* นั้นเกิดขึ้นหลังได้ เอกราช กล่าวคือ ในประเทศแห่งนี้ชนส่วนใหญ่ คือชนเผ่าฮูตู ประมาณร้อยละ 85 ส่วนชนเผ่าตุตซี มีประมาณร้อยละ 14 ในช่วงปี ค.ศ.1963-1964 ได้เกิดสงครามระหว่างชน ทั้งสองเผ่านี้จนทำให้ชาวตุตซีถูกสังหาร จำนวนมากและทำให้ผู้อพยพจำนวนมากหนีคนอพยพไปอยู่ยังยูกันดาและบูรุนดี เหตุการณ์รุนแรงขึ้นในปีค.ศ.1994 เมื่อประธานาธิบดี ของทั้งสองประเทศเสียชีวิตจาก เครื่องบินถูกยิงตก จึงทำให้เกิดการจลาจลในรวันดา ยังผลให้มีผู้เสียชีวิตราว 500,000 คน ในเวลาเพียง 2 เดือน ซึ่งส่วนใหญ่คือคนตุตซีฝ่ายกบฏและถูกสังหารโดยชนเผ่าฮูตู สถานการณ์เช่นนี้ทำให้มีผู้ลี้ภัยลี้ภัยหนีไปยังประเทศเพื่อนบ้านราว 400,000 คน และ อีกกว่า 1 ล้านคนต้องหลบซ่อนในประเทศต่างๆ จนในที่สุดชนเผ่าตุตซี ซึ่งเป็นฝ่ายกบฏ ได้จัดตั้งแนวร่วมผู้รักชาติรวันดา (Rwandese Patriotic Front-RPF) จนต่อสู้กับ ฝ่ายรัฐบาลจนได้ชัยชนะการสู้รบจึงยุติ ในกลางปี ค.ศ.1994 ทั้งนี้ฝ่ายแนวร่วมผู้รักชาติ

* ปัจจุบันรวันดามีประชากรราว 6.6 ล้านคน

รวันดา จัดตั้งรัฐบาลปกครองประเทศขณะนี้ยังคงมีการแก้แค้นระหว่างชน 2 เผ่าพันธุ์ใน
 ค่ายผู้อพยพต่าง ๆ ชนเผ่าฮูตูจึงไม่กล้ากลับเข้าประเทศ เนื่องจากเกรงการถูกสังหารจาก
 ชนเผ่าตุตซี โดยชนทั้งสองเผ่าดังกล่าวต่างก็ไม่ยอมรับว่าตนคือผู้เริ่มต้นการสังหารหมู่
 แต่จำนวนผู้เสียชีวิตจากการสังหารหมู่นี้มากมาย และจากความขัดแย้งระหว่างเผ่าพันธุ์นี้
 เองที่เป็นสิ่งยืนยันถึง “ความเกลียดชัง” ที่คงอยู่ระหว่างชนทั้งสองเผ่า

บทที่ 3

ปัญหาสภาพแวดล้อมในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา

ความพยายามที่จะเข้าใจปัญหาสภาพแวดล้อมและปัญหานิเวศน์วิทยานั้น หลีกเลียงไม่พ้นที่จะต้องพิจารณาถึงความเชื่อมโยงหรือสัมพันธ์ภาพระหว่างประชากรกับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะในกรณีแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา เนื่องจากประชากรเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อสภาพแวดล้อมเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร หรือพฤติกรรมและกิจกรรมของประชากรในภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารานำไปสู่การทำลายระบบนิเวศน์วิทยาในภูมิภาค แน่นอนว่าประชากรมิใช่ปัจจัยเดียวในปัญหานี้ ยังมีตัวแปรที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม การเมือง สังคม เศรษฐกิจ และอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดปัญหาสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมอันส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ เป็นปัญหาที่ซับซ้อนและยังไม่ได้รับการแก้ไข หรือขยายวงกว้างขึ้น และเพื่อที่จะเข้าใจปัญหาสภาพแวดล้อมและนิเวศน์วิทยาในภูมิภาคนี้ จำเป็นต้องศึกษาถึงเรื่องการทำลายป่าไม้ (deforestation) และการขยายตัวของทะเลทราย (desertification) ตามลำดับดังนี้

3.1 การทำลายป่าไม้

การทำลายป่าไม้หมายถึง การสูญเสียพื้นที่ป่าไม้พฤษชาติ อันเป็นผลมาจากรูปแบบการใช้พื้นดินหรือกระบวนการที่ทำให้เกิดการแทนที่พื้นที่ป่าไม้ จนทำให้การเจริญเติบโตของป่าไม้ลดและช้าลงทั้งยังหมายถึงการตัดทำลายต้นไม้ในพื้นที่ป่า และสำหรับในภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายที่ซึ่งยังไม่มีระบบการเกษตรที่ถาวรนั้น บางครั้งได้มีการตัดไม้ทำลายป่าจริง แต่ยังไม่ถูกทำลายสูญเสียทั้งหมด และแม้ว่าอัตราการตัดไม้ทำลายป่าในภูมิภาคนี้อาจถูกประเมิน โดยองค์การเกษตรและอาหารโลกแห่งสหประชาชาติ (United Nations Food and Agricultural Organization-FAO) ว่าอยู่ในระดับค่อนข้างสูง จนสมควรที่หลายฝ่ายจะหันมาพิจารณาหาแนวทางป้องกัน แต่อย่างไรก็ตามการตัดไม้ทำลายป่าในแอฟริกายังอยู่ในอัตราที่ต่ำกว่าการตัดไม้ทำลายป่าที่ละตินอเมริกา และเอเชียในภาพรวม ยกเว้นเฉพาะในแถบแอฟริกาตะวันตกเท่านั้นที่มีอัตราการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ที่สูงที่สุดในโลก คือร้อยละ 2.1 ต่อปี ระหว่างช่วงเวลาปี ค.ศ.1981-1990 โดยสามารถพิจารณาจากตารางต่อไปนี้

การประเมินอัตราพื้นที่ป่าไม้ที่สูญเสียในพื้นที่ป่าไม้เขตร้อน (1981-1990)*

ทวีป	พื้นที่ป่าไม้ ปี 1980	พื้นที่ป่าไม้ ปี 1990	พื้นที่ป่าไม้ที่ สูญเสียไป	อัตราการ เปลี่ยนแปลงช่วงปี 1981-1990 (เป็น ร้อยละ)
แอฟริกา	650,000	600,100	5,000	-0.8
ซาอุดีอาระเบีย	41,900	38,000	400	-0.9
ซาอุดีอาระเบียตะวันออก	92,300	85,300	700	-0.8
แอฟริกาตะวันตก	55,200	43,400	1,200	-2.1
แอฟริกากลาง	230,100	215,400	1,500	-0.6
แอฟริกาตอนใต้	217,000	206,300	1,100	-0.5
ละตินอเมริกา	923,000	839,900	8,300	-0.9
เอเชีย	310,800	274,900	3,600	-1.2

* พื้นที่พันเฮกตาร์

ข้อมูลจาก World Resources institute (1992). From World Resources : 1992 – 1993. New York : UNDP and World Bank.

สาเหตุของการทำลายพื้นที่ป่าไม้ค่อนข้างซับซ้อนและแตกต่างกันไปในแต่ละสถานที่และกาลเวลา จากตารางจะเห็นว่าการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้มีมากที่สุดแถบแอฟริกาตะวันตก ซึ่งส่วนใหญ่ลงความเห็นว่าคุณเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การตัดไม้ทำลายป่า ทั้งนี้ โดยไม่นำปัจจัยสาเหตุทางธรรมชาติที่อาจเกิดขึ้น เช่น น้ำท่วม ไฟไหม้ป่า หรือสัตว์เลื้อย โรครระบาด และการเปลี่ยนแปลงทางธรณีวิทยานามาร่วมพิจารณาด้วย และสำหรับปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ในภูมิภาคแอฟริกาใต้ ทะเลทรายซาฮารา ซึ่งได้แก่นุญช์นั้นพบว่ามนุษย์ทำให้เกิดการสูญเสียพื้นที่ป่าใน 3 หนทางใหญ่ ๆ คือ

1. การเกษตรกรรม การเกษตรกรรมจัดเป็นอาชีพหลักของประชากรในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา การทำเกษตรกรรมจึงเป็นการทำลายต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ในภูมิภาคแถบนี้ โดยเฉพาะในบริเวณแถบตะวันออกของสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับวันดา บุรุนดี และทางตะวันตกของยูกันดา แถบแอฟริกาตะวันตก ได้แก่ กานา โกตดิวัวร์ และไนจีเรียตะวันออก รวมทั้งทางฝั่งทะเลตะวันออก

ของมาดากัสการ์ ทั้งนี้เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากร ทำให้ต้องการพื้นที่ใหม่ ๆ ในการทำการเกษตร เพื่อยังชีพ หรือเพิ่มการตัดไม้ไปทำฟืนหรือถ่าน และนั่นหมายถึงการขยายการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้เพิ่มขึ้น¹ นอกจากนี้ การทำการเกษตรกรรมของชาวแอฟริกา ค่ายังไม่มีเทคนิควิธีรักษาดินหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การทำการเกษตรด้วยวิถีแอฟริกัน” ซึ่งปราศจากการระมัดระวังรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน ขาดการขุดคุ้ยคลองชลประทาน นั่นคือ “ความไม่รู้” เทคนิควิธีการเพาะปลูกนั่นเอง “นอกจากนี้การขาดแคลนพื้นที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ยังเป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ที่ยังผลให้เกษตรกรในชนบทต้องหันไปใช้วิธีตัดไม้ทำลายป่าขยายพื้นที่เพาะปลูกทดแทน โดยเฉพาะในประเทศไลบีเรีย สาธารณรัฐประชาธิปไตย คองโก เคนยา โซมาเลีย มาลี และชาด มีสัดส่วนจำนวนพื้นดินที่อุดมสมบูรณ์ต่อจำนวนพื้นดินทั้งหมดเพียงน้อยกว่าร้อยละ 4 เท่านั้น สำหรับแอฟริกาใต้ประเทศเดียวมีจำนวนพื้นดินอุดมสมบูรณ์เพียงร้อยละ 11 ของพื้นที่ทั้งหมด ขณะที่พื้นที่ป่าไม้เพียงร้อยละ 4 ของพื้นที่ทั้งหมดเท่านั้น ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยด้านภูมิอากาศและการเกษตรกรรม ทั้งนี้ภายใต้กฎหมายการแบ่งแยกผิวของแอฟริกาใต้ ชาวแอฟริกันดำเหล่านี้ ต้องใช้การเกษตรในการยังชีพ โดยปราศจากการบำรุงรักษา และขาดความรู้เรื่องการอนุรักษ์ผิวดิน จึงทำให้มีการใช้ผิวดินที่มีความเปราะบางเช่นนี้อย่างกว้างขวาง ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์วิทยา ซึ่งทำลายนักสิ่งแวดล้อมในการแก้ไขปัญหายู่งจนปัจจุบัน

2. การตัดไม้ การตัดไม้เพื่อนำไปใช้ในการก่อสร้างมีส่งผลกระทบต่อโครงสร้างของป่าไม้และพฤษชาติหรือพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่เป็นส่วนประกอบของป่าไม้ เพราะการตัดไม้โดยฝีมือมนุษย์นำไปสู่การสูญเสียผิวดิน เกิดที่ว่างและเปิดโอกาสให้วัชพืชต่างๆ กระจายเข้ามาปกคลุมแทน นอกจากนี้การตัดไม้ยังนำไปสู่การกัดกร่อนของผิวดิน โดยเฉพาะบริเวณที่ต้นไม้อายุใหญ่ ๆ หรือซุงถูกนำไปพักวางไว้รอการขนส่ง และการตัดไม้ยังนำไปสู่การลดระดับคุณภาพของพฤษชาติและความอุดมสมบูรณ์ในสภาพแวดล้อมของป่าไม้ด้วยการตัดไม้มีส่วนสัมพันธ์กับการสร้างถนนหนทางในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา เพราะเมื่อมีโครงการสร้างถนนจำเป็นต้องตัดไม้ทำลายป่า

¹ Paul Mathieu, “La desertification: un processus irreversible? Observations a partir du cas du Sahel” en Chaumont et Van Paris, **Les limites du l'ineluctable** (Bruxelle: De Boeck, 1991), pp.40-59.

และยังถนนหนทางทอดยาวผ่านป่ายาวมากเท่าไร นั่นหมายถึง การสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ ยิ่งขึ้นเท่านั้น เช่น ในโกตดิวัวร์ ในทุก ๆ 10 ตารางกิโลเมตรที่เป็นพื้นที่เก็บวางไม้ซุงก็ หมายถึงถนนยาว 10 กิโลเมตรได้สร้างขึ้น และแม้ว่าการสร้างถนนและการตัดไม้ทำลาย ป่าจะส่งผลกระทบทางด้านนิเวศน์วิทยาต่อป่าแต่ก็มีประโยชน์ในแง่ทำให้ประชากร เดินทางไปหาตลาดไกล ๆ และทำให้เกิดการจ้างงานในชนบทที่ห่างไกล เช่น ในแควม เมอรูน ที่ซึ่งบริษัทที่ได้รับสัมปทานในการตัดป่าไม้ต้องยินยอมรับเงื่อนไขในการสร้าง ประโยชน์ให้กับคนในท้องถิ่นและเป็นการดำเนินงานที่กระทบพื้นฐานวัฒนธรรม ท้องถิ่นน้อยที่สุด รวมทั้งทำให้ชาวชนบทได้เข้าถึงทรัพยากรในป่านั้นด้วย

3. การใช้ไม้เป็นพลังงานและเชื้อเพลิง การเก็บเกี่ยวไม้เพื่อใช้ประโยชน์ด้าน เชื้อเพลิงนำไปสู่ผลกระทบด้านลบในระบบนิเวศน์วิทยาโดยเฉพาะในบุกินาร์ฟาโซ ชาด ที่เอริโอเปีย โซมาเลีย และแทนซาเนีย ซึ่งใช้ไม้เป็นเชื้อเพลิงกว่าร้อยละ 90 ของปริมาณ การใช้เชื้อเพลิงทั้งหมด เนื่องจากรัฐบาลมีพัฒนาการในการหาเชื้อเพลิงรูปแบบใหม่ มาใช้ค่อนข้างช้า เมื่อเปรียบเทียบกับความต้องการของประชาชนในประเทศ¹ ในช่วงปี ค.ศ.1979-1989 การผลิตพลังงานเพื่อการค้า ในภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารามี เพียงร้อยละ 6 ขณะที่ความต้องการใช้เชื้อเพลิงมีประมาณร้อยละ 52 ดังนั้นประชาชน ส่วนใหญ่จึงหันไปใช้การตัดไม้เพื่อนำมาทำเป็นเชื้อเพลิง ให้ความร้อน เพื่อการหุงต้ม และการให้ความอบอุ่น จนกล่าวได้ว่าการนำไม้มาเป็นเชื้อเพลิงท่ามกลางการเพิ่มขึ้น ของประชากรในภูมิภาคแถบนี้นำไปสู่การสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ในอาณาบริเวณที่ กว้างขวางมากขึ้นหรือเป็นสาเหตุหลักในการสูญเสียป่าไม้ที่สำคัญ

3.2 ผลกระทบจากการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้

การสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ นำไปสู่การวางแผน เพื่อการพัฒนาพื้นที่ป่าให้กลับมาอุดม สมบูรณ์มากขึ้น แต่ป่าส่วนใหญ่ยากที่จะพัฒนากลับไปดังเดิมเนื่องจากได้สูญเสีย ระบบนิเวศน์วิทยาและส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจสังคมของประชาชน ผลกระทบ ทางนิเวศน์วิทยาที่สำคัญนี้ได้แก่ การสูญเสียระบบชีวภาพที่หลากหลายในป่า และการ

¹ William Yaw Orei "Human-Environmental Impacts: Forest Degradation and Desertification" in Samuel Aryeetey-Attoh(ed), **Geography of Sub-Saharan Africa** (New Jersey: Prentice Hall, Inc., 1997), p.43.

เพิ่มขึ้นของการทำลายผิวดิน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ จำนวนลิงกอริลล่าที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าเขาในรวันดาและบุรุนดี ได้ลดจำนวนลงมาก รวมทั้งการสูญเสียพืชพันธุ์และสัตว์ตระกูลต่าง ๆ จำนวนมากที่เกาะมาดากัสการ์ โดยเฉพาะลิงเลอมัวร์ (lemur) ซึ่งมีที่เดียวที่นี้กำลังอยู่ในภาวะที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ด้วย หรือชาวแอฟริกาค้าเผ่าปิกมีที่มีที่อยู่ในแถบตะวันออกของกลุ่มน้ำคองโก ก็กำลังได้รับผลกระทบต่อการตัดไม้ทำลายป่าด้วย และมีแนวโน้มว่าความยั่งยืนด้านนิเวศวิทยาและเศรษฐกิจของแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา อาจจะสูญสลายได้ หากไม่มีการอนุรักษ์ไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพในภูมิภาคแห่งนี้ ทั้งนี้ รวมทั้งสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม และศาสนาในดินแดนแห่งนี้ด้วย

ป่าไม้จึงมีความสำคัญและได้สร้างผลประโยชน์มากมายให้กับประชากรในท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น จากการศึกษาของรัฐบาลเคเมอรูนได้สรุปว่ารายได้มากกว่าร้อยละ 50 ของประชากรที่อยู่ในชนบทได้มาโดยการหาอาหาร เช่น พืช เนื้อสัตว์ หรือปลาที่อยู่ในป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีพืชมากกว่า 1,500 ชนิด (ผลไม้ ชา ธัญพืช สมุนไพร หรือผัก) ที่เป็นอาหารประจำวันของชาวแอฟริกันดำทางตอนกลางและตะวันตกของทวีป ดังนั้น การล่าสัตว์ป่าโดยผิดกฎหมาย หรือการตัดไม้ทำลายป่าจึงค่อนข้างเสี่ยงต่อภาวะสูญสลายของสิ่งเหล่านี้ไป หากยังไม่มีมาตรการระมัดระวัง หรือวางแผนทาง แก่ไข ตามสถิติขององค์การโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติในปี ค.ศ.1994 ระบุว่า แอฟริกาส่งออกไม้มูลค่า 715.5 ล้านดอลลาร์สหรัฐในปี ค.ศ.1987 ซึ่งเป็นไม้ที่มีที่มาจากกาบอง คองโก โกตดิวัวร์ แคเมอรูน และไลบีเรีย นอกจากนี้ป่าไม้ยังเอื้ออำนวยต่อสภาพแวดล้อมของการปลูกต้นไม้หลัก เช่น ต้นโกโก้ ต้นยาง หรือกาแฟ ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา ดังนั้นตามสายตาของนักนิเวศวิทยา ป่าไม้จึงเป็นศูนย์กลางของการอยู่รอดของชาวแอฟริกาดำทั้งหมด ป่าไม้มีคุณค่ามหาศาลและมีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องเร่งรัดดำเนินการบริหารจัดการป่าไม้ โดยสนับสนุนให้มีการพัฒนาแบบยั่งยืน นั่นหมายถึงว่าต้องมีการอนุรักษ์ธรรมชาติควบคู่ไปด้วยกับการพัฒนาประเทศหรือใช้ทรัพยากรแล้วต้องมีการสร้างระบบการปลูกป่าทดแทน ก่อนที่มนุษย์จะได้รับอันตรายจากการใช้ทรัพยากรจากป่า โดยปราศจากความสำนึก ระมัดระวังถึงอนาคต ของบุตรหลานในรุ่นต่อไป

อย่างไรก็ดี ได้มีความพยายามจากหลายประเทศในแอฟริกาได้ทะเลทรายซาฮารา ที่ได้จัดโครงการปรับปรุงสภาพป่าไม้ ในปี ค.ศ.1993 โดยการจัดงบประมาณจำนวนมาก เพื่อดำเนินการ เช่นใน เคนยา ซิมบับเว และกานา ดังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

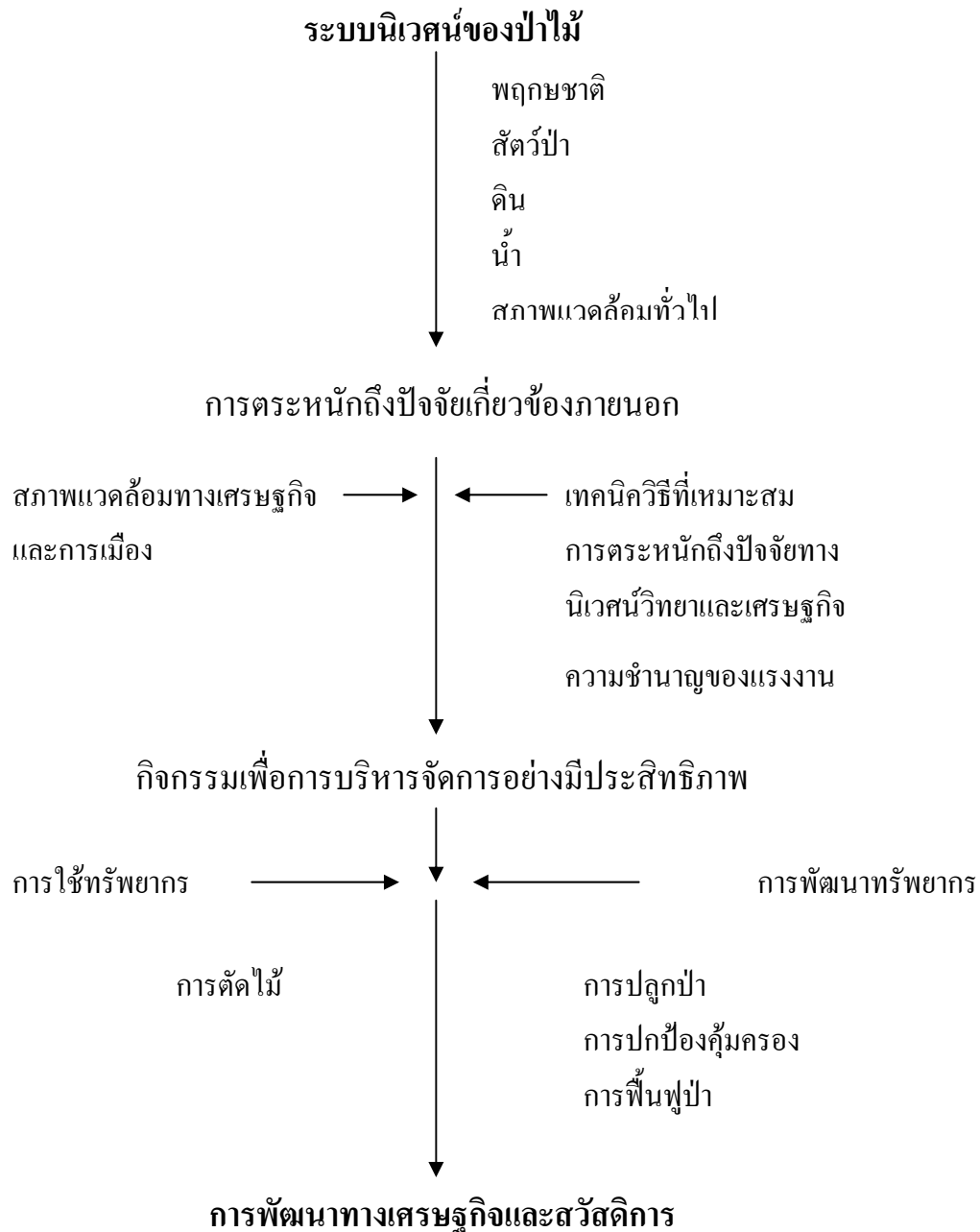
ตารางแสดงจำนวนงบประมาณเพื่อปรับปรุงสภาพป่าของประเทศในแอฟริกา

ประเทศ	จำนวน พื้นที่คุ้มครอง	พื้นที่ (ตารางกิโลเมตร)	งบประมาณคุ้มครอง ยอดรวม (เหรียญสหรัฐ)
แคเมอรูน	13	20,249	410,000
สาธารณรัฐแอฟริกากลาง	12	58,374	480,000
คองโก	10	13,338	40,000
เอธิโอเปีย	11	30,303	250,000
กาบอง	6	10,439	420,000
กานา	8	10,758	1,050,000
เคนยา	36	34,726	18,200,000
มาลาวี	9	13,318	460,000
ไนจีเรีย	21	28,729	1,660,000
เซเนกัล	10	21,758	620,000
ซูดาน	14	93,467	1,000,000
แทนซาเนีย	28	130,706	3,480,000
สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก	8	85,842	1,000,000
ซิมบับเว	25	50,736	6,700,000

ข้อมูลจาก Edward's, "Conserving biodiversity : Resources for our future" in R.Bailey(ed), **The True State of the Planet** (New York: Free Press, 1995)

การจัดงบประมาณเพื่อปรับปรุงสภาพป่าไม้มีจุดประสงค์เพื่อที่จะอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในป่า และทนุบำรุงพฤษชาติให้อยู่ในสภาพที่ดี หรือเรียกการดำเนินการดังกล่าวว่าเป็นการฟื้นฟูสภาพป่าไม้ให้คืนสภาพเดิม (reforestation) อาจโดยการเริ่มที่การปลูกป่าชุมชน ซึ่งทั้งรัฐบาลและองค์กรเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมนำประชากรในชนบทให้มีจิตสำนึกรักษาป่าและรู้หลักวิธีในการจัดการ เพราะในภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา รัฐบาลหลายประเทศดำเนินการความพยายามอย่างมากในการสร้างระบบการปลูกป่า เพราะชุมชนถูกปิดกั้นความคิดเกี่ยวกับการรักษาพื้นดินในสมัยอาณานิคม อย่างไรก็ดี ได้มีโครงการฟื้นฟูสภาพป่าในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา

แล้ว โดยครอบคลุมอาณาบริเวณ 260,000 เฮกตาร์ โดยเฉลี่ยในช่วงปี ค.ศ.1981-1985 ซึ่งการฟื้นฟูสภาพป่าก็เพื่อให้เกิดสมดุลย์ และการพัฒนาเศรษฐกิจในภูมิภาคในที่สุดตามขั้นตอนการดำเนินการดังแผนภูมิต่อไปนี้¹

ตัวอย่างความพยายามฟื้นฟูระบบนิเวศน์ของป่าในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา ได้ดำเนินการ โดยองค์กร CARE ในปี ค.ศ.1974 ซึ่งเป็นโครงการฟื้นฟูหุบเขาแมกเกียที่

¹ Ibid, p.49.

บริเวณทางใต้-กลางประเทศไนเจอร์ ซึ่งขณะนั้นบริเวณพื้นที่นี้มีสภาพแห้งแล้งอย่างมาก ปราศจากพืช ต้นไม้ที่จะสามารถนำไปเป็นอาหาร เป็นเชื้อเพลิง และขาดแร่ธาตุสำคัญ จุดประสงค์ของโครงการนี้ก็คือพยายามให้ชุมชนได้รู้จักวิธีการอนุบาลพืชที่เพาะปลูก และใช้การปลูกสะเดา ซึ่งเป็นพืชที่ปรับตัวได้ดีกับสภาพภูมิอากาศต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นร่มเงา ให้กับผืนดินและพืช รวมทั้งต้นสะเดาสามารถใช้เป็นฟืนหรือเชื้อเพลิงในการหุงต้มได้ ทั้งนี้สวนใบสะเดามีคุณสมบัติในการฆ่าแมลงได้ ดังนั้นการปลูกสะเดาในพื้นที่ 500 กิโลเมตรที่หุบเขาแมกเกียขององค์การ CARE จึงได้ผลดีทำให้มีการเพิ่มผลผลิตธัญพืช และข้าวฟ่าง อย่างไรก็ดี ขณะนี้ โครงการดังกล่าวประสบอุปสรรคบางประการเนื่องจากการแห้งแล้งของผิวดิน และเกิดโรคพืชบางชนิด แต่สิ่งสำคัญคือชาวแอฟริกันดำได้เรียนรู้วิธีการรักษาสภาพแวดล้อม และผู้บริหารโครงการได้ตระหนักว่าการจะทำให้โครงการประสบความสำเร็จจะต้องมีการปรับปรุงงานอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง รวมทั้งเตรียมรับอุปสรรคต่าง ๆ ที่อาจเป็นข้อจำกัดในการทำงานซึ่งรออยู่ข้างหน้า เป็นต้น

3.3 การขยายตัวของทะเลทราย

การขยายตัวของทะเลทรายเป็นปรากฏการณ์ที่ค่อนข้างซับซ้อน ซึ่งสหประชาชาติได้ให้ความหมายไว้เมื่อปี ค.ศ.1977* ว่าได้แก่กระบวนการเปลี่ยนแปลงจากดินอุดมสมบูรณ์ไปเป็นสภาพดินที่แห้งแล้ง โดยการกระทำที่ไม่ระมัดระวังของมนุษย์ หรือ หมายถึงการทำลายศักยภาพด้านชีวภาพของดิน และในกรณีของภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา การขยายตัวของทะเลทรายจึงหมายถึงการขยายตัวของทะเลทรายซาฮารา ซึ่งยังคงขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ โครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติได้ประเมินไว้เมื่อปี ค.ศ.1980 ว่า พื้นดิน 1 ใน 3 ของโลกกำลังถูกคุกคามด้วยการขยายตัวของทะเลทราย ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการค้ารังสีของประชากรในเขตชนบทจำนวน 280 ล้านคนในโลก และสำหรับจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่กำลังกลายสภาพเป็นทะเลทรายอย่างหนักของโลกทั้ง 143 ล้านคนนั้น ในจำนวนนี้ร้อยละ 13 อาศัยอยู่ในแอฟริกา ส่วนพื้นที่ที่กำลังขยายตัวเป็นทะเลทราย ในภูมิภาคใต้ทะเลทรายซาฮารานั้นมีจำนวน 17.3 ล้านตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 37 ของพื้นที่ที่กำลังขยายตัวเป็นทะเลทรายทั้งหมดของโลก

---

* สหประชาชาติได้จัดการประชุมว่าด้วยการขยายตัวของทะเลทราย เมื่อปี ค.ศ.1997 ที่ไนโรบี เคนยา และได้ข้อสรุปเกี่ยวกับการให้คำจำกัดความดังกล่าวนี้

มีประชากรที่ได้รับผลกระทบจากกระบวนการดังกล่าว 108 ล้านคน อาณาบริเวณที่กำลังอยู่ในภาวะขยายตัวของทะเลทรายในภูมิภาคนี้เริ่มจากดินแดนแห้งแล้งทางด้านตะวันออกของแอฟริกาและทางตอนใต้ของทวีป โดยเฉพาะบริเวณริมขอบด้านใต้ของทะเลทรายซาฮาราที่เรียกว่า **บริเวณซูดาน-ซาเฮล** กำลังได้รับความสนใจจากหลายฝ่าย โดยเฉพาะนักวิชาการ* บริเวณนี้มีความกว้างประมาณ 200-400 กิโลเมตร แต่มีความยาวครอบคลุมพื้นที่หลายประเทศ โดยเริ่มจากประเทศ เลปเวิร์ด ทางตะวันตกของทวีป (เป็นประเทศเกาะนอกภาคพื้นทวีป)** ภาพที่น่าเศร้าใจเกี่ยวกับปัญหาความอดอยากของประชากรในแถบซาเฮลนี้มีให้เห็นทางสื่อต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ เช่น ภาพสัตว์ล้มตาย ประชากรที่อดอยาก ผอมโซ ไร้อาหารจนหนังหุ้มกระดูก ต้นไม้ยืนต้นปราศจากใบบนผืนดินที่แห้งแล้งและมีรอยแยก หนองน้ำแห้งขอด ประชาชนละทิ้งบ้านเรือนออกเดินทางมุ่งสู่เมือง ซึ่งเป็นชะตากรรมที่ชาวแอฟริกาดำแถบนี้ต่างต้องเผชิญ

3.4 สาเหตุของการขยายตัวของทะเลทราย

การขยายตัวของทะเลทรายเกิดจากปัจจัยหลายประการ โดยเฉพาะในบริเวณใต้ริมขอบทะเลทรายซาฮาราหรือที่เรียกว่า ภูมิภาคซูดาน-ซาเฮล (Sudano-Sahelian region) นั้นมีสาเหตุสำคัญตามลำดับดังนี้ (1) ฝนไม่ตกตามฤดูกาล นักมนุษยวิทยา นักภูมิศาสตร์ หรือนักพฤกษศาสตร์ต่างลงความเห็นสอดคล้องกันว่าพื้นที่แถบนี้ต่างต้องเผชิญปัญหาค้ำค้ำกันนั้นคือความอดอยาก ความแห้งแล้งอันเป็นผลมาจากการที่ฝนทิ้งช่วงห่าง หรือไม่ตรงตามฤดูกาล จนทำให้เกิดวิกฤติความแห้งแล้งอย่างหนักหลายห้วงเวลา นับตั้งแต่ปี ค.ศ.1983-1985 ซึ่งกล่าวได้ว่าเงื่อนไขทางภูมิอากาศดังกล่าวแล้วได้ส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อชีวิตและความตายของเกษตรกรที่ยังชีพด้วยการเพาะปลูก และการเลี้ยงสัตว์ ใน

---

* การขยายตัวของทะเลทรายในแถบใต้ทะเลทรายซาฮาราได้รับความสนใจจากประชาคมโลก ในทศวรรษที่ 1970 อย่างยิ่งเพราะสภาพภูมิประเทศและอากาศแห้งแล้ง ขาดฝนตกยาวนาน ส่งผลให้เกิดความอดอยากรุนแรงโดยในปี ค.ศ.1968-1973 ความแห้งแล้งส่งผลให้ประชากร 100,000 คนเสียชีวิต ปศุสัตว์สูญเสียร้อยละ 80 เนื่องจากขาดอาหารจากภาวะแห้งแล้ง ศึกษาต่อเพิ่มเติมได้ใน Edmond Bernus et Yreeline Poncet “Le Sahel oublie” in **Tiers monde** N° 134, pp.305-325.

** ดังนั้น ประเทศที่อยู่ในบริเวณซูดาน-ซาเฮล จึงประกอบด้วยประเทศดังต่อไปนี้คือ เลปเวิร์ด เซเนกัล แกมเบีย มอริตาเนีย มาลี บุร์กินาฟาโซ ไนเจอร์ ชาด กินีบิสเซา ซูดาน และเอธิโอเปีย

พื้นที่บริเวณนี้ เช่นในปี ค.ศ.1908 ความแห้งแล้งส่งผลให้ชาวบูร์กินาฟาโซเสียชีวิต 50,000 คน หรือในปี ค.ศ.1914 อีก 30,000 คน ที่ทางเหนือของประเทศเดียวกัน โดยเฉพาะที่อริบดินดา ในช่วงปี ค.ศ.1983-1984 ได้ประสบวิกฤตภูมิอากาศแห้งแล้งจนทำให้เกษตรกรไม่สามารถเก็บเกี่ยวพืชผลจากการเพาะปลูกของตนได้เลย วิกฤตความแห้งแล้งล่าสุดในห้วงปี ค.ศ.1972-1973 และปี ค.ศ.1983-1984 ได้ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมอย่างหนัก อันเป็นผลมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรและการเลี้ยงสัตว์เพิ่มมากขึ้น ในบริเวณแถบนี้ (2) การตัดไม้เพื่อการยังชีพ เช่น การนำไปทำเป็นเชื้อเพลิง หรือถ่าน รวมทั้งการเพิ่มขึ้นของการเลี้ยงสัตว์* ในทุ่งหญ้าจำนวนมาก ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมได้ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศน์มาก เพราะทำให้ผิวดินเสื่อมโทรมจนนำไปสู่การขยายตัวของทะเลทราย โดยเฉพาะบริเวณแอฟริกาตะวันตก เช่น ได้เกิดขึ้นที่บูร์กินาฟาโซและที่มาลี¹

จำนวนปศุสัตว์ (ล้านตัว)	วัว ควาย	แกะ	แพะ	หมู
โลก (ล้านตัว)	1,279.3	1,190.5	557.0	869.7
แอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา (ล้านตัว)	178.6	162.4	157.8	13.5
อัตราร้อยละของโลก	14.0	13.6	28.3	1.6
แอฟริกาตะวันตก (ล้านตัว)	42.8	42.2	59.5	6.4
ร้อยละของแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา	24.0	26.0	37.7	47.4

ตารางแสดงจำนวนปศุสัตว์ในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราแอฟริกาและโลก ในปี ค.ศ.1990 (แหล่งข้อมูลจาก FAO, 1991)

* เป็นวัฒนธรรมของชาวแอฟริกาคา ซึ่งการเลี้ยงสัตว์จำนวนมากเป็นการแสดงออก ซึ่งความมีเกียรติความร่ำรวย และฐานะทางสังคม

¹ Georges Dupre et Dominique Guiland, “L’agriculture de l’Aribinda (Burkina Faso) de 1875 a 1983” en **Cahiers des Sciences Humaine**, Vol 24 N° 1, 1990, pp.55-56.

ซึ่งสภาพความเสื่อมโทรมของพื้นดินจากการทำเกษตรกรรมและการปศุสัตว์ได้ปกคลุมไปทั่ว โดยเฉพาะบริเวณที่มีประชากรตั้งถิ่นฐานกันอย่างหนาแน่น จนหลายฝ่ายลงความเห็นว่า การเพิ่มขึ้นของประชากร การตัดไม้ทำลายป่า การใช้หน้าดินโดยขาดการบำรุงรักษา การขาดความรู้เทคนิคด้านการเกษตร รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์จำนวนมากนำไปสู่การทำลายสภาพแวดล้อม จนทำให้เกิดภาวะการขยายตัวของทะเลทรายในที่สุด และสิ่งสำคัญเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมของชาวแอฟริกันดำแถบนี้ก็คือ ประชากรในแถบซูดาน-ชาเอล ในสมัยที่ถูกปกครองโดยประเทศเจ้าอาณานิคมจากยุโรปได้กำหนดให้ประชากรแถบนี้ปลูกสินค้าปฐม ได้แก่ พืชต่าง ๆ เช่น ฝ้าย ถั่วลิสง เพื่อการส่งออกด้วย โดยเฉพาะในช่วงหลังปี ค.ศ.1945 ซึ่งการปลูกพืชดังกล่าวในจำนวนมากและปราศจากการบำรุงรักษาจึงเป็นปัจจัยเร่งที่ทำให้มีการทำลายความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดินเร็วขึ้น (3) ปัจจัยทางด้านการเมืองเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ปัญหาการขยายตัวของทะเลทรายขยายวงกว้างขึ้น เพราะรัฐบาลประเทศต่าง ๆ ในพื้นที่เป็นปัญหาไม่มีนโยบายแก้ไขปัญหาย่างทันทั่วถึง หรือไม่มีการจัดตั้งระบบเตือนภัยธรรมชาติ จนทำให้เกิดความเสียหายแก่ชีวิตประชากรจำนวนมาก นอกจากนี้รัฐบาลยังไม่ใช้วิธีให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนให้ตระหนักถึงการสำรองอาหารเพื่อใช้ในกรณีที่จะต้องเผชิญภัยแล้งในอนาคตประเทศในแถบซูดาน-ชาเอลนี้ เริ่มจะตระหนักถึงภัยอันตรายจากปัญหานี้ในปี ค.ศ.1971 โดยการตั้งคณะกรรมการนานาชาติ ว่าด้วยการป้องกันปัญหาภัยแล้งซึ่งประเทศสมาชิกประกอบด้วย 9 ประเทศสมาชิก ได้แก่ เซเนกัล แกมเบีย มอริตานิยมาลี บูร์กินาฟาโซ ไนเจอร์ ชาด เคปเวิร์ด และกินีบิสเซา ครอบคลุมประชากรประมาณ 30 ล้านคน ขณะที่ประชากรที่อาศัยอยู่บริเวณซูดาน-ชาเอลมีประมาณ 200 ล้านคน อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการที่ตั่งขึ้นนี้เป็นการรวมตัวของประเทศที่เผชิญปัญหาภัยแล้งเช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นวิวัฒนาการความร่วมมือของกลุ่มประเทศแถบนี้ที่แสดงให้เห็นว่าชาวแอฟริกันดำได้เริ่มต่อสู้กับปัญหาดังกล่าว แต่สิ่งที่น่าพิจารณาก็คือ วิถีทางที่คณะกรรมการชุดนี้จะเริ่มดำเนินการเพื่อให้การขยายตัวของทะเลทรายชะลอตัวลง และการหากองทุนมาช่วยสนับสนุนการดำเนินการดังกล่าว

3.5 ยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาการขยายตัวของทะเลทราย

หลายฝ่ายได้ดำเนินความพยายามในการแก้ปัญหาการขยายตัวของทะเลทราย โดยเฉพาะสหประชาชาติได้จัดประชุมว่าด้วยปัญหาการขยายตัวของทะเลทราย (United Nation Conference on Desertification-UNCOD) และได้กำหนดแนวทางในการแก้ไขดังกล่าวตามขั้นตอนต่อไปนี้

การประเมินการขยายตัวของทะเลทรายและการปรับปรุงการจัดการเรื่องดิน

1. กำหนดวิธีการที่เหมาะสม เช่น การใช้ดาวเทียมสำรวจ เพื่อวิเคราะห์ขอบเขต การขยายตัวของทะเลทราย
2. วางแผนในการใช้ดินและเทคนิคการจัดการเรื่องดิน เพื่อนำไปสู่การเสริมสร้างการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม
3. ปลุกจิตสำนึกของประชาชนให้มีส่วนร่วมในการป้องกันการขยายตัวของทะเลทราย
4. ให้มีการสำรวจผลกระทบจากการทำอุตสาหกรรม การขยายเขตเมืองและการพัฒนาด้านเกษตรกรรมที่มีต่อสภาพแวดล้อม หรือภาวะนิเวศวิทยา โดยละเอียด

วางมาตรการป้องกันการขยายตัวของทะเลทรายอย่างเหมาะสม

5. ให้มีการจัดการบริหารการพัฒนาแหล่งน้ำ โดยให้มีการใช้วัตถุภายในท้องถิ่น และเทคนิคที่เหมาะสม เช่น ให้มีการเก็บกักน้ำฝนจากหลังคาบ้าน การทำที่เก็บน้ำแบบประหยัด ให้มีการจัดทำเครื่องมือที่สามารถนำกระแสลมและแสงอาทิตย์มาใช้ให้เป็นประโยชน์
6. ปรับปรุงสวัสดิการในชุมชนที่ยังชีพด้วยการเลี้ยงสัตว์ ให้มีการจัดการบริหารการเลี้ยงสัตว์ที่ดีขึ้น เช่น ให้มีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนสถานที่กักสัตว์เลี้ยง ปรับปรุงสภาพแหล่งน้ำ จัดการเรื่องสิทธิการถือครองแหล่งน้ำ และที่ดินรวมทั้งการทำโครงการด้านการตลาดและการรักษามาตรฐานราคา
7. ปรับปรุงโครงการด้านชลประทาน ป้องกันการกักน้ำขังไว้ตามแหล่งน้ำ

8. เสริมสร้างและบำรุงรักษาการปลูกพืชคลุมดิน เพื่อปกป้องและคุ้มครองดินจากการเสื่อมสภาพ ในบริเวณที่ดินเริ่มเสื่อมคุณภาพ ทั้งนี้โดยการปลูกพืชและต้นไม้เป็นแนวปกคลุมดิน
9. พยายามบำรุงรักษาและอนุรักษ์พันธุ์พืชและพันธุ์ไม้หายากไว้
10. พัฒนาระบบการเตือนภัยด้านภูมิอากาศและสภาพนิเวศน์วิทยาของดิน น้ำ พืชและสัตว์ ทั้งนี้ ทั้งเป็นระบบการเตือนภัยภายในประเทศและในระดับภูมิภาคร่วมกัน

แง่มุมด้านเศรษฐกิจและสังคม

11. ตรวจสอบปัจจัยด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ซึ่งส่งผลกระทบต่อการขยายตัวของทะเลทราย กระตุ้นสำนักด้านการระมัดระวังการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้กับสาธารณชนโดยผ่านโครงการศึกษา
12. วางนโยบายด้านเศรษฐกิจ และประชากรเพื่อควบคุมการเพิ่มจำนวนประชากร
13. จัดเตรียมสวัสดิการด้านสุขภาพที่จำเป็น และการบริการวางแผนครอบครัวให้กับประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของทะเลทราย
14. การตั้งถิ่นฐานของประชากรในบริเวณแห้งแล้งจะต้องไม่เป็นอุปสรรคต่อการอนุรักษ์คุ้มครองดิน และควรพิจารณาถึงสภาพภูมิอากาศในท้องถิ่น รวมทั้งวัสดุที่นำมาสร้างที่พักอาศัยและอุปนิสัยความเคยชินของประชากรในท้องถิ่นนั้นด้วย
15. จัดตั้งระบบการตรวจระดับชาติให้เฝ้าดูสภาพความเป็นอยู่ของประชากรในอาณาบริเวณที่ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของทะเลทราย
16. จัดตั้งโครงการประกันภัยให้ครอบคลุมความหายนะจากการอดอยากหรือความเสี่ยงภัยจากธรรมชาติในด้านอื่น ๆ ด้วย

เสริมสร้างความเข้มแข็งด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีระดับชาติ

17. เสริมสร้างความสามารถด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้กับชนพื้นเมือง
18. สรรวหาแหล่งให้พลังงานที่หลากหลายเพื่อแทนที่การใช้ไม้เป็นเชื้อเพลิง

19. จัดตั้งกลไกความร่วมมือระดับชาติเพื่อป้องกันการขยายตัวของทะเลทราย
20. ให้มีการจัดตั้งโครงการป้องกันการขยายตัวของทะเลทรายกับแผนการพัฒนาประเทศที่ครอบคลุมปัญหานี้โดยสมบูรณ์

ความร่วมมือระหว่างประเทศ

21. องค์การชำนาญพิเศษของสหประชาชาติ องค์การระหว่างประเทศ และองค์การเอกชนควรที่จะร่วมมือกันในการพัฒนารูปแบบหรือระเบียบวิธีการเฝ้าระวังหรือการเตือนภัยเพื่อทำนายคาดการณ์การขยายตัวของทะเลทราย

หากจะกล่าวโดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่าการตัดไม้ทำลายป่าและการขยายตัวของทะเลทรายได้ส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อสภาพแวดล้อมและเป็นการทำลายระบบนิเวศน์วิทยาที่เปราะบางของแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา ซึ่งในการทำหาดังกล่าวนี้นี้ได้มีปัจจัยของการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิโลกเกี่ยวข้องด้วย ขณะนี้ดินแดนใต้ทะเลทรายซาฮารากำลังถูกคุกคามด้วยการเพิ่มขึ้นของพื้นที่แห้งแล้งจนอาจนำไปสู่การขยายตัวของทะเลทรายในที่สุด นอกจากนี้พื้นที่ป่าชื้นต่าง ๆ ก็กำลังถูกตัดทำลายจนมีสภาพความอุดมสมบูรณ์ต่ำลง จนอาจนำไปสู่การลดสภาพความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณพืชและสัตว์จำนวนมากที่แอฟริกาเคยเป็นเจ้าของมาตั้งแต่ดั้งเดิม

และแม้ว่าจะมีความพยายามของรัฐที่ถูกคุกคามด้วยความแห้งแล้ง การอดอยากดังกล่าวในการแก้ไขปัญหา แต่สิ่งชัดเจนก็คือรัฐบาลในแอฟริกาเหล่านี้ ขาดแคลนงบประมาณในการบริหารจัดการ ดังนั้น ความพยายามทางการเมืองในการระดมความช่วยเหลือจากภายนอกจึงเป็นสิ่งจำเป็น ทั้งนี้ สหประชาชาติมิได้นิ่งเฉยต่อปัญหาดังกล่าว ในปี ค.ศ.1995 ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ ช่วงเดียวกับที่ได้มีการจัดประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Conference on Environment and Development – UNCED) ในปี ค.ศ.1995 ซึ่งมีจุดประสงค์ในการแก้ไขปัญหาการขยายตัวของทะเลทรายในภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา ในครั้งนี้สหประชาชาติได้ออก “Agenda 21” มีสาระสำคัญว่าตระหนักถึงความจำเป็นในการจัดตั้งระบบการเตือนภัย ปรับปรุงสภาพ

การทำงาน รายได้ และการศึกษาของประชากร รวมทั้งให้มีการระดมความร่วมมือทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น รวมทั้งระดับนานาชาติที่ประชุมต่างเห็นว่า มนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญในกระบวนการขยายตัวของทะเลทราย ดังนั้น ควรจะเน้นการพิจารณากรณีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นพิเศษ โดยเฉพาะการให้ความรู้ การสร้างจิตสำนึกในการรักษาสภาพแวดล้อมของประชาชนชาวแอฟริกันได้อย่างแข็งขัน

โดยที่ปัญหาสิ่งแวดล้อม การตัดไม้ทำลายป่า การขยายตัวของทะเลทราย ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยาในภูมิภาคนี้เป็นปัญหาค่อนข้างซับซ้อน และยังไม่มีแนวทางที่มหัศจรรย์ หรือการแก้ไขปัญหาลเฉพาะในการต่อสู้กับปัญหาสภาพแวดล้อมนี้ได้ แต่ด้วยความหวัง จินตนาการ และความคิดริเริ่ม ควรหาความร่วมมือทางการเมืองในระดับหัวหน้ารัฐบาล ให้มีการประสานประโยชน์ระหว่างกลุ่มชนเผ่าต่าง ๆ บริเวณซาเอล และบริเวณที่มีการทำลายป่าไม้ ขณะเดียวกับที่ต้องแสวงหากองทุนจากภายนอกในการทำให้ความคิดริเริ่มได้กลายเป็นความจริง หลายฝ่ายให้ข้อพิจารณาที่ว่า สิ่งที่ยังหาได้ค่อนข้างยากในแอฟริกาได้ทะเลทรายซาฮาราในปัจจุบันก็คือ การขาดแคลนนักการเมืองที่ซื่อสัตย์ มีความสามารถ และมีความรักบ้านเกิดเมืองนอนอย่างแท้จริง จนสามารถนำพาประเทศให้พ้นภัยเผชิญหน้าในรูปแบบต่าง ๆ ได้ โดยเฉพาะในกรณีการอนุรักษ์ รักษาสภาพแวดล้อม และการพัฒนาศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์ในการพัฒนาประเทศ

บทที่ 4

สภาพเศรษฐกิจ การเมือง สังคมของแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา

4.1 สภาพเศรษฐกิจของแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา

สภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไปของภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารานั้น ส่วนใหญ่แล้วมีขนาดเล็ก และค่อนข้างเปราะบาง ทั้งยังอยู่ริมชายขอบของระบบเศรษฐกิจโลก นั้นหมายความว่าภูมิภาคนี้ยังยากจน (ยกเว้นแอฟริกาใต้) พึ่งพารายได้ จากการส่งออกสินค้าเกษตรและแร่ธาตุไปยังประเทศอุตสาหกรรม ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (Gross Domestic Product - GDP) ของภูมิภาคนี้รวมกันอยู่ที่ประมาณ 300,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ซึ่งน้อยกว่า GDP ของเนเธอร์แลนด์ประเทศเดียว และหากไม่นับรวม GDP ของไนจีเรียและแอฟริกาใต้ด้วยแล้ว ภูมิภาคนี้มีระดับ GDP รวมกันแล้วยังน้อยกว่า GDP ของฮ่องกง และมีส่วนร่วมในการค้าโลกและ GDP ของโลกเพียงน้อยกว่าร้อยละ 2 สำหรับรายได้ต่อหัว ประชากรในหนึ่งปีแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ ซึ่งอยู่ในระดับจากคนละ 80 เหรียญสหรัฐต่อปีที่โมซัมบิก ไปจนถึงคนละ 6,850 เหรียญสหรัฐต่อปีที่ซีเชลส์* (ประเทศหมู่เกาะทางตะวันออกของแอฟริกา) นอกจากนี้องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ ได้ระบุว่าจำนวนอาหารที่ประชากรในภูมิภาคนี้ได้รับต่อวันได้ลดลงจากวันละ 2,140 แคลอรี ในปี ค.ศ.1971 เป็นวันละ 2,100 แคลอรี ในกลางทศวรรษที่ 1990 ดังนั้น จำนวนประชากรที่ไม่ได้รับอาหารอย่างเพียงพอจึงเพิ่มขึ้นจาก 94 ล้านคน เป็น 210 ล้านคนในช่วงเวลาเดียวกัน นอกจากนี้ประชากรประมาณร้อยละ 50 ยังขาดแคลนน้ำสะอาดเพื่อใช้และดื่ม และประชากรเพียง 1 ใน 3 เท่านั้นที่ได้รับการบริการสาธารณสุขอย่างทั่วถึง

และแม้ว่าภูมิภาคนี้จะมีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจประมาณร้อยละ 1.5 ในปี ค.ศ.1994 แต่อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจดังกล่าวยังต่ำกว่าอัตราการเพิ่มของประชากร ซึ่งมีอัตราสูงร้อยละ 2.9 ความแตกต่างเช่นนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มความขาด

---

* ซีเชลส์เป็นประเทศที่เล็กที่สุดในภูมิภาคนี้ มีประชากร 75,000 คน ส่วนอีก 10 ประเทศเล็กในภูมิภาคนี้ มีประชากรน้อยกว่า 1 ล้านคน

แคลน ขัดสน หรือความยากจนของภูมิภาค แม้ว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะเริ่มดีขึ้นก็ตาม* ซึ่งเห็นได้จากตัวอย่าง GDP growth rate ในตารางต่อไปนี้

1961-1979	1981-90	1990-95	1996	1997	1998	1998**	1997-2006**
3.4	1.9	1.5	4.2	3.5	2.4	3.2	4.1

จากสถิติอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจดังกล่าว จะเห็นได้ว่าในปี 1996 ภูมิภาคแห่งนี้ มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูงสุดในรอบ 2 ทศวรรษ เพียง 1 ปี จากนั้น อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้ลดลงมาเป็นร้อยละ 3.5 ในปี ค.ศ.1997 และร้อยละ 2.4 ในปี ค.ศ.1998 ตามลำดับ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจลดน้อยลงก็คือ ปัญหาการสู้รบ หรือสงครามกลางเมืองของประเทศภายในภูมิภาคเอง เช่น ปัญหาการสู้รบในสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก การสู้รบระหว่างเอธิ-โอเปียกับเอริเทรีย การสู้รบในเซียร์ราลีโอน และดินแดนอื่นในแอฟริกาตะวันตก ผลกระทบทางเศรษฐกิจจากวิกฤติเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชีย ทั้งนี้อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับประเทศนั้นแตกต่างกันไป เช่น ประเทศที่ส่งออกสินค้าเกษตรในทางตอนใต้ของแอฟริกาได้รับผลกระทบจากสภาพอากาศในปี ค.ศ.1997 – ต้นปี ค.ศ.1998 และหลังจากนั้นลักษณะอากาศได้ดีขึ้น ปัจจัยด้านสภาพอากาศได้ส่งผลกระทบต่อกิจกรรมด้านอื่น ๆ ด้วย เช่น ในกานา มีฝนตกน้อยลง ทำให้ส่งผลกระทบต่อการผลิตพลังงานไฟฟ้าจากพลังน้ำ และทำให้ประเทศได้รับผลกระทบด้านลบ ซึ่งส่งผลกระทบต่อทำนองเดียวกันต่อเบนินและโตโกด้วยเพราะเป็นผู้ขายพลังงานดังกล่าวแก่ประเทศทั้งสอง ทั้งนี้ ราคาสินค้าการเกษตรในตลาดโลกตามการคาดการณ์ของธนาคารโลกอาจดีขึ้น จึงมีการประเมินว่าในช่วงปี ค.ศ.1997-2006 อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในภูมิภาค อาจมีแนวโน้มดีขึ้น คืออยู่ที่ร้อยละ 4.1

อย่างไรก็ดี แอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา ยังมีระดับการพัฒนาประเทศที่น้อยกว่าทวีปอื่น ๆ ธนาคารโลกได้จัดลำดับว่าประเทศที่พัฒนาน้อยที่สุดในโลกนี้ (Least developed countries) มีทั้งสิ้น 47 ประเทศ และในจำนวนนี้ 32 ประเทศ*** อยู่ในภูมิภาค

* ข้อมูลจากธนาคารโลก ปี 1999

** ตัวเลขประมาณการ

*** ประเทศเหล่านี้มีรายได้ต่อหัวปีละประมาณน้อยกว่า 500 เหรียญสหรัฐ

แอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา ประเทศในแอฟริกาจึงอยู่ในระหว่างการดำเนินการจัดการ ปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจตามนโยบายขององค์การระหว่างประเทศ อาทิ ธนาคารโลก หรือกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ในขณะที่ประเทศในภูมิภาคอื่น ๆ ประสบความสำเร็จระดับหนึ่งในการจัดการให้ระบบเศรษฐกิจของตนค่อย ๆ เข้มแข็งขึ้น เช่น ในปี ค.ศ.1957 ซึ่งเป็นปีที่กานาได้รับเอกราชนั้น กานาเป็นประเทศที่มีความเจริญมากกว่าสาธารณรัฐเกาหลี และในปี ค.ศ.1965 เศรษฐกิจของอินโดนีเซียมีขนาดใกล้เคียงไนจีเรีย แต่ในปี ค.ศ.1997 เศรษฐกิจของอินโดนีเซียมีขนาดใหญ่กว่าไนจีเรียถึง 8 เท่าตัว

* ขณะที่สาธารณรัฐเกาหลีมีขนาดใหญ่กว่ากานา 8 เท่าตัว ขนาดเศรษฐกิจของแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราจึงมักมีขนาดเล็ก เมื่อเปรียบเทียบกับขนาดเศรษฐกิจของประเทศในภูมิภาคอื่น ๆ เช่น ในปี ค.ศ.1994 มูลค่า GNP ของอาเจนตินาร์ ซึ่งมีประชากร 34 ล้านคนเพียงประเทศเดียว ส่วนประเทศแอฟริกาใต้ ซึ่งมีขนาดเศรษฐกิจใหญ่ที่สุดในแอฟริกา มีมูลค่า GNP ค่อนข้างใกล้เคียงกับไทยในปี ค.ศ.1994¹ ประชากรในภูมิภาคนี้ยังมีคุณภาพชีวิตไม่สูงอายุเฉลี่ยตั้งแต่เกิดประมาณ 52 ปี อัตราการอ่านออกเขียนได้ประมาณร้อยละ 50 ทั้งนี้ ประชากรร้อยละ 43 มีรายได้ต่อหัวน้อยกว่า 500 เหรียญสหรัฐ ต่อปี มีอัตราการตายของเด็กอายุไม่ครบ 5 ปี ตายสูงถึง 92 คน ใน 1,000 คน และในจำนวนเด็กดังกล่าวที่เสียชีวิต 7 ล้านคน ในแต่ละปีนั้น ปรากฏว่าเป็นเด็กในภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราถึงจำนวน 5 ล้านคน ซึ่งเป็นสัดส่วนที่มากที่สุดในโลก

4.2 ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจดังกล่าวของแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา ถูกกำหนดโดยปัจจัยภายในและภายนอกภูมิภาค ปัจจัยภายนอกได้แก่ ความเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับอัตราการค้า (Term of trade) การลดลงของความช่วยเหลือจากต่างประเทศ การลงทุนต่างประเทศ สำหรับปัจจัยภายในประเทศได้แก่ ปัญหาสภาพแวดล้อม เช่น การเสื่อมโทรมของน้ำดิน สภาพอากาศเปลี่ยนแปลงคุณภาพประชากร โครงสร้างพื้นฐาน การ

---

* ขนาดเศรษฐกิจของแต่ละประเทศพิจารณาจากผลิตผลของสินค้าบริการภายในระยะเวลา 1 ปี ซึ่งอาจจะเป็น GDP หรือ GNP

¹ Pieter Exterhuysen (ed), **Africa A-Z** (Pretoria : Africa institute of South Africa, 1998), p.49.

ขยายตัวของเขตเมือง อัตราการเพิ่มประชากร การไม่มีประสิทธิภาพของรัฐบาล นโยบาย
 สาธารณที่ไม่ค่อยเหมาะสม นอกจากนี้รัฐบาลแอฟริกันคำไม่อาจควบคุมปัจจัยต่าง ๆ นี้
 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยภายนอกภูมิภาค และโดยที่เสาหลักของ
 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของแอฟริกาได้ทะเลทรายชาฮารากับกลุ่มประเทศ
 ตะวันตกคือ การค้า ความช่วยเหลือ และการลงทุน การที่ตะวันตกลดระดับการค้า ความ
 ช่วยเหลือ การลงทุนในภูมิภาคได้ยังผลให้ภูมิภาคนี้ยากจนลงในระยะ 20 ปีที่ผ่านมา เมื่อ
 พิจารณาจากปัจจัยต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. การค้าและความร่วมมือส่วนภูมิภาค

แอฟริกาได้ทะเลทรายชาฮารามีส่วนร่วมในการค้าระหว่างประเทศไม่มากนักคือ
 ประมาณร้อยละ 2 ของปริมาณการค้าโลกในปี ค.ศ.2000 ลดลงจากช่วงทศวรรษที่ 1980
 ซึ่งขณะนั้น แอฟริกามีปริมาณการค้าประมาณร้อยละ 5 ของปริมาณการค้าโลก ปัจจัย
 ภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจแอฟริมากที่สุดคือ “อัตราการค้า” (terms
 of trade) ทั้งในแง่ราคาสินค้าและปริมาณ รวมทั้งการเพิ่มขึ้นของปริมาณนำเข้าสินค้า
 และราคาสินค้า กล่าวคือปริมาณส่งออกสินค้ามากกว่าร้อยละ 50 ของภูมิภาคนี้ ได้ส่งไป
 ยังกลุ่มประเทศตะวันตกทั้งยุโรปและอเมริกา สินค้าส่งออกส่วนใหญ่คือ สินค้าเกษตร
 และแร่ธาตุ (สำหรับประเทศแอฟริกาที่ส่งออกน้ำมันก็ได้รับผลกระทบจากราคา
 น้ำมันโลกตกต่ำและความต้องการน้ำมันลดลงในบางช่วงเวลาด้วย) ทั้งนี้อาจพิจารณาได้
 จากดุลการค้าของแอฟริกาได้ทะเลทรายชาฮาราในตั้งแต่ปี ค.ศ.1970-1996 ดังต่อไปนี้

ดุลการค้าห้วงปี ค.ศ.1970-96 *

	1970	1980	1990	1996
สินค้าออก(สินค้าและบริการ)	13.6**	91.7	84.4	94.4
สินค้านำเข้า (สินค้าและบริการ)	15.6	91.7	92.2	116.3
ดุลการค้า	-2.0	-	-7.8	-21.9

** (1000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ)

* ข้อมูลจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ

ทั้งนี้ ระดับราคาสินค้าปฐุมหรือสินค้าเกษตร ซึ่งเป็นสินค้าส่งออกของแอฟริกา มีความแตกต่างกันไป เช่น ราคาโกโก้ ปาล์ม น้ำมัน ชา และยาสูบ มีราคาสูงขึ้นบ้าง ตั้งแต่ปี ค.ศ.1986 ส่วนราคาสินค้าเกษตรอื่น ๆ เช่น น้ำตาล กาแฟ ยังคงตัวหรือบางครั้งราคาตกต่ำลง ขณะที่ราคาฝ้ายในตลาดโลกลดลงเรื่อย ๆ ตั้งแต่ปี ค.ศ.1998 เนื่องจากการผลิตส่งออกตลาดโลกจากจีนมากขึ้น และความต้องการฝ้ายของผู้ผลิตอุตสาหกรรมสิ่งทอในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แอฟริกาตะวันตกได้รับผลกระทบจากราคาฝ้ายในตลาดโลก เพราะในช่วงปี ค.ศ.1993-1997 บูกินร์ฟาโซ สามารถส่งออกฝ้ายไปยังตลาดโลกได้เพิ่มขึ้น 3 เท่าตัว แต่กลับมีรายได้จากการส่งออกฝ้ายลดลง เป็นต้น ราคาทองแดง ทองคำ อลูมิเนียมและแร่อื่น ๆ ที่ผลิตได้ในภูมิภาคแถบนี้ ต่างมีราคาตกต่ำลงในช่วงปี ค.ศ.1998 “อัตรการการค้า” ของแอฟริกาจึงมีมูลค่าลดลงมากในช่วงปี ค.ศ.1970-1981 และเริ่มมีเสถียรภาพมากขึ้น ในตอนปลายทศวรรษที่ 1980 สำหรับอำนาจการซื้อของประเทศในภูมิภาคลดลงร้อยละ 22 ตั้งแต่ปี ค.ศ.1987 นอกจากนี้รายได้จากการส่งสินค้าภายในภูมิภาคนี้ยังลดลง โดยระหว่างปี ค.ศ.1970-1985 แอฟริกามีส่วนร่วมในตลาดสินค้าขั้นปฐมของโลกลดลงจากร้อยละ 7 เป็นร้อยละ 4 ของปริมาณการค้าสินค้าดังกล่าวในตลาดโลก หากแอฟริกาสามารถรักษาสัดส่วนแบ่งในการส่งออกสินค้าดังกล่าวในตลาดโลก ได้ร้อยละ 7 ก็หมายถึงภูมิภาคนี้จะได้รับรายได้เพิ่มเติมอีก 10,000 ล้านดอลลาร์จากยอดรายได้ของการส่งออกสินค้าทั้งหมด ทั้งนี้ รายได้จากการส่งออกกาแฟของยูกันดา ได้ลดลงร้อยละ 50 ในระหว่างช่วงปี ค.ศ.1985-1990 แม้ว่าจะสามารถผลิตและมีจำนวนปริมาณการส่งออกกาแฟเพิ่มมากขึ้น

นโยบายการนำเข้าของกลุ่มประเทศตะวันตก ส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อการส่งสินค้าออกของแอฟริกา เพราะแอฟริกาค้าขายส่วนใหญ่กับประเทศเหล่านี้ และแม้ว่ากลุ่มประเทศแอฟริกาจะได้รับสิทธิพิเศษจากสหภาพยุโรปในการส่งสินค้าเข้าภายใต้สนธิสัญญาโลเมแต่การส่งสินค้าไปยังสหภาพยุโรปก็ยังมีมูลค่าลดลง เช่นเดียวกับภูมิภาคอื่น ๆ เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของอุปทานในตลาดโลกของปริมาณสินค้าเกษตร จนทำให้ราคาสินค้าในตลาดโลกตกต่ำ นอกจากนี้ แม้ว่าประชากรในประเทศตะวันตกกลับให้ความสำคัญกับสินค้า เพื่อการอุตสาหกรรมด้านโทรคมนาคม เช่น ไฟเบอร์ ออปติก ลวดทองแดง เป็นต้น

นอกจากนี้ ระดับการค้าภายในภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารายังต่ำ ในปี ค.ศ.1990 มูลค่าการค้าขายภายในภูมิภาคมีมูลค่าเพียง 4,400 ล้านดอลลาร์สหรัฐ หรือประมาณร้อยละ 6 ของปริมาณสินค้าส่งออกแอฟริกา เนื่องจากประเทศภายในภูมิภาคนี้ผลิตสินค้าคล้าย ๆ กัน คือสินค้าเกษตร และส่งออกแร่ธาตุต่าง ๆ นอกจากนี้ โครงสร้างการส่งออกสินค้าเหล่านี้รวมทั้งระบบขนส่งสินค้ายังถูกจัดเตรียมไว้สำหรับการขายให้สหภาพยุโรป ญี่ปุ่น อเมริกาเหนือมากกว่าจะจัดเตรียมระบบเพื่อขนส่งสินค้าให้กับประเทศภายในภูมิภาคด้วยตนเอง

2. หนี้ต่างประเทศ ความช่วยเหลือและการลงทุน

ในปี ค.ศ.1990 หนี้ต่างประเทศของภูมิภาคนี้ มีจำนวนน้อยกว่า 3,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ หลังจากนั้นจำนวนหนี้ระหว่างประเทศได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะในช่วงปี ค.ศ.1970-ทศวรรษที่ 1980 จำนวนหนี้ได้เพิ่มขึ้นเร็วมากขึ้นจาก 84,049 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในทศวรรษ 1980 เป็นจำนวน 223,298 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในปี ค.ศ. 1995 และในปี ค.ศ.1999 จำนวนหนี้ระหว่างประเทศมีประมาณ 227,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในจำนวนประเทศที่เป็นหนี้เหล่านี้มักมีรายได้ต่ำ ซึ่งมีอยู่จำนวน 37 ประเทศในภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา และในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ได้มีความพยายามในการแก้ไขปัญหาหนี้สินของประเทศเหล่านี้ และแนวทางที่จะหาเงินมาลดหนี้สินดังกล่าวจนในปี ค.ศ.1995 ธนาคารโลกได้อนุมัติเงิน 500 ล้านดอลลาร์สหรัฐ เพื่อใช้ในโครงการความคิดริเริ่มในการลดหนี้ประเทศจากจนที่มีหนี้มาก (Heavily Indebted Poor Countries-HIPs) จนได้แนวทางที่จะให้ประเทศดังกล่าวสมัครเข้าโครงการ 3 ปี และอาจได้รับอนุญาตให้ยืดเวลาอีก 3 ปี เพื่อให้โครงการลดหนี้ได้ผลดี ตัวอย่างเช่น ในปี ค.ศ.1998 ยูกันดาเป็นประเทศแรกที่ได้รับการลดหนี้ตามความคิดริเริ่มดังกล่าว ซึ่งต่อมาโกตดิวัวร์ บุร์กินาฟาโซ และโมซัมบิก ก็จะเริ่มเข้าโครงการลดหนี้ดังกล่าวนี้ ซึ่งคาดว่าโมซัมบิกจะได้รับประโยชน์มากในการดำเนินการ เพราะจะช่วยลดหนี้จาก 5,600 ล้านดอลลาร์สหรัฐ เหลือ 1,100 ล้านดอลลาร์สหรัฐ เป็นต้น

กลุ่ม “Paris Club” ซึ่งเป็นผู้ให้กู้รายใหญ่รายหนึ่งในกลุ่มประเทศตะวันตกได้ให้การสนับสนุน ในการลดหนี้กลุ่มประเทศยากจนที่สุดลงร้อยละ 80 สำหรับประเทศที่อยู่ในเกณฑ์นี้ในปี ค.ศ.1996 มี 42 ประเทศ ในจำนวนนี้มี 33 ประเทศที่อยู่ในภูมิภาค

แอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา ดังนั้น การที่ประเทศยากจนที่สุดจะได้รับการลดหนี้หรือลดหนี้ร้อยละ 80 จากกลุ่ม Paris club นั้น จะต้องดำเนินการปฏิรูปและจัดการบริหารเศรษฐกิจของประเทศของตนตามความเห็นชอบของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ และธนาคารโลกกับทั้งสามารถปฏิรูปเศรษฐกิจในระยะ 3 ปี ให้ได้ผลตามเป้าหมายหรือเกณฑ์ที่วางไว้ และต่อเวลาอีก 3 ปี ให้ได้ผลตามเป้าหมาย (หรือเกณฑ์ที่วางไว้ และต่อเวลาอีก 3 ปี) ในการดำเนินการปรับสภาพเศรษฐกิจให้เป็นที่น่าพอใจก่อนที่จะได้รับการยกเว้นหนี้จากกลุ่มประเทศผู้ให้กู้ทั้งหลาย ซึ่งอาจได้แก่ องค์การระหว่างประเทศ รัฐบาลต่าง ๆ และธนาคารพาณิชย์ทั้งหลายที่เป็นผู้ให้กู้ ทั้งนี้กลุ่มประเทศ G-7 ซึ่งเป็นกลุ่มประเทศชั้นนำของโลกได้ให้ข้อคิดเห็นว่าระยะเวลา 6 ปี สำหรับความพยายามในการปฏิรูปเศรษฐกิจของกลุ่มประเทศยากจนดังกล่าวนั้นค่อนข้างยาวเกินไป ทั้งนี้ผู้กู้ทางการเงินในต่างประเทศได้ลดหนี้มูลค่า 10,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ให้แก่ประเทศผู้ยากจนที่สุดในภูมิภาคนี้แล้วในช่วงปี ค.ศ.1989-1991 ธนาคารโลกได้ประเมินว่าหากแผนการลดหนี้ดังกล่าว ถูกนำไปปฏิบัติจะยังผลให้มีการลดหนี้ให้ประเทศยากจนลงประมาณ 6,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ หรือร้อยละ 8 ของยอดหนี้ทั้งหมด และหากปราศจากการลดหนี้หรือยกเว้นหนี้ดังกล่าว บางประเทศที่ยากจน ปัจจุบันนี้จะต้องจ่ายชำระหนี้สินในจำนวนเงินที่มีปริมาณมากกว่ารายได้ที่ได้รับจากการส่งออก แม้ว่าจะมีแนวโน้มว่าประเทศเหล่านี้ อาจมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับดี เช่น ประเทศที่มีหนี้สินสูง 7 ประเทศในโลกคือ บรูไนดี กินี บิสเซา โมซัมบิก เซาโตเมและแปรังซิป ซูดาน สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก และแซมเบีย มีความเสี่ยงอย่างมากที่จะต้องเพิ่มวงเงิน เพื่อการชำระหนี้สินให้กับองค์การระหว่างประเทศ และธนาคารโลก แต่ก็มี ความพยายามของทั้งผู้ให้กู้และผู้กู้ในแอฟริกาที่จะแก้ไขปัญหาหนี้สินให้เบาบางลง

สำหรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศนั้น ในปี ค.ศ.1996 แอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราก็ได้รับความช่วยเหลือด้านการพัฒนาประเทศ (Official development assistance-ODA) ลดลงเหลือ 12.8 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ จากเดิมได้รับ 14.2 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ในปี ค.ศ.1992 ซึ่งอาจอธิบายได้ว่า ODA ได้มีภาระมากขึ้นในการให้ความช่วยเหลือยุโรป ตะวันออก และเอเชียกลาง ทั้งนี้กลุ่มประเทศที่เป็นประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือแก่แอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารามากที่สุดคือ สหภาพยุโรป ญี่ปุ่น และสหรัฐอเมริกา

โดยเฉพาะความช่วยเหลือจากญี่ปุ่นได้เพิ่มขึ้นจนเห็นได้ชัดจากจำนวน 223 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในปี ค.ศ.1980 เป็น 1,067 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในปี ค.ศ.1996

ส่วนการลงทุนต่างประเทศทางตรง (Foreign Direct Investment-FDI) จะเอื้ออำนวยให้ภูมิภาคนี้ได้รับผลประโยชน์หลายประการ อาทิ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีเพิ่มทักษะด้านการตลาด จนนำไปสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในที่สุด อย่างไรก็ตาม แอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารายังเป็นแหล่งดึงดูดนักลงทุนต่างชาติไม่มากนัก เพราะในปี ค.ศ.1990 มีการลงทุนต่างชาติเพียง 900 ล้านดอลลาร์สหรัฐ หรือประมาณร้อยละ 3 ของการลงทุนจากต่างประเทศที่ไปลงทุนในประเทศกำลังพัฒนา ทั้งนี้ การลงทุนโดยตรงในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา (ยกเว้นประเทศแอฟริกาใต้) ในปี 1997 ก็ลดลง 100 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (จากปริมาณจำนวนเงินลงทุน 4,800 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในปี ค.ศ.1996) เป็นจำนวน 4,700 ล้านดอลลาร์สหรัฐ แม้ว่าจะมีจำนวนการลงทุนมากขึ้นจากปี ค.ศ.1990 ก็ตาม และในปี ค.ศ.1997 นี้ ประเทศแอฟริกาใต้เป็นประเทศที่ดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศมากที่สุด คือ จำนวน 1,710 ล้านดอลลาร์สหรัฐ รองลงไปคือ ไนจีเรีย (1,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ) และอังกโกลา (35 ล้านดอลลาร์สหรัฐ) ซึ่งการลงทุนส่วนใหญ่ก็คือการลงทุนในอุตสาหกรรมเหมืองแร่ ซึ่งนักลงทุนถูกดึงดูดใจด้วยความร่ำรวยทางทรัพยากรแร่ธาตุ สินค้าเกษตร ค่าแรงงานราคาต่ำของภูมิภาค แต่นักลงทุนส่วนใหญ่ยังคงหวาดเกรงปัญหาการเมืองไร้เสถียรภาพภายในภูมิภาคนี้ และปัญหาการไม่ปฏิบัติตามการทำสัญญาทางการค้าอย่างมีประสิทธิภาพ ข้อด้อยเหล่านี้รวมทั้งปัญหาคุณภาพประชากรในภูมิภาค อีกทั้งปัญหาโครงสร้างพื้นฐาน คมนาคมขนส่งจึงทำให้นักลงทุนบางส่วนขาดความมั่นใจที่จะมาลงทุนเพิ่มขึ้น

3. ปัจจัยภายในภูมิภาคที่ส่งผลกระทบต่อการหดตัวทางเศรษฐกิจ

ปัญหาภายในภูมิภาคที่ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมีหลายประการ เช่น วิกฤตเกี่ยวกับการดำเนินการของรัฐ วิกฤตความสามารถของผู้นำประเทศและประชากร การบริหารจัดการบริหารประเทศของรัฐบาล โดยเฉพาะความแตกแยกทางการเมืองของฝ่ายต่าง ๆ ภายในประเทศที่เห็นได้ชัดก็คือ ปัญหาเสถียรภาพทางการเมืองและสังคม ได้ส่งผลกระทบต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมาก เพราะนับตั้งแต่ประเทศแอฟริกันดำ

ได้รับเอกราชมาแล้วประมาณ 40 ปี กว่าร้อยละ 50 ของประเทศเหล่านี้ต้องเผชิญหน้ากับปัญหาสงครามกลางเมือง การกบฏปฏิวัติ การอพยพลี้ภัยการเมือง โรคระบาด และความอดอยาก องค์การข้าหลวงใหญ่แห่งสหประชาชาติได้ประเมินว่าประชากร 8.1 ล้านคน ในภูมิภาคแห่งนี้ต้องกระจัดกระจายพลัดถิ่น โดยความขัดแย้งทางการเมืองใน ค.ศ.1997 ปัจจุบันนี้ สหประชาชาติยังต้องวางกำลังรักษาสันติภาพไว้ในหลายประเทศ เช่น ในเซียร์ราเลโอน ไลบีเรีย สาธารณรัฐแอฟริกากลาง รวันดา บุรุนดี อังโกลา และโซมาเลีย (ฐานกำลังอยู่ในไนโรบี เคนยา) นอกจากนี้ ในปี ค.ศ.1999 ก็ยังมีสงครามระหว่างเอธิโอเปีย และเอริเทรีย ปัญหาความไม่สงบในโซมาเลีย และสงครามกลางเมืองในสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก และในตอนใต้ของซูดาน ปัญหาดังกล่าวที่ว่ามานี้เป็นปัจจัยเสี่ยงที่ทำให้ประเทศเพื่อนบ้านเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยในปัญหาและยังทำให้การแก้ไขยากขึ้น อีกทั้งยังเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองของภูมิภาค สหประชาชาติประเมินว่ามีการวางกับระเบิดมากกว่า 50 ล้านลูกในพื้นที่ขัดแย้งครอบคลุมอาณาเขต 11 ประเทศ ส่วนใหญ่อยู่ในอังโกลา (15 ล้านลูก) โมซัมบิก 3 ล้านลูก ซึ่งคาดว่าจะมีการเสียชีวิตจากกับระเบิดดังกล่าวแล้วกว่า 10,000 ชีวิตผลิตผลด้านอาหารในอังโกลาลดลงมากกว่าร้อยละ 25 เมื่อ 2-3 ปี ที่ผ่านมา เพราะได้รับผลกระทบจากการวางกับระเบิด ข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งในประเทศแอฟริกาใต้ก็คือ หลังได้รับเอกราช ประเทศส่วนใหญ่จะเพิ่มการบริการประชาชนภาครัฐอย่างกว้างขวาง และมากกว่าการวางนโยบายกระตุ้นหรือพัฒนาเศรษฐกิจ การขยายขนาดระบบราชการดังกล่าว ทำให้ต้องมีการจ้างงานโดยรัฐ และนำไปสู่การลดกิจกรรมของภาคธุรกิจเอกชน ประชากรที่เป็น เจ้าหน้าที่ของรัฐจึงได้รับเงินเดือนลดน้อยลงโดยต่อเนื่อง ส่วนทางด้านการบริหารของเจ้าหน้าที่รัฐ ก็ยังมีปัญหาคอร์รัปชัน ดังนั้น ปัญหาที่ต้องรีบแก้ไขจัดการอย่างจริงจังจึงรวมถึงการสร้างการบริหาร ปกครองที่ดี หรือธรรมรัฐ* (Good Governance) ด้วย

นอกจากนี้ ปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากร และปัญหาสภาพแวดล้อมถูกทำลายยังเป็นปัจจัยสำคัญภายในอีกประการหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งผู้นำ

---

* การบริหารปกครองที่ดี หรือธรรมรัฐเป็นแนวทางที่ World Bank วางหลักการให้ประเทศลูกหนี้หรือประเทศกำลังพัฒนาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในการปกครองประเทศ ซึ่งมีสาระสำคัญว่าจะต้องปกครองโดยหลักการมีส่วนร่วมของพลเมือง ความโปร่งใส และประสิทธิภาพในการทำงานหรือความรับผิดชอบของฝ่ายปกครอง

รัฐแอฟริกาจำนวนมากไม่คอยตระหนักถึงความสำคัญเรื่องนี้ บางประเทศในภูมิภาคนี้มีอัตราการเกิดของประชากรสูงมากที่สุดในโลก เช่น กาบอง เคนยา โกตดิวัวร์ และมีการคาดการณ์ว่า ประชากรในภูมิภาคนี้อาจมีจำนวนถึง 750 ล้านคน ในปี ค.ศ.2050 แม้ว่าจะคุกคามโดยโรคเอดส์ ในปี ค.ศ.1998 3 ใน 4 ของประเทศในทวีปแอฟริกาได้มีโครงการวางแผนครอบครัว (family planning programmes) ยังผลให้ภาวะการเจริญพันธุ์ของสตรี

ได้ลดระดับลงบ้าง ในบางประเทศที่มีการให้บริการด้านการวางแผนครอบครัว ทั้งนี้การจะชะลออัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรในภูมิภาคนี้ เป็นการดำเนินการที่ค่อนข้างยากเนื่องจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม นั่นคือ ชาวแอฟริกันจำนวนมากอาศัยอยู่ในชนบท ดำรงชีพด้วยการเกษตร และการเลี้ยงสัตว์ จึงจำเป็นต้องการคนช่วยเหลือ หรือจำนวนบุตรมาก ๆ เพื่อช่วยทำงานในไร่ ยิ่งอัตราการตายของเด็กก่อนที่จะอายุครบ 5 ปี อยู่ในระดับสูง เพราะปัญหาด้านสาธารณสุข จึงทำให้แต่ละครอบครัวต้องการมีจำนวนบุตรมาก และโดยที่ประเทศแอฟริกันจำนวนมากไม่มีการวางแผนด้านสวัสดิการให้กับ ผู้สูงอายุ เด็ก หรือลูกจึงเปรียบเสมือนหลักประกันของครอบครัว ซึ่งจะทำหน้าที่ดูแลพ่อแม่ ในยามเจ็บป่วย หรือยามชรา ส่วนการใช้วิธีการคุมกำเนิดสมัยใหม่นั้น ธนาคารโลกได้ระบุว่า มีคู่สามีภรรยา ในแอฟริกาได้ทะเลทรายซาฮาราใช้วิธีการดังกล่าวเพียงร้อยละ 6 (ในขณะที่มีการใช้การคุมกำเนิดสมัยใหม่ที่อินเดียโดยคู่สมสร้อยละ 30 และร้อยละ 70 ในจีน*)เปรียบเทียบกับร้อยละ 8 ในปี ค.ศ.1960 ปัญหาที่ตามมาในเขตเมืองก็คือ คนไม่มีงานทำ เพราะคนหลังไหลเข้ามาในเขตเมืองมาก นอกจากนี้การเพิ่มขึ้นของประชากรยังส่งผลกระทบต่อผลผลิตด้านการเกษตร เพราะมีการใช้ที่ดินโดยไม่รักษา มีการตัดไม้ทำลายป่ามากขึ้น และส่งผลกระทบต่อผลผลิตทางการเกษตรในที่สุด และหากจะพิจารณาถึงธุรกิจขนาดเล็ก หรือ Informal sector แล้ว ขณะนี้มีชาวแอฟริกันจำนวนมากหันมาใช้ในการทำธุรกิจขนาดเล็ก เพื่อการยังชีพ เช่น การค้าขายสินค้าเกษตรขนาดเล็ก หรือสินค้าพื้นเมือง สินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน หาบเร่ หัตถกรรม ไม่แกะสลักขนาดเล็ก โดยมีจำนวนแรงงานที่ดำเนินการดังกล่าวประมาณร้อยละ 60 ของภูมิภาคนี้ (หรือประชากรจำนวน 40 ล้านคน) ซึ่งถือเป็นร้อยละ 20 ของจำนวน GDP ของ

---

* จีนเป็นประเทศที่มีประชากรมากที่สุดในโลกกว่า 12,000 ล้านคน รัฐบาลจีนจึงใช้นโยบายการมีลูกคนเดียว (L'enfant unique) เพื่อชะลอการเพิ่มประชากร

ภูมิภาค ทั้งนี้เนื่องจากการแรงงานระหว่างประเทศได้ระบุว่าการประกอบกิจการของธุรกิจขนาดเล็กดังกล่าวมีอัตราการเจริญเติบโตประมาณร้อยละ 6 ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1980 จนกล่าวได้ว่าธุรกิจขนาดเล็กนี้เป็นการประกอบธุรกิจแอบแฝง (hidden economy) ที่ได้ซึมซับแรงงานใหม่ ๆ ประมาณร้อยละ 75 ให้เข้ามาอยู่ในตลาดแรงงานด้านนี้

ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจอีกประการหนึ่งก็คือการจัดการด้านสาธารณสุขและการศึกษา ซึ่งแม้ว่าจะได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น ในช่วงกลางทศวรรษที่ 1960 แล้ว แต่มาตรฐานการสาธารณสุขและการศึกษาในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา ก็ยังอยู่ในระดับที่ต่ำที่สุดในโลก ส่วนหนึ่งก็เพราะรัฐบาลในรัฐแอฟริกาใต้เหล่านี้จัดงบประมาณเพียงน้อยกว่าร้อยละ 1 ของ GDP เท่านั้น ในการใช้จ่ายเพื่อการสาธารณสุขและสุขภาพอนามัย ประชาชน นอกจากนี้นับประมาณจำนวนดังกล่าวยังถูกแบ่งและกระจายไปยังเขตจังหวัดต่าง ๆ ภายในภูมิภาคอย่างไม่เท่าเทียมกันด้วย ซึ่งส่วนใหญ่ประชากรในเขตเมืองจะได้รับความสะดวกด้านสาธารณสุขมากกว่า นอกจากนี้บางประเทศยังจัดงบประมาณโดยให้ความสำคัญกับการใช้จ่ายด้านการทหารมากกว่า เช่น อังกฤษ เติร์กเมนิสถาน โมซัมบิก ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้นำไปสู่การเพิ่มขึ้นของปัญหาภูมิคุ้มกันของประชากร และมีประชากรเพียง 1 ใน 5 เท่านั้นที่สามารถเข้าถึงน้ำสะอาดหรือสามารถมีน้ำดื่ม ใช้ ที่เหมาะสม ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า โรคภัยไข้เจ็บ ประมาณร้อยละ 80 ในรัฐแอฟริกันด้านนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากการไม่มีน้ำดื่มสะอาดดื่มและใช้ และยังเป็นภูมิภาคที่มีอัตราการตายของเด็กสูงที่สุดในโลก ขณะที่อัตราการเกิดสูงที่สุดในโลกด้วยเช่นกันคือผู้หญิงมีบุตรโดยเฉลี่ย 6-3 คน

และเมื่อพิจารณาถึงสภาพโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นพบว่าสภาพถนน สถานีรถไฟ ท่าเรือ และการคมนาคม รวมทั้งการไปรษณีย์ยังมีสภาพไม่ดีนัก โดยเฉพาะในเขตชนบท แอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารายังมีความจำเป็นที่จะใช้เงินหลายล้านเหรียญสหรัฐ ในการลงทุนด้านการขนส่ง คมนาคม หากต้องการได้ประโยชน์จากการปรับปรุงการเกษตร และความก้าวหน้าด้านอุตสาหกรรมมากขึ้น เพราะแม้ว่าได้มีการขยายตัวทางอุตสาหกรรมมากขึ้นก็จากร้อยละ 25 ในปี ค.ศ.1965 เป็นร้อยละ 30 ในปีค.ศ.1987 ของ GDP ในภูมิภาค แต่ยังเป็นสัดส่วนในจำนวนที่ต่ำหากเปรียบเทียบกับประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการขาดแรงงานที่มีฝีมือ

หรือชำนาญการ ตลาดมีขนาดเล็ก รวมทั้งไม่มีเทคนิควิธีที่เหมาะสมในการดำเนินการ ดังนั้น โครงสร้างเศรษฐกิจของแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา จึงยังไม่เปลี่ยนแปลงมากนักตั้งแต่ได้รับเอกราชใหม่ ๆ กล่าวคือในปี ค.ศ.1965 สัดส่วนผลิตภัณฑ์มวลรวมของที่นี่มีอัตราร้อยละ 39 ของ GDP ขณะที่ในอุตสาหกรรมมีสัดส่วนร้อยละ 19 ส่วน ในปี ค.ศ.1995 ผลิตภัณฑ์มวลรวมอุตสาหกรรมลดลงเหลือเพียงน้อยกว่าร้อยละ 30 ส่วนในอุตสาหกรรมเพิ่มเป็นร้อยละ 34 ตามลำดับดังนั้น เป้าหมายที่ว่ารัฐบาลแอฟริกันด้าจะเปลี่ยนแปลงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วจึงยังไม่บรรลุผลได้โดยง่าย อย่างไรก็ตามก็มีบางประเทศที่มีการผลิตน้ำมันปิโตรเลียมเพิ่มขึ้นค่อนข้างเร็ว เช่น อังโกลา แคเมอรูน คองโก กาบอง และไนจีเรีย

เหตุผลที่ทำให้เศรษฐกิจของภูมิภาคลดความเจริญเติบโตลงอีกประการหนึ่งก็คือ การเพิกเฉยของรัฐบาลต่อกิจการด้านการเกษตร ทั้ง ๆ ที่ผลผลิตด้านการเกษตรมีสัดส่วนประมาณ 1 ใน 3 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของภูมิภาค และมีแรงงานในภาคการเกษตรถึง 2 ใน 3 นอกจากนี้ผลผลิตด้านการเกษตรยังมีสัดส่วนร้อยละ 40 ของสินค้าส่งออกทั้งหมด ซึ่งสินค้าเกษตรหลักของแอฟริกาคือกาแฟ ชา น้ำตาล ราคาสินค้าเหล่านี้ในตลาดโลกจะขึ้น ๆ ลง ๆ ไม่แน่นอน สำหรับแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา สินค้าส่งออกหลักดังกล่าวจะมีปริมาณร้อยละ 82 ของสินค้าส่งออกทางการเกษตรทั้งหมด ซึ่งความสำคัญของสินค้าเกษตรของแอฟริกาจึงมีความหมายมาก กล่าวได้ว่าถ้าสินค้าเกษตรมีปัญหาแอฟริกาก็มีปัญหา และการเกษตรของแอฟริกาได้เผชิญปัญหามากกว่า 25 ปีแล้ว การขาดอาหารของแอฟริกาเพิ่มมากขึ้นจากร้อยละ 38 เป็นร้อยละ 48 ประเทศ 41 ประเทศ ใต้ทะเลทรายซาฮาราต้องประสบปัญหาอาหารไม่พอเพียง สัดส่วนการขาดอาหารแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศจากน้อยกว่าร้อยละ 13 ในสวาซีแลนด์ จนสูงสุดสูงถึงร้อยละ 72 ในโซมาเลีย¹ นอกจากนี้กองทุนเพื่อการพัฒนาการเกษตรในแอฟริกายังลดลงจาก 6,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ในปี ค.ศ.1986 เหลือเพียง 2,600 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ในปี ค.ศ.1996 ดังนั้น ในช่วงปี ค.ศ.1980-1990 ภูมิภาคนี้จึงนำเข้าสินค้าประเภทพืชเพิ่มขึ้นจาก 8.5 ดันเป็น 18.2 ดัน และโดยที่รัฐบาลแอฟริกันด้าส่วนใหญ่จะดำเนิน

¹ Donald L. Sparks "Economic trends in Africa south of the Sahara, 1999" in **Africa South of the Sahara 2000** (London : Europa Publications Limited, 1999), pp.11-18.

นโยบายกำหนดราคาค่าจ้างในเขตเมืองและเงื่อนไขในการดำรงชีวิตในเมืองไว้ค่อนข้างสูง ขณะที่กำหนดราคาสินค้าเกษตรไว้ต่ำ โดยการรักษาค่าเงินตราไว้สูงหรือจากระบบการแลกเปลี่ยนที่ไม่ใกล้เคียงความเป็นจริง ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้เป็นสิ่งชัดเจนและเข้าใจได้โดยไม่ยากนักในแอฟริกา นั่นก็หมายถึง อำนาจทางการเมืองในแอฟริกา รวมศูนย์อยู่ในเขตเมือง มิใช่ในชนบท หมู่บ้านหรือที่อื่น ๆ และค่อนข้างจะเป็นยุทธศาสตร์ของรัฐบาลมากกว่าที่จะพิจารณาว่าเป็นนโยบายการเพิกเฉยชนบท ทั้งนี้บ่อยครั้งที่ยุทธศาสตร์การพัฒนาถูกกำหนดจากประชาคมระหว่างประเทศ รวมทั้งบางครั้งราคาสินค้าเกษตรส่วนใหญ่ถูกกำหนดราคาโดย “ราคาตายตัว” จากรัฐบาล จนทำให้ผู้ผลิตไม่สามารถจะได้กำไรจากการลงทุน เพราะบางครั้งการลงทุนด้านการเกษตรมีค่าสูงกว่าราคาผลผลิตสินค้าเกษตรที่จะได้รับ ซึ่งก็เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การผลิตสินค้าเกษตรเพื่อการค้าในภูมิภาคนี้ลดลงและหันไปหาการเกษตรเพื่อยังชีพ

รัฐแอฟริกันจำนวนมากยังคงเคยชินกับการใช้นโยบายให้รัฐเป็นเจ้าของกิจการธุรกิจต่าง ๆ เองหรือที่เรียกว่าองค์กรที่รัฐเป็นเจ้าของหรือ Parastatal Organizations องค์กรดังกล่าวนี้ ได้มีอิทธิพลและเกี่ยวข้องกับนโยบายเศรษฐกิจต่าง ๆ ของรัฐบาล ทั้งนี้เนื่องจากหลังได้เอกราชใหม่ ๆ นั้น รัฐบาลแอฟริกามีทางเลือกในการบริหารและพัฒนาเศรษฐกิจ หรือสนับสนุนอุตสาหกรรม 3 ประการคือ

- (1) รัฐบาลจะต้องบริหารกิจการด้านธุรกิจการค้าเอง
- (2) แสวงหาเงินทุนจากต่างชาติ โดยการเสนอแรงจูงใจทางธุรกิจให้ เช่น การยกเว้นภาษีหรือที่เรียกว่า “Tax Holidays”
- (3) เน้นความสำคัญให้มีการลงทุนในกิจการสาธารณะ

รัฐบาลส่วนใหญ่ใช้แนวทางทั้ง 3 ประการผสมผสานกัน แต่เหนือสิ่งอื่นใดก็คือ การดำเนินการโดยองค์กรที่รัฐเป็นเจ้าของกิจการ กิจการแรกที่รัฐบาลเริ่มลงทุนคือ กิจการด้านโครงสร้างพื้นฐาน การสาธารณูปโภค เช่น การสร้างถนน ทางรถไฟ เขื่อน โรงเรียน โรงพยาบาล หลังจากนั้นรัฐก็เข้าครอบครองกิจการ ซึ่งแต่เดิมเอกชนเคยดำเนินการ หรืออดีตเจ้าอาณานิคมเคยเป็นเจ้าของในทศวรรษที่ 1990 กิจการที่รัฐเป็นเจ้าของในมามีปริมาณร้อยละ 70 ของ GDP และในแทนซาเนียมีมูลค่าร้อยละ 58 ของ GDP สำหรับภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา ในปีค.ศ.1993 กิจการที่รัฐเป็นเจ้าของมี

มูลค่าร้อยละ 13 ของ GDP ซึ่งลดลงจากร้อยละ 15 ในทศวรรษที่ 1970 อย่างไรก็ตาม อัตราส่วนดังกล่าวยังสูงเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคที่กำลังพัฒนาอื่น ๆ ของโลก

4. ปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจแอฟริกา

รัฐบาลแอฟริกันดำได้ถูกกดดันจากหลายฝ่ายให้ใช้นโยบายเศรษฐกิจเสรี ในช่วงทศวรรษที่ 1970-1980 กองทุนการเงินระหว่างประเทศ International Monetary Fund-IMF) ได้กดดันรัฐบาลดังกล่าวโดยมีเงื่อนไขว่าจะให้ความสนับสนุนทางเศรษฐกิจ เมื่อรัฐบาลเหล่านี้เปลี่ยนแปลงนโยบายภายใต้โครงการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ

(Structural Adjustments Programmes-SAPs) ซึ่งประกอบด้วย (1) การลดค่าเงิน (2) การลดค่าใช้จ่ายภาครัฐ (3) การเปิดเสรีทางการค้า ซึ่งรัฐบาลแอฟริกันดำจะต้องยอมรับแนวทางดังกล่าวนี้ก่อนที่จะได้รับเงินกู้จาก IMF ดังนั้นในปี ค.ศ.1998 รัฐบาลแอฟริกันดำจำนวน 35 รัฐจึงต้องเข้าร่วมโครงการ IMF เพื่อให้ได้รับเงินกู้มาปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของตน นอกจาก IMF แล้ว รัฐบาลในภูมิภาคได้ทะเลทรายซาฮารายังได้รับการกดดันจาก World Bank ให้มีการปรับนโยบายหลัก ๆ 4 ประการคือ (1) ให้มีการปรับอัตราการแลกเปลี่ยนเงินตราให้ลดลง (2) ให้มีการปรับราคาสินค้าเกษตร (3) ให้มีการเพิ่มเสรีทางการอุตสาหกรรม และ (4) ให้รัฐบาลลดบทบาทการควบคุมเศรษฐกิจโดยตรง ส่วนการกดดันรัฐบาลด้านอื่น ๆ ก็มาจากประชาชนภายในรัฐบาลเองที่ไม่พอใจกับการบริหารปกครองประเทศของรัฐบาลของตนที่มีส่วนทำให้ระดับคุณภาพและมาตรฐานการดำรงชีวิตลดลง และขาดหลักเกณฑ์ที่เหมาะสมด้านการบริหารกิจการเศรษฐกิจ

ปัจจุบันนี้รัฐบาลแอฟริกันดำส่วนใหญ่ได้ลดบทบาทในการดำเนินการทางธุรกิจ ในปี ค.ศ.1987 จำนวนองค์กรธุรกิจที่รัฐเป็นเจ้าของประมาณ 100 แห่งกำลังจะโอนกิจการไปให้ภาคเอกชนดำเนินการและ ตั้งแต่ปี ค.ศ.1988 รัฐบาลต่าง ๆ ในภูมิภาคได้ขายกิจการดังกล่าวมูลค่ากว่า 3,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ให้กับภาคธุรกิจเอกชน กระนั้นก็ตามในปลายทศวรรษที่ 1990 มีเพียงรัฐวิสาหกิจประมาณ 1 ใน 5 ของประเทศในภูมิภาคนี้เท่านั้นที่ถูกโอนกิจการไปให้ภาคเอกชน โดยเฉพาะในกิจการที่เกี่ยวข้องกับการไฟฟ้า การโทรคมนาคม การขนส่ง และการทำเหมืองแร่ ซึ่งเป็นกิจการหลักที่สำคัญของภูมิภาค

โดยส่วนใหญ่แล้วการโอนกิจการไปให้เอกชนดำเนินการประมาณ 2 ใน 3 นั้น เกิดขึ้นที่ 5 ประเทศในภูมิภาคคือ กานา กินี โมซัมบิก ไนจีเรีย และเซเนกัล

เป็นการยากที่จะตัดสินว่าปัจจัยภายในหรือปัจจัยภายนอกมีส่วนสำคัญกว่ากันในสภาพเศรษฐกิจของแอฟริกา ได้เคยมีนักวิเคราะห์ให้ความเห็นว่าปัจจัยภายนอกมีน้ำหนักมากกว่าที่ทำให้เศรษฐกิจแอฟริกาอยู่ในสภาพล้าหลัง ทั้งนี้จากการศึกษาของธนาคารโลกเกี่ยวกับการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจใน 29 ประเทศแอฟริกา เมื่อปี ค.ศ.1994 พบว่ายังไม่มีประเทศใดที่ได้รับนโยบายเศรษฐกิจมหภาคไปดำเนินการได้สมบูรณ์ตามยุทธศาสตร์ที่วางไว้หลังจากประเทศดังกล่าวเข้าร่วมโครงการในห้วงทศวรรษที่ 1980 ซึ่งเหตุผลก็

คือประเทศในแอฟริกาได้ทะเลทรายซาฮาราส่วนใหญ่ยังคงมีปัญหาเผชิญหน้าด้านการเมือง การขาดความชำนาญของทรัพยากรมนุษย์ การไม่จริงจังของผู้นำในการปกครองประเทศ วัฒนธรรมต่างกันจนยังทำให้เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ

4.3 เหตุผลที่การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจล้มเหลว

สำหรับเหตุผลสำคัญที่ทำให้โครงการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ (SAPs) ของ IMF และ World Bank ล้มเหลวในแอฟริกาก็เพราะปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

(1) มีหลายกรณีในแอฟริกาที่ SAPs มีจุดประสงค์ที่จะปรับโครงสร้างบริษัทที่ล้มละลายหรือมีปัญหาเรื่องการเงิน โดยการให้เงินทุนใหม่มาบริหารโดยใช้ผู้บริหารชุดเดิม (ซึ่งมักไม่ใช่ผู้บริหารที่มีความสามารถและเชี่ยวชาญ) ซึ่งมีส่วนสำคัญในการทำให้เกิดการล้มเหลวในการบริหารองค์กรในครั้งแรก ซึ่งการดำเนินการเช่นนี้ ไม่ได้รับการยอมรับในประเทศตะวันตก และยังเป็นคำถามอยู่จนทุกวันนี้ว่าเหตุใด World Bank ได้ใช้มาตรการหรือกำหนดแนวทางดังกล่าวในแอฟริกา¹

(2) SAPs กำหนดแนวทางการพัฒนาหรือการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจใหม่โดยปราศจากการตระหนักหรือคำนึงถึงภาวะแวดล้อมต่าง ๆ ของแอฟริกา ซึ่งได้แก่สงครามกลางเมือง สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม ปัญหาโครงสร้างพื้นฐาน รวมทั้งความ

¹ George B.N. Ayittey, **Africa in Chaos** (London : Macmillan Press LTD., 1999), pp.246-247.

รุนแรงทางสังคม และการเมืองในแอฟริกา เช่น ปัญหาสงครามกลางเมืองในโมซัมบิก ซึ่งมีเวลายาวนานกว่า 10 ปี นั้นทำให้รัฐบาลต้องสูญเสียเงินอย่างน้อย 8 ล้านเหรียญสหรัฐ และมีผู้เสียชีวิตกว่า 900,000 คน ประชากรกว่า 1 ใน 3 ต้องไร้ที่อยู่อาศัย แต่กระนั้นก็ดี องค์การระหว่างประเทศทั้ง IMF หรือ World Bank ต่างพยายามปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของโมซัมบิก และอันโกลา โดยปราศจากการพิจารณาถึงปัจจัยด้านสงครามกลางเมือง สิ่งที่น่าวิเคราะห์อีกประการหนึ่งก็คือ World Bank พยายามที่จะปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของซูดาน และโซมาเลีย ทั้ง ๆ ที่ระบบเศรษฐกิจต่าง ๆ ในทั้งสองประเทศนี้ส่วนใหญ่ได้ถูกทำลายลงด้วยสงครามกลางเมืองแล้ว

(3) การปฏิรูปทางเศรษฐกิจโดยปราศจากการปฏิรูปทางการเมืองนั้นค่อนข้างไร้ผล โดยเฉพาะในแอฟริกาที่ซึ่งอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจมีลักษณะรวมศูนย์ ทั้ง World Bank และ IMF มิได้ให้ความระมัดระวังและให้ความสำคัญมากนัก กับการปฏิรูปการเมืองในแอฟริกาจนกระทั่งเพิ่งจะเริ่มตระหนักถึงหลังการล่มสลายของคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออกในต้นทศวรรษที่ 1990

(4) ความพยายามในการปฏิรูปเศรษฐกิจโดยใช้มาตรการเชิงปริมาณ อาทิ การลดค่าเงิน การควบคุมระดับราคา การขายสินทรัพย์หรือกิจการที่รัฐเป็นเจ้าของก็เพื่อจุดประสงค์ในการที่จะประเมินความก้าวหน้าในการปฏิรูปได้อย่างง่าย ๆ หรือเรียกว่าเป็นกลไกในการปฏิบัติการนั้นมีได้นำไปสู่การสร้างตลาดเสรีได้โดยแท้จริง เพราะตลาดเสรีจะเกิดขึ้นได้นั้นจำเป็นต้องมีปัจจัยเกื้อหนุนหลายประการ อาทิ โครงสร้างพื้นฐานและสถาบันที่สนับสนุนให้เกิดประชาสังคม (Civil Society) ความยุติธรรม กระบวนการพิจารณาทางกฎหมาย และการวางกฎเกณฑ์ทางกฎหมายที่ชัดเจน รวมทั้งเสรีภาพส่วนบุคคล เสรีภาพในการเสนอข่าวสาร เสรีภาพทางความคิด ระบบการศาลที่อิสระ ระบบกฎหมายและการปฏิบัติตามกฎหมายโดยเฉพาะ เมื่อมีสัญญาด้านการตลาด การปกป้องสิทธิทรัพย์สินส่วนบุคคล เป็นต้น ดังนั้น การปฏิรูปตลาดอย่างมีความหมายจะไม่อาจบรรลุผลได้ หากระบบกฎหมายไม่ทำงาน หรือมีระบบการศาลที่ยังไม่ได้รับการยอมรับว่าเที่ยงธรรมและมาตรฐานเพียงพอ เพราะหากปราศจากกฎหมาย สินทรัพย์ต่าง ๆ ทางการค้าอาจถูกยึดโดยปราศจากกระบวนการพิจารณาทางกฎหมาย โดยสรุปก็คือ ธนาคารโลกมิได้มุ่งเน้นการสนับสนุนให้เกิดสถาบันที่ส่งเสริมให้การปฏิรูปการตลาดให้ทำงานได้เต็มที่

และแม้ว่า SAPs จะถูกขนานนามว่าเป็นยาขมจากภายนอกภูมิภาค จนกระทั่งปัจจุบันระบบเศรษฐกิจแอฟริกันก็ยังไม่ได้รับการบำบัดรักษาอย่างถูกต้อง เหตุผลก็คือยาขมดังกล่าวถูกบำบัดรักษาโดยแพทย์ที่ให้ยาผิด (World Bank และ IMF) นอกจากนี้ยาดังกล่าวยังถูกป้อนรักษาโดยกลุ่มบุรุษพยาบาลที่ไม่ค่อยมีความชำนาญ (กลุ่มผู้มีบทบาทด้านการบริหาร ซึ่งได้แก่ ผู้นำรัฐบาลแอฟริกันดำ) ในการปฏิบัติหน้าที่ หรือปฏิบัติงานอย่างไม่บริสุทธิ์สะอาด แต่กลับใช้เล่ห์เหลี่ยม¹ ในกรณีเช่นนี้ อาจกล่าวได้ว่า ส่วนประกอบในการเยียวยาเศรษฐกิจแอฟริกาอาจมีสิ่งเดียวที่อาจรับฟังได้ คือการรักษาแต่มีสิ่งไม่เหมาะสม 3 ประการ ได้แก่ แพทย์ผู้รักษาที่ไม่เหมาะสม บุรุษพยาบาลที่ไม่ชำนาญในการทำงาน และกลยุทธ์ที่บกพร่องซึ่งอาจพิจารณาได้ตามลำดับดังนี้

ยารักษาที่อาจทำให้คนไขถึงชีวิตได้

หลังการได้เอกราชของประเทศแอฟริกันดำส่วนใหญ่ในช่วงทศวรรษที่ 1960 แล้ว รัฐบาลต่าง ๆ เหล่านี้ต่างต่อต้านอิทธิพลจากต่างชาติและพยายามสร้างความเป็นชาตินิยมให้เกิดขึ้นภายในรัฐตนเอง ดังนั้น ในช่วงนี้รัฐหรือคณะรัฐบาลโดยเฉพาะผู้นำประเทศจึงมีบทบาทสำคัญมากขึ้นในการจัดการบริหารจัดการปกครองประเทศ และรัฐได้ครอบงำการดำเนินการทางเศรษฐกิจด้วย ซึ่งส่งผลกระทบประการหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการสร้างแรงจูงใจให้เอกชนหันมาคิดอ่าน หาแนวทางสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ เพื่อความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ตามแนวคิดพื้นฐานของโครงการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ (Structural Adjustment Programme-SAPs) ที่ถูกกำหนดโดยกลุ่มประเทศตะวันตกที่ว่าหากประชาชนและเอกชนมีเสรีภาพในการดำเนินชีวิตและเลือกแนวทางประกอบอาชีพอย่างเสรีที่มีรัฐบาลให้ความสนับสนุนแล้ว จะทำให้ประเทศชาติมีความมั่งคั่ง ดังที่สถาบันหลายแห่งในทวีปอเมริกาเหนือ เช่น The Heritage Foundation of Washington, D.C. และ Fraser Institute of Vancouver, Canada พยายามจะอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างเสรีภาพ(ทางเศรษฐกิจ) กับความมั่งคั่งร่ำรวยในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกมากกว่า 2 ทศวรรษ แต่เสรีภาพทางเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นไม่ได้หากรัฐบาลมีข้อจำกัดที่เข้มงวดต่อการครอบครองทรัพย์สินของประชาชน หรือจำกัดโอกาสในการผลิตหรือ

¹ George B.N. Ayitter, **Africa in chaos** (London: Macmillan Press LTD., 1999), p.248.

บริโภคสินค้า รวมทั้งข้อจำกัดด้านการบริหาร และจากผลการศึกษาของสถาบันดังกล่าว ปรากฏว่าภูมิภาคแอฟริกาได้ทะเลทรายชาฮาราเป็นเพียงภูมิภาคแห่งเดียวที่ไม่มี พัฒนาการด้านเสรีภาพทางเศรษฐกิจในช่วง ปี ค.ศ.1975-1995 โดยกำหนดบรรยากาศ ของเสรีภาพไว้ 3 ขั้นคือ (1) เสรีภาพในขอบเขต (2) เสรีภาพน้อยมากหรือเกือบไม่มีเลย และ (3) การกดขี่ (ทั้งนี้ควรที่จะพิจารณาด้วยว่าสังคมแอฟริกันก่อนที่จะถูกยึดครองและ ปกครองโดยชาวยุโรปตะวันตกนั้นชาวแอฟริกันดำต่างมีเสรีภาพในการซื้อขายสินค้าที่เป็น ผลผลิตส่วนเกินของหมู่บ้าน การกำหนดราคากระทำโดยการเจรจาต่อรอง ซึ่งมีได้ ถูกกำหนดโดยหัวหน้าหมู่บ้าน ผู้ปกครองเผ่าชน หรือหัวหน้าเผ่า จึงมีบทบาทน้อยมาก ในด้านการค้าขายของประชาชน แต่ภายหลังแอฟริกาได้เอกราชแล้ว ชาวแอฟริกันส่วนใหญ่ไม่มีเสรีภาพด้านเศรษฐกิจ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นมรดกที่ได้รับจากการปกครองภายใต้ ระบบอาณานิคมนั่นเองที่ทำให้ชาวแอฟริกันเคยชินกับโครงสร้างการเมืองและเศรษฐกิจ ที่ผู้ปกครองผิวขาวกำหนด) ซึ่งเห็นได้จากตารางการเปรียบเทียบเสรีภาพทางเศรษฐกิจ ของรัฐต่าง ๆ ในแอฟริกา ดังนี้

ตารางการเปรียบเทียบเสรีภาพทางเศรษฐกิจ

(1) เสรีภาพในขอบเขต	(2) เสรีภาพน้อยมาก	(3) ถูกกดขี่
บอตสวานา	แกมเบรูน สาธารณรัฐแอฟริกากลาง กาบอง กานา เคนยา มาลาวี มาลี เซเนกัล เซียร์ราเลโอน แอฟริกาใต้ ตูนิเซีย	แอลจีเรีย เบนิน บุรุนดี คองโก อียิปต์ โกตดิวัวร์ มาดากัสการ์ โมร็อกโก รวันดา ไนเจอร์ ไนจีเรีย แทนซาเนีย โตโก ยูกันดา ชาอีร์ แซมเบีย ซิมบับเว

ข้อมูลจาก The Economist, 13 January 1996, p.22.

เสรีภาพทางเศรษฐกิจในประเทศดังกล่าวข้างต้นนี้ อาจมีผลกระทบต่อการปฏิรูปเศรษฐกิจตามแนวทาง SAPs กล่าวคือมีบางประเทศ เช่น กานา แทนซาเนีย ซิมบับเว ซึ่งเมื่อรัฐบาลผ่อนคลายการควบคุมทางเศรษฐกิจ หรือเปิดโอกาสให้เอกชนมีเสรีภาพทางเศรษฐกิจมากขึ้น หรือมีการถ่ายโอนการผลิตไปให้เอกชนทำ ปรากฏว่าประเทศเหล่านี้ประสบผลดีทางเศรษฐกิจในการดำเนินการตาม SAPs ในระยะแรกของทศวรรษที่ 1990 เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม ต่อมาผลกระทบจาก SAPs ต่อคุณภาพชีวิตและสังคมในประเทศต่าง ๆ ของภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา โดยเฉพาะซิมบับเวยังคงน่าวิตก เนื่องจากการลงทุนและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจค่อนข้างไม่ก้าวหน้า ท่ามกลางสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน เริ่มมีลักษณะเสื่อมโทรมลงเรื่อย ๆ กลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดก็คือสตรี หัวหน้าครอบครัว บุตรหลานของกลุ่มคนยากจน ซึ่งหลาย

คนได้กลายสถานะเป็นเด็กเร่ร่อนตามท้องถนนจนอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าในกรณี
ชิมบับเวนั้น SAPs ได้ส่งผลกระทบให้กลุ่มคนจนมากขึ้น เช่น ทำให้คนกลุ่มนี้ปราศจาก
ที่อยู่อาศัยมากขึ้น หหมดโอกาสเข้าเรียนต่อในชั้นมัธยม มีรายได้ต่อวันเพียงเพื่อซื้ออาหาร
และเสื้อผ้า ก็ประมาณวันละ 11-20 ดอลลาร์ชิมบับเว¹ (อัตราแลกเปลี่ยนเฉลี่ย 11.9
ดอลลาร์ชิมบับเว = 1 เหรียญดอลลาร์สหรัฐ)² ทำให้กลุ่มคนจน โดยเฉพาะสตรี ซึ่ง
รับผิดชอบ ดูแลครอบครัวต้องตกอยู่ในภาวะตึงเครียดยิ่งขึ้น ทั้งนี้ผลกระทบดังกล่าว
จาก SAPs ยัง มิเพียงเกิดขึ้นเฉพาะในชิมบับเวเท่านั้น ปรากฏเช่นนี้ยังเกิดขึ้นคล้าย ๆ กัน
ในประเทศแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราอื่น ๆ ที่อยู่ภายใต้ SAPs จึงอาจกล่าวได้ว่า
แม้ว่ายารักษาจะควรมีจุดมุ่งหมายดี แต่เงื่อนไขที่กำหนดส่งผลร้ายต่อสังคมแอฟริกา
มาก

แพทย์รักษาที่ผิด

ทั้งธนาคารโลก (World Bank) และกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund – IMF) เป็นแพทย์ที่รักษาโรคผิด และเคยถูกมองว่าเป็นสถาบัน
จักรวรรดินิยม หรือเป็นผู้ที่นำลัทธิทุนนิยมแบบตะวันตกเข้ามายังภูมิภาคแอฟริกา ใน
เคนยา นโยบายของธนาคารโลกในการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ไม่ได้ได้รับความ
พอใจจากประชาชน และกระตุ้นให้เกิดความพยายามในการแสวงหาหนทางแก้ไข
ปัญหาเพิ่มเติมใหม่ นอกจากนี้นโยบายดังกล่าวยังถูกมองว่าเป็นการสร้างเกราะป้องกัน
ให้กับผู้ปกครองที่ไม่ค่อยมีความชำนาญในการบริหารประเทศในการซ่อนเร้นปิดบัง
ความล้มเหลวดังกล่าวของตนเอง นั่นหมายความว่ารัฐบาลแอฟริกันต้องพยายามหาผู้ให้
คำปรึกษาคนใหม่ในการแก้ไขเยียวยาปัญหาความล้มปวยทางเศรษฐกิจของประเทศ สิ่ง
ที่น่าพิจารณาก็คือ ความน่าเชื่อถือของธนาคารโลก กล่าวคือ หากย้อนไปถึงสถานการณ์
การพัฒนาโลกภายใต้ทุนนิยมในทศวรรษที่ 1960-1970 จะพบว่าธนาคารโลกเป็นองค์กร
ที่ให้ความสนับสนุนด้านการเงินประเทศแอฟริกาในการพัฒนาประเทศตามแนวทางของ

¹ Dabid Simon (ed), **Structurally Adjusted Africa** (London: Pluto press, 1995), pp. 86-87.

² Pieter Dsterhuysen (ed), **Africa A-Z** (Western Cape: the Rustica Press, 1998), p. 370.

ต่อมาเมื่อประเทศเหล่านี้ ประสบปัญหาในการพัฒนา เพราะยังพัฒนายังจนลง ยังมีหนี้ต่างประเทศมากขึ้น ธนาคารก็ได้ให้ประเทศเหล่านี้ล้มเลิกนโยบายพัฒนาดังกล่าวนั้น โดยให้หันมาใช้ในการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจภายใต้แนวทางการบริหารปกครองที่ดี (Good Governance) เพื่อเยียวยารักษานโยบายเดิมที่ธนาคารโลกได้วางไว้(ซึ่งล้มเหลว) จนได้ส่งผลกระทบให้เกิดปัญหาคอร์รัปชัน ระบบอุปถัมภ์ และระบบราชการที่เทอะทะ และเป็นที่น่าสังเกตว่า แม้แต่การบริหารภายในธนาคารโลกเอง ธนาคารโลกก็ได้ทำการลดตำแหน่งบุคลากรของตนลงอย่างเจียบ ๆ ถึง 600 ตำแหน่งในปี ค.ศ.1995 เพื่อลดงบประมาณการบริหารองค์กร เป็นต้น

บุรุษพยาบาลผู้ไม่ชำนาญในการทำงาน

ในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจดังกล่าวนี้ยาขมของธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ถูกบริหารรักษาโดยบุรุษพยาบาลซึ่งก็คือผู้ปกครองคณะรัฐบาลผู้นำประเทศหรือนักปฏิรูปในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราทั้งหลาย ซึ่งค่อนข้างไม่ค่อยชำนาญในการแก้ไขวิกฤติเศรษฐกิจ เช่น ในบูร์กินาฟาโซ กานา แทนซาเนีย และซิมบับเว ที่ซึ่งเดิมผู้นำประเทศใช้แนวทางสังคมนิยม ในการปกครองประเทศ กล่าวคือในกรณี กานา ซึ่งผู้ปกครองหรือบุรุษพยาบาลก็คือสภาทราโหมชั่วคราวมีความใกล้ชิดกับอังโกลา คิวบา และลิเบีย* ไม่เชื่อว่า “ยาขม” ของสองสถาบันซึ่งประกอบด้วย (1) การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ ในระบบตลาดเสรีจะเป็นยาวิเศษ (2) การถ่ายโอนการผลิตจากภาครัฐไปยังภาคเอกชนว่า จะทำให้ระบบเศรษฐกิจดีขึ้น เพราะยังเห็นว่าธนาคารโลกเป็นเพียงสถาบันจักรวรรดินิยมที่หวังจะเข้ามาครอบงำผลประโยชน์ในโลกที่ 3 จนในสมัยประธานาธิบดีเจอรี่ รอลิงค์แห่งกานา (ในปี ค.ศ.1983) ได้เห็นว่าลู่ทางที่จะนำเงินตราเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจกานาก็คือการอยู่ภายใต้การชี้นำของธนาคารโลก และกองทุนการเงินระหว่างประเทศตามแนวทาง SAPs ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในกานาในชื่อของโครงการฟื้นฟู

---

* กานาเป็นอดีตอาณานิคมอังกฤษหลังได้เอกราชในปี ค.ศ.1960 ประธานาธิบดีเอ็นครูมาห์ มีความใกล้ชิดกับสหภาพโซเวียต ต่อมาในปี ค.ศ.1981 นายเจอรี่ รอลิงค์ ได้ทำการยึดอำนาจสำเร็จและได้จัดตั้งสภาทราโหมแห่งชาติชั่วคราว (Provisional National Defence Council-PNDC) เพื่อปกครองบริหารประเทศโดยมีเจอรี่ รอลิงค์ เป็นประธานสภา ส่วนสภาท้องถิ่นที่ปกครองในระดับเมือง และอำเภอถูกแทนที่โดยคณะกรรมการป้องกันของประชาชน (People's Defence Committees-PDC) ซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อระดมแนวร่วมประชาชนทั้งในเขตเมืองและชนบท

เศรษฐกิจ (Economic Recovery Program-ERP) โดยเชื่อว่าจะดึงดูดเงินทุนจากภายนอกเข้ามาลงทุนในประเทศมากขึ้น แต่กานายังต้องเผชิญกับอุปสรรคพื้นฐานในเรื่องความเชื่อในลัทธิมาร์กซิสภายในประเทศที่ยังไม่เชื่อว่าการปฏิรูปเศรษฐกิจตามแนวทางดังกล่าวได้ เพราะเห็นว่าหากจะดำเนินการดังกล่าวก็เป็นการเปิดโอกาสให้ต่างชาติเข้ามาแสวงประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีมากมายในกานา ดังนั้น ชาวกานายังสงสัยในระบบทุนนิยมเสรีอย่างมากจนทำให้นักลงทุนต่างชาติค่อนข้างไม่แน่ใจและสับสนเกี่ยวกับแนวทางการเมืองในกานา นอกจากนี้ประชาชนยังไม่มีความเชื่อมั่นในผู้นำประเทศว่าจะประสบความสำเร็จในการเข้าร่วมโครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจดังกล่าว ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการที่ รัฐบาลไม่พยายามสร้างความเข้าใจให้ประชาชนได้เห็นข้อดีของการฟื้นฟูเศรษฐกิจ แม้แต่ภายในคณะรัฐมนตรีด้วยกันเอง เพราะคนส่วนใหญ่ยังมอง ERP ว่าเป็นเพียงโครงการพื้นฐานที่จัดตั้งขึ้นมาเพียงเพื่อคอยรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ เท่านั้น

ทั้งนี้ ประชาชนในกานาโดยเฉพาะในเขตเมือง ซึ่งส่วนใหญ่จะได้แก่ กลุ่มนักอุตสาหกรรม กรรมกร นักศึกษา พ่อค้า ต่างก็ไม่พอใจที่สภากลาโหมแห่งชาติชั่วคราวจะเสนอว่าจะริรอนสิทธิในการแสดงออกทางการเมืองของประชาชน และสภาดังกล่าวก็มิได้พยายามจะประนีประนอม สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิรูปทางเศรษฐกิจดังกล่าว อีกทั้งนักอุตสาหกรรมกานาก็ยังไม่อาจเปิดรับ ERP ได้อย่างสมบูรณ์ เพราะขาดการแข่งขันจากภายนอก นอกจากนี้พ่อค้าก็ยังกลัวว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐจะรับสินค้าของตนไปเป็นต้น ส่วนประชาชนในชนบทซึ่งถือเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมและล้าหลังที่ผู้นำทางการเมืองในกานามักจะเพิกเฉยต่อสภาพความเป็นอยู่ที่นั่น ความเป็นอยู่ของคนชนบทเสื่อมโทรมลงในระยะแรกของการปฏิวัติโดยนายเจรี รอลิงค์ แต่หลังจากนั้นคือในปี ค.ศ.1983 เมื่อราคาผลโกโก้ดีขึ้นก็มีการปรับปรุงซ่อมแซมถนนและต่อไฟฟ้าเข้าไปยังชนบท ซึ่งทำให้เจรี รอลิงค์ได้รับเสียงมากขึ้นในสมัยชาอำเภอ ส่วนประชาชนทั่วไปในชนบทก็ยังเคลือบแคลงสงสัยและต่างไม่ค่อยพอใจในกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับการก่อการร้ายของคณะกรรมการป้องกันประชาชน (People Defense Committees-PDCs) ซึ่งเป็นองค์กรชาวนาที่สภากลาโหมแห่งชาติชั่วคราวจัดตั้งขึ้น ซึ่งบทบาทดังกล่าวเช่นนี้ถูกมองว่าบุรุษพยาบาลไม่อาจสร้างบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาเศรษฐกิจหรือไม่มีความ

ชำนาญในการจัดการองค์การ หรือสร้างระบบกฎหมายที่ดึงดูดการลงทุนจากภายนอกประเทศได้ เป็นต้น

สำหรับในแทนซาเนียซึ่งมีประธานาธิบดีจูเลียส ไนเรเร เป็นผู้ที่ได้ใจดี SAPs ว่าในเรื่องที่เกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจของแอฟริกันนั้นไม่อาจจะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ก้าวหน้าได้เลย หากไม่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบจักรวรรดินิยมใหม่ได้ เพราะหนี้ต่างประเทศของประเทศในแอฟริกาได้ทะเลทรายซาฮาราได้เป็นประจักษ์พยานแล้วถึงผลลัพธ์ที่ได้จากรูปแบบของความสัมพันธ์ดังกล่าว ทั้งนี้ประธานาธิบดีในแนวทางสังคมนิยมในการพัฒนาประเทศหรือที่เรียกว่า ลัทธิสังคมนิยมแบบ “Ujamaa” และหลังจากที่ประธานาธิบดีไนเรเร พ้นจากตำแหน่งประธานพรรค Chama cha Mapindqi ซึ่งเป็นพรรคการเมืองที่ถูกต้องตามกฎหมาย พรรคเดียวที่ปกครองประเทศและเมื่อประธานาธิบดีเอ็มวินยีเข้ามาปกครองประเทศต่อ ประธานาธิบดีไนเรเรแล้วในระยะแรกได้เผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจมากเพราะความล้มเหลวจากการบริหารประเทศของรัฐบาลชุดก่อน ดังนั้น เมื่อประธานาธิบดีเอ็มวินยีได้ยอมรับข้อเสนอของกองทุนการเงินระหว่างประเทศในเรื่องการปฏิรูปงบประมาณ การเกษตร รวมทั้งได้ดำเนินการบริหารค่าเงิน Shilling ทั้งนี้ เพื่อหวังจะฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศโดยการดึงดูดเงินลงทุนจากต่างประเทศ แต่ก็ยังมีปัญหาที่เกิดขึ้นในรัฐที่ยังอยู่ในระหว่างการเปลี่ยนผ่านจากระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมไปเป็นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ซึ่งผู้ปกครองบางคนในคณะรัฐบาลหรือผู้ที่มีบทบาทในการบริหารกิจการของรัฐที่ยังไม่เชื่อมั่นในการปฏิรูปเศรษฐกิจตามแนวทาง IMF เพราะภายใต้การปกครองของประธานาธิบดีจูเลียส ไนเรเร ได้ใช้ระบบเศรษฐกิจสังคมนิยม “Ujamaa” ที่ซึ่งระบบอุตสาหกรรมถูกดำเนินการโดยรัฐบาล และมีระบบการเกษตรรวมแบบสังคมนิยม แต่ภายใน 10 ปี บริษัท ของรัฐกว่า 330 แห่งเหล่านั้น ต้องล้มกิจการลงยังผลให้ประชาชนต้องประสบปัญหารายได้ ความอดอยากและหิวโหย ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวนี้ถูกมองว่าเป็นประจักษ์พยานในความล้มเหลวของ “Ujamaa”

กลยุทธ์ที่บกพร่องหรือ ?

วิธีการใช้ยาเพื่อเฝ้าระวังรักษาความเจ็บป่วยทางเศรษฐกิจโดยผู้บริหารของแอฟริกาใต้ทะเลทรายซารานันั้นมีกลยุทธ์ต่างกัน สำหรับในกรณีของกานานั้น สภากลาโหมแห่งชาติชั่วคราวของกานา ได้เลือกวิธีการใช้ยาของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ โดยปราศจากการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ หรือสร้างความเข้าใจที่ดีให้ประชาชนเกี่ยวกับโครงการฟื้นฟูทางเศรษฐกิจว่าประชาชนควรปฏิบัติตนอย่างไร ภายใต้ความพยายามในการปฏิรูปเศรษฐกิจ และภายใต้การปกครองของสภาดังกล่าวนี้นี้ จึงไม่มีการจัดรับฟังความเห็นของประชาชน จนในที่สุดในปี ค.ศ.1997 จึงได้มีการจัดประชุมฟังความเห็น สาธารณชนขึ้น เพื่อเป็นการผ่อนคลายปัญหา

ส่วนในไนจีเรียโครงการโอนการผลิตไปให้ภาคเอกชน(Privatization)

ดำเนินการค่อนข้างมีอุปสรรคเพราะผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารและการปกครองไม่ใช่กลยุทธ์ การทำงานหนักอย่างเพียงพอเพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ที่มีการโอนการผลิตให้ภาคเอกชนดำเนินการ มีแรงจูงใจในการทำงาน หรือเข้าร่วมกับการดำเนินการดังกล่าว นอกจากนี้ผู้ปกครองในพันธมิตรต่าง ๆ* ยังปฏิเสธที่จะประชาสัมพันธ์โครงการดังกล่าวอย่างจริงจัง หากยังไม่ได้รับเงินในการดำเนินการ หรือบางพันธมิตรปฏิเสธการให้เงินกู้แก่ลูกจ้างในการดำเนินการตามโครงการ เป็นต้น นอกจากนี้การนำแนวทางหรือ “ยาขม” ของ IMF ไปปฏิรูปเศรษฐกิจนั้น บ่อยครั้งถูกขวางกั้นและไม่ก้าวหน้าเพราะเกิดสงครามกลางเมืองหรือวิกฤติทางการเมืองต่าง ๆ เช่น ในซูดาน สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก ไลบีเรียหรือในอียิปต์หรือในบางกรณีรัฐบาลก็ไม่ได้มีความตั้งใจจะปฏิบัติตามปฏิรูปไปตลอดแนวทาง เช่น กรณีไนจีเรีย ซึ่งเพิ่งเริ่มเข้าอยู่ภายใต้ SAPs ในปี ค.ศ.1993 เป็นต้น หรือในแซมเบีย ซึ่งเริ่มปฏิรูปเศรษฐกิจตามแนวทาง SAPs ในปี ค.ศ.1991 หลังจากที่มีประธานาธิบดีซิมบิลาชนะการเลือกตั้งในปี ค.ศ.1991 แต่ก็ค่อยเริ่มมีปัญหาในการปฏิรูปเศรษฐกิจในเวลาต่อมา เป็นต้น

4.4 ผลกระทบจากการปฏิรูปเศรษฐกิจตามแนวทาง SAPs

* ไนจีเรีย เป็นประเทศที่มีประชากรมากที่สุดในแอฟริกา คือประมาณ 120 ล้านคนพยายามใช้รูปแบบการปกครองประเทศให้เป็นประชาธิปไตย ในระบบสหพันธรัฐ ภายหลังจากที่อยู่ภายใต้การปกครองในระบอบเผด็จการทหารยาวนาน 28 ปี ภายหลังจากได้รับเอกราชจากอังกฤษในปี ค.ศ.1960

ประเทศแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมโครงการปฏิรูปเศรษฐกิจภายใต้แนวทางของกองทุนการเงินระหว่างประเทศและธนาคารโลกต่างได้รับผลกระทบอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะผลกระทบทางสังคม ซึ่งกระทบชีวิตความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตประชาชนตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือในเซเนกัล ซึ่งเป็นประเทศที่มีขนาดเศรษฐกิจใหญ่ประเทศหนึ่งในแอฟริกาตะวันตก และเป็นประเทศแรกของแอฟริกาที่เข้าร่วมโครงการปฏิรูปเศรษฐกิจของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ในปี ค.ศ.1984 และได้รับอนุมัติเงินช่วยเหลือในโครงการนี้เป็นครั้งที่ 3 ดำเนินการในช่วงเวลาระหว่างปี ค.ศ. 1998-1999 เนื่องจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศเห็นว่า การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของเซเนกัลในปี ค.ศ.1997 เป็นที่น่าพอใจคือร้อยละ 5 อันเป็นผลมาจากการโอนการผลิตของรัฐไปให้เอกชนดำเนินการในกิจการที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างพื้นฐาน เช่น โทรศัพท์ การไฟฟ้า การคมนาคม การท่องเที่ยว การก่อสร้าง ด้วยการดำเนินการดังกล่าวทำให้เซเนกัลสามารถแบ่งค่าใช้จ่ายกว่าร้อยละ 50 เพื่อการชำระหนี้ ดังนั้นงบประมาณที่เหลือในการใช้จ่ายภายในประเทศจึงเป็นจำนวนน้อย จนส่งผลให้เกิดปัญหาสังคมที่ขยายกว้างทั่วประเทศโดยเฉพาะความยากจน สิ่งที่เป็นประจักษ์พยาน คือการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ หรือ Informal ได้แก่ หาบเร่ แผงลอย ภายในประเทศขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างมาก ประชากรร้อยละ 40 มีรายได้น้อยจนไม่เพียงพอต่อการยังชีพ หรือมีรายได้ไม่ครอบคลุมปัจจัย 4 ของชีวิตทำให้ประชากรจำนวน 2 ใน 3 ของประเทศยังยากจน ปัญหาการว่างงานเพิ่มขึ้น ผลผลิตทางการเกษตรลดลงมีปัญหาความตึงเครียดทางสังคม เช่น การประท้วงและความไม่ปลอดภัยในเขตเมือง ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ ทั้งนี้เนื่องจากเงื่อนไขในการปฏิรูปเศรษฐกิจที่ถูกกำหนดมาไม่อาจดำเนินไปได้ด้วยดี โดยเฉพาะ ในเซเนกัลที่ซึ่งรัฐบาลควบคุมการดำเนินการผลิตทั้งหมด ทำให้ภาคเอกชนยังไม่เข้มแข็งเพียงพอ ตลาดจึงถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ลึกลับ(Myth)¹ เพราะเอกชนหรือประชาชนทั่วไปไม่เคยชินกับระเบียบปฏิบัติทางธนาคารและความชำนาญในการบริหารธุรกิจ หรืออาจเป็นเพราะผู้นำรัฐบาลยังไม่มีความสามารถเพียงพอในการบริหารปกครองประเทศ หรือไม่ค่อยเข้าใจในความสัมพันธ์หรือเชื่อมโยงระหว่างศาสตร์กับการเมือง เป็นต้น

¹ Faycal Yachir, “L’ajustement structurel dans le tier Monde” in **Afrique et développement**, Vol. XVI, n 1, 1991, pp.165-184.

4.5 การเมืองการปกครอง

มรดกการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตยจากการปกครองดั้งเดิม

ความพยายามที่จะเข้าใจปัญหาการเมืองการปกครองในปัจจุบัน ประเทศต่างๆ ในภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราจะชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อเริ่มพิจารณาจากการเมืองการปกครองของชาวแอฟริกันก่อนที่ชาวยุโรปจะนำระบบอาณานิคมมาใช้ปกครองประเทศแถบนี้ นั่นหมายถึงการเริ่มศึกษาการปกครององค์กรทางการเมืองของรัฐบาลดั้งเดิมของแอฟริกัน เพราะแม้ว่าแอฟริกาเป็นดินแดนแห่งความหลากหลาย แต่แนวทางในการบริหารปกครองของชาวแอฟริกันมีแนวทางคล้ายคลึงกัน โดยแบ่งองค์กรทางการเมืองในช่วงนี้ ได้ 2 ประเภทคือ (1) **กลุ่มเผ่าพันธุ์** ที่มีหน่วยทางการเมืองแยกอิสระต่อกันและปกครองตนเองอย่างอิสระไม่ขึ้นต่อกันกลุ่มเผ่าพันธุ์เหล่านี้บางกลุ่มมีหัวหน้า บางกลุ่มไม่มี สำหรับกลุ่มเผ่าพันธุ์ที่มีหัวหน้านั้นจะมีสถาบันการบริหาร และสถาบันทางการศาล ซึ่งหัวหน้าเผ่ามีบทบาท สำหรับกลุ่มเผ่าพันธุ์ที่มีลักษณะนี้ เรียกว่า **“รัฐ”** (2) **การปกครองแบบจักรวรรดิ** หมายถึง การปกครองโดยกลุ่มเผ่าพันธุ์หนึ่ง มีอำนาจเหนืออีกเผ่าพันธุ์หนึ่งอาจจะโดยการแผ่ขยายอำนาจทางทหารและประสพชัยชนะในการสู้รบ จนรัฐที่เสียอำนาจต้องอยู่ภายใต้การครอบครองของกลุ่มเผ่าพันธุ์อื่น ซึ่งในลักษณะการปกครองแบบจักรวรรดินี้ยังแบ่งย่อยได้อีก 2 ประเภท ในประเภทแรกได้แก่ การปกครองทางอ้อมที่ยังให้อิสระแก่ชนเผ่าในท้องถิ่นปกครองตนเองโดยให้ความจงรักภักดีแก่ชนเผ่าที่ครอบงำ เช่น ในช่วงเวลาการปกครองของจักรวรรดิอาซันติ ในศตวรรษที่ 19 ส่วนประเภท 2 ได้แก่ การปกครองแบบจักรวรรดิที่ประสงค์ให้เผ่าพันธุ์ที่ถูกครอบครองเข้ามาเป็นส่วนเดียวกันกับจักรวรรดิ โดยการให้การผสมผสานทางวัฒนธรรมของตน (Assimilate) และมอบความจงรักภักดีทั้งหมดให้ เช่น การปกครองของจักรวรรดิแมนดิงกา ฟูลานี ฮัวซา หรือกล่าวอีกอย่างก็คือ จักรวรรดิอิสลามซึ่งในศตวรรษที่ 18 และ 19 ในแอฟริกาตะวันตกมักจะมีการปกครองในลักษณะดังกล่าวนี้

ทั้งนี้ในทุกเผ่าพันธุ์ของแอฟริกา องค์กรทางการเมืองทั้ง 2 ลักษณะใหญ่ ๆ นั้นมีจุดเริ่มต้นในหมู่บ้าน โดยหมู่บ้านเหล่านี้ประกอบด้วย ครอบครัวหลายครอบครัว แต่ละครอบครัวมีหัวหน้าครอบครัว และแต่ละหมู่บ้านต่างมีหัวหน้าที่ถูกเลือกโดยกฎเกณฑ์ที่ตกลงกัน ซึ่งโดยปกติแล้วมีหลักพื้นฐาน 4 ประการคือ (1) หัวหน้าหรือศูนย์รวมอำนาจ

(2) คณะมนตรีวงใน ซึ่งมีหน้าที่ให้คำปรึกษาหัวหน้า (3) สภาอาวุโสมีสมาชิก 10 คน และ (4) สมาชิกหมู่บ้านที่ซึ่งเป็นที่ประชุมพบปะของผู้ปกครอง การปกครองที่มีส่วนประกอบพื้นฐานดังกล่าวนี้นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การปกครองของหัวหน้า” หรือ อาณาจักรของหัวหน้า ชนเผ่าที่มีการปกครองในลักษณะนี้ก็เช่นชนเผ่าฟันดิในกานา ชนเผ่ายูโรบาในไนจีเรีย ชนเผ่ามอสซีโน บุกินาร์ฟาโซ ชนเผ่าสวาซี และซูลู ในแอฟริกาใต้ ปกติแล้วหัวหน้าอาณาจักรเป็นผู้ชาย หัวหน้าอาณาจักรจึงเป็นผู้มีบทบาททั้งทางด้านสังคม การเมือง การศาสนา และการศาล ในฐานะผู้นำเผ่าด้วยโดยหัวหน้าเผ่าจะได้รับคำปรึกษาด้านการปกครองจากคณะมนตรีวงใน ซึ่งบางครั้งอาจเป็นความลับ สมาชิกของคณะมนตรีวงในไม่จำกัดเผ่า ส่วนใหญ่ได้แก่เครือญาติและเพื่อนส่วนตัวของหัวหน้าเผ่า ซึ่งอาจรวมถึงผู้มีอิทธิพลในชุมชนด้วย หัวหน้าเผ่าจะปรึกษาทุกเรื่องในการปกครองกับคณะมนตรีวงในก่อนแจ้งรายละเอียดแก่ลูกเผ่า และหลังจากที่หัวหน้าเผ่าหรือหัวหน้าหมู่บ้าน หรือประเด็นทางการเมืองกับคณะมนตรีวงในแล้ว หัวหน้าหมู่บ้านจะนำประเด็นนั้น ๆ ไปหารือสภาอาวุโส ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งอาจเป็นหัวหน้าเครือญาติที่ได้รับการยอมรับนับถือ และในกรณีมีเหตุฉุกเฉิน หัวหน้าหมู่บ้านจะใช้วิธีเรียกประชุมสภาอาวุโส เพื่อวางกฎเกณฑ์ทางสังคมเป็นแนวปฏิบัติ หรือบัญญัติกฎหมายใหม่ รวมทั้งการประกาศสงคราม หรือการระงับข้อพิพาทในการนี้หัวหน้าหมู่บ้านจะเป็นผู้นั่งเป็นประธานสภาและระดมข้อคิดเห็นในการแก้ไขปัญหาหรือวางระเบียบสังคม โดยปกติแล้วสภาอาวุโสมีหน้าที่สำคัญ 2 ประการ (1) ให้คำปรึกษาหรือสนับสนุนช่วยเหลือหัวหน้าหมู่บ้านในการปกครองเผ่า และ (2) ปกป้องมิให้หัวหน้าเผ่าใช้อำนาจในทางที่ผิดโดยการสดับตรับฟังความเห็นของลูกเผ่าต่อตัวหัวหน้าเผ่า การทำเช่นนี้มีลักษณะคล้ายการควบคุมหัวหน้าเผ่าตามความจำเป็น

ภายใต้การปกครองนี้ ผู้ปกครองเผ่าจะต้องแจ้งแก่สภาอาวุโสถึงเรื่องต่าง ๆ กำลังจัดการแก้ไข และเรื่องอื่น ๆ ที่ปรารถนาจะทำ และกรณีมีเรื่องซับซ้อนที่ยากแก่การแก้ไขก็จะให้มีการหารือกันในที่ประชุมจนได้เสียงเอกฉันท์ การตัดสินใจจะต้องได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายในเผ่า ซึ่งปกติแล้วหัวหน้าเผ่าจะเป็นผู้เฝ้าฟังสมาชิกสภาอภิปรายแล้วจึงนำหนักทัศนคติเหล่านั้น หัวหน้าเผ่าจะไม่บังคับกระบวนการตัดสินใจในสภาหัวหน้าก่อนข้างไม่เป็นผู้ปกครองแต่จะเป็นผู้นำการนำข้อคิดเห็นของสภาไปใช้ประโยชน์ในการปกครอง หากสภาไม่บรรลุความเห็นเอกฉันท์ในประเด็นปัญหาต่าง ๆ หัวหน้า

หมู่บ้านจะเป็นผู้เรียกประชุมสมาชิกหมู่บ้านให้ลูกเฝ้าแสดงความเห็น ดังนั้นประชาชนหรือลูกเฝ้าจะเป็นผู้ให้คำตัดสินใจสุดท้ายแก่ประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม

การประชุม ในหมู่บ้าน เริ่มต้นจากการที่หัวหน้าหมู่บ้านเริ่มอธิบายจุดประสงค์สำคัญในการเรียกประชุม และจะไม่ประกาศ การตัดสินใจใด ๆ ซึ่งมาจากผลการประชุมนั้น หัวหน้าเฝ้าจะประกาศข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องและเป็นคนเปิดประชุม ซึ่งเมื่อที่ปรึกษาหรือผู้อาวุโสเริ่มพูดแล้ว ลูกเฝ้าต่าง ๆ สามารถตั้งคำถามได้ การปรึกษาหารือเรื่องดังกล่าวจะดำเนินต่อไปจนสามารถหาข้อยุติได้ สำหรับในกระบวนการสรรหาความเห็นพ้องต้องกันนั้นก็ไม่ละเลยที่จะฟังเสียงส่วนน้อยด้วย เพราะตามกฎหมายกระบวนการเสียงส่วนใหญ่แล้ว เสียงส่วนน้อยอาจถูกละเลยได้ และโดยที่การเห็นพ้องต้องกันเป็นสิ่งที่ยากจะประนีประนอมกันได้ประเด็นทางการเมือง ดังนั้นการจะบรรลุถึงการเห็นพ้องต้องกันในการเมืองดั้งเดิมของแอฟริกาจึงต้องใช้เวลายาวนานหลายวันหรือเป็นสัปดาห์ แต่เมื่อได้ความเห็นพ้องต้องกันแล้วสิ่งที่เกิดขึ้นคือเอกภาพในการร่วมมือดำเนินการตามกระบวนการตัดสินใจดังกล่าว

นอกจากนี้เสรีภาพในการแสดงออกก็เป็นส่วนประกอบสำคัญประการหนึ่งในสมาชิกหมู่บ้าน ใครก็ตามแม้จะไม่ได้เป็นสมาชิกของเฝ้าก็อาจแสดงทัศนะของตนได้อย่างเสรี ข้อคิดเห็นที่ดีจะได้รับการยอมรับ ข้อคิดเห็นที่ไม่เหมาะสมจะถูกคัดค้าน การสนทนาดำเนินต่อไปโดยการให้ความเคารพนับถือหัวหน้า ชนเฝ้าแอฟริกันหลายเฝ้า เช่น อีโบ โยรูบา กา อาซันติ และเบซินี มักจะแสดงออกเพื่อปกป้องสิทธิของตนเองอย่างก้าวร้าวรุนแรง แต่หัวหน้าก็มีได้ทำโทษหรือกักขังบุคคลผู้ที่มีทัศนคติที่แตกต่างกับตน เพราะการคงอยู่รอดของเฝ้าพันธุ์นั้นมีลักษณะการอยู่รอดร่วมกัน มิใช่การอยู่รอดเพียงของหัวหน้าเฝ้าผู้เดียว

สำหรับการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจผู้นำเฝ้าในทางทฤษฎีนั้น หัวหน้าเฝ้าแอฟริกันมีอำนาจมากจนทำให้ผู้ได้ปกครองหรือผู้ที่เฝ้าสังเกตอาจลงความเห็นว่าการหัวหน้าเฝ้ามีอำนาจเผด็จการ แต่ในการบริหารปกครองเฝ้าชนในชีวิตประจำวันนั้น หัวหน้าเฝ้ามีบทบาทเป็นผู้นำที่สำคัญ แต่ทั้งหัวหน้าเฝ้าและกษัตริย์ผู้เป็นประมุขของเฝ้าไม่อยู่นเหนือกฎหมายต่างต้องอยู่ภายใต้กฎหมายประเพณีและข้อห้ามของเฝ้าทั้งสิ้น ในบางเฝ้ากษัตริย์ไม่อาจออกนอกพระราชวังได้ ยกเว้นภายใต้ความมิดหรือต้องมีการอำพรางก่อน กษัตริย์ในชนเฝ้าของแอฟริกันบางคนเฝ้าไม่อาจสนทนากับประชาชนลูกเฝ้าได้โดยตรงต้อง

เจรจาโดยผ่านโฆษกหรือคนกลาง เช่น กรณีชนเผ่าอาข่า เป็นต้น กล่าวคือ หัวหน้าเผ่าอาข่า หรือกษัตริย์ของชนเผ่านี้ถูกห้ามมิให้พบปะหารือกับชนต่างชาติ ยกเว้นกรณีมีสมาชิกสภาที่ปรึกษาอาวุโสอยู่ด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการป้องกันมิให้มีการใช้อำนาจในทางที่ผิด ปกติแล้วผู้นำเผ่ามักจะถูกละทิ้งให้ดำรงตำแหน่งตลอดชีวิต แต่อาจถอดถอนตำแหน่งได้ภายหลัง 4 ปี ถ้าหากพบว่าผู้นำเผ่าไม่ซื่อสัตย์หรือล้มเหลวในการแก้ไขปัญหาตามเจตน์จำนงของประชาชน

อย่างไรก็ดี ยังมีชนเผ่าอิสระเผ่าอื่น ๆ ที่ยังปกครองตนเองโดยปราศจากหัวหน้าเผ่าหรืออาจมีหัวหน้าเผ่าและยังมีอีกหลายเผ่าที่ถูกปกครอง โดยเผ่าอื่นที่สามารถเข้ามาครอบงำได้ด้วยการสู้รบและชนะ เผ่าที่พ่ายแพ้ต้องตกเป็นฝ่ายถูกปกครอง หรืออยู่ภายใต้กฎการปกครองในลักษณะจักรวรรดิ ซึ่งมีระดับความเป็นอิสระแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับว่าเผ่าที่ชนะจะให้สิทธิการปกครองตนเองมากน้อยแค่ไหน เช่น จักรวรรดิอิสลาม แมนดินกา ซึ่งดำเนินความพยายามในการผสมผสาน (Assimilate) วิถีชีวิตของชนเผ่าอื่นให้มาเป็นแบบอิสลามของตน โดยให้มีความเคารพและจงรักภักดีในวัฒนธรรมของเผ่าตน หรือในการปกครองของชนเผ่าอาซันติ หรือแซนเด ซึ่งให้สิทธิในการปกครองตนเองของชนเผ่าที่อยู่ในอาณัติทางการปกครองทางอ้อม (Indirect Rule) และยังคงมีอิสระในวิถีชีวิตของตนเอง ทั้งนี้โครงสร้างภายในการปกครองของอาณาจักรอาซันติจึงมีลักษณะคล้ายสมาพันธ์ ซึ่งรัฐในปกครองยังคงมีอิสระในการปกครองตนเอง (ส่วนการปกครองในรัฐเดียนัน ศูนย์รวมอำนาจอยู่ที่รัฐบาลกลาง) ดังนั้น การปกครองในลักษณะสมาพันธ์ในศตวรรษที่ 19 จึงอยู่ที่โกลด์โคสต์ และรัฐแอฟริกาอื่นที่รัฐศูนย์กลางยังรวบอำนาจไว้ได้ เพราะสภาพภูมิประเทศและความยากลำบากในการคมนาคมทำให้เผ่าที่อยู่ในอาณัติไม่อาจแยกตัวไปอยู่ภายใต้อิทธิพลของรัฐศูนย์กลางอื่น ๆ ได้ ตัวอย่างของชนเผ่าที่มีลักษณะการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจ เช่น ชนเผ่าซูลูในศตวรรษที่ 19 ส่วนจักรวรรดิที่พยายามจะรวบศูนย์อำนาจด้วยการใช้กำลังทหารก็เช่นกัน จักรวรรดิโอโยที่ได้สูญสลายไปในต้นศตวรรษที่ 19 เป็นต้น

ข้อสังเกตบางประการจากการปกครองแบบดั้งเดิมของแอฟริกา

โดยที่การนั่งประชุมหมู่บ้านภายใต้ต้นไม้ใหญ่ของชาวแอฟริกันดั้งเดิมอาจดูแตกต่างจากการประชุมรัฐสภายุโรปในรูปแบบแท้จริง ๆ แล้วก็คือการปกครองแบบประชาธิปไตยเช่นเดียวกัน สิ่งที่ชาวแอฟริกันดำมีก็คือการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย ลักษณะเด่นของระบบการปกครองดั้งเดิมของแอฟริกาคือการปกครองในลักษณะเปิดกว้างและรัดกุม ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและทุก ๆ คนก็มีได้เป็นสมาชิกพรรคการเมืองหรือขึ้นต่อครอบครัวในการแสดงความเห็นหรือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและ แม้กระนั้นชาวต่างชาติก็ได้รับอนุญาตให้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง เช่น ในศตวรรษที่ 16 กษัตริย์อัลฟองโซ แห่งอาณาจักรคองโกมิที่ปรึกษาเป็นชาวโปรตุเกส เช่น Alvare Popez Muel Pacheco และ Francisco Barbudo โดยชาวโปรตุเกสเหล่านี้ถือเป็นส่วนหนึ่งของประชากร เป็นต้น นอกจากนี้หัวหน้าเผ่าก็มีได้ประกาศว่าหมู่บ้านเป็นระบบพรรคการเมืองพรรคเดียวหรือมีได้บังคับให้ประชาชนยอมรับอุดมการณ์ต่าง ๆ ในการประชุมหมู่บ้าน ทุกคนจึงแสดงทัศนะได้อย่างเสรีจนกว่าจะได้ฉันทามติ และไม่เคยมีบุคคลใดถูกจับ และกักขังจากการไม่เห็นด้วยกับหัวหน้าเผ่า

การปกครองในแอฟริกาภายหลังได้รับเอกราช

ภายหลังแอฟริกาได้รับเอกราชในช่วงทศวรรษที่ 1960 ผู้นำแอฟริกา ก็มีได้นำการปกครองที่มีลักษณะคล้ายการปกครองแบบมีส่วนร่วมแบบที่ชนเผ่าดั้งเดิมต่าง ๆ ในแอฟริกามาใช้ปกครองประเทศอีก ส่วนหนึ่งเป็นผลอิทธิพลจากการปกครองในระบบอาณานิคมที่มีลักษณะเผด็จการ อำนาจอธิปไตย โดยผู้นำแอฟริกันดำได้เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับการปกครองแบบอำนาจอธิปไตยโดยใช้กำลังทหารเป็นเครื่องมือ และปิดกั้นความปรารถนาในเสรีภาพของชาวแอฟริกันดำเสียสิ้น เช่น ในกานา กล่าวคือหลังจากที่กานาได้รับเอกราชในปี ค.ศ.1957 แล้ว ประธานาธิบดีเอ็นครูมาได้ออกกฎหมายที่เรียกว่า Preventive Detention Bill ในปี ค.ศ.1958 ซึ่งให้อำนาจรัฐบาลในการที่จะกักขังบุคคลได้โดยปราศจากกระบวนการพิจารณาคดี บุคคลดังกล่าวเป็นผู้ต้องสงสัยที่จะทำกิจกรรมที่กระทบกระเทือนความมั่นคงของรัฐ เป็นต้น และสำหรับตัวประธานาธิบดีเอ็นครูมาห์เองแล้วก็ได้เคยถูกจองจำโดยผู้ปกครองในระบบอาณานิคม หรือในแซมเบีย

ก็ได้ใช้กฎหมายปิดกั้นเสรีภาพของประชาชนเช่นกัน โดยประธานาธิบดีเคนเนต คาอุนดาออกกฎหมายให้มีการจับกุมผู้คัดค้านหรือฝ่ายตรงข้ามได้ ในช่วงทศวรรษที่ 1960 นี้เองที่นักชาตินิยมแอฟริกัน เช่น ควาเม เอ็นครูมาห์ จูเลียส ไนยเรเร เคนเนต คาอุนดา และฮาสดิง แบนดา ได้รับการยอมรับจากประชาชนและได้เสียงข้างมากในรัฐสภา และด้วยเสียงข้างมากนี้เอง ผู้นำต่าง ๆ ได้ใช้เป็นเครื่องมือในการบิดเบือนรัฐธรรมนูญเพื่อกดดันพรรคการเมืองฝ่ายค้าน และประกาศให้ประเทศของตนเป็นประเทศที่มีพรรคเดียว รวมทั้งให้ตนเองเป็นประธานาธิบดีตลอดชีวิต และกล่าวว่าสังคมนิยมหรือแนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยเป็นสิ่งแปลกและระบบหลายพรรคเป็นเรื่องของทางตะวันตกที่แอฟริกาไม่อาจจะจับจำยได้ หรือบางคนอาจจะกล่าวอีกว่า แอฟริกาไม่มีวัฒนธรรมประชาธิปไตย และชนหลายเผ่าได้เห็นว่าประชาธิปไตยเป็นการลงทุนที่ค่อนข้างเสี่ยง เช่น ประธานาธิบดี พอล นิยา แห่งคามeroon และประธานาธิบดีเคเนียล อาเรฟ มอย แห่งเคนยา ได้คัดค้านประชาธิปไตยแบบหลายพรรคว่าจะนำไปสู่การทำลายการเมืองในระบบเผ่าชนนอกจากนี้ประธานาธิบดีเอ็นครูมาห์ แห่งกานา ก็เห็นว่าประชาธิปไตยเป็นลัทธิของพวกจักรวรรดินิยมหรือประธานาธิบดีโมบูตู เซเซ เซโก แห่งซาอีร์ (ปัจจุบันคือสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก) ได้กล่าวว่า “ประชาธิปไตยไม่ใช่สำหรับแอฟริกา มีเพียงหัวหน้าชาวแอฟริกันคนเดียวและเขาก็ต้องปกครองตลอดชีวิต ที่นี้ในซาอีร์พวกเราจะต้องสร้างเอกภาพ” ดังนั้น จึงเป็นที่เห็นได้ชัดเจนแล้วว่า ความหวาดระแวงที่ผู้นำแอฟริกาต่างต้องเผชิญหลังการได้รับเอกราชเป็นตัวเร่งไปสู่การปกครองแบบเผด็จการ นั่นหมายถึงว่าระบบปกครองส่วนตัวได้ปกคลุมไปทั่วแอฟริกา ผู้นำประเทศ ซึ่งได้แก่ประธานาธิบดี จึงเป็นศูนย์รวมอำนาจทางการเมือง เป็นประมุขของประเทศ เป็นผู้นำคณะรัฐบาล ผู้บัญชาการทหาร และ วัฒนธรรม รวมทั้งเป็นหัวหน้าพรรครัฐบาลด้วย (ในกรณีมีพรรคการเมืองพรรคเดียว) และแม้แต่เป็นที่ปรึกษาของมหาวิทยาลัยท้องถิ่น การดำเนินการดังกล่าวนี้จึงเป็นความพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่าประธานาธิบดีและ “ชาติ” เป็นอย่างเดียวกัน ภาพผู้นำประเทศในแอฟริกาได้ทะเลทรายซาฮาราจึงปรากฏอยู่ทั่วไปในสถานที่ต่าง ๆ ภายในประเทศ เช่น กำแพงสาธารณะ บ้านเรือน แม้แต่ในเหรียญเงินตรา แสตมป์ รวมทั้งชื่อโรงพยาบาล สนามกีฬา โรงเรียนก็ตั้งโดยใช้ชื่อผู้นำประเทศเป็นต้น นอกจากนี้ ฝ่ายประชาสัมพันธ ซึ่งรัฐเป็นผู้ควบคุมออกข่าวทุกอย่างที่สนับสนุนผู้นำตามนโยบายที่ชี้นำโดยรัฐบาล พฤติกรรมแนวทางการเมืองดังกล่าวนี้เห็นได้ชัดเจนว่าไม่

สอดคล้องกับมรดกการเมืองดั้งเดิมของแอฟริกาก่อนตกเป็นอาณานิคม สิ่งที่แตกต่างกันชัดเจนคือการปกครองแบบเผด็จการทหาร ทั้งนี้อาจเห็นได้ว่ามีปัญญาชน หรือนักวิชาการแอฟริกันจำนวนมากที่ต้องนิ่งเฉยกับระบบเผด็จการทหารในแอฟริกา โดยอ้างว่าเป็นประเพณีดั้งเดิมของแอฟริกันที่เกี่ยวกับสงคราม แต่จากการศึกษาวิจัยระบบการเมืองดั้งเดิมของแอฟริกันไม่ปรากฏว่าชนเผ่าต่างๆ มีรูปแบบทหารหรือเป็นทหารรับใช้หัวหน้าเผ่าหน้าที่ดั้งเดิมของผู้ทำสงครามคือการป้องกันตนเองจากการรุกรานของอีกเผ่าหนึ่ง หรือการป้องกันการบุกรุก ของทาส และโดยการกระทำเช่นนี้กลุ่มทหารจะได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชน ชนเผ่าที่ชอบสงครามยังคงมีปรากฏอยู่ในสมัยก่อน และนักรบอาจเป็นหัวหน้าเผ่า แต่คณะรัฐบาลจะไม่มีคุณลักษณะของการเป็นรัฐบาลในความหมายที่ว่าทหารปกครองหรือครอบครองตำแหน่งทางการเมืองทั้งหมด ชนเผ่าหลายชนเผ่าในระบบการเมืองดั้งเดิมของแอฟริกันนั้นไม่มีกองทัพประจำการผู้เป็นทหารอาชีพมีจำนวนน้อย และในกรณีที่ถูกคุกคามจากศัตรูภายนอก หัวหน้าจะเรียกระดมพลเพื่อถวายตัวต่อกษัตริย์ เพื่อทำสงครามต่อไป ซึ่งส่วนใหญ่แล้วในรัฐแอฟริกันดั้งเดิมประชาชนทั้งหมดก็คือกองทัพ และกษัตริย์แอฟริกันไม่มีกองทหารส่วนพระองค์ที่ปฏิบัติหน้าที่ตลอดเวลา เพราะภายหลังสงครามจบลง กองทัพก็สลายตัว ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมดั้งเดิมของแอฟริกาแล้ว ไม่มีระบบการเมืองเดิมที่เอื้ออำนวยต่อระบบทหาร นั่นหมายถึงว่าถ้าหากแอฟริกา มีระบบการเมืองในลักษณะ ดังกล่าวก็เพราะผู้ปกครองอาณานิคมชาวยุโรปผิวขาว เป็นผู้นำกองกำลัง กองทัพประจำการเข้ามาในแอฟริกันนั่นเอง และยังผลให้ชาวแอฟริกันต้องเคยชินกับการใช้อำนาจเผด็จการของผู้ปกครองอาณานิคมผิวขาวดังกล่าว

การปกครองยุคหลังได้รับเอกราชจากเมืองแม่ : ประชาธิปไตยมีปัญหา

ผู้นำแอฟริกาชาตินิยมที่ได้รับอำนาจปกครองประเทศจากผู้ปกครองผิวขาวในราวต้นทศวรรษที่ 1960 เป็นส่วนใหญ่ ต่างต้องเผชิญปัญหาจากความไม่อดทน ความรู้สึกถึงความด้อยกว่าด้านการพัฒนา ความล้มเหลวด้านเศรษฐกิจ และความพยายามที่จะก้าวทันประเทศพัฒนาแล้ว หรือความพยายามที่จะลดช่องว่างระหว่างประเทศร่ำรวยและประเทศยากจนให้ลดน้อยลง แต่ความพยายามเหล่านี้ค่อนข้างมีอุปสรรค เมื่อผู้ปกครองผิวดำได้รับอำนาจต่างมีพฤติกรรมรักษาอำนาจ ค่อนข้างเผด็จการ ละเลยการ

เอาใจใส่ให้ความรู้ประชาชน ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นอิทธิพลจากผู้ปกครองผิวขาวที่ปกครองแอฟริกาอย่างกดขี่จนชาวแอฟริกันต่างเคยชินกับการใช้อำนาจเผด็จการโดยละเลยการปกครองอย่างมีส่วนร่วมแบบดั้งเดิมก่อนที่ชาวยุโรปผิวขาวจะเข้าปกครองแอฟริกา ดังนั้น ประชาธิปไตยในแอฟริกาจึงมีความใกล้เคียงกับแนวปฏิบัติที่ผู้ปกครองผิวขาวใช้ปกครองแอฟริกาในยุคอาณานิคม เห็นได้จากลัทธิเผด็จการที่ฝังรากลึกในแอฟริกาในช่วงกลางทศวรรษที่ 1980 ซึ่งผู้นำหลายประเทศในแอฟริกาคำอยู่ในอำนาจยาวนานกว่า 2 ทศวรรษ เช่น ในโกตดิวัวร์ และแซมเบีย (ดูรายชื่อผู้นำประเทศดังกล่าวและในภาคผนวกประกอบ) อดีตประธานาธิบดีโมบูตู เซเซ เซโก แห่งชาอีร์ (ปัจจุบันคือสาธารณรัฐ คองโก) เป็นตัวอย่างที่ดีของผู้นำที่ครองอำนาจยาวนานท่ามกลางความเสื่อมความนิยมและสภาพสังคมที่แตกแยกภายในประเทศ อย่างไรก็ตาม ลัทธิเผด็จการในแอฟริกาต้องล้มเหลวลงเพราะระบบเศรษฐกิจไม่เอื้ออำนวยให้มีการเก็บรายได้จากภาษี เพื่อนำมาพัฒนาประเทศ ระบบอุปถัมภ์ที่ผู้นำประเทศในแอฟริกาใช้เพื่อการอยู่รอดก็ไม่ยั่งยืน ประเทศผู้ให้ความสนับสนุนหลัก ๆ แก่ผู้นำแอฟริกาเหล่านี้ต่างค่อย ๆ ถอนความสนับสนุนผู้นำดังกล่าว จนส่งผลกระทบกับระดับความจงรักภักดีของกองกำลังทหารตำรวจเพราะเงินเดือนที่จ่ายไม่สม่ำเสมอ จนทำให้ระบบการบริหารปกครองประเทศสั่นคลอน และกระนั้นก็ตามกระแสประชาธิปไตยในแอฟริกา ซึ่งอาจปรากฏออกมาในขบวนการต่อต้านผู้นำเผด็จการ ในช่วงทศวรรษที่ 1980 และต้นทศวรรษ 1990 ก็มีขบวนการประชาธิปไตยที่มีอุดมการณ์ลึกซึ้งในแนวคิดด้านนี้ แต่เป็นขบวนการที่ได้รับความสำเร็จ เพราะผู้นำรัฐบาลอ่อนแอและขาดแรงต้านทานกระแสคัดค้านนั้น นอกจากนี้ ประชาสังคม (civil society) รวมทั้งผู้นำที่มีลักษณะประชาธิปไตยก็ยังคงเป็นสิ่งที่หายากในแอฟริกาเพราะวิกฤติเศรษฐกิจ และปัญหาหนี้สินได้ส่งผลกระทบต่อประชาสังคมทรัพยากรมนุษย์ในแอฟริกายังคงอ่อนแอ ไม่ค่อยตื่นตัวต่อการพัฒนาตนเอง องค์กรที่ทำงานเพื่อสังคมหรือเพื่อการเมืองต่าง ๆ ในแอฟริกายังค่อนข้างไม่เข้มแข็งเพราะขาดสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น การโทรคมนาคม คอมพิวเตอร์ การใช้สิ่งพิมพ์ รวมทั้งยังขาดการฝึกฝนเจ้าหน้าที่คณะทำงานที่จะทำงานด้านการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ก็ยังมีบางประเทศที่องค์กรทางการเมืองมีสิ่งอำนวยความสะดวกในการทำงาน และเป็นองค์กรที่มีพลัง เช่น ในแอฟริกาใต้และในซิมบับเว เป็นต้น

ความพยายามทำให้เป็นประชาธิปไตยในแอฟริกาจึงอาจพิจารณาได้จากการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ในประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคโดยอาศัยกระบวนการทางประชาธิปไตย ซึ่งได้แก่ การเลือกตั้งหรือการมีส่วนร่วมทางการเมืองตามตารางต่อไปนี้

ตารางแสดงความพยายามทำให้เป็นประชาธิปไตยในแอฟริกา(สถานภาพ สิงหาคม ปี ค.ศ.1999)

ประชาธิปไตยหลายพรรค (การถ่ายโอนอำนาจ 2 ครั้งโดยการเลือกตั้ง)	การถ่ายโอนอำนาจครั้ง เดียวโดยการเลือกตั้ง	ระบบหลายพรรคมีการ เลือกตั้งแต่ไม่มีการถ่าย โอนอำนาจ	ไม่มีการเลือกตั้ง
เบนิน	เคปเวิร์ด	อังกโกลา	บูรุนดี*
มาดากัสการ์	สาธารณรัฐแอฟริกากลาง	บอตสวานา	กาโมรอส*
มอริเชียส	ไลบีเรีย	บูร์กินา ฟาโซ	คองโก* (บราซิล)
	มาลาวี	แคเมอรูน	สาธารณรัฐประชาธิปไตย คองโก
	เซาโตเมและปรังซิบ	ชาด	เอริเทรีย
	เซียร์ราลีโอน*	โกตดิวัวร์	กินี-บิสเซา
	แอฟริกาใต้	อิกวาทอเรียล-กินี	เลโซโท*
	แซมเบีย	เอธิโอเปีย	ไนเจอร์*
	ไนจีเรีย*	กาบอง	รวันดา
		แกมเบีย	โซมาเลีย
		กานา	สวาซีแลนด์
		กินี	ยูกันดา
		เคนยา	
		มอริตานิ	
		นามิเบีย	
		เซเนกัล	
		ซีเชลส์	
		ซูดาน	
		แทนซาเนีย	
		โตโก	
		ซิมบับเว	

* ประเทศเหล่านี้ประสบความล้มเหลวในการปกครองประเทศภายหลังการถ่ายโอนอำนาจในช่วงเวลาหลังปี ค.ศ.1989

¹ Jeffrey Herbst, “Political Liberalization in Africa after Ten Years”, **Comparative Politics** (New York : The city University Press, 2001), p.363.

จากตารางจะเห็นได้ว่ามอริเชียส มาดากัสการ์ และเบนินเป็นประเทศที่มีการถ่ายโอนอำนาจผู้นำโดยการเลือกตั้ง 2 ครั้งในรอบ 10 ปี ส่วนประเทศที่มีการถ่ายโอนอำนาจเพียง 1 ครั้งในช่วงเวลาดังกล่าวมีประมาณ 10 ประเทศ แต่เหตุผลในการชนะการเลือกตั้งในประเทศกลุ่มนี้มีแตกต่างกันไป เช่น ในปี ค.ศ.1997 นายชาร์ลส์ เทเลอร์ ผู้นำไลบีเรียชนะการเลือกตั้งเพราะว่าประชาชนเข้าใจดีว่าหากเทเลอร์ พ่ายแพ้การเลือกตั้ง เขาคงจะหันกลับไปใช้การทำสงครามกลางเมืองอีก หรือในไนจีเรียผลการเลือกตั้งในปี ค.ศ.1993 ถูกยกเลิกและมีการเลือกตั้งใหม่อีกครั้งในปี ค.ศ.1999 และรัฐบาลปัจจุบันที่มีนายโอลูเซกัน โอบาสซานโจ เป็นผู้นำคงจะต้องทำงานด้านการเมืองอย่างหนักเพื่อให้ระบอบประชาธิปไตยในประเทศได้รับการยอมรับและเป็นที่เชื่อถือ เป็นต้น สำหรับประเทศที่ไม่มีการเลือกตั้ง ในช่วงเวลา 10 ปี ดังกล่าวมี 12 ประเทศ ได้แก่ บุรุนดี คาโมรอส คองโก (บริตซาวิล) สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก เอริเทรีย กินี-บิสเซา เลโซโท ไนเจอร์ รัวันดา โซมาเลีย สวาซีแลนด์ และยูกันดา จะเห็นว่าแต่ละประเทศต่างมีปัญหาภายในประเทศที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตย

ดังนั้น ความพยายามในการสถาปนาระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยในประเทศแอฟริกาภายหลังก.ศ.1989 ซึ่งเป็นปีที่ระบอบการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออกต้องล่มสลายลงนั้น จนถึงปี ค.ศ.1999 ดำเนินไปอย่างไม่ก้าวหน้านัก เนื่องจากปัญหาด้านโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองในแอฟริกาทำให้เสรีภาพของประชาชนยังถูกขี้นขวางอยู่ในขอบเขตจำกัด

4.6 ผู้นำประเทศในแอฟริกา

ผู้นำประเทศมีบทบาทไม่น้อยต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศ สำหรับผู้นำในภูมิภาคแอฟริกาได้ทะเลทรายซารานนั้นอาจพิจารณาแยกประเภทผู้นำประเทศได้ 6 ประการดังต่อไปนี้ คือ (1) ผู้นำที่มีความสามารถสูงใจคน¹ โดยเฉพาะได้รับความสนับสนุนจากประชาชนในช่วงการต่อสู้เพื่อเอกราชผู้นำประเภทนี้ก็เช่น ความแม่ เอ็นครูมาห์

¹ Hans d'Orville (ed), **Leadership for Africa** (New York : Collage Press, 1995), pp.161-164.

แห่งกานา จูเลียส ไนยเรเร แห่งแทนซาเนีย โรเบิร์ต มูกาเบ* แห่งซิมบับเว เคนเนธ คาอุนดา แห่งแซมเบีย รวมทั้ง อาเหม็ด เซกู ตูเร แห่งกินี¹ (2) ผู้นำที่เป็นนักปลุกระดมมวลชน เช่น ควาเม่ เอ็นครูมาห์ จูเลียส ไนยเรเร ซึ่งใช้ความเป็นผู้มีความสามารถในการจูงใจคน ปลุกระดมมวลชนให้มีความเห็นคล้อยตาม (3) ผู้นำที่มีลักษณะประนีประนอม เช่น โอลูเซกัน โอบาส ซานโจ แห่งไนจีเรีย เนลสัน เมนเดลลา แห่งแอฟริกาใต้ (4) ผู้นำที่มีลักษณะเป็นบิดาปกครองประเทศ เช่น โจโม เคนยัตตาแห่งเคนยา เพล็กซ์ และเลโอโปลด์ เซงออร์ แห่งเซเนกัล (5) ผู้นำที่มีลักษณะบุคลิกเป็นนักการเมืองปกครองประเทศคล้ายกษัตริย์ ได้แก่ คาซุมุ แบนดา แห่งมาลาวี ชองเบเดล โบกัสซา แห่งสาธารณรัฐ แอฟริกากลาง ทั้งนี้โบกัสซา พยายามที่จะจัดตั้งราชวงศ์ใหม่โดยตั้งตนเป็นจักรพรรดิพระองค์แรก ของประเทศ เป็นต้น (6) ผู้นำที่มีลักษณะเป็นนักปฏิวัติ เช่น จอห์น เจอร์ รอลิงส์ แห่งกานา โยเวรี มูเซเวนี แห่งยูกันดา โทมัส แซนการา แห่งบูร์กินาฟาโซ ผู้นำที่มีลักษณะนี้มักจะแสดงความห่วงใยประชาชนและอาจพูดและมีความเป็นอยู่เช่นเดียวกับประชาชน แต่โดยส่วนใหญ่แล้วจะปกครองประเทศในลักษณะใช้อำนาจกดขี่

ทั้งนี้ ภายหลังได้รับเอกราชแล้วนักชาตินิยมหรือผู้นำประเทศเหล่านี้ต่างมีจุดประสงค์สำคัญ 2 ประการ ในการบริหารปกครองประเทศ ประการแรก ได้แก่ ความพยายามในการแสวงหาการยอมรับจากนานาชาติให้ความนับถือประเทศแอฟริกาที่เกิดขึ้นใหม่ เห็นได้จากการมีที่นั่งในสมัชชาสหประชาชาติ รวมทั้งความพยายามแสวงหาความช่วยเหลือจากต่างชาติ ประการที่สอง ได้แก่ การพัฒนาแอฟริกาด้วยวิถีทางของแอฟริกา

---

* โรเบิร์ต มูกาเบ ปกครองซิมบับเวยาวนานกว่า 20 ปี ภายหลังซิมบับเวได้รับเอกราชในปี ค.ศ.1980 จากอังกฤษ ซึ่งถือเป็นการยุติการปกครองภายใต้นโยบายเหยียดผิวของรัฐบาลชนผิวขาวเลือดเนื้อเชื้อไขของอังกฤษที่มินายเอียน สมิธเป็นผู้นำ แม้ว่ามูกาเบจะมีบทบาทสำคัญในการต่อสู้เพื่อเอกราชครั้งนี้ แต่มูกาเบก็ล้มเหลวในการพัฒนาประเทศ จนประเทศประสบปัญหาเศรษฐกิจเรื้อรัง และมีแนวโน้มจะยึดอำนาจปกครองไว้เพียงผู้เดียว โดยใช้นโยบายปฏิรูปที่ดินหรือยึดที่ดินจากชนผิวขาวภายในประเทศมาแจกจ่ายให้ประชากรผิวดำที่ยากจนเป็นการหาเสียง เพื่อให้ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้นำอีกครั้ง การกระทำครั้งนี้ก่อให้เกิดความไม่สงบทั้งภายในประเทศและส่งผลกระทบต่อเมืองในแอฟริกาตอนใต้โดยรวม โปรดศึกษารายละเอียดได้ใน O'mano Emma Edigheli "Land and Power in Zimbabwe" in Elizabeth Reloux, **Africa Insight** Vol 30 No1, May 2000, pp.33-34.

¹ George B.N. Ayittey, **Africa in Chaos** (London : Macmillan Press, 1999), p.158.

เอง โดยไม่ใช้วิถีตะวันตกแบบยุโรป ซึ่งดูเหมือนว่าเป็นสิ่งที่ค่อนข้างจะสำเร็จ เหตุผลที่ชัดเจนก็คือ นักชาตินิยมและผู้นำประเทศเหล่านี้ขาดความชำนาญในการบริหารปกครองประเทศ รวมทั้งขาดประสบการณ์และความเข้าใจในการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจ การเงิน การธนาคาร การค้าต่างประเทศ นอกจากนี้ ผู้นำประเทศเหล่านี้เชื่อว่าเศรษฐกิจดำเนินไปด้วยอารมณ์นั้นหมายถึง ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการลงทุนจะเพิ่มมากขึ้นโดยการเรียกร้อง ข่มขู่ หรือสั่งการ อีกเหตุผลหนึ่งก็คือ ผู้นำประเทศเหล่านี้สร้างแนวทางพัฒนาประเทศที่ไม่เหมาะสมกับสภาพภายในประเทศที่ยังเต็มไปด้วยปัญหามากมาย โดยเฉพาะความขัดแย้งทางการเมือง ปัญหาเผ่าชน ความไม่พร้อมของทรัพยากรมนุษย์ที่สืบเนื่องมาจาก “มรดกอาณานิคม”

อนึ่ง ผู้นำแอฟริกันที่มีชื่อเสียงในด้านการสร้างเอกภาพและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับสายเลือดแอฟริกันดำและยังคงเป็นที่กล่าวขวัญอยู่จนปัจจุบันคือ ความเฒ่า เอ็นครูมาห์ แห่งกานา และเนลสัน แมนเดลาแห่งแอฟริกาใต้ ซึ่งเห็นควรพิจารณาบทบาททางการเมืองของท่านทั้งสองดังต่อไปนี้

ความเฒ่า เอ็นครูมาห์ (ค.ศ.1909-1972) ผู้นำกานาท่านนี้มีบทบาทสำคัญและโดดเด่นในแง่ความพยายามต่อสู้ลัทธิจักรวรรดินิยมคัดค้านระบบอาณานิคมและการเรียกร้องเอกราช ท่านเกิดในครอบครัวร่ำรวยในกานา ได้รับการศึกษาจากสหรัฐฯ (Lincoln University) จากนั้นได้เดินทางไปศึกษาต่อยังอังกฤษ เอ็นครูมาห์มีบุคลิกที่มีเสน่ห์ เต็มไปด้วยพลัง และฉลาด กระตือรือร้นในการเฝ้าหาความรู้ และไม่กลัวที่จะท้าทายและเรียกร้อง ดังนั้น จุดประสงค์ทางการเมืองสำคัญของเอ็นครูมาห์คือความพยายามที่จะเรียกร้องเอกราชให้กานา โดยเห็นว่า “ไม่มีเชื้อชาติใด หรือประชาชนคนใดจะสามารถอยู่อย่างเสรีหรือได้รับความเคารพนับถือทั้งในบ้านเกิดเมืองนอน และในที่อื่น ๆ ได้หากปราศจากเสรีภาพทางการเมือง”¹ ก่อนเดินทางกลับแอฟริกาในปี ค.ศ.1947 เอ็นครูมาห์ได้เข้าร่วมการประชุมรวมชาวแอฟริกา ครั้งที่ 6 (Pan-African Conference) ที่แมนเชสเตอร์ และได้กลับกานาด้วยความมุ่งมั่นในการรวมชาวแอฟริกันในการทำกิจกรรมทางการเมืองเพื่อเรียกร้องเอกราช และเสรีภาพจนถูกเจ้าหน้าที่อังกฤษที่ปกครองอาณานิคม จับกุมขังในปี ค.ศ.1950 อย่างไรก็ดีภายหลังจากนั้น 1 ปี เอ็นครูมาห์

¹ Dudley Thompson, **They are Africans** (Cape Town : Kwela Books, 2000) p.41

ก็ได้รับการปล่อยตัวและได้รับความนิยมนและการสนับสนุนจากประชาชนสูง จนการทำงานด้านการเรียกร้องเอกราชก้าวหน้า ในปี ค.ศ.1955 เอ็นครูมาห์ได้เข้าร่วมประชุมบันดุง และได้นำแนวความคิดรวมชาวแอฟริกันในการยุติระบบอาณานิคม และการต่อสู้เพื่อเอกราชให้ประชาชนในเอเชียและโลกได้รับรู้ในวงกว้าง เอเชียและแอฟริกาจึงมีจุดร่วมทางการเมืองคล้ายกันคือเอกราชและการล้มเลิกระบบอาณานิคม ดังนั้น การประชุมที่บันดุงนี้ จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่การจัดตั้งขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด (Non-Aligned Movement) ต่อไป และสำหรับแอฟริกาแล้ว กานาภายใต้การนำของเอ็นครูมาห์จึงเป็นประเทศแอฟริกันดำที่ได้รับเอกราชเป็นประเทศแรก ๆ คือ ในปี ค.ศ.1957 ภายหลังซูดาน (ค.ศ.1956)

การทำงานเพื่อเอกภาพแอฟริกาของเอ็นครูมาห์ยังคงก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ จนในปี ค.ศ.1963 ได้มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งองค์การเอกภาพเพื่อแอฟริกา (Organization of African Unity-OAU) (ศึกษาหัวข้อ 1.7 ประกอบ) เป็นผู้นำพิดำที่ได้รับการยอมรับในระบบสากล สำหรับบทบาทด้านการพัฒนาภายในประเทศได้แก่การปฏิรูปที่ดินให้คนยากจนมีที่ดินทำการเกษตร เขาเชื่อว่าประเทศจะพัฒนาได้โดยการมีระบบอุตสาหกรรมเป็นของตนเองและพึ่งตนเองได้ (self-reliant) แต่แนวทางการพัฒนาเช่นนี้ไม่ได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐฯ และกลุ่มประเทศยุโรป รวมทั้งชนเผ่าดั้งเดิมในกานาไม่ยอมรับ จึงทำให้สภาพเศรษฐกิจเข้าสู่จุดวิกฤติ เมื่อราคาสินค้าปฐมในตลาดโลกตกต่ำ การจะกู้เงินจากประเทศตะวันตกมาใช้พัฒนาประเทศก็ต้องกู้ด้วยดอกเบี้ยที่สูง¹ และแม้ว่ากานาจะถูกรุมเร้าด้วยปัญหาเศรษฐกิจนานาประการ แต่เอ็นครูมาห์ก็สามารถพัฒนาระบบการศึกษาและการสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่นการสร้างเขื่อน (Great Volta Dam) จนทำให้กานาพึ่งตนเองได้ในเรื่องการไฟฟ้า

ในปี ค.ศ.1966 เอ็นครูมาห์ได้ถูกโจมตีว่า เป็นเผด็จการเพราะท่านได้ประกาศยุบพรรคการเมืองและประกาศว่าจะเป็นประธานาธิบดีไปตลอดชีวิต ในปี ค.ศ.1964 กระแสการคัดค้านเอ็นครูมาห์ได้รับการสนับสนุนโดยสหรัฐฯ ดังนั้นขณะที่เอ็นครูมาห์อยู่ในระหว่างการเยือนจีนในปี ค.ศ.1966 เขาจึงถูกรัฐประหารโดยกลุ่มทหาร กานาจึงมีรัฐบาลใหม่เป็นรัฐบาลทหาร ส่วนเอ็นครูมาห์ต้องลี้ภัยการเมืองยังต่างประเทศโดยครั้งแรกไปอยู่ที่กินีและต่อไปยังโรมาเนีย เอ็นครูมาห์เสียชีวิตเมื่อ 27 เมษายน ค.ศ.1972 ใน

¹ Ibid., p.43.

โรงพยาบาลที่กรุงบูคาเรส แม้กระนั้นก็ตามเอ็นครูมาห์ยังคงอยู่ในความทรงจำในฐานะที่เป็นบิดาแห่งการเรียกร้องเอกราชเพื่ออานา และเป็นนักต่อสู้ที่มีบทบาทเด่นในการรวมแอฟริกัน (Pan-Africanism) และการก่อตั้ง OAU

เนลสัน เมนเดลา (ค.ศ.1918-) อดีตผู้นำแอฟริกาใต้ผู้นี้เป็นที่รู้จักในระดับสากล และเป็นที่เคารพรักของชาวแอฟริกันดำโดยเฉพาะในแอฟริกาใต้ในฐานะผู้ต่อสู้ลัทธิแบ่งแยกผิว (Apartheid) ที่ผู้ปกครองชนกลุ่มน้อยผิวขาวใช้บริหารปกครองประเทศ นอกจากนี้เมนเดลายังเป็นสัญลักษณ์ของ “การอภัยและการประนีประนอม”¹ ในการสร้างชาติแอฟริกาใต้ใหม่หลังจากผู้ปกครองผิวขาวกินอำนาจให้ชนผิวดำ ซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ของประเทศได้ปกครองประเทศ เมนเดลา เกิดเมื่อ 18 กรกฎาคม ค.ศ.1918 ได้รับการศึกษาที่ University of Fort Hare และได้เริ่มกิจกรรมด้านการเมืองที่นั่นจนในที่สุดเรียนไม่จบ จึงต้องย้ายมาศึกษาต่อด้านกฎหมายที่โจฮันเนสเบิร์ก และได้เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองในพรรค African National Congress (ANC) ในปี ค.ศ.1940 และแม้ว่าในช่วงนี้ยังไม่มีกรณนโยบายแบ่งแยกผิวมาใช้ปกครองประเทศ แต่สังคมแอฟริกาใต้ขณะนั้นก็อยู่ในภาวะไม่เท่าเทียมกันแล้ว เนื่องจากชนผิวขาวกลุ่มน้อย ซึ่งเป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของอังกฤษได้จับจองแหล่งทรัพยากรและบริเวณที่ดินทำกินที่อุดมสมบูรณ์ ความมั่งคั่ง และความร่ำรวยทั้งที่ดินและอำนาจจึงอยู่ในมือของชนผิวขาว ในด้านกิจกรรมทางการเมืองของพรรค ANC นั้นเป็นเวลา 40 ปีที่พรรค ANC เคลื่อนไหวอย่างสันติ เป็นองค์กรทางการเมืองเล็ก ๆ แต่ในทศวรรษที่ 1940 การเคลื่อนไหวทางการเมืองของ ANC เปลี่ยนแปลงไปมีประชาชนส่วนใหญ่ของสังคมเข้าร่วมมากขึ้น โดยเฉพาะนักเคลื่อนไหวทางการเมืองรุ่นใหม่ คนงานในชนบทและในเมือง ดังนั้นสมาชิก ANC รุ่นใหม่นี้จึงมีความเห็นว่าผู้นำ ANC ยุคเก่ามีลักษณะค่อนข้างอนุรักษ์นิยม จึงได้จัดตั้งสันนิบาตเยาวชนของ ANC (Youth League of the ANC) ขึ้น โดยมีเมนเดลาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำให้สันนิบาตเยาวชนของ ANC มีอิทธิพลและได้รับการยอมรับใน ANC จนในปี ค.ศ.1950 ท่านได้รับเลือกให้เป็นกรรมการบริหารแห่งชาติของ ANC ต่อมาในปี ค.ศ.1952 เมนเดลาได้เดินทางทั่วประเทศเพื่อขอความสนับสนุนประชาชนให้คัดค้านนโยบายการแบ่งแยกผิวของผู้ปกครองผิวขาวที่ประกาศใช้ในปี

¹ Ibid., p.80.

ค.ศ.1948 ด้วยความเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้เอง ต่อมาเมนเดลาและพรรคพวกจึงถูกจับกุม และถูกนำไปคุมขังในที่กักขังที่เกาะรอบบิน (อยู่ห่างจากชายฝั่งเคปทาวน์ แอฟริกาใต้) จนไม่อาจเคลื่อนไหวทางการเมืองได้อีก อย่างไรก็ตาม แม้เมนเดลาถูกคุมขังแต่ก็มิได้อาหยุดยังกระแสดักค้ำนโยบายแบ่งแยกผิวโดยชนส่วนใหญ่ได้ โดยผู้เคลื่อนไหวคัดค้านยังมีเมนเดลาเป็นเสมือนสัญลักษณ์สำคัญในการต่อสู้ ครั้งหนึ่งเมนเดลาได้กล่าววาทะซึ่งยังเป็นสิ่งที่ยังอยู่ในความทรงจำประชาชนจนทุกวันนี้ว่า

“ข้าพเจ้าได้พยายามต่อสู้คัดค้านการปกครองอย่างกดขี่โดยชนผิวขาว และข้าพเจ้าก็จะต่อสู้การปกครองอย่างกดขี่โดยชนผิวดำด้วย ข้าพเจ้าปรารถนาและสนับสนุนการปกครองแบบประชาธิปไตย และสังคมที่มีเสรีภาพที่ซึ่งทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์และมีความเสมอภาคทางโอกาส...นี่คือแนวคิดที่ปลุกความหวังและทำให้ข้าพเจ้ามีชีวิตอยู่เพื่อจะทำให้สำเร็จ และถ้าเป็นสิ่งจำเป็น ข้าพเจ้าก็พร้อมที่จะตาย เพื่อสิ่งนี้...”

เมนเดลาต้องถูกจองจำคุมขังอยู่นาน ขณะเดียวกันการต่อสู้ของ ANC เพื่อยุติการแบ่งแยกผิวในแอฟริกาใต้ก็ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและได้ับความสนับสนุนจากต่างประเทศ จนในปี ค.ศ.1991 เมนเดลาได้รับการปล่อยตัวและได้รับเลือกเป็นประธานาธิบดีผิวดำของแอฟริกาใต้เป็นคนแรกในปี ค.ศ.1994 และในฐานะผู้นำประเทศ เมนเดลาได้ก้าวสู่ตำแหน่งอย่างมีเกียรติ ด้วยความสนับสนุนของปวงชนละทิ้งความขมขื่นจากการถูกลงโทษทางการเมืองและปราศจากความปรารถนาที่จะล้างแค้น ผลงานที่เด่นของ เมนเดลา คือ การเจรจากับประธานาธิบดีเอฟ ดับบลิว เดอเคิร์ก ผู้นำรัฐบาลชนผิวขาวในแอฟริกา ให้ยุติการแบ่งแยกผิว ตลอดจนให้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ให้คนผิวดำได้มีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ ต่อมาในปี ค.ศ.1999 พรรค ANC ชนะการเลือกตั้งทั่วไปอีกครั้งและเมนเดลาได้ถ่ายโอนอำนาจให้กับทาโบอิมเบเกิดารงตำแหน่งประธานาธิบดีแอฟริกาใต้ต่อไป ดังนั้น ปัญหาทางการเมืองต่างๆ ในแอฟริกาใต้จึงได้รับการแก้ไขมากขึ้นหลังเมนเดลาได้รับการปล่อยตัวแม้ว่าขณะนี้แอฟริกาใต้ยังคง

เผชิญปัญหาอาชญากรรม ปัญหาโรคเอดส์ และความยากจนก็ตาม¹ การต่อสู้เพื่อสิทธิของชนเผ่าด่าตลอดชีวิตของเมนเดลาทำให้เขาได้รับรางวัลโนเบล ในปี ค.ศ.1993 ในฐานะผู้ต่อสู้เพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองด้วยสันติวิธี และเป็นสิ่งที่เขาฝันใฝ่จะทำตลอดเวลายาวนานที่ถูกจองจำอยู่ในคุกบนเกาะรอบบิน

หลังจากพิจารณาลักษณะผู้นำและผู้นำที่มีบทบาทโดดเด่นในการต่อสู้ทางการเมืองเพื่อชาวแอฟริกันแล้ว ยังมีปรากฏการณ์ด้านลบของผู้นำหรือลักษณะผู้นำบางประการที่ขัดขวางและบั่นทอนความก้าวหน้าและการพัฒนาแอฟริกา นั่นก็คือผู้นำเผด็จการทหารทั้งหลายในรัฐแอฟริกาดำ เช่น (1) อิดี อามิน (2) ซานี อาบาซา (3) โมบูตู เซเซเซโก (4) ซามูเอล โดทีนิยมการปฏิวัติ รัฐประหาร และปาเถื่อน หรือเป็นผู้นำที่นับถือเพียงความร่ำรวยส่วนตัวและพวกพ้องจนลืมประชาชนส่วนใหญ่ในสังคมจนนำไปสู่ความล้มเหลวในการบริหารการพัฒนาและการปกครองประเทศในที่สุด* ปัญหาผู้นำในแอฟริกาก็คือ แอฟริกายังขาดแคลนผู้นำที่มีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ การปกครอง เศรษฐกิจ สังคมให้สนองตอบสภาพแวดล้อมทางการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ดังที่นักวิชาการได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำแอฟริกาเป็นปัญหาสำคัญที่นำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาการไร้เสถียรภาพทางสังคม การเมือง ภาวะสังคมแตกแยก และการไร้ระเบียบทางการเมืองในปัจจุบันนี้¹ เกิดจากความไม่ชำนาญงานในการบริหารปกครองประเทศ ดังนั้นการได้เอกราชจึงดูเหมือนสิ่งไม่มีความหมายเท่าที่ควร เนื่องจากปัญหาพื้นฐาน เช่น ความกินดีอยู่ดีของประชาชนยังไม่ได้รับการแก้ไข เสรีภาพ และการพัฒนายังกระจายไม่ทั่วถึงชนส่วนใหญ่ ในสังคมแอฟริกาข้อเท็จจริงก็คือผู้นำแอฟริกา

¹ Ibid., p.83.

* ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในที่นี้ก็คืออดีตประธานาธิบดีโมบูตู เซเซ เซโก แห่งซาอีร์เดิม (สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโกในปัจจุบัน) ที่อยู่ในอำนาจยาวนานกว่า 30 ปี ด้วยความสนับสนุนของตะวันตกจนสร้างความร่ำรวยมหาศาลขณะที่ประเทศไม่สงบและประชาชนยากจนทั้ง ๆ ที่ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ โปรดศึกษารายละเอียดได้ใน George Ayittey, **Africa in Chaos** (London : Macmillan Press Ltd., 1999) p.5, pp. 62-63, p.150

¹ L Anice, “Descent into Sociopolitical Decay : Legacies of Maldevelopment in Africa” in M. Agonafer(ed), **Africa in the Contemporary International Disorder : Crises and Possibilities** (New York : University Press of America, Inc., 1996), p.345.

ได้ทรยศหักหลังทวีปตนเอง² โดยพิจารณาจากการคงอยู่ในอำนาจยาวนาน และเป็นการอยู่ในอำนาจการปกครองที่เป็นศัตรูต่อประชาชนส่วนใหญ่ โดยการสร้างสายสัมพันธ์แบบนาย-บ่าวที่เข้มแข็ง และดำเนินการทางการเมืองทุกวิถีทางในการคงอำนาจทางการเมืองนั้นไว้ โดยปราศจากการวิตกกังวลถึงสภาพความเป็นอยู่และความเดือดร้อนของปวงชน และหากพิจารณาบทบาทด้านการต่างประเทศของผู้นำแอฟริกาแล้ว อาจกล่าวได้ว่าในช่วงหลังได้เอกราชผู้นำแอฟริกาเพียงเรียนรู้การต่อกับต่างประเทศ โดยเฉพาะอดีตเจ้าอาณานิคมและมหาอำนาจตะวันตกเพียงเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน และเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาประเทศ³ จนส่งผลให้ในช่วงทศวรรษที่ 1980 แอฟริกาได้ชื่อว่าเป็นทศวรรษที่สูญหาย (The lost decade)⁴ เพราะผู้นำแอฟริกาหลายประเทศล้มเหลวในการบริหารพัฒนาประเทศ เห็นได้จากการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ การเมือง สังคมหรือสงครามกลางเมืองในประเทศต่าง ๆ ในห้วงเวลานี้คือ เอธิโอเปีย (1985) อังโกลา (1986) โมซัมบิก (1987) ซูดาน (1991) รวมถึงรวันดา (1994) เป็นต้น กระนั้นก็ดีผู้นำแอฟริกายังไม่อาจแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ได้ และหันไปหาประเทศร่ำรวยทางตะวันตกให้ช่วยเหลือ แต่การหวังความช่วยเหลือจากภายนอกในสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศในปัจจุบัน มักมีเงื่อนไข ดังนั้นหากผู้นำแอฟริกันยังมุ่งหวังความช่วยเหลือภายนอกทวีปก็เป็นการรอคอยที่เสียเวลาและจะยิ่งทำให้ประเทศและทวีปของตนอยู่ห่างวงโครงการพัฒนา ทูนิยมโลกมากขึ้น¹ สิ่งจำเป็นขณะนี้คือการพยายามสร้างผู้นำแอฟริกันเลือดใหม่ที

จริงใจ มีความรอบรู้ในการพัฒนาประเทศ ให้สอดคล้องกับแนวทางประชาธิปไตย (Democratisation) และธรรมาภิบาล (good governance) ผู้นำที่

² โปรดศึกษารายละเอียดได้ใน George Ayittey, **Africa Betrayed** (New York : St Martin's Press, 1992).

³ Mathurin Houngnikpo, "Stuck at the Runway : Africa's distress call" in Elizabeth le Roux(ed), **Africa Insight** vol 30 No 1 (Pretoria : Hot Dot Print, 2000) p.8.

⁴ George Ayittey, **Africa in Chaos** (London : Macmillan Press Ltd., 1999) p.13.

¹ Marthurin Houngnikpo, "Stuck at the Runway : Africa's distress's call" in Elizabeth le Roux(ed), **Africa Insight** vol 30 No 1 (Pretoria : Hot Dot Print, 2000) p.11.

ข้อสัถย์และไม่คอร์รัปชั่น โดยนำเงินของประชาชนเข้าบัญชีตนเอง ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล แสวงหาช่องทางในการนำแอฟริกาให้พ้นจากปัญหานานาประการในปัจจุบัน

4.7 สภาพสังคมของแอฟริกา

สังคมแอฟริกาก่อนการยึดครองและปกครองโดยชาวยุโรปผิวขาวเป็นสังคมที่มีลักษณะไม่เท่าเทียมกัน โดยทั่วไปแล้วพ่อค้าเป็นกลุ่มคนในสังคมที่ค่อนข้างมีอิทธิพล แม้ว่าจุดเด่นของสังคมแอฟริกาจะเน้นความร่วมมือ การเป็นชุมชน หรือการมีส่วนร่วมก็ตาม คนแอฟริกันดำถือว่าผืนแผ่นดินเป็นสมบัติส่วนรวม ไม่อาจซื้อขายได้ ครอบครัวเป็นหน่วยการผลิตที่ทำหน้าที่หลักทางการเกษตรเก็บเกี่ยวความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินและมีกลไกหลายประการในสังคมที่ป้องกันหรือจำกัด การใช้อำนาจในทางที่ผิดของสมาชิกในสังคมอย่างไรก็ดีก็ยังไม่มีความไม่สอดคล้องหรือการปฏิบัติกันบ้างระหว่างเพศชายและเพศหญิง ระหว่างผู้สูงอายุและผู้มีอายุน้อย ระหว่างบุคคลผู้มีอิสระและผู้ที่อยู่ภายใต้การควบคุมดูแล ในสังคมยุคนี้ประชากรยังมีจำนวนไม่มาก เมื่อเปรียบเทียบกับความกว้างขวางของผืนแผ่นดินและได้ปรากฏชนชั้นผู้เป็นทาสแล้วในสังคมยุคนี้ซึ่งทาสดังกล่าวเป็นชนชั้นที่เป็นส่วนประกอบสำคัญของสังคมทั้งนี้สถานการณ์เกี่ยวกับการค้าทาสนี้ยังมีลักษณะรุนแรงและร้ายแรงมากขึ้น เมื่อยุโรปเข้ามาปกครองแอฟริกาเพราะได้มีการค้าทาสข้ามแอตแลนติก ซึ่งส่งผลให้จำนวนประชากรของแอฟริกาตกลงอย่างมาก นอกจากนี้ยังทำให้ชาวแอฟริกันดำเริ่มรู้จักการจับชนผิวดำด้วยการเอาเป็นสินค้าที่นำไปแลกเปลี่ยนกับทรัพย์สิน เหล้า กระสุนปืน สินค้าฟุ่มเฟือยต่าง ๆ จากชาวยุโรป โดยปราศจากคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ เพราะการค้าทาสปิดกั้นความพยายามผลิตสินค้าอื่น ๆ และยิ่งเพิ่มความต้องการวัตถุต่าง ๆ เพิ่มขึ้น อันเป็นการทำลายโครงสร้างสังคมชุมชนที่มีอยู่เดิม ก่อนยุคอาณานิคม จนมีนักวิชาการได้ลงความเห็นว่ายุโรปมีส่วนสำคัญในการสร้างภาวะการด้อยพัฒนาในแอฟริกาจนในปัจจุบันนี้สังคมแอฟริกาก็ยังไม่อาจก้าวออกมาจากสภาพสังคมที่ด้อยพัฒนาดังกล่าว และเมื่อพิจารณาถึงพลวัตรทางสังคมของแอฟริกาขณะนี้แล้ว กล่าวได้ว่าสัมพันธภาพทางสังคมมีลักษณะเน้นความร่วมมือ แต่แอฟริกาดำยังยากจน ยังมีลักษณะล้าหลัง ไม่ก้าวหน้า ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากมรดกอาณานิคม สำหรับการก่อตัวและวิวัฒนาการด้านชนชั้นทางสังคมของแอฟริกาหลังได้รับเอกราชนั้น ยังคงเป็นที่ถกเถียงทางการเมืองของนักวิชาการ และปัญญาชนแอฟริ

กัน กล่าวคือบางฝ่ายเชื่อว่าชนชั้นและการต่อสู้ทางชนชั้นมีอยู่จริงในแอฟริกา ส่วนผู้นำทางการเมืองเช่น เซกู ตูเร หรือผู้ที่เรียกตนเองว่าหัวก้าวหน้ากลับปฏิเสธการมีอยู่ของชนชั้นและเห็นว่าการต่อสู้ทางชนชั้นเป็นอุปสรรคต่อการสร้างชาติ อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่ามีลำดับชนชั้นทางสังคมในแอฟริกา เช่น (1) ชนชั้นปกครอง (2) ชนชั้นที่อยู่ในเขตเมือง ซึ่งชนชั้นทั้ง 2 นี้ มีความเหนือกว่า (3) ชนชั้นที่อาศัยอยู่ในเขตชนบท และสำหรับชนชั้นปกครองและชนชั้นที่อยู่ในเขตเมืองดังกล่าวนี้เองที่ถูกครอบงำโดยชนชั้นต่างชาติ ดังนั้นเกษตรกรแอฟริกาจึงเปรียบเสมือนสิ่งปรักหักพังที่ถูกทรยศหักหลังและถูกหลงลืมเนื่องจากเป็นชนชั้นระดับล่าง ๆ ของสังคม ซึ่งเป็นพลังเงิบที่ถูกชักจูงหรือถูกใช้ประโยชน์โดยกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม เช่น กลุ่มกบฏ กลุ่มต่อต้านการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย นอกจากนี้เกษตรกรแอฟริกันยังถูกแสวงประโยชน์ในระดับมากน้อยต่างกัจากระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ซึ่งต้องพึ่งพาแรงงานชาวแอฟริกันดำในการเพาะปลูกสินค้าเกษตร เช่น โกโก้ กาแฟ เพื่อการส่งออก ส่วนชนชั้นที่อยู่ในเขตเมืองนั้นมีโอกาสที่จะปรับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนได้หากปัจเจกชนแต่ละคนสามารถพัฒนาการประกอบอาชีพของตนได้ดี นอกจากนี้ในเขตเมืองเริ่มมีการวางโครงการสร้างถนน ทางรถไฟ ที่พักและการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งต้องการแรงงาน จึงมีการเกิดขึ้นของชนชั้นที่ใช้แรงงาน หรือขายแรงงาน และการอพยพของคนชนบทเข้ามาขายแรงงานและการค้าขายหาบเร่แผงลอย หรือเกิดธุรกิจแบบไม่เป็นทางการขึ้นมากในเขตเมืองของแอฟริกาดำทั่วไป นั่นคือการค้าขายเพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิต แต่อาชีพและการพำนักอาศัยของคนกลุ่มนี้ไม่ก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งกับผู้ที่อยู่อาศัยเดิมในเขตเมือง เพราะคนในเขตเมืองก็ยังรักษาระบบความเชื่อและพฤติกรรมการดำรงชีวิตที่ติดมาจากชนบทด้วย ตามวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มเผ่าพันธุ์ของตน สำหรับชนชั้นผู้นำนั้นจากการศึกษาพบว่ามีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ค่อนข้างซับซ้อน แต่โดยที่ผลกระทบจากการปกครองในระบบอาณานิคมของชาวยุโรปมีอยู่ในสังคม แอฟริกาอย่างกว้างขวาง และลึกการพัฒนาชนชั้นตามแนววิเคราะห์มาร์กซิสจึงไม่อาจใช้มองสังคมแอฟริกาได้

เนื่องจากการก่อตัวของชนชั้นกลางเป็นไปอย่างเชื่องช้า ดังนั้น การได้รับเอกราชทางการเมืองของประเทศในภูมิภาคนี้ จึงเป็นขั้นตอนใหม่ที่เปิดโอกาสให้รัฐได้แสดงบทบาทสำคัญในการสร้างความเป็นปึกแผ่นในหมู่ชนชั้นนำของสังคม แต่มีลักษณะแตกต่างกันเล็กน้อยเห็นได้ใน 2 กรณีกล่าวคือ กรณีแรกในแทนซาเนีย ภายหลังได้เอกราชแล้วชาว

แอฟริกันผู้มีหน้าที่ด้านการบริหาร การปกครองภายใต้ระบบอาณานิคมเดิม ซึ่งชาวแอฟริกันดังกล่าวมีจำนวนไม่มากนักได้มีหน้าที่ดำเนินการด้านปกครองต่อเลยในระบบราชการของ แอฟริกา และบุคคลเหล่านี้เองที่จะได้ตำแหน่งสำคัญ ๆ และมีบทบาทในการจัดตั้งบุคคลชั้นนำในสังคมอื่น ๆ เช่น ตำแหน่งทางการเมือง หรืออาจคัดเลือกปัญญาชนให้เข้ามามีบทบาทสำคัญในระบบราชการ เพื่อทำงานให้รัฐบาล หรือในอีกกรณีเช่น ในเคนยา โกตดิวัวร์ เซเนกัลและที่ไนจีเรีย ซึ่งผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารปกครองประเทศมีจำนวนค่อนข้างมาก และเป็นกลุ่มบุคคลที่ซึ่งต่อมามีบทบาทในการเป็นกลุ่มผู้ประกอบการที่สำคัญของชาติ เพราะหลังได้รับเอกราช รัฐบาลได้มีบทบาทดำเนินการลงทุนกิจการต่าง ๆ ด้วย จนทำให้รัฐบาลเป็นผู้มีบทบาทมากในเรื่องเศรษฐกิจ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่ารัฐบาลแอฟริกาามีบทบาทสำคัญทั้งในแง่การสร้างชนชั้นนำทางสังคม และการมีบทบาทสำคัญในด้านเศรษฐกิจและด้วยบทบาทที่กว้างขวางนี้เองจึงทำให้บุคคลชั้นนำเหล่านี้มีผลประโยชน์ผูกพันกับต่างชาติเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะบริษัทต่างชาติหรือรัฐบาลต่างชาติที่เคยมีอิทธิพลในสมัยอาณานิคม สำหรับชนชั้นกลาง ซึ่งได้แก่ เกษตรกร ชาวนา ต่างอยู่ภายใต้ความยากจน และการต้องพึ่งพาอาศัยความช่วยเหลือจากทั้งรัฐบาลและต่างชาติ สภาพสังคมแอฟริกาจึงยังมีปัญหาจากความไม่สอดคล้อง หรือการไม่ประสานงานกันระหว่างกลุ่มต่าง ๆ จนบางครั้งทำให้แนวทางการพัฒนาประเทศดำเนินไปได้โดยยาก หลายฝ่ายมีความเชื่อว่า ความผูกพันภายใต้สนธิสัญญาการค้าระหว่างแอฟริกาคับกับกลุ่มประเทศ ยุโรปหรืออดีตเจ้าอาณานิคมเก่า ทำให้สังคมแอฟริกาไม่มีอิสระและต้องพึ่งพายุโรปอยู่เสมอ จึงถึงเวลาแล้วที่แอฟริกาคควรจะผนึกกำลังกับกลุ่มประเทศใต้หรือประเทศกำลังพัฒนาในรูปความร่วมมือได้-ได้ เพื่อให้การพัฒนาประเทศก้าวหน้าต่อไป

บทที่ 5

ความขัดแย้งและกระบวนการสันติภาพในแอฟริกา

5.1 ธรรมชาติของความขัดแย้งในแอฟริกา

ภายหลังสงครามเย็นสิ้นสุดลงในปี ค.ศ.1989 มหาอำนาจและประชาคมระหว่างประเทศได้ลดความเกี่ยวพันในความขัดแย้งที่มีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือยุทธศาสตร์ของตนในภูมิภาคแอฟริกาแล้ว นั่นหมายถึงว่าเมื่อปราศจากสงครามตัวแทนเพื่อผู้รับขยายเขตอิทธิพลกันในยุคสงครามเย็นที่แอฟริกาแล้ว มหาอำนาจต่างไร้แรงจูงใจที่จะส่งความสนับสนุนด้านการทหาร การฝึกฝนทหาร หรือการส่งผู้เชี่ยวชาญด้านการทหารเพื่อการฝึกฝนกองกำลังต่าง ๆ ในแอฟริกา ดังนั้น หลายฝ่ายจึงมุ่งหวังว่าสหประชาชาติซึ่งมีหน้าหลักในการสถาปนาสันติภาพและความมั่นคงของโลก จะเข้ามามีบทบาทสำคัญในการขจัดความขัดแย้งในภูมิภาคแอฟริกา และที่สำคัญที่สุดคือการสร้างและรักษาสันติภาพให้ยั่งยืน แต่อย่างไรก็ดี กระบวนการสันติภาพโดยสหประชาชาติจะสำเร็จลงได้ก็ด้วยความร่วมมือร่วมใจจากสมาชิกอย่างเป็นเอกภาพ ตั้งแต่กระบวนการตัดสินใจภายใต้คณะมนตรีความมั่นคง และแรงสนับสนุนจากสมัชชาใหญ่ ซึ่งหมายถึงประชาคมโลกทั้งมวลจะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับปัญหาความขัดแย้งในแอฟริกาด้วย ซึ่งความขัดแย้งดังกล่าวกระจายตัวอยู่ทั่วภูมิภาค เป็นปัญหาที่ค่อนข้างซับซ้อนยากแก่การแก้ไข ส่วนใหญ่เป็นความขัดแย้งภายในประเทศเอง¹ กล่าวคือเป็นปัญหาสงครามกลางเมืองหรือความขัดแย้งระหว่างฝ่ายรัฐบาลกับกลุ่มกบฏ เช่น ปัญหาอังโกลา บุรุนดี สาธารณรัฐแอฟริกา กลาง ชาด สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก (ซาอีร์เดิม) คองโก (บรืซซาวิล) เอธิโอเปีย ไลบีเรีย มาลี โมซัมบิก รวันดา เซียร์ราเลโอน โซมาเลีย ซูดาน ยูกันดา ส่วนความขัดแย้งระหว่างรัฐก็เช่น ปัญหาระหว่างแคเมอรูนกับไนจีเรีย ชาดกับลิเบีย เป็นต้น ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้อาจได้เข้าไปมีบทบาทในการแก้ไขปัญหา และเมื่อพิจารณาถึงธรรมชาติของความขัดแย้งในแอฟริกาแล้วพบว่าความขัดแย้งภายในประเทศ (Internal Conflict) มีจำนวนมากกว่า และมีความยากลำบากในการแก้ไขมากกว่าความ

---

¹ Marrack Goulding “The United Nations and Conflict in African since the Cold War” in **African Affair** (1999) N°98, p.157.

ขัดแย้งระหว่างรัฐ (Inter-state Conflict) เนื่องจากความขัดแย้งภายในรัฐเป็นปัญหาซับซ้อน เต็มไปด้วยผลประโยชน์ที่มีหลายฝ่ายอยู่เบื้องหลัง อีกทั้งการบริหารจัดการแก้ไขปัญหาดังกล่าวยังต้องเผชิญกับอันตรายและมีค่าใช้จ่ายสูง

นอกจากนี้ ยังมีเหตุผลอีกหลายประการที่ทำให้ความขัดแย้งภายในรัฐมีความยากลำบากในการแก้ไขปัญหามากกว่าความขัดแย้งระหว่างรัฐ กล่าวคือ¹ (1) กฎหมายและระเบียบวิธีของฝ่ายที่สามที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยนั้นยังต้องอิงหลักการตั้งอยู่บนพื้นฐานของความขัดแย้งระหว่างรัฐเอกราช เพราะยังไม่มีกฎหมายหรือข้อกำหนดอย่างสมบูรณ์และครอบคลุมที่จะใช้ตัดสินความขัดแย้งภายในรัฐ ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ภายในรัฐจึงยากจะแก้ไข (2) ประเด็นปัญหาที่นำไปสู่ความขัดแย้งภายในรัฐมักเป็นประเด็นปัญหาที่มีความอ่อนไหวทางการเมืองสูง เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับคุณภาพของการปกครอง กฎและระเบียบ ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ ระบบสังคม เผ่าพันธุ์ หรือการกดขี่ต่าง ๆ ดังนั้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ จึงเป็นประเด็นย่ำที่เกี่ยวพันกับเรื่องอหิปปาไตภายในประเทศ จนเป็นที่ถกเถียงกันว่าควรจะต้องจัดฝ่ายที่สาม หรือผู้ไกล่เกลี่ยออกไปหรือไม่ (3) อย่างน้อยที่สุดฝ่ายหนึ่งในคู่กรณีหรือคู่ขัดแย้งมักเป็นฝ่ายกบฏติดอาวุธที่ทำงานอย่างลับ ๆ ไม่มีประสิทธิภาพในการเจรจา และขาดสายการบังคับบัญชาที่ชัดเจนไว้วันย และไม่มี คำนึงเกี่ยวกับบรรทัดฐานระหว่างประเทศ หรือกฎหมายระหว่างประเทศ ด้านมนุษยธรรม รวมทั้งส่วนใหญ่มักมีความรุนแรง ซึ่งการทำงานกับคนกลุ่มนี้ค่อนข้างยาก (4) สำหรับฝ่ายรัฐบาลแล้วมักมีความรู้สึกขุ่นเคือง ไม่พอใจ หรือไม่ยอมรับสัญญาณใด ๆ ก็ตามที่ฝ่ายที่สาม ซึ่งเป็นผู้ไกล่เกลี่ยพิจารณาว่าคู่กรณีทั้ง 2 ฝ่ายมีสถานภาพทางการเมืองที่ เท่าเทียมกันในการเจรจายุติข้อขัดแย้ง

ดังนั้น ประชาชนทั่วไปจึงเป็นฝ่ายรับผลกระทบจากความขัดแย้งภายในรัฐดังกล่าวนี้อย่างมาก โดยอาจตกเป็นเป้าหมายของการโจมตี เช่น ปัญหาที่เกิดขึ้นในแอฟริกากลาง และในสถานการณ์ดังกล่าวนี้องค์การสหประชาชาติที่ต้องการให้ความช่วยเหลือทางด้านมนุษยธรรมแก่ประชาชนในพื้นที่ จึงหลีกเลี่ยงไม่พื้นที่ที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองในความขัดแย้งดังกล่าว สำหรับในภูมิภาคแอฟริกา นั้น นับตั้งแต่ปี ค.ศ.1960 เป็นต้นมา แอฟริกาต้องเผชิญปัญหาสงครามกลางเมืองกว่า 20 ครั้ง และในทศวรรษที่ 1980 มีประชาชนต้องเสียชีวิตในสงครามดังกล่าวจำนวนถึง 2-4 ล้านคน ในปี

¹ Ibid, p.160.

ค.ศ.1993 มีผู้อพยพจำนวน 5.3 ล้านคน กับอีกจำนวนผู้พลัดถิ่นอีก 13 ล้านคนในแอฟริกา ทั้งนี้ ในปี ค.ศ.1994 ซึ่งเกิดสงครามกลางเมืองในรวันดา ยังผลให้มีผู้เสียชีวิตกว่า 500,000 คน และประชาชนจำนวนกว่า 3 ล้านคนต้องอพยพไปยังสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก และแทนซาเนีย แม้ว่าในบางปัญหาความขัดแย้ง สหประชาชาติเข้ามาแก้ไข ปัญหาช้าเกินไปจนความสูญเสียขยายวงกว้าง เช่น ในกรณีรวันดา หรือกรณีโซมาเลีย แต่ก็มีอาจปฏิเสธได้ว่ากระบวนการสันติภาพโดยสหประชาชาติยังคงเป็นความหวังแห่งสันติภาพถาวรในภูมิภาคแอฟริกาได้ทะเลทรายซาฮาราแห่งนี้

5.2 สหประชาชาติกับกระบวนการสันติภาพในแอฟริกา

สหประชาชาติได้ปรับบทบาทในการรักษาสันติภาพในช่วงหลังสงครามเย็นนี้ ด้วย เพื่อให้สอดคล้องกับ “ระเบียบโลกใหม่” ของสหรัฐฯ* และสถานการณ์โลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป เห็นได้จากการที่นายบูโทรส บูโทรส กาลี เลขาธิการสหประชาชาติในขณะนั้นได้เสนอแนวคิดด้วย “ระเบียบวาระเพื่อสันติภาพ” (Agenda for Peace) ในปี ค.ศ.1992 กำหนดแนวทางรักษาสันติภาพและความมั่นคงของโลก ในรูปแบบพหุภาคี (Multilateral) โดยสหประชาชาติมีสาระสำคัญ 4 ประการหลักคือ

1. การทูตเชิงป้องกัน (Preventive Diplomacy) หมายถึง ความพยายามดำเนินการเพื่อป้องกันความขัดแย้งและข้อขัดแย้งดังกล่าว ระงับมิให้ขยายตัวรุนแรง จนถึงขั้นการใช้อาวุธ ทั้งนี้โดยใช้วิธีการเจรจา ไกล่เกลี่ย การสืบสวนข้อเท็จจริง การสร้างมาตรการไว้วางใจ การดำเนินการทางการทูตอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ การเคลื่อนกำลังเพื่อป้องกันการเสียหายโดยการยอมรับของกลุ่มกรณี และกำลังของนานาชาติ นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาการสร้างเครือข่ายแจ้งเตือนภัยนานาชาติ ต่อภัยอันตรายจากปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม การละเมิดสิทธิมนุษยชน การเกิดสงครามนิวเคลียร์ รวมถึงการขยายความรุนแรงของภัยธรรมชาติ และการแพร่ระบาดของโรคร้าย

---

* สหรัฐฯ ประกาศระเบียบโลกใหม่ ในปี ค.ศ.1990 หลังสงครามอิรักบุกคูเวตยุติ โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของโลก โดยเฉพาะในประเด็นการรักษาสันติภาพตามหลักการ 4 ประการ ดังนี้คือ (1) การส่งเสริมสันติภาพโดยสันติวิธี (2) การส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตย (3) การเคารพสิทธิมนุษยชนและ (4) การเคารพหลักเกณฑ์กฎหมายระหว่างประเทศ เพื่อให้สหประชาชาติเข้ามามีส่วนสำคัญในการยุติปัญหาความขัดแย้งที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของโลก

2. **การทำให้เกิดสันติภาพ (Peace Making)** ได้แก่ ความพยายามดำเนินการเพื่อให้เกิดสันติภาพที่ยั่งยืนภายหลังการใช้การทูตเชิงป้องกันไว้ผลหรือเมื่อเกิดการปะทะทางการทหารแล้ว สหประชาชาติยังต้องดำเนินการเพื่อสร้างสันติภาพต่อไป ทั้งระหว่างหรือหลังการปะทะทางการทหาร เพื่อให้คู่กรณีตกลงดำเนินการตามกฎหมาย สหประชาชาติ ข้อที่ 33 ว่าด้วยการให้มีการเจรจา สืบสวนข้อเท็จจริง การไกล่เกลี่ย ประนีประนอม อนุญาโตตุลาการ หรือการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจ ตลอดจนรวมถึงกระบวนการทางการศาล และวิธีการสันติวิธีอื่น ๆ

3. **การรักษาสันติภาพ (Peace Keeping)** ได้แก่ การวางกองกำลังรักษาสันติภาพของสหประชาชาติประจำการ เพื่อดูแลการแยกคู่กรณีออกจากกัน และตรวจสอบการหยุดยิง ภายหลังการเจรจาสันติภาพได้ผลคู่กรณีตกลงจะหยุดยิงชั่วคราว ทั้งนี้เพื่อให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายสามารถบรรลุข้อตกลงกันโดยสมบูรณ์

4. **การสร้างสันติภาพ (Peace building)** กล่าวคือ เมื่อมีการตกลงสันติภาพระหว่าง 2 ฝ่ายแล้ว สหประชาชาติต้องเข้าไปดำเนินการจัดการเพื่อประกันสันติภาพและความมั่นคงโดยการเข้าไปสร้างหรือบูรณะโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ รวมถึงการพัฒนาประเทศ เช่น การจัดการเลือกตั้ง การสร้างสาธารณูปโภค ถนนหนทาง การป้องกันปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน เป็นต้น

และนับตั้งแต่ปี ค.ศ.1989-1999 สหประชาชาติได้ส่งกองกำลังรักษาสันติภาพจำนวน 32 กองกำลังไปยังดินแดนต่าง ๆ ทั่วโลกที่ยังมีความไม่สงบในจำนวนนี้มีกองกำลังจำนวน 13 กองกำลังที่อยู่ในแอฟริกา ซึ่งเป็นทวีปที่มีกองกำลังสหประชาชาติเข้าไปรักษาสันติภาพมากที่สุดในโลก กองกำลังรักษาสันติภาพทั้ง 13 กองกำลังนั้น กระจายกันอยู่ในประเทศต่าง ๆ 13 ประเทศ* ในแอฟริกา ได้แก่ที่ อังโกลา สาธารณรัฐแอฟริกากลาง ชาด สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก เอธิโอเปีย ไลบีเรีย มาลี โมซัมบิก นามิเบีย รวันดา เซียร์ราเลโอน โซมาเลีย และซามัวตะวันตก เป็นต้น สหประชาชาติเหล่านี้ยังมี

---

* ขณะนี้ (ค.ศ.2002) กองกำลังรักษาสันติภาพของสหประชาชาติในแอฟริกาส่วนใหญ่ปฏิบัติการเสร็จสมบูรณ์ลงแล้วและแม้ว่าความขัดแย้งในบางประเทศดังกล่าวยังอาจมีอยู่แต่สหประชาชาติได้ลดการส่งกองกำลังรักษาสันติภาพลงไปแล้วจนมีกองกำลังสหประชาชาติที่กำลังปฏิบัติการอยู่ในแอฟริกาเพียง 4 แห่งเท่านั้นคือที่ (1) สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก (2) เซียร์ราเลโอน (3) ดินแดนซามัวตะวันตก และ (4) อังโกลา

บทบาทในด้านการทำให้เกิดสันติภาพ การสร้างสันติภาพ ซึ่งได้แก่การเลือกตั้ง ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมในแอฟริกาด้วยดังรูปแบบความเกี่ยวข้องของ สหประชาชาติ ตามตารางในหน้าต่อไปนี้

สหประชาชาติกับความขัดแย้งในแอฟริกา (ค.ศ.1989-1999)*

ลำดับที่	ความขัดแย้ง	รูปแบบความขัดแย้ง			รูปแบบความเกี่ยวข้องของสหประชาชาติ			
		อาณานิคม	ภายในรัฐ	ระหว่างรัฐ	การทำให้เกิดสันติภาพ	การรักษาสันติภาพ	การเลือกตั้ง	ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม
1.	อังกโกลา		×		×	×	×	×
2.	บุรุนดี		×		×			×
3.	แคเมอรูน/ไนจีเรีย			×	×			
4.	สาธารณรัฐแอฟริกากลาง		×		×	×		
5.	ชาด		×				×	×
6.	ชาด/ลิเบีย			×		×	×	
7.	สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก		×			×		×
8.	สาธารณรัฐคองโก		×		×			×
9.	เอธิโอเปีย		×			×	×	×
10.	ไลบีเรีย		×			×	×	×
11.	มาลี		×			×		
12.	โมซัมบิก		×			×	×	×
13.	นามิเบีย	×				×	×	×
14.	รวันดา		×			×		×
15.	เซียร์รา เลโอน		×		×	×	×	×
16.	โซมาเลีย		×		×	×		×
17.	แอฟริกาใต้		×				×	×
18.	ซูดาน		×					×
19.	ยูกันดา		×					×
20.	ซาสาราคะวันตก	×			×	×	×	×

*ข้อมูลจาก Marrack Goulding “The United Nation and Conflict in Africa since the cold war” in **African Affair** (1999) N° 98, p.158.

จากตารางแสดงความเกี่ยวพันของสหประชาชาติกับปัญหาความขัดแย้งในแอฟริกาดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าสหประชาชาติได้เข้าไปมีบทบาทด้านการจัดตั้งกองกำลังรักษาสันติภาพมากกว่าการทำให้เกิดสันติภาพ และความพยายามเพื่อทำให้เกิดสันติภาพนั้นไม่ค่อยประสบความสำเร็จมากนัก อย่างไรก็ตาม ปัจจุบัน (ค.ศ.2002) มีเพียงกรณีความขัดแย้ง 4 กรณีเท่านั้นที่สหประชาชาติมีบทบาทใกล้เคียงจนคู่กรณีในแอฟริกาบรรลุข้อตกลงสันติภาพแล้วส่งกองกำลังรักษาสันติภาพไปปฏิบัติหน้าที่ คือ (1) กรณีความขัดแย้งในอังโกลา (2) เซียร์ราเลโอน (3) ดินแดนซาฮาราตะวันตก และ (4) สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก(ชาอีร์เดม) แต่สหประชาชาติยังต้องคอยติดตามว่าคู่กรณีจะปฏิบัติตามข้อตกลงหรือไม่ ทั้งนี้ โดยการส่งกองกำลังรักษาสันติภาพเข้าไปปฏิบัติงานใน ดินแดน 4 แห่งดังกล่าว สำหรับบทบาทด้านการรักษาสันติภาพนั้น หากจะประเมินแล้วกล่าวได้ว่าสหประชาชาติประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งในแอฟริกา แม้ว่าจะประสบความสำเร็จล้มเหลวในวันดาและโซมาเลีย การสิ้นสุดของสงครามเย็นได้เปิดโอกาสให้ สหประชาชาติดำเนินการวางกองกำลังรักษาสันติภาพอีกต่อไป เพราะในการรักษาสันติภาพในยุคสงครามเย็นนั้นกองกำลังรักษาสันติภาพของสหประชาชาติมีหน้าที่เพียงการดูแลให้คู่กรณีหยุดยิง แยกกองกำลังของกลุ่มขัดแย้ง ควบคุมเขตกันชนให้เกิดความสงบและสร้างบรรยากาศที่พร้อมให้คู่เจรจাবรรลุข้อตกลง เพื่อยุติความขัดแย้งเท่านั้นแต่ตามกรอบบทบาทใหม่ของสหประชาชาติหลังยุคสงครามเย็นนี้ สหประชาชาติมีโอกาสยุติความขัดแย้งใหม่ ๆ มากขึ้นกล่าวคือขณะที่คู่กรณีทำการตกลงสันติภาพในปัญหามิเบีย อังโกลา ซาฮาราตะวันตก โมซัมบิก และเซียร์ราเลโอน นั้น การปฏิบัติตามข้อตกลงสันติภาพดังกล่าวมีความจำเป็นต้องใช้การปฏิบัติการของกองกำลังรักษาสันติภาพแบบใหม่ที่มีบทบาทกว้างขวางและซับซ้อนกว่าเดิม เพราะกองกำลังรักษาสันติภาพในยุคหลังสงครามเย็นนี้ ต้องดำเนินการไม่เฉพาะแต่การตรวจตราการหยุดยิงและการแยกกองกำลัง 2 ฝ่าย ออกจากกันเท่านั้น แต่ยังต้องทำหน้าที่สลายกองกำลังของคู่กรณี และนำ คนเหล่านั้นกลับไปใช้ชีวิตแบบพลเมืองธรรมดาด้วย รวมทั้งการกำกับดูแลการบริหารปกครองส่วนท้องถิ่น และดูแลการจัดตั้งกองกำลังตำรวจ การสนับสนุนและตรวจสอบปัญหาด้านสิทธิมนุษยชน กำกับดูแลการเลือกตั้งหรือการลงประชามติ การนำผู้อพยพกลับถิ่นฐานเดิม การช่วยบูรณะโครงสร้างพื้นฐาน และการปรับปรุง

สภาพที่อยู่อาศัย รวมทั้งการสร้างงานและการสลายกองกำลังของกลุ่ม ดังนั้นกองกำลังรักษาสันติภาพของสหประชาชาติในยุคนี้จึงมีหน้าที่หลายมิติ และต้องการผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้านพลเรือน โดยเฉพาะผู้แทนพิเศษของเลขาธิการเพื่อทำหน้าที่เป็นหัวหน้ากองกำลัง ซึ่งการดำเนินการเช่นนี้ต้องใช้งบประมาณสูง อย่างไรก็ตามในทัศนะของรัฐสมาชิกสหประชาชาติแล้ว กองกำลังรักษาสันติภาพนี้ควรกำหนดตารางเวลาที่แน่นอนในการปฏิบัติงาน แนวทางแก้ไขข้อขัดแย้งอย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น การปฏิบัติงานของสหประชาชาติในนามิเบีย เพราะแม้ว่าจะมีจุดเริ่มต้นในการปฏิบัติงานที่ค่อนข้างลำบาก แต่ในที่สุดก็ได้รับการยอมรับว่าเป็นการปฏิบัติงานที่ประสบความสำเร็จที่สุด เพราะสามารถปฏิบัติงานได้ผลตามที่ตั้งเป้าหมายและใช้จ่ายน้อยต่ำกว่างบประมาณที่วางไว้ หรือการดำเนินการของสหประชาชาติในโมซัมบิกก็ได้รับการยอมรับว่าเป็นการปฏิบัติหน้าที่ที่ประสบความสำเร็จ แม้ว่าจะมีความเห็นบางอย่างไม่สอดคล้องกันบ้างระหว่างผู้แทนสหประชาชาติกับ รัฐบาลโมซัมบิกในระหว่างการปฏิบัติหน้าที่ในสนามจนเกือบจะทำให้ข้อตกลงสันติภาพล้มเหลว อาจกล่าวได้ว่า ความสำเร็จของสหประชาชาติดังกล่าวนี้ส่วนหนึ่งมาจากประสบการณ์ที่ได้รับจากการปฏิบัติงานล้มเหลวในอันโกลาและดินแดนซาฮาราตะวันตก ทั้งนี้เพราะความล้มเหลวในอันโกลามีใช่เพียงเกิดจากระยะเวลาในการปฏิบัติหน้าที่ที่ค่อนข้างสั้นเท่านั้น แต่ยังเกิดจากการไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงสันติภาพของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดในกลุ่มอีกด้วย นอกจากนี้สหประชาชาติยังเรียนรู้ได้มากจากความล้มเหลวของตนในโซมาเลีย และ รวันดา กล่าวคือได้มีการพิจารณาแล้วว่าการที่สหประชาชาติริเริ่มให้มีการวางกองกำลังรักษาสันติภาพในโซมาเลียเป็นการดำเนินการที่ค่อนข้างผิดพลาด และเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงอารมณ์ของเหล่ารัฐสมาชิกสหประชาชาติในปี ค.ศ.1992 ที่มักจะคาดหวังว่าการดำเนินการของสหประชาชาติจะต้องประสบความสำเร็จในที่สุด รวมทั้งอดีตเลขาธิการสหประชาชาติคือนายบรูโทรส บรูโทรส กาลิ ได้ดำเนินความพยายามอย่างมากที่จะให้มีการวางกองกำลังรักษาสันติภาพในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารามากยิ่งขึ้น (อาจเนื่องมาจากว่านายบรูโทรส บรูโทรส กาลิ เป็นเลขาธิการสหประชาชาติ คนแรกที่มาจากทวีปแอฟริกาและมีประสบการณ์ด้านความสัมพันธ์ระหว่างอียิปต์กับประเทศต่าง ๆ ในทวีปแอฟริกาอยู่นานหลายปี และเห็นว่าสหประชาชาติควรดำเนิน บทบาทกับการรักษาสันติภาพในแอฟริกาอย่างแข็งขันและยุติธรรม)

ทั้งนี้ ความสำเร็จในการรักษาสันติภาพของสหประชาชาติส่วนใหญ่แล้วมักขึ้นอยู่กับความจริงใจและความเชื่อมั่นของกลุ่มความขัดแย้งที่จะปฏิบัติตามข้อตกลงสันติภาพ และข้อมติของสหประชาชาติที่เกี่ยวกับความขัดแย้งนั้น ๆ เป็นสำคัญ ดังนั้นจึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าความล้มเหลวของสหประชาชาติในโซมาเลียได้ส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของสหประชาชาติเองในเวทีการเมืองระหว่างประเทศด้วย สำหรับความล้มเหลวของสหประชาชาติในวันคานัน สหประชาชาติได้วางกองกำลังรักษาสันติภาพคือ UNAMIR (United Nations Assistance Mission For Rwanda) ในพื้นที่เพื่อดูแลให้กลุ่มปฏิบัติตามข้อตกลงสันติภาพที่อรุชา (Arusha Agreement) เพื่อให้มีการหยุดยิงและทำข้อตกลงทางการเมืองของกลุ่มขัดแย้งดังกล่าว แต่อย่างไรก็ดี เมื่อมีการสังหารฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เกิดขึ้นในวันดา* ระหว่าง 1 ตุลาคม 1991-31 ธันวาคม 1994 กองกำลังรักษาสันติภาพของสหประชาชาติก็ไม่อาจยุติการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ซึ่งเป็นการละเมิด สิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรง รวมทั้งไม่อาจคุ้มครองปฏิบัติการให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมได้ จึงถือเป็นความล้มเหลวอย่างยิ่งของสหประชาชาติ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าสหประชาชาติไม่สามารถจะประสานมาตรการใช้กำลังกับการไกล่เกลี่ยได้ เพราะการให้การคุ้มครองปฏิบัติการให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมจำเป็นต้องใช้กองกำลังในการดำเนินการเพื่อป้องกันฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดในกลุ่มปฏิบัติข่มขู่หรือทำร้ายกิจกรรมด้านมนุษยธรรมของสหประชาชาติ เป็นต้น

นอกจากนี้สหประชาชาติยังมีบทบาทในด้านการจัดให้มีการเลือกตั้งทั้งในกรอบของข้อตกลงสันติภาพและในประเทศที่ซึ่งมิได้เกี่ยวพันในความขัดแย้ง โดยเฉพาะในแอฟริกา จากตารางในหน้า 171 จะเห็นได้ว่าสหประชาชาติได้มีส่วนในการจัดการเลือกตั้งใน 10 ประเทศ ของแอฟริกาที่มีปัญหาความขัดแย้ง เช่น ในนามิเบีย อังโกลา โมซัมบิก ไคบีเรีย แอฟริกาใต้ เซียร์ราเลโอน โดยสหประชาชาติได้ทำหน้าที่ตรวจสอบให้มีการจัดการเลือกตั้งให้เป็นไปตามบรรทัดฐานสากลคือ ดูแลให้มีการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งอย่างยุติธรรมเสมอภาคและเสรี รวมทั้งกำหนดวันเลือกตั้งด้วย ทั้งนี้ โดยส่วนใหญ่

---

* การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ดังกล่าวยังผลให้มีผู้เสียชีวิต 1,074,017 คน ซึ่งร้อยละ 66 ของผู้เสียชีวิตเป็นเพศชาย ผู้มีอายุระหว่าง 1-21 ปีของทั้งสองเพศถูกฆ่าตายมากที่สุด และในจำนวนผู้เสียชีวิตดังกล่าวนี้ร้อยละ 97.3 เป็นชนเผ่าทุซซี่ ข้อมูลดังกล่าวนี้ เป็นรายงานของกระทรวงการปกครองส่วนท้องถิ่น และสวัสดิการสังคมวันดา เมื่อ 19 ธ.ค. 2001 ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมได้จาก

แล้วสหประชาชาติจะเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือด้านเทคนิคเกี่ยวกับการเลือกตั้ง และสำหรับบทบาทที่ชัดเจนที่สุดของสหประชาชาติในแอฟริกาอีกบทบาทหนึ่งคือการให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมในความขัดแย้งภายในรัฐของแอฟริกา บางครั้งปัญหาด้านมนุษยธรรมเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการเมือง และการทหาร จนทำให้สหประชาชาติประสบปัญหาด้านการปฏิบัติงาน เช่น บางครั้งฝ่ายรัฐบาลคู่ขัดแย้งมักจะมีแนวโน้มในการนำสิ่งของหรือความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมไปทดแทนหรือไปใช้ในโครงการทางการเมืองของรัฐบาลเพื่อแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง เป็นต้น และเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนในความขัดแย้งและกระบวนการสันติภาพในแอฟริกาจะได้ศึกษากระบวนการสันติภาพของสหประชาชาติในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในแอฟริกาได้ทะเลทรายซาฮาราใน 2 กรณีสำคัญคือ สงครามกลางเมืองในสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก (ชาอีร์เด็ม) และสงครามกลางเมืองในเซียร์ราเลโอน ตามลำดับต่อไป

5.3 สงครามกลางเมืองในสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโกและกระบวนการสันติภาพ

สงครามในสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก* เป็นสงครามนานาชาติที่ใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์แอฟริกาในขณะนี้เพราะมีประเทศเพื่อนบ้านหลายประเทศส่งกองกำลังเข้าร่วมรบ สาเหตุของสงครามดังกล่าวเกิดจากปัญหาที่สะสมมานานจนแม้เมื่อคองโกได้รับเอกราชจากเบลเยียมในปี ค.ศ.1960 แล้วประเทศก็ยังอยู่ในภาวะไม่สงบ นายแพทริก ลูมบา นายกรัฐมนตรีคนแรก ต้องเผชิญปัญหาการแยกตัวเป็นอิสระของแคว้นคองโก ซึ่งอุดมไปด้วยทองแดง ซึ่งการแยกตัวของแคว้นนี้มีเบลเยียมคอยสนับสนุนในที่สุดลูมบาได้ถูกฆ่าตายและนายชอมเบได้เป็นนายกรัฐมนตรีคนใหม่ เหตุการณ์ก็ยังไม่สงบจนพลโทโจเซฟ โมบูตู ได้ทำรัฐประหารตั้งตัวเป็นประธานาธิบดีในปี ค.ศ.1965 แล้วเปลี่ยนชื่อประเทศเป็นชาอีร์และได้ปกครองประเทศอย่างเผด็จการด้วยความสนับสนุนจากต่างชาติเป็นเวลายาวนานกว่า 30 ปี แต่ไม่ประสบความสำเร็จใน

---

* คองโกหรือสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโกเป็นประเทศใหญ่ในแอฟริกากลาง มีประชากรประมาณ 50 ล้านคน ประกอบด้วยชนเผ่าต่าง ๆ กว่า 250 เผ่าพันธุ์ล้อมรอบด้วยประเทศเพื่อนบ้าน 9 ประเทศคือ สาธารณรัฐแอฟริกา กลาง ยูกันดา รวันดา บุรุนดี แทนซาเนีย แซมเบีย อังโกลา ซูดาน และคองโก (บรืซซาวิล) ประเทศนี้มีความร่ำรวยด้านทรัพยากรธรรมชาติมหาศาลเพราะอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุยุทธศาสตร์ เพชร ทองแดง ทองคำ ป่าไม้ ความร่ำรวยทางทรัพยากรเหล่านี้ทำให้รัฐบาลตะวันตกพยายามที่จะควบคุมผู้นำรัฐให้อยู่ในอิทธิพลและความต้องการของตน ความร่ำรวยดังกล่าวทำให้การยุติปัญหาภายในรัฐยากยิ่งขึ้น

การบริหารปกครองประเทศ เนื่องจากละเลยการพัฒนาประเทศและเอื้ออำนาจให้มีการใช้ระบบอุปถัมภ์ รวมทั้ง คอร์รัปชันจนประเทศอยู่ในภาวะไร้ระเบียบ รัฐไม่ทำงานแต่เป็นเครื่องมือของกลุ่มผู้มีอำนาจจำนวนไม่มากจนผู้นำเหล่านี้ โดยเฉพาะโมบูตูมีฐานะร่ำรวยและมีสินทรัพย์มหาศาลในสวิตเซอร์แลนด์ และฝรั่งเศส ขณะที่ประชาชนลำบากจนบ้านเมืองล่มสลาย และในที่สุดฝ่ายกบฏที่มีนายลอรอง กาบีลา เป็นผู้นำสามารถนำกองกำลัง The Alliance of Democratic Forces for the liberation of Congo (ADFL) เข้ายึดกรุงกินชาซาได้ เมื่อพฤษภาคม ค.ศ.1996 นายกาบีลาได้ประกาศชัยชนะเหนือรัฐบาลซาอีร์ และประธานาธิบดีโมบูตูต้องลี้ภัยทางการเมืองไปพำนักในต่างประเทศ การที่นายกาบีลาสามารถประสบความสำเร็จในการยึดกรุงกินชาซาได้ ก็เพราะมีประเทศเพื่อนบ้านหลายประเทศให้การสนับสนุน เช่น อังกฤษ ยูกันดา รวันดา และบุรุนดี แต่แล้ว 14 เดือนหลังจากชัยชนะของ AFDL ก็ได้เกิดสงครามกลางเมืองครั้งใหม่ขึ้นในสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก ระหว่างฝ่ายพันธมิตรที่ร่วมมือกันยึดกรุงกินชาซานั้นเอง นั่นคือ สงครามระหว่างฝ่ายกบฏซึ่งได้แก่ชาวคองโกเชื้อสายทุซซีที่อพยพมาอยู่ในแถบตะวันออกของประเทศคือที่จังหวัดคิเว (Kivu) มากกว่า 200 ปี โดยชาวคองโกเชื้อสายทุซซีนีได้รับการสนับสนุนในการก่อกบฏจากรวันดา ยูกันดา และบุรุนดี (ที่ต้องการโค่นล้มกาบีลา) กับฝ่ายรัฐบาลกาบีลา ที่ได้รับการสนับสนุนจากพันธมิตรเพื่อนบ้านได้แก่ ซิมบับเว อังกฤษ นามิเบีย และซาอุดีอาระเบีย กลายเป็นสงครามนานาชาติ* ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในแอฟริกาตั้งกล่าว และสงครามครั้งนี้ยังผลให้ชาวคองโกเสียชีวิตแล้ว 2 ล้านคน อีกทั้งเด็กจำนวน 8 ล้านคนไม่ได้เข้าเรียน ชาวคองโก 200,000 ต้องอพยพออกนอกประเทศ และอีก 18 ล้านคน ต้องอยู่ในภาวะอดอยากและหิวอดตาย

นานาชาติโดยเฉพาะสหประชาชาติได้ดำเนินความพยายามในการยุติสงครามดังกล่าว เริ่มจากการดำเนินการด้านการทูตอย่างแข็งขันของประธานาธิบดีซิลูบา แห่งแซมเบีย ภายใต้การสนับสนุนของประชาคมเพื่อการพัฒนาแอฟริกาตอนใต้ (Southern

---

* สงครามนานาชาติดังกล่าวนี้มีความเป็นมายาวนานจากประวัติศาสตร์ กล่าวคือก่อนที่สงครามขยายกว้างเช่นนี้ จุดกำเนิดดั้งเดิมมีสาเหตุจากความขัดแย้งทางสังคมมากกว่าความขัดแย้งทางการเมือง เพราะเป็นความขัดแย้งระหว่างชาวคองโกดั้งเดิมที่อยู่ในดินแดนคองโกหรือเรียกว่าชาวพื้นเมืองดั้งเดิม เพราะเมื่อมาอยู่แล้วก็ขัดแย้งกัน เรื่องการครอบครองพื้นที่ทำกินกับผู้อพยพทุซซีที่อพยพเข้ามาอยู่บริเวณจังหวัด Kivu ทางตะวันออกของคองโก หรือที่เรียกว่าชาวคองโกเชื้อสายทุซซีในเวลาต่อมา และคนทั้งสองกลุ่มนี้ไม่อาจประสานผลประโยชน์กันได้เลย เพราะยังมีความรู้สึกเผ่าพันธุ์นิยมกันอยู่ลึก ๆ

African Development Community-SADC) เพื่อให้มีการจัดประชุมสันติภาพยุติปัญหา จนใน 10 กรกฎาคม ค.ศ.1999 คู่กรณีได้ตกลงเข้าร่วมประชุมว่าด้วยสันติภาพในคองโก ที่ ลูซาคา แคมเบีย โดยมีประเทศเข้าร่วมประชุมครั้งนี้ 6 ประเทศคือ อังโกลา นามิเบีย รวันดา ยูกันดา แคมเบีย และคองโก ที่ประชุมได้ตกลงให้มีการลงนามในข้อตกลงหยุดยิงในคองโก หรือเรียกข้อตกลงนี้ว่า **“ข้อตกลงลูซาคา”** (Lusaka Agreement) ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

- (1) ดำเนินความพยายามในการคลี่คลายสถานการณ์บริเวณพรมแดนคองโก เช่น ให้มีการควบคุมการลักลอบการส่งอาวุธไปให้ฝ่ายต่าง ๆ ที่กำลังทำการสู้รบกันอยู่
- (2) ให้มีการจัดการเจรจาระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในคองโกเพื่อตระหนักถึงความจำเป็นในการแก้ไขปัญหความมั่นคงและการจัดตั้งกลไกสำคัญในการดำเนินการเพื่อปลดอาวุธกองกำลังต่าง ๆ ในสนามรบ
- (3) ให้มีการจัดตั้ง “คณะกรรมการทหารร่วม” ที่ประกอบด้วยผู้แทนจาก 2 ฝ่าย โดยมีประธานคือ บุคคลผู้เป็นกลางที่ได้รับการแต่งตั้งโดยองค์การเอกภาพแอฟริกา รวมทั้งให้มีการดำเนินการจัดตั้งกองกำลังที่เหมาะสมในการอำนวยความสะดวกให้มีการวางกองกำลังรักษาสันติภาพของสหประชาชาติและองค์การเอกภาพแอฟริกา

อนึ่ง ในการลงนามข้อตกลงครั้งนี้มีกลุ่มกบฏ(ทั้งหมดมี 2 กลุ่ม) ลงนามด้วยเพียงกลุ่มเดียวคือขบวนการปลดปล่อยแห่งคองโก (Movement for the liberation of the congo) และแม้กระนั้นก็ตามการริเริ่มสันติภาพดังกล่าวได้เปิดโอกาสให้สหประชาชาติเริ่มเข้าไปทำงานได้ในคองโก ทั้งนี้คณะมนตรีความมั่นคงได้แสดงความยินดีกับความก้าวหน้าด้านสันติภาพที่ฝ่ายต่าง ๆ ตกลงกันได้ และได้เรียกร้องให้กลุ่มกบฏอีกหนึ่งกลุ่มคือกลุ่มพันธมิตรคองโกเพื่อประชาธิปไตย (The Congolese Rally for Democracy – RCD) ลงนามในข้อตกลงนี้ด้วย และให้คำแนะนำว่าทั้งองค์การเพื่อเอกภาพแอฟริกา (Organization of African Unity-OAU) รวมทั้ง ประชาคมพัฒนาแอฟริกาตอนใต้ (Southern African Development Community-SADC) และเลขาธิการสหประชาชาติควรดำเนินการความพยายามในการดำเนินการตามข้อตกลงลูซาคา กับให้รัฐ

เพื่อนบ้านยุติการแทรกแซงกิจการภายในของรัฐอื่น และแสดงความเสียใจต่อการเข้ามาของกองกำลังต่างชาติในคองโกเพราะเป็นการละเมิดสันติภาพและกฎบัตรสหประชาชาติ ดังนั้นใน 8 สิงหาคม ค.ศ.1999 คณะมนตรีความมั่นคงได้ออกข้อมติที่ 1258 อนุมัติให้เจ้าหน้าที่ติดต่อกองทหารแห่งสหประชาชาติจำนวน 90 นาย พร้อมเจ้าหน้าที่พลเรือนไปปฏิบัติหน้าที่ประสานงานเพื่อกระบวนการสันติภาพ ดังกล่าว โดยให้คณะทหารดังกล่าวแยกไปประจำการตามสถานที่ต่าง ๆ คือ (1) ที่ลูซาคา แซมเบีย (2) ที่บัญชาการของ “คณะกรรมการทหารร่วม” (3) ที่ตั้งกองบัญชาการของคูร์ณิในคองโก (หากสถานการณ์อำนวย) นอกจากนี้ยังกำหนดให้มีการวางกำลังทหารทันทีเมื่อกลุ่มกบฏ RCD ลงนามในข้อตกลงลูซาคาใน 31 สิงหาคม ค.ศ.1999 (ก่อนหน้านี้ เมื่อ 9 กรกฎาคม ค.ศ.1999 ผู้นำ คองโกและผู้นำรัฐเพื่อนบ้าน 5 รัฐได้ลงนามในข้อตกลงลูซาคาแล้ว) จากนั้นใน 13 พฤศจิกายน ค.ศ.1999 เลขาธิการสหประชาชาติได้แต่งตั้ง นายกามาล มอร์เจน (ชาว ตูนิเซีย) ให้เป็นผู้แทนพิเศษของตนให้กำกับดูแลการดำเนินการตามกระบวนการสันติภาพในคองโก

ต่อมาคณะมนตรีความมั่นคงได้ออกข้อมติที่ 1279¹ ใน 30 พฤศจิกายน ค.ศ.1999 ให้จัดตั้ง “องค์การภารกิจแห่งสหประชาชาติในสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก”^{*} (United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo) องค์การ ดังกล่าวประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ทหาร 5,537 คน เพื่อร่วมทำงานกับ “คณะกรรมการทหารร่วม” ในการดำเนินการตามมติของคณะมนตรีความมั่นคงดังต่อไปนี้

¹ ศึกษารายละเอียดได้จาก

<http://www.un.org/Depts/dpko/MONUC/MONUCM.htm>

^{*} องค์การดังกล่าวนี้มีกองบัญชาการอยู่ที่คินชชซาเมืองหลวงของคองโกและมีสำนักงานติดต่อยู่ 7 แห่งคือที่ เอธิโอเปีย บุรุนดี ซิมบับเว ยูกันดา รวันดา แซมเบีย และนามิเบีย งบประมาณในการใช้จ่าย ระหว่าง กรกฎาคม – ธันวาคม 2001 เป็นจำนวนเงิน 209.1 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ประเทศที่ส่งกองกำลังทหารเข้าร่วมรักษาสันติภาพมี 43 ประเทศคือ แอลจีเรีย บังกลาเทศ เบลเยียม เบนิน โบลิเวีย บุร์กินาฟาโซ แคมeroon คานาดา จีน เชดโกสโลวาเกีย เดนมาร์ก อียิปต์ ฝรั่งเศส กานา อินเดีย อินโดนีเซีย ไอร์แลนด์ อิตาลี จอร์แดน เกนยา มาลาวี มาเลเซีย โมร็อกโก โมซัมบิก เนปาล ไนเจอร์ ไนจีเรีย ปากีสถาน ปารากวัย เปรู โปแลนด์ โรมาเนีย รัสเซีย เซเนกัล แอฟริกาใต้ สวีเดน สวิตเซอร์แลนด์ ตูนิเซีย ยูเครน อังกฤษ อุรุกวัย และแซมเบีย

- (1) ควบคุมดูแลให้มีการปฏิบัติตามข้อตกลงหยุดยิงและให้มีการไต่สวนการละเมิดการหยุดยิงดังกล่าว
- (2) ให้มีการจัดตั้งสำนักงานติดต่อกับกองบัญชาการของกองกำลังทุกฝ่าย
- (3) ให้มีการกำหนดแผนปฏิบัติการเพื่อการปฏิบัติตามข้อตกลงหยุดยิงโดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องร่วมกันกำหนดทั้งนี้โดยยึดหลักการสำคัญคือให้มีการรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบข่าวสารด้านการทหารที่เกี่ยวกับกองกำลังของทุกฝ่าย การดำเนินการให้มีการยุติความขัดแย้งและความไม่ร่วมมือรวมทั้ง ยุติการวางกองกำลังทหารเพิ่มเติมของฝ่ายต่าง ๆ ในความขัดแย้ง ทั้งนี้ให้ดำเนินการปลดอาวุธกองกำลังทหารเหล่านั้น และสลายกองกำลังดังกล่าวให้บูรณาการเข้ากับประชาคมต่างๆภายในชาติกับให้มีการถอนกองกำลังต่างชาติออกนอกประเทศ
- (4) ให้มีการดำเนินงานร่วมกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อให้มีการปลดปล่อยเชลยสงคราม เจ้าหน้าที่ทางทหารที่ถูกจับกับให้ร่วมมือกับองค์การนานาชาติเพื่อมนุษยธรรม
- (5) ให้มีการกำกับดูแลและตรวจสอบความไม่ลงรอยกันและการกลับมาวางกองกำลังทหารเพิ่มเติมของฝ่ายต่าง ๆ
- (6) ให้มีการอำนวยความสะดวกให้ กับให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมและดูแลการละเมิดสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้เน้นการให้ความสำคัญกับกลุ่มสตรี เด็ก กับให้มีการสลายกองกำลังทหารเด็ก โดยความร่วมมือกับองค์กรชำนาญพิเศษอื่น ๆ ของสหประชาชาติอย่างใกล้ชิด รวมทั้งองค์การเอกชนด้วย
- (7) ให้ความร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับผู้ดำเนินการให้มีการจัดการเจรจาแห่งชาติ ทั้งนี้โดยการให้ความช่วยเหลือทางเทคนิคและประสานงานกับสหประชาชาติให้รับทราบถึงผลการเจรจาดังกล่าว
- (8) ให้มีการวางกองกำลังเพื่อสำรวจบริเวณที่มีการวางกับระเบิด เพื่อประเมินกับระเบิดที่ยังไม่ระเบิดและปัญหาเกี่ยวกับระเบิด โดยทำแผนปฏิบัติการว่าด้วยงานกับระเบิดดังกล่าว

แม้ว่าสหประชาชาติจะดำเนินการเพื่อสถาปนาสันติภาพในสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโกตามข้อตกลงสันติภาพลูซาคาดังกล่าว แต่จนกลางปี ค.ศ.2002 สหประชาชาติและ SADC ก็ยังมีอาจดำเนินการให้มีการหยุดยิงได้ เนื่องจากข้อจำกัดหรืออุปสรรคหลายประการ เช่น (1) ฝ่ายต่าง ๆ ของความขัดแย้ง (แม้ว่าจะลงนามในข้อตกลงลูซาคาแล้ว) ขาดเจตจำนงร่วมทางการเมืองที่จะยุติปัญหาตามเวลาที่เหมาะสม เห็นได้จากทั้งฝ่ายกบฏ ฝ่ายรัฐบาลและกองกำลังต่างชาติยังละเมิดการหยุดยิงและยังไม่เต็มใจจะเจรจายุติปัญหาทางการเมือง (2) สภาพแวดล้อมด้านภูมิศาสตร์ของสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโกเป็นอุปสรรคในการทำงานของสหประชาชาติเพราะสภาพโครงสร้างพื้นฐานการคมนาคมขนส่งไม่สมบูรณ์ นอกจากนี้พื้นที่บางส่วนยังเป็นน้ำตกสูง ป่ารกทึบ ตลอดจนมีกองกำลังติดอาวุธของฝ่ายต่าง ๆ กระจายตามพื้นที่ยึดครองของฝ่ายกบฏ (3) กำลังทหารของสหประชาชาติที่ติดตามการหยุดยิงมีจำนวนน้อยเกินไป เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ของประเทศ ซึ่งมีความกว้างใหญ่เกือบจะเท่ากับดินแดนยุโรปตะวันตกทั้งหมด นอกจากนี้บางครั้งกองกำลังของสหประชาชาติยังถูกปฏิเสธการดำเนินงานในอาณาบริเวณที่อยู่ในพื้นที่ยึดครองของฝ่ายรัฐบาลอีกด้วย หลายฝ่ายคาดว่าภายหลังการสิ้นสุดชีวิตของอดีตประธานาธิบดีโรลอง เคซีเร่ กาบิลา แล้วจะนำไปสู่บรรยากาศที่เอื้ออำนวยแก่การสร้างสันติภาพมากยิ่งขึ้น ดังนั้นกระบวนการสันติภาพในสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโกจึงเป็นเรื่องที่จะต้องติดตามความเคลื่อนไหวต่อไปว่าประธานาธิบดีโจเซฟ กาบิลา ผู้นำคนใหม่จะให้การสนับสนุนแนวทางสันติภาพตามข้อตกลงลูซาคาที่สหประชาชาติกำลังพยายามทำให้เป็นจริงได้หรือไม่ มากน้อยเพียงใด

5.4 สงครามกลางเมืองในเซียร์ราเลโอนกับกระบวนการสันติภาพ

เซียร์ราเลโอน อยู่ในบริเวณแอฟริกาตะวันตก เป็นอดีตอาณานิคมของอังกฤษมีพื้นที่ 71,740 ตารางกิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ 5.3 ล้านคน มีพรมแดนทางเหนือและตะวันออกติดกับกินี ทางตะวันออกเฉียงใต้ติดกับไลบีเรีย และทางตะวันตกและใต้ติดกับมหาสมุทรแอตแลนติก ได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีชายฝั่งทะเล และเป็นท่าเรือตามธรรมชาติใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ตลอดจนมีแม่น้ำลำธารหลายสาย ในฤดูแล้ง (ธันวาคม-มกราคม) มักมีลมร้อนพัดผ่านลงมาจากทะเลทรายซาฮาราเป็นลมที่พัดพาละอองทรายลงมาจากใต้ สร้างความเสียหายและความรำคาญแก่ชาวเซียร์ราเลโอนอยู่

เนื่อง ๆ ลมร้อนดังกล่าวมีชื่อว่า “ฮาร์มาตอง” (Harmattan) และลมร้อนนี้จะสิ้นสุดลงในช่วงมีนาคม-เมษายน หลังจากนั้นสภาพภูมิอากาศจะแจ่มใสติดต่อกันด้วยฝนตกชุกอย่างหนัก จนทำให้พลเมืองต้องเผชิญกับภัยธรรมชาติเกือบตลอดทั้งปี ในแง่เศรษฐกิจ เซียร์ราเลโอนยังเป็นประเทศยากจน การพัฒนาไม่ก้าวหน้า รัฐบาลนโยบายเศรษฐกิจไร้ประสิทธิภาพ จนทำให้ประชาชนต่างต้องประกอบอาชีพอิสระเพื่อเอาตัวรอด สำหรับด้านสังคมนั้นเป็นสังคมหลายชนเผ่า แต่เผ่าหลัก ๆ ที่มีบทบาทและมีจำนวนมากมี 2 กลุ่มคือ กลุ่ม เหมนี (อยู่ทางเหนือและตะวันตก) และกลุ่มเมนเด (อยู่ทางภาคใต้และตะวันออกเฉียงใต้) ส่วนชนเผ่าครีโอลก็ถือลูกครึ่งผิวขาวส่วนใหญ่อยู่ที่ฟรีทาวน์ เมืองหลวงของประเทศ ชนเผ่าครีโอลนี้สืบเชื้อสายจากทาสที่ถูกนำมาปลดปล่อยจากอังกฤษ และสหรัฐฯ ในสมัยเลิกการค้าทาส ชนเผ่านี้นิยมแต่งกายแบบตะวันตก และพูดภาษาอังกฤษได้ดี

สงครามกลางเมืองในเซียร์ราเลโอนเริ่มขึ้น เมื่อปี ค.ศ.1991 ระหว่างกองกำลังฝ่ายรัฐบาลที่มีประธานาธิบดีโจเซฟ โมโมห์ เป็นผู้นำ กับแนวร่วมปฏิวัติ (The Revolutionary United Front-RUF) ซึ่งมีนายโฟเด แซนโกห์เป็นผู้นำ ซึ่งฝ่ายกบฏนี้ได้ควบคุมบริเวณผลิตเพชรของประเทศกับกลุ่มกบฏอื่น ๆ อีก เช่น กลุ่มกองกำลังติดอาวุธสถาปนาปฏิวัติ (The Armed Forces Revolutionary Council-AFRC) ซึ่งมีพันตรีโกโรมา เป็นผู้นำสงครามครั้งนี้เริ่มจากการที่ฝ่ายกบฏ RUF ฆ่าสังหารพลเรือน สตรี และเด็กก่อนหลายครั้งยังผลให้มีผู้เสียชีวิตจำนวนหลายพันคนและบางส่วนอพยพลี้ภัยไปยังกินีและไลบีเรีย จนนำไปสู่การทำสงครามเพื่อโค่นล้มรัฐบาลโดยบริเวณสนามรบอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศ หรือใกล้พรมแดนไลบีเรีย ซึ่งบริเวณแถบนี้เป็นฐานที่ตั้งอุตสาหกรรมเพชรและทอง รวมทั้งแหล่งผลิตทางการเกษตรที่สมบูรณ์ของประเทศ ดังนั้นสงครามจึงส่งผลให้ปริมาณการผลิตทองและเพชรลดลงจาก 43,000 ตันในปี 1991 เป็น 38,000 ตันในปี 1994 หรือทำให้รายได้จากการส่งสินค้าประเภทนี้ออกลดลง 30 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ นอกจากนี้ยังทำให้รายได้จากการส่งออกผลิตผลทางการเกษตรลดลงจาก 21 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ในปี 1990 เป็น 7.6 ล้านดอลลาร์ในปี 1993 หรือลดลง

ร้อยละ 64¹ และในห้วงเวลาเดียวกันนี้เองรัฐบาลเซียร์ราเลโอนต้องใช้งบประมาณจำนวนมากในการทำสงครามปราบปราม* กลุ่มกบฏโดยประเมินว่าเป็นจำนวนถึงร้อยละ 75 ของรายได้ของประเทศ

อนึ่งในช่วงปี 1992 ภายหลังสงครามกลางเมือง 1 ปี ประธานาธิบดีโจเซฟ โมโมห์ได้ถูกรัฐประหารโดยกลุ่มทหารและได้มีการจัดตั้งสภาปกครองแห่งชาติชั่วคราว (National Provisional Ruling Council-NPRC) ขึ้น โดยมีร้อยเอกวาลเลนไทน์ สทราสเซอร์ เป็นประธานและเป็นประมุขของประเทศ และแม้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอำนาจดังกล่าวแล้วฝ่าย RUF ก็ยังไม่ยุติการโจมตีในปลายปี ค.ศ.1993 สภาปกครองแห่งชาติชั่วคราวสามารถยึดพื้นที่ควบคุมจากฝ่ายกบฏในทางตอนใต้และตะวันออกของประเทศได้ และได้ประกาศการหยุดยิงแต่เพียงฝ่ายเดียว (Unilateral cease-fire) ในธันวาคมปีเดียวกัน อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี การประกาศดังกล่าวยังทำให้ฝ่ายกบฏได้เพิ่มการโจมตีรุนแรงมากยิ่งขึ้นอย่างมากและเป็นการโจมตีที่แผ่ขยายวงกว้างไปทั่วประเทศ จนร้อยเอกสทราสเซอร์ ต้องร้องขอให้เลขาธิการสหประชาชาติดำเนินการเป็นคนกลางจัดการเจรจาระหว่างฝ่ายรัฐบาล และฝ่ายกบฏหรือเป็นจุดเริ่มต้นกระบวนการสันติภาพของสหประชาชาติเพื่อยุติสงครามกลางเมืองครั้งนี้ในเซียร์ราเลโอน เลขาธิการสหประชาชาติได้แต่งตั้งนายเบอร์ฮานู ดินกา ชาวเอธิโอเปียเป็นทูตพิเศษของตนเพื่อทำงานประสานกับองค์กรเอกภาพแอฟริกา และ ECOWAS และติดต่อกับผู้นำฝ่ายกบฏ RUF รวมทั้งเลขาธิการเครือจักรภพอังกฤษ ในการดำเนินงานเพื่อนำสันติภาพกลับมาสู่เซียร์ราเลโอน ในขณะเดียวกันรัฐบาลเซียร์ราเลโอนได้ดำเนินนโยบายทางการเมือง 2 แนวทางคือ (1) พยายามเจรจากับฝ่ายกบฏ RUF ในการยุติปัญหา และ (2) พยายามดำเนินกระบวนการทางการเมืองเพื่อประชาธิปไตยโดยการกำหนดเวลาการเลือกตั้ง เพื่อให้มีการจัดตั้งรัฐบาล พลเรือนต่อไป อย่างไรก็ดีในมกราคม ปี ค.ศ.1996 รัฐบาล

¹ ศึกษารายละเอียดได้จาก Report of the secretary-general on the situation in Sierra Leone (21 November 1995) ในเว็บไซต์

<http://www.un.org/Depts/dpko/UNAMSIL/doc/r951121.htm>

* ในการทำสงครามครั้งนี้ รัฐบาลเซียร์ราเลโอนได้รับการสนับสนุนจากกองกำลังทหารสังเกตการณ์ (Military Observer Group-ECOMOG) ซึ่งเป็นปีกความมั่นคงของประชาคมเศรษฐกิจของกลุ่มรัฐแอฟริกาตะวันตก (Economic Community of West African States-ECOWAS)

ภายใต้การนำของร้อยเอก สทราสเซอร์ ได้ถูกโค่นล้มโดยร้อยเอกจูเลียส ไบโอร้อยเอกไบโอร้อยเอกไบโอได้ให้สัญญาแก่ประชาชนในการจัดการเลือกตั้งทั่วไปและจะเจรจาสันติภาพกับกบฏ RUF ในมีนาคมปีเดียวกันในการเลือกตั้งครั้งนี้ นายอาเหม็ด อาจิน กับบาห์ได้รับเลือกตั้งให้เป็นประธานาธิบดี แต่ฝ่ายกบฏ RUF ไม่ยอมรับผลการเลือกตั้งดังกล่าวนี้ ทั้งนี้ รัฐบาลประธานาธิบดีกับบาห์ได้สานต่อการเจรจาสันติภาพกับฝ่ายกบฏจนในพฤศจิกายน ค.ศ.1996 ทูตพิเศษของเลขาธิการสหประชาชาติได้จัดเจรจาสันติภาพระหว่าง 2 ฝ่ายความคืบหน้าของสันติภาพครั้งนี้รู้จักกันในนาม “ข้อตกลงอาบิซอง” (Abidjan Accord) ข้อตกลงดังกล่าวมีสาระสำคัญว่า ให้มีการหยุดยิงและยุติการสังหารประชาชนและให้ทหารของฝ่ายกบฏเข้าร่วมกับกองกำลังทหารของฝ่ายรัฐบาลและยังให้กลุ่มกบฏ RUF แปรสภาพเป็นพรรคการเมืองด้วย อย่างไรก็ตาม ข้อตกลงฉบับนี้ไร้ผลเนื่องจากการรัฐประหารในพฤษภาคม ค.ศ.1997 โดยกองกำลังของฝ่ายรัฐบาลได้ร่วมมือกับกองกำลังฝ่ายกบฏ ทำให้ประธานาธิบดีกับบาห์ต้องลี้ภัยทางการเมืองไปยังกินี กลุ่มทหารได้จัดตั้งคณะปกครองที่เรียกว่า สภากองกำลังปฏิวัติ (The armed Forces Revolutionary Council-AFRC) แต่ไม่ได้รับการยอมรับจากนานาชาติ

ในช่วงนี้เลขาธิการสหประชาชาติได้แต่งตั้งทูตพิเศษคนใหม่คือนายฟรานซิส จี. โอเคโล (ชาวยูกันดา) ทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการโน้มน้าวให้คณะปกครอง AFRC ลงจากอำนาจ แต่ล้มเหลวดังนั้นคณะมนตรีความมั่นคงจึงได้วางมาตรการ เมื่อ 8 ตุลาคม ค.ศ.1997 คำบาตรทางเศรษฐกิจ ห้ามค้าน้ำมันและอาวุธกับคณะปกครองทหารดังกล่าว และได้อนุมัติให้ ECOWAS วางกองกำลัง ECOMOG ปฏิบัติหน้าที่ในเซียร์ราเลโอน เมื่อถูกกดดันเช่นนี้ คณะปกครอง AFRC ยังยินยอมเจรจาสันติภาพ ดังนั้น ใน 23 ตุลาคม ค.ศ. 1997 ซึ่งมีการจัดประชุมสันติภาพที่กินี โดยมีผู้เข้าร่วมประชุมคือคณะกรรมการของ ECOWAS ว่าด้วยปัญหาเซียร์ราเลโอน ผู้แทนของประธาน AFRC และได้ลงนามในแผนสันติภาพที่มีสาระสำคัญคือ ให้มีการหยุดยิง โดยการตรวจสอบ ควบคุมดูแลของ ECOMOG โดยมีกองกำลังของสหประชาชาติร่วมสนับสนุนการปฏิบัติดังกล่าว หากสหประชาชาติเห็นชอบ แต่อย่างไรก็ดี คณะผู้ปกครองทหารไม่เคยได้ปฏิบัติตามแนวทางสันติภาพนี้เลย ดังนั้นในกุมภาพันธ์ ค.ศ.1998 กองกำลัง ECOMOG จึงตอบโต้การโจมตีของกองกำลังกบฏและกำลังของคณะผู้ปกครองทหาร (AFRC) จนทำให้กองกำลังฝ่ายนี้พ่ายแพ้ หลังจากนั้นใน 10 มีนาคม ค.ศ.1998 ประธานาธิบดีกับบาห์ได้

กลับคืนสู่ประเทศและบริหารงานต่อไป คณะมนตรีความมั่นคงจึงยกเลิกมติการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจและอาวุธ กับเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้สำนักงานของทูตพิเศษ และสำนักงานติดต่อทางทหารและเจ้าหน้าที่ด้านความมั่นคง ดังนั้นในมิถุนายน ค.ศ.1998 คณะมนตรีความมั่นคงจึงมีมติให้จัดตั้งคณะผู้แทนสังเกตการณ์ของสหประชาชาติในเซียร์ราเลโอน (United Nations Observer Mission in Sierra Leone-UNOMSIL) ปฏิบัติหน้าที่ 6 เดือน ในระยะเริ่มแรก ทั้งนี้ เลขาธิการสหประชาชาติได้แต่งตั้งทูตพิเศษกือนายโอเคโล ให้เป็นผู้แทนพิเศษของตนและเป็นหัวหน้าคณะกรรมการกิจครั้งนี้ ทั้งนี้ UNOMSIL เป็นคณะผู้สังเกตการณ์ที่ปราศจากอาวุธ และอยู่ใต้การคุ้มครองป้องกันของ ECOMOG ทำหน้าที่รายงานสถานการณ์ด้านความมั่นคงและเลขาธิการสหประชาชาติทราบ ท่ามกลางการสู้รบที่ขยายตัวรุนแรงขึ้นจนฝ่ายกบฏยึดพื้นที่ได้กว่าร้อยละ 50 ของประเทศ

ฝ่ายพันธมิตรรัฐบาล โดยเฉพาะ ECOMOG เซียร์ราเลโอน มิได้นิ่งเฉยต่อเหตุการณ์ดังกล่าวและได้ร่วมมือกันโจมตีฝ่ายกบฏ และแย่งยึดพื้นที่เมืองฟรีทาวน์ หรือ เมืองหลวงของประเทศคืนจากฝ่ายกบฏได้ในปลายปี ค.ศ.1998 ภายหลังการโจมตีสิ้นสุด นายโอเคโล ผู้แทนพิเศษของเลขาธิการสหประชาชาติได้ปรึกษารื้อถอนกับผู้นำรัฐต่างๆ ในแอฟริกาตะวันตกเพื่อดำเนินความพยายามทางการทูตจัดการเจรจาสันติภาพ ยุติปัญหาความพยายามดังกล่าวบรรลุผลในที่สุดได้มีการเริ่มประชุมเพื่อสันติภาพ ของเซียร์ราเลโอนระหว่างฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายกบฏใน 7 พฤษภาคม ค.ศ.1999 ที่โลเม เมืองหลวงของโตโกและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องสามารถบรรลุข้อตกลงสันติภาพลงนามใน

“ข้อตกลงโลเม” เมื่อ 7 กรกฎาคม ค.ศ.1999 กับได้ร้องขอให้มีการขยายบทบาทของ UNOMSIL ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ดังนั้นใน 22 ตุลาคม ค.ศ.1999 คณะมนตรีได้ออกข้อมติที่ 1270 ให้จัดตั้งกองกำลังของสหประชาชาติในเซียร์ราเลโอน ซึ่งเป็นกองกำลังที่มีเจ้าหน้าที่ทหาร 6,000 คน รวมทั้งคณะทหารสังเกตการณ์ 260 คนที่รู้จักกันว่าเป็น “คณะผู้แทนสหประชาชาติในเซียร์ราเลโอน” (United Nation Mission in Sierra Leone-UNAMSIL) ให้ปฏิบัติหน้าที่สนับสนุนรัฐบาลเซียร์ราเลโอนและฝ่ายต่าง ๆ ให้ปฏิบัติตาม “ข้อตกลงสันติภาพโลเม” ในขณะเดียวกันคณะมนตรีความมั่นคงก็ได้ตัดสินใจที่จะ

ยุบ UNOMSIL ด้วย สำหรับสาระสำคัญของข้อมติที่ 1270 ซึ่งกำหนดภารกิจของ UNAMSIL ดังนี้¹

1. ให้ร่วมมือกับรัฐบาลของเซียร์ราเลโอนและฝ่ายต่าง ๆ ที่ลงนามในข้อตกลงสันติภาพโลเม่ให้ปฏิบัติตามข้อตกลงโดยเคร่งครัด
2. ให้สนับสนุนรัฐบาลเซียร์ราเลโอน ในการดำเนินการปลดอาวุธกองกำลังติดอาวุธผิดกฎหมาย สลายกองกำลังและดำเนินการตามแผนบูรณาการคือสลายกองกำลังให้กลับมาใช้ชีวิตอย่างพลเรือนโดยสมบูรณ์
3. สร้างความมั่นใจในความมั่นคงและเสถียรภาพของความเคลื่อนไหวหรือการปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่สหประชาชาติ
4. ให้ความสนับสนุนฝ่ายต่างๆในการจัดตั้งกลไกสร้างความมั่นใจและให้ความสนับสนุนการดำเนินงานต่าง ๆ
5. ให้ความสะดวกการส่งความช่วยเหลือด้านสิทธิมนุษยชนให้เป็นไปอย่างทั่วถึง
6. สนับสนุนปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่พลเรือนของสหประชาชาติ รวมทั้งผู้แทนพิเศษของเลขาธิการสหประชาชาติและคณะทำงานเจ้าหน้าที่ด้านสิทธิมนุษยชน และเจ้าหน้าที่กิจการพลเรือน
7. ให้จัดเตรียมความสนับสนุนการเลือกตั้ง ซึ่งกำหนดจะมีขึ้นตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันของเซียร์ราเลโอน

ต่อมาคณะมนตรีได้ออกข้อมติที่ 1289 เมื่อ 7 กุมภาพันธ์ ค.ศ.2000 ให้เสริมภารกิจสหประชาชาติในเซียร์ราเลโอนให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น โดยเพิ่มขนาดเจ้าหน้าที่ทหารเป็น 11,100 คน รวมทั้งทหารผู้สังเกตการณ์อีก 260 คน ที่วางกำลังเรียบร้อยแล้วที่นั่น นอกจากนี้คณะมนตรีความมั่นคงยังได้เพิ่มเจ้าหน้าที่กิจการพลเรือนเจ้าหน้าที่ด้านบริหาร และฝ่ายเทคนิคของ UNAMSIL ตามที่เลขาธิการสหประชาชาติเสนอมา โดยสาระสำคัญของข้อมติที่ 1289 มีดังนี้

¹ ศึกษารายละเอียดจากเว็บไซต์

1. จัดเตรียมภารกิจด้านความมั่นคงในสถานที่สำคัญของรัฐบาล โดยเฉพาะในเมืองฟรีทาวน์ ศูนย์กลางการคมนาคม เช่น สนามบิน และศูนย์รวมการคมนาคมทางบก รวมทั้งสนามบินลี้ภัยด้วย
2. อำนวยความสะดวกให้ประชาชนเคลื่อนย้ายอย่างเสรี รวมทั้งให้การสนับสนุนความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม การขนถ่ายสินค้าให้เป็นไปอย่างดี
3. ให้ดูแลความมั่นคงในสถานที่ต่าง ๆ ที่มีการปลดอาวุธ การสลายกองกำลัง และการดำเนินแผนการด้านบูรณาการในการให้กองกำลังติดอาวุธต่าง ๆ เข้ามาใช้ชีวิตอย่างพลเรือนโดยสมบูรณ์
4. ให้การประสานงานและช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ ของเซียร์ราเลโอนให้ปฏิบัติตามหน้าที่อย่างเคร่งครัด
5. ให้การดูแลรักษาอาวุธ กระสุน และอุปกรณ์ทางทหารที่เก็บมาจากอดีตนักสู้รบและดำเนินการทำลายให้เสร็จสิ้น

อย่างไรก็ดี เพื่อให้ภารกิจดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ คณะมนตรีความมั่นคงได้ออกข้อมติที่ 1346 เมื่อ 30 มีนาคม ค.ศ.2001 ให้เพิ่มจำนวนเจ้าหน้าที่ทหารเข้าปฏิบัติการรักษาสันติภาพในเซียร์ราเลโอน 32 ประเทศ ดังนี้ คือ บังกลาเทศ โบลิเวีย แคนาดา โครเอเชีย เชค เดนมาร์ก จีน อียิปต์ ฝรั่งเศส แคมเบีย กานา กินี อินโดนีเซีย จอร์แดน เคนยา ไคซัคสถาน มาเลเซีย มาลี เนปาล นิวซีแลนด์ ไนจีเรีย ปากีสถาน ปารากวัย รัสเซีย สโลวัก สวีเดน ไทย ยูเครน อังกฤษ แทนซาเนีย อุรุกวัย และแซมเบีย ส่วนประเทศที่ส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจพลเรือนเข้าร่วมปฏิบัติหน้าที่ในเซียร์ราเลโอนมี 15 ประเทศ คือ บังกลาเทศ แคนาดา แคมเบีย กานา อินเดีย จอร์แดน เคนยา มาเลเซีย เนปาล ไนจีเรีย นอร์เวย์ เซเนกัล ศรีลังกา แซมเบีย และซิมบับเว สำหรับที่บัญชาการของภารกิจสหประชาชาติตั้งอยู่ที่ฟรีทาวน์ โดยขณะนี้มีนายโอลูเยมี อาเคนิจิ ชาวไนจีเรียเป็นผู้แทนพิเศษของเลขาธิการสหประชาชาติเป็นหัวหน้าภารกิจ นายเบห์รูช ชาดรี ชาวอิหร่านเป็นผู้ช่วยผู้แทนพิเศษของเลขาธิการสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติการและการจัดการ นายอาลัน คอส ชาวอังกฤษ เป็นผู้ช่วยผู้แทนพิเศษของเลขาธิการสหประชาชาติว่าด้วยการปกครองและการทำให้เกิดเสถียรภาพ ร้อยเอกเดเนียล อิสมาเอล โอปานเด ชาวเคนยา เป็นผู้บัญชาการกองกำลัง พันตรี ซาเยด อาทาร์ อาลี ชาวปากีสถาน เป็น

หัวหน้าทหารสังเกตการณ์ สำหรับงบประมาณในการปฏิบัติการ 6 เดือน ระหว่าง กรกฎาคม – ธันวาคม ค.ศ.2001 เป็นเงิน 293.3 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (ส่วนงบประมาณอีก ระยะ 1 ปี คือระหว่างกรกฎาคม ค.ศ.2001 – 2002 ไม่มีตัวเลข)

ทั้งนี้กระบวนการสันติภาพของสหประชาชาติในเซียร์ราเลโอนก็ขึ้นหน้าดีขึ้น เห็นได้จากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเริ่มให้ความร่วมมือปฏิบัติตามกระบวนการสันติภาพของ สหประชาชาติจนสามารถปลดอาวุธของกองกำลังต่าง ๆ แล้วเมื่อ 17 มกราคม ค.ศ.2002 โดยฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายกบฏ RUF ได้ประกาศถึงการสิ้นสุดการปลดและทำลายอาวุธ ซึ่ง ถือเป็นการยุติสงครามกลางเมืองในเซียร์ราเลโอนด้วย ได้มีการจัดพิธีเผาอาวุธเบาขนาดเล็ก ประเภทปืนจำนวนประมาณ 3,000 กระบอกที่เมืองลิงกี โดยเป็นปืนที่ถูกปลดจาก กองกำลังจำนวน 46,500 คน เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการเสร็จสิ้นการปลดอาวุธอย่าง สมบูรณ์เมื่อ 18 มกราคม ค.ศ.2002* และแม้ว่ากระบวนการสันติภาพจะคืบหน้าไปได้ แต่สหประชาชาติยังต้องดำเนินการอีกหลายกรณีตามกรอบบทบาทใหม่ของ สหประชาชาติ เพื่อให้ประเทศที่เผชิญหน้าสงครามกลางเมืองยาวนานกว่า 1 ทศวรรษ ได้กลับคืนสู่สภาวะปกติ เช่น ต้องจัดเตรียมการนำผู้พลัดถิ่นชาวเซียร์ราเลโอนจากค่าย อพยพในไลบีเรียกลับประเทศในปลายมกราคม ค.ศ.2002 เพื่อกลับมาใช้ชีวิตเลือกตั้ง ทั่วไป การเตรียมการจัดการเลือกตั้งในพฤษภาคม ค.ศ.2002 เป็นต้น และภายหลังจาก สงครามกลางเมืองในเซียร์ราเลโอนยุติแล้ว นานาชาติต่างให้ความสนับสนุนด้านเงินใน การบูรณะฟื้นฟูประเทศ เช่น ญี่ปุ่นจะให้เงินจำนวน 3 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในการ ช่วยเหลืออดีตนักสู้รบ หรืออดีตกองกำลังติดอาวุธชาวเซียร์ราเลโอนจำนวนประมาณ 5,000 คน ในการพัฒนาอาชีพ เข้าโครงการด้านการศึกษา โดยมีโครงการพัฒนาแห่ง สหประชาชาติ (United Nations Development Programme - UNDP) เป็นผู้จัดการใน เรื่องนี้ โดยร่วมมือกับรัฐบาลเซียร์ราเลโอนและองค์กรเอกชน

การที่เซียร์ราเลโอนต้องเผชิญหน้าปัญหาสงครามกลางเมืองยาวนานดังกล่าว ส่วนหนึ่งมาจากการที่ฝ่ายกบฏ RUF มีกำลังสนับสนุนในการสู้รบโดยการค้าทรัพยากร เพชรที่ได้จากการทำเหมือง ในเขตยึดครองบริเวณอำเภอโกโน และตองโก ซึ่งเป็นแหล่ง เพชรที่มีค่ามากที่สุดของเซียร์ราเลโอน มีการประเมินว่าฝ่ายกบฏ RUF มีรายได้จาก

* ผลการเลือกตั้งทั่วไปในพฤษภาคม ค.ศ.2002 ปรากฏว่าประธานาธิบดีอาเหม็ด อาจัน กับบัทห์ ได้รับการ เลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีท่วมพันด้วยคะแนนเสียงร้อยละ 70 เขาจะได้ดำรงตำแหน่งวาระ 5 ปี

การค้าเพชรเดือนประมาณระหว่าง 25 – 125 ล้านเหรียญสหรัฐฯ ต่อปีเพียงพอที่จะเลี้ยง
กองกำลังติดอาวุธจำนวน 3,500 – 5,000 คน และซื้อหาอาวุธเป็นเวลาหลายปี โดย
ลักลอบนำเพชรเดือนเหล่านี้ออกขายไปยังตลาดยุโรปโดยผ่านทางไลบีเรีย

จากการศึกษากระบวนการสันติภาพของสหประชาชาติในการยุติความขัดแย้ง
และสถาปนาสันติภาพในสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก และเซียร์ราเลโอนดังกล่าว
จะเห็นได้ว่าปัจจุบันสหประชาชาติเป็นองค์กรที่มีบทบาทด้านสันติภาพในแอฟริกาที่
สำคัญยิ่งและกว้างขวางมากขึ้นเนื่องจากสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศเปลี่ยนแปลงไป
จากยุคสงครามเย็น เพราะมหาอำนาจจะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยหรือช่วยเหลือแก้ไขปัญหา
ความขัดแย้งในแอฟริกา เฉพาะกรณีที่กระทบผลประโยชน์ยิ่งยวดของตนเท่านั้น ดังนั้น
ความขัดแย้งหรือสงครามกลางเมืองในแอฟริกาจึงเป็นเรื่องที่กระทบต่อความมั่นคงของ
โลกโดยรวมและของไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (ไทยได้ส่งทหาร 5 นายเข้าร่วมปฏิบัติ
หน้าที่ในกองกำลังรักษาสันติภาพในเซียร์ราเลโอน) เพราะหากสงครามกลางเมือง
และความขัดแย้งในแอฟริกายุติ แอฟริกาจะสามารถจะพัฒนาประเทศได้ราบรื่นขึ้น
ซึ่งจะช่วยให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ การค้า ความร่วมมือใน
การพัฒนาประเทศของแอฟริกากับประเทศในภูมิภาคอื่น ๆ โดยเฉพาะกับภูมิภาคเอเชีย
และไทยดำเนินไปอย่างก้าวหน้าและยั่งยืนยิ่งขึ้น

บทที่ 6

ความสัมพันธ์แอฟริกากับภูมิภาคอื่น ๆ ของโลก

6.1 ความสัมพันธ์แอฟริกา-ยุโรป (ค.ศ.1960-ปัจจุบัน)

แม้ว่าประเทศเจ้าอาณานิคมยุโรปส่วนใหญ่ อาทิ อังกฤษ ฝรั่งเศส เบลเยียม ได้ให้เอกราชแก่ประเทศแอฟริกาต่าง ๆ แล้วในทศวรรษที่ 1960 แต่ยุโรปและแอฟริกาก็มีอาจแยกจากกันได้เพราะเจ้าอาณานิคมยุโรปยังต้องการคงอิทธิพลของตนไว้ เพื่อรักษาผลประโยชน์มหาศาลของตนในแอฟริกา หรือเพราะเป็นความผูกพันที่คุ้นเคยกันมานานหลายศตวรรษ จนทำให้ยุโรปและแอฟริกาต่างอยู่ในภาวะต้องการซึ่งกันและกัน* ยุโรปมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ความเจริญด้านวัตถุให้แอฟริกา เช่นเดียวกับการมีบทบาทในด้านวัฒนธรรม การศึกษาและสาธารณสุข ในขณะเดียวกันแอฟริกาก็เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่าของยุโรปนั้นเพราะว่า แอฟริการ่ำรวยอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุสำคัญ ทั้งที่เป็นแร่ยุทธศาสตร์ทองคำ อัญมณี หรือผลิตผลทางเกษตร โดยเฉพาะด้านแรงงาน จนมีเยาวชนแอฟริกันทำได้เปรียบเทียบสายสัมพันธ์นี้ว่า ยุโรปเปรียบเสมือน “บิดา” ส่วนดินแดนแอฟริกา ก็คือ “มารดา” เป็นสีขาวและสีดำที่ยังไม่อาจแยกออกได้จากกัน

อย่างไรก็ดี เมื่อสภาพแวดล้อมทางการเมืองระหว่างประเทศเปลี่ยนแปลงไปทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างยุโรป-แอฟริกาต้องปรับเปลี่ยนไปทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างยุโรป-แอฟริกาต้องปรับเปลี่ยนไปด้วย ยุโรปจำเป็นต้องให้เอกราชแก่ประเทศต่าง ๆ ในแอฟริกา แต่กระนั้นยุโรปก็ได้ใช้เครื่องมือ หรือวิธีการสำคัญในการ

---

* ความสัมพันธ์พิเศษระหว่างยุโรปแอฟริกาในอดีตผู้นำเช่นกับคือเลโอโพล เซดาร์ แซงงอร์ ได้กล่าวไว้ในต้นปี ค.ศ.1950 ว่าเป็นความสัมพันธ์เฉพาะที่ยุโรปต้องรักษาให้คงอยู่ให้ยั่งยืนในบริบทของอาณานิคม โดยใช้คำเป็นภาษาฝรั่งเศส ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันถึงความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ว่า “L'Eurafrigue” รูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ยังคงอยู่ แม้แอฟริกาจะได้รับเอกราชแล้ว ซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นเป็นรูปธรรมภายใต้ความสัมพันธ์ EU-ACP ซึ่งจะได้อธิบายรายละเอียดในบทนี้

ผูกพันแอฟริกาไว้ภายใต้ข้อตกลง อนุสัญญาทางการค้า การให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนา หรือการให้ความช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม สิ่งแวดล้อม สาธารณสุข ทั้งในลักษณะทวิภาคีและพหุภาคี แต่ลักษณะเด่นของความสัมพันธ์ยุโรป-แอฟริกา รูปแบบใหม่ก็คือความสัมพันธ์พหุภาคีในกรอบสหภาพยุโรป (European Union-EU) กับ กลุ่มประเทศแอฟริกา แคริบเบียน และแปซิฟิก (Africa, Caribbean and Pacific-ACP) ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของความสัมพันธ์เหนือ-ใต้ * (North-South relationships) ที่สำคัญในการเมืองระหว่างประเทศในช่วงทศวรรษที่ 1970 และด้วยเงื่อนไขในความสัมพันธ์ รูปแบบใหม่นี้เองที่ทำให้แอฟริกาต้องพึ่งพาทางด้านเศรษฐกิจการค้า หรือ ขึ้นต่อยุโรปในลักษณะการพึ่งพิงร่วมกัน (Collective Dependence) และทำให้ จุดประสงค์ของ EU ในการเสริมสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในแอฟริกาภายใต้ กรอบอนุสัญญา EU-ACP หรือ EEC-ACP ทั้ง 6 ฉบับ (ได้แก่ อนุสัญญาอาอนุเด ฉบับที่ 1 และ 2 กับอนุสัญญาโลเมอีก 4 ฉบับ) ต้องล้มเหลวลง ตลอดจนทำให้หลายฝ่ายมองว่า การกำหนดเงื่อนไขความสัมพันธ์ภายใต้ต้นสัญญาดังกล่าวนี้นี้ก็คือการดำเนินการภายใต้ ลัทธิอาณานิคมแบบใหม่ (Neo-colonialism) ของอดีตเจ้าอาณานิคมยุโรป ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะ ดำรงรักษาผลประโยชน์ของตนในดินแดนแอฟริกา และอาณานิคมแห่งอื่น ๆ ไว้ดังเดิม รูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้นี้ยังหมายถึงขั้นตอนสำคัญขั้นตอนหนึ่งของวิวัฒนาการ โลกาภิวัตน์ทุนนิยมด้วย โดยความสัมพันธ์ยุโรป-แอฟริกาเริ่มพัฒนาชัดเจนในบริบท ของโลกาภิวัตน์ทุนนิยมยุคแรก เมื่อปี ค.ศ.1885 หรือช่วงเวลาที่ยุโรปต่างแบ่งเขต อิทธิพลของตนในแอฟริกา¹ ซึ่งวิวัฒนาการดังกล่าวนี้นี้จะชักหรือถูกชักจูงให้ไประยะ หนึ่งในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 คือช่วงปี ค.ศ.1914-1918

และหากมองในแง่ภูมิศาสตร์แล้วความสัมพันธ์สหภาพยุโรป-แอฟริกา ก็คือ สัญลักษณ์ของโลกาภิวัตน์ในตัวเองเห็นได้จากการขยายจำนวนสมาชิกในกรอบ

---

* ประเทศเหนือหมายถึงความถึงอดีตเจ้าอาณานิคมและกลุ่มประเทศพัฒนาแล้วที่เป็นสมาชิกใน OECD ส่วน ใหญ่ประเทศใต้ก็คือ ประเทศโลกที่สามหรือประเทศกำลังพัฒนาแล้วทั้งหมดซึ่งรวมถึงแอฟริกาด้วย ทั้งนี้ความ ร่วมมือเหนือ-ใต้ (North-South Cooperation) การเจรจาเหนือ-ใต้ (North-South Dialogue or North-South negotiation) ต่างแสดงถึงความสัมพันธ์เหนือ-ใต้ทั้งสิ้น

¹ Makhtar Diouf “L’Afrique dans le dialogue Nord-Sud” in **Et si L’Afrique refusait le marche** (Louvain-la-Neuve: L’Harmattan, 2001) p.153.

ความสัมพันธ์นี้ในช่วงปี ค.ศ.1957 (สนธิสัญญาโรม) –2000 (ข้อตกลงโกโตนู) กล่าวคือ จำนวนสมาชิกของฝ่ายยุโรปเพิ่มจาก 6 เป็น 15 ประเทศ ส่วนฝ่ายแอฟริกาเพิ่มจาก 18 เป็น 48 ประเทศ ซึ่งประเทศแอฟริกาทั้ง 18 ประเทศ* ดังกล่าวเป็นประเทศที่ใช้ภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาพูดหรือภาษาราชการทั้งหมด ต่อมาได้มีประเทศแอฟริกาที่ไม่ใช้ภาษาฝรั่งเศส เช่น ประเทศกินี แองโกลา และโมซัมบิก ซึ่งต่างเป็นประเทศที่ต่อต้านจักรวรรดินิยมได้เข้าเป็นสมาชิกในอนุสัญญาอาณานิคมที่กำหนดกรอบความสัมพันธ์ยุโรป-แอฟริกา พัฒนาการดังกล่าวนี้จึงเป็นตัวอย่างของโลกาภิวัตน์หรือการจัดพรมแดนด้านภาษา วัฒนธรรม และการสลายแนวความคิดดั้งเดิมที่มีมาแต่โบราณในแอฟริกา ทั้งนี้จะได้พิจารณาศึกษารูปแบบความสัมพันธ์สหภาพยุโรป-แอฟริกาในกรอบสนธิสัญญาอนุสัญญาโลเม และอนุสัญญาโคโตนูต่อไป

อนุสัญญาอาณานิคมบับแรก (Yaounde Convention I)

สหภาพยุโรปซึ่งเป็นองค์กรส่วนภูมิภาคที่มีบูรณาการด้านเศรษฐกิจในลักษณะเหนือชาติอย่างสมบูรณ์ เมื่อปี ค.ศ.1993 โดยมีสมาชิก 15 ประเทศคือ ออสเตรีย เบลเยียม เดนมาร์ก ฟินแลนด์ ฝรั่งเศส เยอรมนี กรีซ ไอร์แลนด์ อิตาลี ลักเซมเบิร์ก เนเธอร์แลนด์ โปรตุเกส สเปน สวีเดน และอังกฤษ นั้นมีพัฒนาการมาจากการก่อตั้งประชาคมเศรษฐกิจ** โดยสนธิสัญญาโรมปี ค.ศ.1957 ในขณะนั้นประชาคมได้ตระหนักถึงความสำคัญในการรักษาสายสัมพันธ์กับอดีตอาณานิคมของตนในแอฟริกาไว้ จึงได้พิจารณาทำอนุสัญญากับประเทศแอฟริกา 18 ประเทศ เมื่อปี ค.ศ.1963 โดยเรียกอนุสัญญานี้ว่า “อาณานิคม” อนุสัญญานี้มีอายุ 5 ปี โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน ค.ศ.1964 – กรกฎาคม ค.ศ.1969 สาระสำคัญของอนุสัญญานี้ระบุว่าประชาคมเศรษฐกิจยุโรปจะให้ความช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจการค้า การคลัง การภาษี

* ประเทศแอฟริกาทั้ง 18 ประเทศนี้ได้แก่ เบนิน บุร์กินาฟาโซ แคเมอรูน สาธารณรัฐแอฟริกากลาง สาธารณรัฐ คองโก สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก คีโตติวัวร์ บุรุนดี กาบอง มาดากัสการ์ มาลี มอริตานิ ในเจอร์ รวันดา เซเนกัล โชมเลีย ซาด และโตโก

** สมาชิกเริ่มแรกขณะนั้นในประชาคมยุโรปมีเพียง 6 ประเทศคือ เยอรมนี เบลเยียม ฝรั่งเศส อิตาลี ลักเซมเบิร์ก และเนเธอร์แลนด์

และวิชาการต่อประเทศแอฟริกาทั้ง 18 ประเทศ อย่างเท่าเทียมกัน โดยกำหนดวงเงินเพื่อการช่วยเหลือดังกล่าวไว้ 730 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ทั้งนี้ โดยมีจุดประสงค์สำคัญ ดังนี้

- (1) อำนวยความสะดวกด้านการค้าระหว่างประชาคมเศรษฐกิจยุโรปกับกลุ่มประเทศแอฟริกา เพื่อให้ภูมิภาคทั้ง 2 มีปริมาณการค้าระหว่างกันเพิ่มขึ้น
- (2) สร้างบรรยากาศทางการค้าที่เป็นการแลกเปลี่ยนที่เท่าเทียมกัน
- (3) เสริมสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้ประเทศแอฟริกา

แม้ว่าอนุสัญญาอนุญัตติที่กำหนดเงื่อนไขความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจการค้าจะวางจุดมุ่งหมายไว้ดี แต่ในภาคปฏิบัติตามความเป็นจริงปรากฏว่าเกิดอุปสรรคนานาประการจากการทำการค้าระหว่างกัน เช่น อุปสรรคจากการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ โครงสร้างสินค้าเข้าสินค้าออกที่มีความเสียเปรียบในตัวเอง เพราะสินค้าเกษตรราคาถูกลงกว่า ราคาสินค้าดังกล่าวก็ถูกกำหนดโดยตลาดโลก การให้สิทธิพิเศษทางการค้ากลับทำให้เกิดการผูกขาดการส่งสินค้าจำนวนมากไปยังตลาดประชาคมเศรษฐกิจยุโรป แต่กระนั้นก็ตามได้มีการต่ออายุอนุสัญญาดังกล่าวออกไปอีก 5 ปี เรียกว่า “อนุสัญญาอนุญัตติฉบับ 2”

อนุสัญญาอนุญัตติฉบับที่ 2 (Yaounde Convention II)

ประชาคมเศรษฐกิจยุโรปกับประเทศแอฟริกา 18 ประเทศ ได้ต่ออายุอนุสัญญาอนุญัตติออกไปอีก 5 ปี โดยอนุสัญญาอนุญัตติฉบับที่ 2 นี้มีผลบังคับใช้ในช่วงระหว่าง ค.ศ.1969-1974 ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ อังกฤษได้เข้าเป็นสมาชิกประชาคมเศรษฐกิจยุโรป จึงทำให้ประเทศแอฟริกาอีกหลายประเทศที่เคยเป็นอดีตอาณานิคมอังกฤษต้องการเข้าเป็นสมาชิกในอนุสัญญาดังกล่าว เพื่อจะได้สิทธิประโยชน์ในการค้าขายกับประชาคมเศรษฐกิจ ยุโรป แต่เมื่ออนุสัญญาอนุญัตติฉบับที่ 2 หมดอายุลงในปี ค.ศ.1975 อนุสัญญาดังกล่าวจึงหมดสภาพไปเพราะไม่มีการระบุไว้ในอนุสัญญาว่าจะต้องมีการต่ออายุกันอีก (อย่างไรก็ดี ได้มีการทำอนุสัญญาฉบับใหม่ระหว่างประชาคมเศรษฐกิจยุโรปกับประเทศแอฟริกา แคริบเบียน และแปซิฟิก ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป)

อาจกล่าวได้ว่า ในช่วงระยะ 10 ปี ของความสัมพันธ์ภายใต้กรอบอนุสัญญาอนุญัตติของแอฟริกา แอฟริกาอยู่ในสถานะที่แตกต่างกัน 2 ประการ กล่าวคือ แอฟริกาตก

เป็นเดิมพันจากความโลภของมหาอำนาจ 2 ฝ่าย (ภายใต้บรรยากาศสงครามเย็น) คือสหภาพโซเวียตและสหรัฐ^{*}นั้นเพราะแอฟริกาตั้งอยู่ในยุทธศาสตร์ที่สำคัญของโลก ส่วนในอีกด้านหนึ่งชาวแอฟริกาค้ำทั้งหลายโดยเฉพาะผู้นำของพวกเขาไม่ค่อยกระตือรือร้นมากนักกับการได้เอกราชเพื่อให้ประเทศของตนพ้นจากเงาของมหาอำนาจ คงมีแต่การให้ความสำคัญกับชนชาติ และเพลงชาติ ซึ่งเป็นสิ่งที่เข้ามาใหม่ ภายหลัง ดังนั้น อดีตเจ้าอาณานิคมในยุโรปจึงกลายมาเป็น “ผู้ฝึกฝน” ให้ชาวแอฟริกันดำได้เรียนรู้ในลัทธิอาณานิคมแบบใหม่ (Neo-colonialism) และแสดงให้ชาวแอฟริกันดำเห็นความจำเป็นในการรวมกันเป็นเอกภาพ อยู่ภายใต้ข้อตกลงหรืออนุสัญญาทางการค้ากับประชาคมเศรษฐกิจ ยุโรป จนในที่สุดรัฐเอกราชใหม่ ๆ ในแอฟริกาต้องตกอยู่ในภาวะอ่อนแอในกระแสการเผชิญหน้ากับฝ่ายโลกเสรีนิยมและคอมมิวนิสต์

อนุสัญญาโลเมฉบับแรก (Lome Convention I)

ประชาคมเศรษฐกิจยุโรปได้พยายามรักษาสายสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ การค้ากับกลุ่มประเทศแอฟริกาไว้ดังเดิม แม้อนุสัญญาอันเดได้หมดอายุลงโดยประชาคมเศรษฐกิจยุโรปได้ลงนามในอนุสัญญาโลเมกับกลุ่มประเทศแอฟริกา แปซิฟิกและแคริบเบียน 46 ประเทศ (Africa Pacific and Caribbean-ACP) ที่กรุงโลเมประเทศโตโก เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1975 กำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการค้าระหว่างกันอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น พร้อมกันนั้นก็ได้กำหนดเครื่องมือสำคัญในความสัมพันธ์ทางการค้า คือโครงการรักษาสถียรภาพรายได้จากสินค้าออก (Stabilization of Export Earning Scheme-STABEX)^{*} เพื่อไม่ให้ราคาสินค้าเกษตรที่กำหนดไว้ เช่น โกโก้ ยา วานิลลา ฝ้าย กาแฟ หนังสัตว์ มีราคาตกต่ำลงในกรณีที่เกิดภาวะราคาสินค้าเกษตรในตลาดโลกตกต่ำลงมาก และกรณีภาวะภูมิอากาศไม่เอื้ออำนวยแก่การผลิต STABEX จึงเป็นระบบเลือกสรรเนื่องจากความช่วยเหลือนี้จำกัด ชนิดสินค้าเกษตรที่จะให้ความช่วยเหลือได้ด้วย และจำนวนสินค้าดังกล่าวได้เพิ่มจาก 26 ชนิด ภายใต้อนุสัญญาโลเมฉบับที่ 1 เป็น 50 ชนิด ภายใต้สนธิสัญญาโลเมฉบับที่ 4 ทั้งนี้ กลุ่มประเทศ ACP จะได้รับความช่วยเหลือจากโครงการรักษาสถียรภาพรายได้จากการส่งสินค้าออก หากราคาสินค้าจำนวนที่ระบุ

^{*} สหภาพยุโรปกำหนดใช้เครื่องมือประเภทนี้เป็นกลไกดำเนินการความสัมพันธ์ทางการค้ากับกลุ่มประเทศ ACP เป็นครั้งแรกในปี ค.ศ.1975 (ภายใต้กรอบอนุสัญญาโลเม ฉบับที่ 1)

นอกจากนี้ เครื่องมือที่สำคัญในการรักษาความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจระหว่างกัน อีกประเภทหนึ่งคือกองทุนพัฒนายุโรป (European Development Fund – EDF) คือ เครื่องมือทางการเงินหลักของอนุสัญญาโลเม่กองทุนนี้จัดตั้งขึ้นในปี ค.ศ.1958 เพื่อให้เงินสนับสนุนหรือชดเชยในโครงการความช่วยเหลือกลุ่มประเทศ ACP ทั้งหมด โดยเงินกองทุนได้จากการบริจาคโดยตรงของรัฐสมาชิกประชาคมเศรษฐกิจยุโรปทั้งหมด ดังรายละเอียดในตารางข้างล่างนี้

[illegible][illegible]

*ข้อมูลจากสหภาพยุโรป

โครงการได้ตารางที่ได้รับความช่วยเหลือจากกองทุน EDF มีหลายประการ เช่น โครงการให้ความช่วยเหลือการฝึกอาชีพ การปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน รวมถึงการลงทุนในโรงงานอุตสาหกรรม การพัฒนาสังคมรูปแบบต่าง ๆ การศึกษาขั้นพื้นฐานและการสาธารณสุข สำหรับในกรอบอนุสัญญาโลเมฉบับที่ 1 นี้ ประชาคมยุโรปได้กำหนดงบประมาณจำนวน 3,052.4 ล้านอีซียู (European Currency Units – ECU) เพื่อเป็นความช่วยเหลือด้านการค้าและการลงทุนแก่กลุ่มประเทศ ACP โดยผ่าน EDF และธนาคารเพื่อการลงทุนยุโรป (European Investment Bank – EIB) กับยังกำหนดเงื่อนไขการค้าดังนี้คือ

- (1) สินค้าเกษตรกว่าร้อยละ 95 ของกลุ่ม ACP สามารถส่งไปขายให้กับประชาคมเศรษฐกิจยุโรปโดยไม่เสียภาษีศุลกากร โดยปราศจากโควตา (ยกเว้นสินค้าบางประเภท เช่น เนื้อสัตว์ ขำโพด และข้าว)
- (2) กลุ่ม ACP ต้องให้การปฏิบัติอย่างชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่งแก่สินค้าของประชาคมเศรษฐกิจยุโรป
- (3) ประชาคมเศรษฐกิจยุโรปต้องประกันรายได้จากการส่งสินค้าออกของกลุ่ม ACP ตามโครงการ STABEX กรณีสินค้าเกษตรของ ACP ตกต่ำ

ดังนั้น จึงเห็นได้ชัดเจนว่าภายหลังอนุสัญญาโลเมมีผลบังคับใช้กลุ่ม ACP โดยเฉพาะแอฟริกาต้องส่งสินค้ากว่าร้อยละ 90 ไปยังประชาคมเศรษฐกิจยุโรป โดยปราศจากภาษีและโควตา และเมื่อพิจารณาถึงปัจจัยที่ทำให้ประชาคมเศรษฐกิจได้ใช้เครื่องมือในอนุสัญญาโลเมฉบับ 1 เพื่อเอื้ออำนวยต่อการนำเข้าสินค้าปฐมจากแอฟริกา ก็อาจจะกล่าวได้ว่าในช่วงต้นทศวรรษที่ 1970 นี้ เป็นช่วงที่ประเทศโลกที่ 3 ได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้นในเวทีการเมื่อระหว่างประเทศในแม่ที่เป็นยุทธศาสตร์สำคัญในบรรยากาศยุคสงครามเย็นของมหาอำนาจสหรัฐฯ และสหภาพโซเวียต ขณะเดียวกันได้เกิดเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้กลุ่มประเทศโลกเหนือ (The north) ซึ่งได้แก่ประเทศพัฒนาทั้งหลาย ต้องเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจ เช่น การล้มลงของระบบ Bretton Woods ค่าเงินเหรียญสหรัฐฯ ลดและวิกฤตการณ์น้ำมันในปี ค.ศ.1973 ทั้งนี้ ท่ามกลางการผ่นึกกำลังของประเทศโลกที่ 3 เห็นได้ชัดจากการประชุมสุดยอดผู้นำของกลุ่มประเทศไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ในปี ค.ศ.1974 ที่กรุงอัลเจียร์ แอลจีเรีย โดยมีผู้นำประเทศแอลจีเรียเป็น

ประธานการประชุม และด้วยฐานะผู้นำกลุ่มนี้เอง ผู้นำแอลจีเรียจึงได้เสนอให้จัดประชุม สมัชชาสหประชาชาติสมัยพิเศษ เพื่อหารือเกี่ยวกับปัญหาสินค้าเกษตรและการพัฒนา ในที่สุดได้เสนอเอกสาร “ระเบียบเศรษฐกิจใหม่ระหว่างประเทศ” (New International Economic Order – NIEO) เพื่อปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่าง ประเทศให้เป็นธรรมมากขึ้น โดยผู้นำประชาคมเศรษฐกิจยุโรปต่างตระหนักดีถึง แนวโน้มใหม่ ในความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศนี้ จึงมีความต้องการนำเข้า สินค้าเกษตรเฉพาะจากกลุ่มประเทศแอฟริมากมากขึ้น เนื่องจากประชาคมเศรษฐกิจยุโรป ต่างมีความสัมพันธ์พิเศษด้วยอยู่แล้ว สำหรับอนุสัญญาโลเมฉบับแรกนี้มีอายุ 5 ปี ได้ หมดอายุลงในปี ค.ศ.1980 และได้มีการต่ออายุอีกจนถึง ฉบับที่ 4 ควบคู่ไปกับพัฒนาการ ด้านความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างกันที่น่าสนใจ

อนุสัญญาโลเมฉบับที่ 2 (Lome Convention II)

ได้มีการเจรจาลงนามในอนุสัญญาโลเมฉบับที่ 2 ระหว่างประชาคมเศรษฐกิจ ยุโรปกับกลุ่มประเทศ ACP 58 ประเทศ เมื่อตุลาคม ค.ศ.1979 ที่กรุงโลเมโตโก โดย อนุสัญญานี้มีผลบังคับใช้ในช่วงมกราคม ค.ศ.1981-28 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1985 ในช่วงนี้ได้ มีการกำหนดเครื่องมือประเภทใหม่มาใช้ในการค้าแร่ ซึ่งเรียกว่า “ระบบการรักษาและ พัฒนาสินค้าแร่”¹ (System for safeguarding and Developing Mining Production- Sysmin) เพื่อเป็นโครงการทางการเงินให้ความช่วยเหลือกรณีการส่งออกสินแร่ หินมีค่า (ยกเว้นน้ำมันและทองคำ) มีราคาตกต่ำอันเนื่องมาจากราคาตลาดโลกตกต่ำ ทั้งนี้ก็โดย จุดประสงค์สำคัญเพื่อเป็นการสร้างหลักความมั่นคงหรือหลักประกันที่ว่า ประชาคม เศรษฐกิจยุโรปจะได้วัตถุดิบดังกล่าวเข้าประเทศเพื่อการอุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่อง และ นับตั้งแต่ปี ค.ศ.1980 เป็นต้นมา งบประมาณที่ประชาคมเศรษฐกิจยุโรปให้กับ Sysmin มี ปริมาณเพิ่มขึ้นจาก 282 ล้านยูโร ภายใต้อนุสัญญาโลเม II (ค.ศ.1980-1985) เพิ่มขึ้น 575 ล้านยูโร ภายใต้อนุสัญญาโลเม IV (ค.ศ.1995-2000) โดยผู้บริหารระบบนี้ได้แก่ คณะกรรมาธิการยุโรป และธนาคารเพื่อการลงทุนยุโรป (EIB) สำหรับสินค้าแร่ที่อยู่

¹ Jean Dominique Gustin “The means to co-operate” in Jean-Louis Buchet (ed.) **North-South Lome I, II, III, IV... And After?** (Paris : Defcom, 1999), p.11.

ประชาคมเศรษฐกิจยุโรปและกลุ่มประเทศ ACP 65 ประเทศได้ลงนามในอนุสัญญาโลเมฉบับที่ 3 ที่กรุงโลเมโตโก อนุสัญญานี้มีอายุยาวนาน 5 ปี (ค.ศ.1985-1990) ในช่วงเวลานี้ประชาคมเศรษฐกิจยุโรปก็ได้ดำเนินตามแนวทางให้ความร่วมมือการสนับสนุนด้านการค้าแก่กลุ่มประเทศ ACP ดังเช่นเคยปฏิบัติมาตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 1970 ข้อที่น่าพิจารณาในช่วงนี้ก็คือความอ่อนแอของประเทศซีกโลกใต้ (The South) เริ่มปรากฏชัดขึ้น ทั้งในแง่การประกอบธุรกิจการค้ากับต่างประเทศที่ดูมีปริมาณลดลง เงินสนับสนุนจากประเทศเหนือ (The North) ที่ลดลงจนดูเหมือนว่าประเทศโลกใต้ โดยเฉพาะแอฟริกาตกอยู่ในวังวนหนี้สินแบบเดิมจนน่าเป็นวิตก เว้นเสียแต่ว่าจะมีการร่วมมือกันเจรจาปรับกฎเกณฑ์ที่ไม่เป็นผลดีให้อื้อประโยชน์แท้จริงแก่ทุก ๆ ฝ่ายใหม่ แต่ด้วยเหตุที่ต้นทศวรรษที่ 1990 เป็นช่วงที่กระแสลมแห่งโลกาภิวัตน์ และการเปิดเสรีทางการค้าของโลกมีความรุนแรงเกินกว่ากลุ่มประเทศ ACP ทั้งหลายจะต้านทานได้ ซึ่งเหตุการณ์ในช่วงอนุสัญญาโลเมฉบับที่ 4 ได้ชี้ให้เราเห็นชัดเจนขึ้นถึงประเด็นดังกล่าวนี้ ระบบการให้สิทธิพิเศษแก่กลุ่มประเทศแอฟริกาในการส่งสินค้าปฐมนิคมเข้าสู่สหภาพยุโรป นั้น มิได้ช่วยส่งเสริมปริมาณการนำเข้าสินค้าจากแอฟริกาไปสหภาพยุโรปให้มากขึ้นเลย ในข้อเท็จจริงแล้วปริมาณการนำเข้าจากแอฟริกา แคริบเบียน และแปซิฟิกลดลงจากร้อยละ 6.6 ในปี ค.ศ.1976 เป็นร้อยละ 3.3 ในปี ค.ศ.1992 หรืออาจจะลดลงเหลือเพียงร้อยละ 1 ในปัจจุบัน และที่สำคัญกว่านั้นก็คือมูลค่าสินค้าส่งออกจากแอฟริกาไปยังสหภาพยุโรปได้ลดลงจาก 24.2 พันล้านยูโร ในปี ค.ศ.1985 เหลือเพียง 1.6 พันล้านยูโร ในต้นทศวรรษที่ 1990 จนนายอเดจิ อเดบาโย ชาวไนจีเรีย อดีตเลขาธิการทั่วไปของคณะกรรมการเศรษฐกิจแห่งสหประชาชาติ (United Nations Economic Commission)

ได้กล่าวว่า “แม้จะด้วยความเชื่อมั่นอันเต็มเปี่ยมด้วย กำลังใจที่จะร่วมมือ อนุสัญญาโลเมก็มีได้ให้ผลลัพธ์ที่โดดเด่นต่อการพัฒนาการค้าของแอฟริกา”¹ สถานการณ์เช่นนี้อยู่ในภาวะที่น่าวิตกเนื่องจากจำนวนเงินที่สหภาพยุโรปจะให้ความสนับสนุนด้านการค้าและการพัฒนาได้ลดน้อยลงจาก 2.4 พันล้านยูโร ในปี ค.ศ.1992 เป็น 2 พันล้านยูโร ในปี ค.ศ.1994 จนเหลือเพียง 616 ล้านยูโร ในปี ค.ศ.1997 เหตุผลสำคัญที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะแต่ละครั้งที่มีการแก้ไขปรับปรุงกฎเกณฑ์อนุสัญญา หรือแต่ละครั้งที่ต่ออายุทั้งกลุ่มประเทศ ACP และสหภาพยุโรปมักจะให้ความสำคัญในการปรับปรุงกฎเกณฑ์ ข้อตกลงให้สอดคล้องกับสถานการณ์เศรษฐกิจ การเมืองโลก และสภาพแวดล้อมด้านภูมิรัฐศาสตร์เป็นสำคัญ การคำนึงถึงคุณค่าเช่นนี้ ทำให้ทั้งสองฝ่ายไม่สามารถศึกษาผลกระทบ และผลลัพธ์ที่ได้จากเงื่อนไขการทำข้อตกลงการค้าระหว่างกัน เพื่อที่จะแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้ทันทั่วทั้งจุดประสงค์ของการทำความตกลงจึงเน้นหนักไปที่การเมืองมากกว่าการพัฒนาตามความหมายที่แท้จริง และแม้ว่าการปรับข้อตกลงตามสภาพทางการเมืองโลกที่เปลี่ยนแปลงจะเป็นเรื่องที่สำคัญ แต่หลายฝ่ายก็มองว่าควรจะให้ความสำคัญจากประเด็นความร่วมมือกันที่แท้จริงด้วย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่งในเรื่องนี้ก็คือ “แผนการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ” (Structural Adjustment Programmes-SAPs)

ในการปรับกฎเกณฑ์อนุสัญญาโลเมฉบับที่ 4 ในปี ค.ศ.1995 ทิมอริช กล่าวคือ ในช่วงทศวรรษที่ 1990 กลุ่มประเทศ ACP ต่างเผชิญหน้ากับการดำเนินการตามแนวทาง SAPs ที่ธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศกำหนดเนื่องจากประเทศเหล่านี้มีหนี้สินต่างประเทศมากและต้องประสบปัญหาในการชำระคืน จนต้องอยู่ภายใต้การจับงบประมาณตามกรอบแนวของธนาคารโลก และกองทุนการเงินระหว่างประเทศ เช่น การลดงบประมาณภาครัฐ การถ่ายโอนการผลิตไปให้เอกชน การเปิดเสรีทางการค้า การยึดหลักประชาธิปไตยปกครองประเทศ การใช้หลักธรรมาภิบาล การมีส่วนร่วมและความโปร่งใสตรวจสอบได้ สหภาพยุโรปก็มีได้นิ่งเฉยต่อสิ่งเหล่านี้โดยได้ให้เงินสนับสนุนจำนวน 1.4 พันล้านยูโร แก่กลุ่มประเทศ ACP ในการดำเนินการตามแนวทาง SAPs ในช่วงปี ค.ศ.1996-2000 เป็นต้น ซึ่งบทบาทของสหภาพยุโรปในการให้ความ

---

¹ Assou Massou “The age of globalization” in Jean – Louis Buchet (ed.). **North-South Lome I, II, III, IV... And After?** (Paris : Defcom, 1999), p.6.

สนับสนุนกลุ่มประเทศ ACP ก็ถือเป็นเครื่องมืออีกชนิดหนึ่งที่ผู้กลุ่ม ACP และสหภาพยุโรปเข้าไว้ด้วยกันอย่างแน่นหนาในลักษณะของการพึ่งพามากยิ่งขึ้น หรือในอีกมิติหนึ่งก็อาจมองได้ว่า SAPs มิได้เป็นสิ่งที่อื่นใดมากไปกว่าแนวโน้มนโยบายของชาติมหาอำนาจในการเปิดเสรีระบบเศรษฐกิจโลกและการเร่งความเติบโตของโลกาภิวัตน์โดยมีผู้ได้เปรียบสมบูรณ์คือประเทศพัฒนาแล้วนั่นเองและแน่นอนที่สุดก็คือในช่วงเวลาก่อนอนุสัญญาโลเมฉบับที่ 4 จุฬมาอายุลง ในปี ค.ศ.2000 ฝ่ายสหภาพยุโรปก็ได้แสดงท่าทีชัดเจนว่าคราวต่อสัญญาขององค์การการค้าโลก (World Trade Organization-WTO) เป็นสำคัญ ซึ่งกลุ่มประเทศ ACP ในกรณีนี้เห็นได้ชัดเจนว่าไม่มีทางเลือกในการเจรจาต่อรองในลักษณะที่เท่าเทียมกัน นอกจากลงนามในอนุสัญญาหรือข้อตกลงในเวลาที่เหมาะสม

ข้อตกลงโคโตนู (Cotonou Agreement)

สหภาพยุโรป ได้กำหนดการลงนามในข้อตกลงฉบับใหม่กับกลุ่มประเทศ ACP 77 ประเทศ* เมื่อ 23 มิถุนายน ค.ศ.2000 ที่โคโตนู ประเทศเบนิน ทดแทนอนุสัญญาโลเมฉบับที่ 4 ซึ่งหมดอายุลงแล้ว สิ่งที่น่าสังเกตคือฝ่ายสมาชิก ACP มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 78 ประเทศ ** มีประชากรรวมทั้งสิ้น 650 ล้านคน เน้นความสำคัญให้กับข้อตกลงเอื้ออำนวยต่อการเปิดเสรีทางการค้าของโลกตามแนวทางที่ธุรกิจ การบูรณาการตลาดการค้าโลกให้เชื่อมโยงถึงกัน โดยสะดวก เมื่อได้มีการจัดกฎเกณฑ์ ข้อจำกัดทางการค้าของรัฐต่าง ๆ แล้วเห็นได้ชัดจากสาระสำคัญของข้อตกลงที่ระบุไว้ว่า “ความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการค้ามีจุดประสงค์สำคัญในการบูรณาการกลุ่มประเทศ ACP เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในระบบเศรษฐกิจโลก ทั้งนี้โดยการให้ความนับถือในสิทธิทางการเมืองและลำดับสำคัญก่อนหลังในการพัฒนา”¹ ดังนั้น ยังมีการปรับเปลี่ยนหลักปฏิบัติทางการค้าที่เคยใช้ระหว่างกันภายใต้อนุสัญญาโลเมหลายประการ เช่น ระบบสิทธิพิเศษทางการค้าจะหมดอายุลงในปี ค.ศ.2007 ทั้งนี้กลุ่มประเทศ ACP ตระหนักดีว่าสหภาพยุโรปกำลังขยายจำนวนสมาชิกภาพโดยจะรับประเทศทางยุโรปตะวันออกเข้าเป็นสมาชิก หลักเกณฑ์ต่าง ๆ จึงต้องปรับเปลี่ยนไปให้สอดคล้องกับสถานการณ์ระหว่าง

¹ Makhtar Diouf “L’Afrique dans le dialogue Nord-Sud” in Bernard Duterme (ed), **Et is l’Afrique refusait le marche** (Louvain-la-Neuve : L’Harmattan, 2001) p.159-161.

ประเทศระดับภูมิภาคและระดับโลก และด้วยหลักเกณฑ์ทางการค้า ภายใต้ต้องการการค้าโลก สหภาพ ยุโรปคงจะเข้าไปแทรกแซงทางการค้ามากไม่ได้ในอนาคต (ในแง่การสนับสนุนราคาสินค้าส่งออก) และตั้งแต่มีดูนาเยน ค.ศ.2002 การเจรจาในลักษณะข้อตกลง หันส่วนทางเศรษฐกิจ (Economic partnership) ระหว่างสหภาพยุโรปและกลุ่มประเทศ ACP จะเริ่มขึ้น ในการนี้โครงการรักษาเสถียรภาพรายได้จากสินค้าส่งออก (STABEX) และระบบการรักษาและพัฒนาสินค้าแร่จะถูกปรับเปลี่ยนเป็นเครื่องมือที่แตกต่างหากจากงบประมาณเฉพาะของสหภาพยุโรป ดังนั้นความช่วยเหลือของสหภาพยุโรปจะมีแนวโน้มที่ยืดหยุ่นขึ้น โดยอาจจะเพิ่มขึ้น หรือลดลงตามการปฏิบัติของประเทศที่จะได้รับความช่วยเหลือ นั้น ซึ่งแนวโน้มดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์แบบใหม่ระหว่างสหภาพยุโรปกับกลุ่มประเทศแอฟริกาแคริบเบียน และแปซิฟิก (New ACP-EU partnership) ที่มีการเจรจาระหว่างกันเป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดการตัดสินใจให้ความช่วยเหลือ ทั้งนี้ โดยเป็นไปตาม หลักการพื้นฐานของข้อตกลงโคโคตู 4 ประการคือ (1) การเคารพในสิทธิมนุษยชน (2) หลักการประชาธิปไตย (3) หลักนิติธรรม และ (4) ธรรมา-ภิบาล ข้อตกลงนี้ ยังมีจุดประสงค์สำคัญในการสนับสนุนให้พลเมืองและเอกชน และสหภาพการค้าได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจปัญหา เพื่อสนับสนุนแนวทางประชาธิปไตย การดำเนินการอย่างโปร่งใส ซึ่งทั้งหมดนี้บ่งชี้ว่าโครงการร่วมมือใด ๆ ระบบประเทศเหนือ-ใต้ ในอนาคตต่อไป จะมีความยืดหยุ่นมากกว่าในอดีต และแน่นอนที่ว่าประเทศฝ่ายใต้อยู่ในภาวะที่ต้องเร่งปรับมาตรฐานการบริหารหรือดำเนินงานให้เป็นไปตามหลักการพื้นฐานของข้อตกลง ซึ่งเป็นเรื่องที่ยังไม่่ง่ายนัก โดยเฉพาะในสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองของแอฟริกาในปัจจุบันนี้

สหภาพยุโรปได้กำหนดงบประมาณจำนวน 13.5 พันล้านยูโร เพื่อใช้จ่ายสนับสนุนโครงการภายใต้ข้อตกลงโคโคตู โดยผ่านกองทุนพัฒนาแห่งยุโรป (EDF) ในช่วงระยะเวลา 5 ปี โดยจะเน้นการให้ความช่วยเหลือในโครงการสร้างความสมดุลย์ในบริบทเศรษฐกิจมหภาค การขยายกิจกรรมของภาคเอกชน* และสภาพแวดล้อม ความ

---

* เป็นสิ่งชัดเจนที่ว่าภาคเอกชนถือกลไกสำคัญในการสร้างความเจริญเติบโต การสร้างงาน หรือคือการต่อสู้กับความยากจน วิธีการหนึ่งในโลกปัจจุบันที่ให้การส่งเสริมภาคเอกชนก็คือ “การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ”

เสมอภาคทางเพศในทุกระดับของสังคม ดังนั้น ระบบสิทธิพิเศษทางการค้ารูปแบบต่างๆ ที่สหภาพยุโรปเคยให้กลุ่มประเทศ ACP แต่เดิมจะค่อย ๆ ลดลงไปในอนาคตโดยจะถูกแทนที่ด้วยความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในลักษณะใหม่ที่เรียกว่า “หุ้นส่วนทางเศรษฐกิจใหม่” ที่ต้องขึ้นอยู่กับการจัดอุปสรรคทางการค้าระหว่างกันให้ได้อย่างรวดเร็ว และกรอบข้อตกลงโคโคตู นี้อาจถูกเรียกได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ใหญ่ที่จะปรับปรุงสมรรถนะของรัฐ ACP ทั้งหมดในการจูงใจเอกชนให้เข้าไปลงทุนมากขึ้น สำหรับกรอบข้อตกลงโคโคตูนี้กำหนดไว้ยาวนาน 20 ปี (นับตั้งแต่ 1 มีนาคม ค.ศ.2000 เป็นต้นไป) ต่ออายุครั้งละ 5 ปี และ 12 เดือน ก่อนหมดอายุ 5 ปี เปิดโอกาสให้มีการเจรจาเพิ่มขึ้นในปัญหาที่ว่าด้วยสันติภาพ ความมั่นคง สิทธิมนุษยชน การค้าอาวุธ ประชาธิปไตย การป้องกันการขัดแย้ง การคอร์รัปชัน เพราะปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้จะถือเป็นสาเหตุการระงับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจการค้าระหว่างกันต่อไปได้โดยไม่คำนึงว่าแหล่งเงินทุนจะมาจากที่ใด การดำเนินการตามกรอบนี้จึงถูกมองว่าเป็นการสร้างความปลอดภัยให้รัฐ หากไม่สามารถบริหารจัดการแก้ไขปัญหานี้ได้หรือเป็นเสมือนสิ่งที่ Daniel Bell นักสังคมวิทยาอเมริกันเคยได้กล่าวไว้ว่า “รัฐได้กลับกลายเป็นสิ่งที่เล็กเกินไปแล้วสำหรับปัญหามหาสมุทร และรัฐใหญ่เกินไปสำหรับปัญหาเล็ก ๆ”¹

สำหรับในประเด็นของการพัฒนากลุ่มประเทศ ACP เข้ากับระบบเศรษฐกิจโลกหรือตลาดโลกนั้น สหภาพยุโรปสนับสนุนให้กลุ่มประเทศ ACP ลงนามในข้อตกลงว่าด้วยการค้าเสรี ระหว่างกลุ่ม ACP ด้วยกันเองในลักษณะกลุ่มการค้าระดับภูมิภาคต่อกลุ่มการค้าระดับอนุภูมิภาค และระดับภูมิภาค หรือที่เรียกว่า “ลักษณะร่วม” (Collective) ทั้งนี้เพื่อเป็นการลดอุปสรรคทางการค้า เช่น อัตราภาษี การศุลกากร ระหว่างกันลง เช่น การเจรจาการค้าหรือความร่วมมือทางการค้าระหว่างประชาคมเพื่อพัฒนาแอฟริกาตอนใต้ (Southern African Development Community-SADC) กับตลาดร่วมแห่งภูมิภาคตะวันออกและใต้ (Common Market for Eastern and Southern Africa-COMESA) และมีแนวโน้มว่าสหภาพยุโรปจะเจรจากับกลุ่มความร่วมมือด้านเศรษฐกิจในระดับอนุภูมิภาค ในโอกาสต่อไป แต่สิ่งสำคัญก็คือสหภาพยุโรปกำลังฝึกฝนประเทศแอฟริกันต่าง ๆ ใน

(SAPs) ตามแนวทางธนาคารโลก และกองทุนการเงินระหว่างประเทศสำหรับภาคเอกชนในแอฟริกาส่วนหนึ่งได้รับการสนับสนุนทางการเงินจาก ธนาคารเพื่อการลงทุนแห่งยุโรป (EIB)

¹ Ibid., p.161.

การเรียนรู้ประสบการณ์ว่าด้วยการบูรณาการทางเศรษฐกิจ (Economic Integration) และการรวมตลาดการค้า แม้ว่าจะตระหนักดีว่าปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในความล้มเหลวของบูรณาการทางเศรษฐกิจในแอฟริาก็คือ การพยายามบูรณาการตามตัวแบบสหภาพยุโรป ภายใต้สภาพแวดล้อมที่ไม่อำนวย เช่น การขาดระบบการคมนาคมขนส่งที่ดี ระบบการจ่ายซื้อสินค้าไม่สมบูรณ์ ปัญหาการแลกเปลี่ยนเงินตรา การขาดข้อมูลพื้นฐาน ด้านการค้าที่เกี่ยวกับประเภทผลผลิต ลูกค้า หรือศักยภาพด้านการค้า การพาณิชย์ระหว่างกัน ดังนั้นยุทธศาสตร์ของสหภาพยุโรปต่อแอฟริกาในขณะนี้จึงเป็นภาพฉายในอนาคตในประเด็นการเจรจาระดับกลุ่มต่อกลุ่ม ขณะที่แอฟริกาเองก็กำลังดำเนินการเปลี่ยนองค์การเอกภาพแอฟริกา (Organization of African Unity –OAU) อย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลาและการปรับตัว

คณะกรรมการการยุโรป ได้จัดพิมพ์หนังสือปกเขียวว่าด้วยความสัมพันธ์สหภาพยุโรปและกลุ่มประเทศ ACP เมื่อปี ค.ศ.1997 ระบุผลลัพธ์ของความสัมพันธ์พหุภาคีดังกล่าวว่า¹ ได้ผลลัพธ์ที่ค่อนข้างพอใจในส่วนที่เกี่ยวกับกลุ่มประเทศ ACP โดยเฉพาะกลุ่มประเทศแอฟริกาได้ทะเลทรายซาฮารา กล่าวคือ อัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของกลุ่มประเทศนี้ โดยเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 0.4 เมื่อเปรียบเทียบกับอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ ซึ่งอยู่ที่ร้อยละ 2.3 นอกจากนี้ปริมาณการนำเข้าสินค้าไปยังสหภาพยุโรปยังมีจำนวนลดน้อยลงด้วย แม้ว่าสหภาพยุโรปจะมีสมาชิกเพิ่มขึ้น เหตุผลในประเด็นนี้ก็คือสมาชิกใหม่ เช่น สเปน โปรตุเกส หรือกรีซ มีผลผลิตทางการเกษตรบางชนิดที่คล้ายกับ ผลผลิตทางการเกษตรของกลุ่มประเทศ ACP จึงทำให้ดูเหมือนจะเป็นการค้าที่มีเรื่องของการแข่งขันแฝงอยู่ด้วย

โดยสรุปแล้ว แนวโน้มความสัมพันธ์ระหว่างยุโรป-แอฟริกาในอีก 2 ทศวรรษข้างหน้า คงจะถูกกำหนดตามกรอบแนวข้อตกลงโคโตนู แอฟริกาต้องเน้นย้ำหรือทำงานหนักในหัวข้อสำคัญใหญ่ ๆ ที่ยุโรปถือเป็นเงื่อนไขให้ความช่วยเหลือสนับสนุน อาทิ การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การพัฒนาที่ยั่งยืน ประชาธิปไตย ธรรมาภิบาล สิทธิมนุษยชน การต่อต้านคอร์รัปชัน ทั้งนี้ก่อนข้อตกลงสามารถเปิดการเจรจาเพื่อสำรวจประเมินและพิจารณาแนวโน้มความสัมพันธ์ภายหน้า ภายในช่วง 18 เดือนก่อนข้อตกลงโคโตนูจะหมดอายุรอบ 20 ปีลง

¹ Ibid., p.165-166.

6.2 ความสัมพันธ์แอฟริกา-สหรัฐฯ

ด้วยปัจจัยทางประวัติศาสตร์ การเมืองภายในประเทศ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ที่มีส่วนกำหนดความสัมพันธ์สหรัฐฯต่อแอฟริกา กล่าวคือ ทำให้สหรัฐฯ และแอฟริกาห่างเหินกันในช่วงศตวรรษที่ 18 ซึ่งขณะนั้นสหรัฐฯกำลังอยู่ในช่วงการสร้างประเทศ ต่อสู้เพื่อเอกราชจากอังกฤษ และมีนโยบายไม่ยุ่งเกี่ยวกับกิจการระหว่างประเทศในขณะที่ยุโรปกำลังใช้นโยบายล่าอาณานิคมในแอฟริกา* เอเชียและอเมริกา จนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สหรัฐฯ จึงเข้ามามีบทบาทอย่างมากในเวทีโลก และพยายามที่จะขยายอิทธิพลของตนในทุกส่วนของโลก เพื่อด้านทานการขยายตัวของอุดมการณ์คอมมิวนิสต์จากสหภาพโซเวียต ควบคู่ไปกับการแสวงหาแหล่งทรัพยากรน้ำมัน แร่ ยุทธศาสตร์ และผูกมิตรกับประเทศเจ้าของทรัพยากรนั้น เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนในดินแดนดังกล่าว และแอฟริกาก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นวังวนเช่นนี้ โดยเฉพาะในช่วงสงครามเย็น แม้ว่าสหรัฐฯจะมองว่าเป็นผลประโยชน์ที่ค่อนข้างน้อย เมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ และสำหรับความสัมพันธ์แอฟริกา-สหรัฐฯในทศวรรษที่ 1990 นี้ ส่วนหนึ่งก็เป็นผลมาจากความเชื่อมโยงของโลกาภิวัตน์ กล่าวคือ ในกรกฎาคม ค.ศ.1990 (หลังจากการลงนามในอนุสัญญาโลเม ฉบับที่ 1 ได้ 1 ปี) ได้มีการประชุมระหว่างผู้นำแอฟริกัน ผู้แทนจากองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organization of Economic Cooperation and Development- OECD) และสถาบันเบอร์ตันวูดส์ ที่มาสตรีกร์ เนเธอร์แลนด์ เพื่อหารือกันเกี่ยวกับการพัฒนาแอฟริกา ผลการประชุมครั้งนี้ ได้ตกลงจัดตั้ง “พันธมิตรโลกเพื่อพัฒนาแอฟริกา”¹ (Global Coalition for Africa – GCA) โดยมีที่

---

* สหรัฐฯ มีความเชื่อมโยงกับประเทศไลบีเรีย ในแอฟริกาเมื่อคราวที่สหรัฐฯ (ฝ่ายเหนือ) ประกาศล้มเลิกการค้าทาสในปี ค.ศ.1808 ในขณะที่สหรัฐฯ (ฝ่ายใต้) ยังให้การมีทาสเป็นสิ่งถูกกฎหมาย สถานการณ์เช่นนี้ยังผลให้เกิดปัญหาสังคมนานาประการ ในสหรัฐฯจึงมีการจัดตั้งสมาคมอาณานิคมอเมริกัน โดยเอกชนขึ้น ในปี ค.ศ.1816 เพื่อแก้ไขปัญหานี้ โดยการจัดส่งคนผิวดำกับทวีปแอฟริกา โดยไปขึ้นฝั่งที่ดินแดนไลบีเรียในปัจจุบัน แต่รัฐบาลสหรัฐฯให้ความช่วยเหลือเพียงเล็กน้อย และปฏิเสธว่าตนมีความสัมพันธ์ถึงอาณานิคม (Semi-coloniale) กับ ไลบีเรีย

¹ Makhtar Diouf “L’Afrique dans le dialogue Nord-Sud” in Bernard Duterme (ed), **Et si l’Afrique refusait le marche** (Louvain-la-Neuve : L’Harmattan, 2001) p.172.

ตั้งอยู่ที่กรุงวอชิงตัน สหรัฐฯ พันธมิตรดังกล่าวนี้ก็คือที่ประชุมระหว่างประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา โดยมีหน้าที่สำคัญในการกำหนดลำดับความสำคัญก่อนหลังในนโยบายด้านพัฒนา ทั้งนี้จะมีการประชุมหารือกันระหว่างรัฐบาลแอฟริกันประเทศพัฒนาแล้ว และองค์กรเอกชนที่ทำงานเพื่อพัฒนาแอฟริกา จุดประสงค์สำคัญของที่ประชุมนี้ก็คือเพื่อที่จะผลักดันแอฟริกาให้เข้ากับระบบเศรษฐกิจการเมืองโลกหรือก้าวทันกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งทั้งสหรัฐฯ และญี่ปุ่นมีบทบาทอยู่ในที่ประชุมนี้มาก ทั้งนี้ในแต่ละปีจะมีการประชุมหารือกันระหว่าง GCA เพื่อวางนโยบายด้านพัฒนาแอฟริกา สลับสับเปลี่ยนระหว่างการประชุมในยุโรปและในแอฟริกา โดยประเด็นสำคัญในการประชุมเน้นที่ (1) ประชาธิปไตย (2) ธรรมชาติ (3) การปฏิรูปเศรษฐกิจ และ (4) การบูรณาการเศรษฐกิจระดับภูมิภาค ซึ่งถือเป็นภารกิจที่ชัดเจน ในส่วนของ GCA ทั้งนี้โดยรวมมือกับญี่ปุ่นในการทำงานเห็นได้ชัดจากการที่ญี่ปุ่นได้จัดประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยการพัฒนา แอฟริกาแล้ว 2 ครั้ง ที่โตเกียว คือในปี ค.ศ.1993 และ 1998 ตามลำดับ

ในส่วนของสหรัฐฯ ได้ประกาศท่าทีชัดเจนต่อแอฟริกา ตั้งแต่ปี ค.ศ.1996¹ เมื่อสภาว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (Council on foreign Relation –CFR) กำหนดให้แอฟริกาเป็นทวีปที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ต่อสหรัฐฯ หลังจากนั้นในปี ค.ศ.1998 ประธานาธิบดีบิล คลินตัน ได้เดินทางเยือนแอฟริกา 6 ประเทศ ได้แก่ กานา ยูกันดา รวันดา แอฟริกาใต้ บอตสวานา และเซเนกัล การเยือนครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่าสหรัฐฯ เริ่มให้ความสำคัญกับทวีปแอฟริมากยิ่งขึ้น ทั้งในแง่ที่เป็นตลาดการค้า การลงทุน และแหล่งทรัพยากรแร่ธาตุยุทธศาสตร์ และโดยเฉพาะน้ำมันจากไนจีเรีย อังโกลา * และที่อื่น ๆ นโยบายสหรัฐฯ ต่อแอฟริกาในสมัยประธานาธิบดีคลินตัน (สมัยที่ 2) จึงตั้งอยู่บนหลังพื้นฐาน 3 ประการคือ (1) ให้แอฟริกาเริ่มแก้ไขปัญหาแอฟริกาเอง (2) ให้พยายามบูรณาการแอฟริกาเข้าไปในระบบเศรษฐกิจโลก และ (3) การต่อต้านการก่อการ

¹ Ibid., p.173.

* ในปี ค.ศ.1996 สหรัฐฯ นำเข้าน้ำมันจากประเทศใต้ทะเลทรายซาฮารา ในปริมาณร้อยละ 21 ของปริมาณนำเข้าน้ำมันทั้งหมด และส่งออกสินค้าไปยังภูมิภาคแห่งนี้เป็นมูลค่า 6.1 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ ซึ่งช่วยสร้างงานให้กับชาวอเมริกันถึง 100,000 งาน และในปี ค.ศ.1997 สหรัฐฯ ขาดดุลการค้ากับแอฟริกา 5 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ อันมาจากการนำเข้าน้ำมันปิโตรเลียมอย่างมาก ส่วนสินค้าเกษตรแอฟริกามีอุปสรรคในการส่งออกเพราะปัญหาภาษีศุลกากร

ร้ายอย่างแข็งขัน² และด้วยความจำเป็นที่สหรัฐฯ ต้องนำเข้าน้ำมันจำนวนมากจากแอฟริกา ในพฤษภาคม ปี ค.ศ.2000 สหรัฐฯ ได้ออกกรณบัญญัติว่าด้วยโอกาสและความเจริญเติบโตของแอฟริกา (African Growth and Opportunity Act-AGOA) ที่มีจุดประสงค์สำคัญคือ สหรัฐฯ จะ (1) ให้มีการนำเข้าสินค้าจากประเทศแอฟริกาได้ทะเลทรายซาฮาราภายใต้ระบบปลดภาษี (2) ให้มีการจัดการเจรจาด้านเศรษฐกิจในระดับสูง และพิจารณาว่าทางการจัดตั้งเขตการค้าเสรี (3) ให้มีการคุ้มครองแรงงานแอฟริกัน และงานสหรัฐฯ โดยการสร้างระบบคุ้มครองรักษาการขนส่งสินค้า และ (4) ให้มีการคุ้มครองแรงงานตามหลักสิทธิมนุษยชน สารสำคัญของ AGOA ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าสหรัฐฯ ไม่อาจนิ่งเฉยต่อความจำเป็นในการพึ่งพาอาศัยระหว่างกันอีกต่อไป สหรัฐฯ จำเป็นต้องแลกเปลี่ยนกับแอฟริมากมากขึ้น แนวคิดดังกล่าวนี้ อาจพิจารณาได้ว่าสหรัฐฯ ได้กำหนดสถานะแอฟริกาว่าเป็นหุ้นส่วนใหม่ทางการค้า มิใช่ดินแดนที่สหรัฐฯ เพียงพิจารณาให้การช่วยเหลือด้านต่าง ๆ แต่เพียงอย่างเดียว และสำหรับ “หุ้นส่วนใหม่” ระหว่างสหรัฐฯ-แอฟริกันนั้นอาจกำหนดกรอบความสัมพันธ์ได้ 5 ประการคือ (1) สนับสนุนส่งเสริมการค้าเสรี โดยมีจุดประสงค์สำคัญในการจัดตั้งเขตการค้าเสรีระหว่างกันต่อไป (2) ส่งเสริมการลงทุน (3) สนับสนุนการประกอบการของภาคเอกชน (4) การสร้างโครงสร้างพื้นฐานให้แข็งแกร่ง และ (5) ดำเนินการปฏิรูปเศรษฐกิจและยึดหลักประชาธิปไตย โดยเฉพาะในส่วนของประเทศแอฟริกาก็จะต้องเคารพในหลักกฎหมายทรัพย์สิน การลดภาษีนำเข้า กำหนดมาตรการจูงใจแหล่งเงินทุนจากต่างชาติ และเข้าเป็นสมาชิกองค์การการค้าโลก รวมทั้งต้องดำเนินการตามแนวทางปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ จนได้ไปรับรองว่าได้ปฏิบัติตามแนวทางดังกล่าวนี้เป็นอย่างดีจาก IMF และธนาคารโลก¹

และสำหรับสหรัฐฯเองแล้วได้จัดหาความช่วยเหลือแก่แอฟริกาภายใต้ “กองทุนเพื่อการพัฒนาแอฟริกา” โดยกำหนดแนวทางไว้ ดังนี้

² William Zartman “L’administration Clinton et l’Afrique : une appréciation d’ensemble” in Francois Gaulme (ed), **Afrique Contemporaine**, N 197. 1er trimestre 2001, pp.4-7.

¹ Makhtar Diouf “L’Afrique dans le dialogue Nord-Sud” in Bernard Duterme (ed.), **Et Si L’Afrique refusait le marche?** (Conde-sur-Noireau : Corlet, 2001) pp.175-176.

- (1) ให้การสนับสนุนด้านการเงินเพื่อการศึกษาระดับประถม และการฝึกอาชีพ การสาธารณสุข การวางแผนครอบครัว
- (2) สนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตย ชรรมาภิบาล ประชาสังคม ความมั่นคงด้านอาหาร
- (3) ส่งเสริมบรรยากาศการประกอบการของภาคเอกชน
- (4) สนับสนุนการปกครองส่วนท้องถิ่น การกระจายอำนาจการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับท้องถิ่น
- (5) ให้การคุ้มครองการดำเนินการเพื่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ
- (6) ส่งเสริมการประกอบของธุรกิจขนาดเล็ก การดำเนินธุรกิจของท้องถิ่น องค์กรเอกชน และองค์กรประชาสังคม (พ่อค้า กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มหัตถกรรม)
- (7) จัดตั้งโครงการเขตการค้าเสรี รวมทั้งที่ประชุมว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจแอฟริกา-สหรัฐฯ

ในทางปฏิบัตินั้น สหรัฐฯ ได้จัดตั้งผู้ช่วยตัวแทนพาณิชย์ในแอฟริกาสำหรับการจัดประชุมจะประกอบด้วย (1) การประชุมระดับสูงระหว่างรัฐมนตรีและผู้แทนทางการค้าของทั้ง 2 ฝ่าย เป็นประจำทุกปี (2) การประชุมระดับองค์กรเอกชนอเมริกันและแอฟริกันเป็นประจำทุกปี (3) การประชุมระหว่างภาคเอกชนแอฟริกันและอเมริกันเป็นประจำทุกปี และ (4) การประชุมสุดยอดคือระหว่างประธานาธิบดีสหรัฐฯ และผู้นำประเทศแอฟริกาอย่างน้อย 2 ปีต่อ 1 ครั้ง ทั้งนี้เป็นไปตามคำแนะนำของคณะบริหารขององค์กรเพื่อการลงทุนเอกชนโพ้นทะเล (Overseas Private Investment Corporation) และธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้า (Exim Bank) ดังนั้น กรอบความสัมพันธ์สหรัฐฯ-แอฟริกาจึงลงความรวมอยู่ที่ “การค้า มิใช่ความช่วยเหลืออย่างเดียว” (Trade not Aid) หรือประเด็นอยู่ที่สิ่งที่สหรัฐฯ จะดำเนินร่วมกับแอฟริกา มิใช่สิ่งที่สหรัฐฯ จะทำให้แอฟริกา หรือที่เรียกว่า ความสัมพันธ์ภายใต้กรอบ “หุ้นส่วนใหม่ สหรัฐฯ-แอฟริกา” นั่นเอง

ในความเป็นจริงแล้วสหรัฐฯ ได้เริ่มใช้ระบบสิทธิพิเศษทางการค้า (general System of Preference-GSP) หรือการให้สิทธิการนำเข้าสินค้าจากประเทศกำลังพัฒนา โดยเสรี ตั้งแต่ปี ค.ศ.1976 แต่ระบบ GSP นี้ ไม่รวมถึงสินค้า สิ่งทอ ซึ่งทั้งหมดรวมแล้วมีสินค้านำเข้าภายใต้ระบบ GSP ประมาณ 4650 ชนิด จาก 140 ประเทศ แต่ประเทศที่ได้

สิทธินี้จะต้องมีคุณสมบัติตามเงื่อนไขที่สหรัฐฯ กำหนดคือ ต้องมีระบบเศรษฐกิจเสรี การเมืองแบบประชาธิปไตย ต่อต้านการคอร์รัปชันและเคารพในหลักสิทธิมนุษยชน สำหรับในแอฟริกา มี 45 ประเทศที่ได้รับสิทธิ GSP (สำรวจในมกราคม ค.ศ.2001)¹ และเมื่อมีการประกาศใช้ AGOA แล้วประเทศแอฟริกา 35 ประเทศจะได้รับประโยชน์จากการค้ากับสหรัฐฯ (ยกเว้นประเทศโกโต โลบีเรีย โกตดิวัวร์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก บุรุนดี และซิมบับเว) โดยสินค้า อีก 1800 ประเภทจะได้รับสิทธิการนำเข้าสหรัฐฯ ด้วย ทั้งนี้โดยรวมสินค้านำเข้าประเภทสิ่งทอ และเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม แต่สินค้าชนิดดังกล่าวนี้มีกำหนดเวลา จนถึงปี ค.ศ.2008 เท่านั้น และต้องใช้ส่วนประกอบเช่น เส้นด้ายใยผ้าที่มีแหล่งกำเนิดจากสหรัฐฯเป็นส่วนประกอบด้วย ส่วนประเทศที่ได้รับสิทธินี้ มีเพียง 28 ประเทศคือ ประเทศที่มีรายได้ต่อหัวต่ำกว่า 1500 เหรียญสหรัฐฯ ต่อปี เท่านั้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าสหรัฐฯก็ยังใช้หลักเกณฑ์การปกป้องสินค้าของตนอยู่

กรอบความสัมพันธ์สหรัฐ-แอฟริกา ที่กำหนดไว้ในรัฐบัญญัติว่าด้วยโอกาสและความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของแอฟริกา (AGOD) ซึ่งจะเป็นแนวทางสานสัมพันธ์สองทวีปในศตวรรษที่ 21 นี้ ได้รับการวิเคราะห์จากหลายฝ่าย ทั้งโดยองค์กรเอกชนสหรัฐฯ และกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาว่าเป็นกรอบแนวที่สร้างประโยชน์ให้กับสหรัฐฯ มากกว่า โดยเฉพาะเป็นหนทางที่จะสร้างผลประโยชน์มหาศาลให้กับบรรษัทข้ามชาติสหรัฐฯ ขณะที่ผู้ได้รับความเสียหายก็คือชาวแอฟริกันทั้งมวล เหตุผลง่าย ๆ ก็คือ กลุ่มประเทศแอฟริกาจะดำเนินการปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจตามแนวทาง IMF และธนาคารโลกได้สำเร็จจนได้รับการรับรองจากองค์กรทั้งสองได้อย่างไรในขณะที่ปัจจุบันแอฟริกากำลังเผชิญปัญหาสังคมที่น่าับประการจากผลกระทบที่ได้จากการปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจตามแนวทางดังกล่าว แต่กลุ่มเคลื่อนไหวในแอฟริกาได้เน้นเกี่ยวกับเรื่องนี้ โดยเฉพาะกลุ่ม Africa Faith and Justice Network (AFJN) ได้ส่งจดหมายถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังของรัฐแอฟริกา 46 ประเทศ¹ เพื่อให้เคลื่อนไหวหรือกับฝ่ายบริหารสหรัฐฯ เพื่อปรับแก้ไขแนวทางให้สอดคล้องกับเรียกร้องให้มีการยกหนี้สินต่างประเทศของแอฟริกาพร้อมกับให้มีการช่วยเหลือด้านการพัฒนามากขึ้น

¹ Ibid., p.174.

¹ Ibid., p.175.

จากความเคลื่อนไหวดังกล่าวบ่งชี้ว่าสหรัฐฯ มีแนวโน้มที่จะพิจารณาทบทวนกรอบความสัมพันธ์กับแอฟริกาในศตวรรษที่ 21 อีกต่อไป ทั้งนี้สิ่งสำคัญก็คือจะต้องตระหนักว่าการออกโรยทุนด้วยโอกาสและความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของแอฟริกาในพฤษภาคม ค.ศ.2000 นั้น เป็นผลมาจากการทำงานหนัก ตลอดเวลาเกือบ 3 ปีของทุกส่วนในสังกัดอเมริกัน ตั้งแต่ตัวแทนประชาชน ฝ่ายเอกชน นักการเมือง ข้าราชการที่เกี่ยวข้อง นักธุรกิจ เพื่อเสนอแนวทางกำหนดกรอบความสัมพันธ์ต่อแอฟริกา จนได้มีการจัดประชุมแห่งชาติว่าด้วยแอฟริกา (National Summit on Africa) ระหว่าง 16-20 กุมภาพันธ์ ค.ศ.2000 ที่วอชิงตัน โดยมีผู้เข้าประชุมครั้งนี้ถึง 7,500 คน ซึ่งเป็นผู้แทนจากทั่วประเทศและในเอกสารผลการประชุมครั้งนั้นยังได้ระบุถึง “แผนการมาร์แชลล์ เพื่อแอฟริกา”¹ (Marshall Plan for Africa) เนื่องจากที่ประชุมพิจารณาเห็นว่า การเพิ่มปริมาณการค้าการลงทุนในแอฟริกาแต่เพียงอย่างเดียวไม่อาจจะทดแทนการให้ความช่วยเหลือได้ สหรัฐฯ คงต้องเพิ่มทั้งความช่วยเหลือ และการค้า รวมทั้งการกำหนด Marshall ร่วมกัน ทั้งนี้สหรัฐฯ ควรมีนโยบายนำในแอฟริกา แทนการเดินตามยุโรปแบบเดิม โดยเริ่มจากการระดมประเทศผู้ให้ ในองค์การความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) ให้สนับสนุนความช่วยเหลือในกรอบ Marshall Plan ในสัดส่วนร้อยละ 0.7 ของผลผลิตมวลรวมประชาชาติ (Gross National Product-GNP) ทั้งนี้โดยจัดการบริหารแผนงานเพื่อสร้างความแข็งแกร่งให้กับฝ่ายบริหารและเอกชนของแอฟริกา โดยเฉพาะการระดมประเทศผู้ให้ ให้เห็นความสำคัญต่อการช่วยจัดโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น การคมนาคม ขนส่ง สถาบันการเงิน การศึกษา การสาธารณสุข การหาแหล่งน้ำสะอาด การมีที่พักอาศัย ที่เพียงพอในแอฟริกา

สำหรับเรื่องภาระหนี้สินของแอฟริกานั้น เอกสารดังกล่าวระบุว่า ในทุก ๆ ความช่วยเหลือที่แอฟริกาได้รับจากต่างประเทศในปี ค.ศ.1998 ในจำนวน 1 เหรียญสหรัฐฯ การต้องจ่ายคืนในสัดส่วนที่สูงเช่นนี้จะกระทำได้อีกต่อเมื่อประเทศแอฟริกามีระบบการเงินที่แข็ง ซึ่งความจริงไม่เป็นเช่นนั้น ขณะเดียวกับที่ทั้ง IMF และธนาคารโลก ก็ใช้มาตรการเข้มงวดกับแอฟริกา ดังนั้น เงินกู้ของ IMF จึงทำให้ปัญหาหนี้สินรุนแรงยิ่งขึ้น

¹ ศึกษารายละเอียดได้จาก The National Policy Plan of Action for U.S. – Africa Relations in the 21st Century in **National Summit on Africa Document** No : NPPA/WDC, 2000. PP.5-6.

(ซึ่งส่งผลกระทบต่อปัญหาสังคมอย่างกว้างขวางด้วย) เพราะ IMF ต้องการให้แอฟริกา ส่งเงินคืน IMF ตามวงเงินที่กำหนดไว้สุทธิ โดยคาดว่าจะได้รับเงินคืนอย่างน้อยที่สุด มากกว่าที่ IMF ได้ให้ความช่วยเหลือไปในช่วง ค.ศ.1998 จำนวน 376 ล้านดอลลาร์สหรัฐ¹ ทั้งนี้ ในปี ค.ศ.1998 ภูมิภาคแอฟริกาได้ทะเลทรายซาฮารา คงเป็นหนี้ต่างชาติ 230 พันล้านเหรียญสหรัฐ² หรือ 367 เหรียญสหรัฐต่อคน สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า แอฟริกายังไม่แข็งแรง การที่สหรัฐฯ ได้เริ่มหันมาให้ความสัมพันธ์แอฟริมากมากขึ้น และ เริ่มเรียนรู้ที่จะมีบทบาทพัฒนาแอฟริกากว้ไปกับสหภาพยุโรปและญี่ปุ่น น่าจะเป็น สัญญาณบ่งบอกถึงอนาคตอันใกล้ของแอฟริกาได้ ซึ่งสิ่งสำคัญก็คือทุกฝ่ายต้องทำงานหนัก และสร้างดุลยภาพให้ได้ในความสัมพันธ์ดังกล่าว โดยเฉพาะสหรัฐฯ น่าจะสร้างความหมายและความเกี่ยวพันที่มีคุณค่า (Virtual Engagement) ให้ได้ในความสัมพันธ์ดังกล่าวในโอกาสที่สหรัฐฯ ได้กำหนดนโยบายใหม่ ต่อแอฟริกาในศตวรรษที่ 21 ที่ น่าจะเริ่มที่สนับสนุนการฟื้นฟูบูรณะแอฟริกาเป็นสำคัญ ซึ่งสหรัฐฯ ภายใต้การนำของ ประธานาธิบดีบุช ในฐานะผู้สนับสนุนการจัดตั้งเขตการค้าเสรีและเห็นความสำคัญของ แอฟริกาได้ขานรับกรอบความสัมพันธ์ใหม่กับแอฟริกาที่ประธานาธิบดีคลินตันได้เริ่มไว้แล้วเป็นอย่างดี¹

6.3 ความสัมพันธ์แอฟริกา-ญี่ปุ่น

ญี่ปุ่นได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อประเทศกำลังพัฒนาโดยเฉพาะประเทศใน แอฟริมากมากขึ้นในทศวรรษที่ 1980 โดยในช่วงนี้ญี่ปุ่นได้เห็นความสำคัญของแอฟริกา และได้มีนโยบายให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนาประเทศ* เช่นการสร้างโครงสร้างพื้นฐานด้านคมนาคม ในบอตสวานา หรือจิบูตี² ต่อมาภายหลังสงครามเย็นยุติลง (หลังค.ศ.1989) ญี่ปุ่นก็ได้มีฐานะเป็น “ประเทศผู้ให้หลัก” ในประชาคมระหว่างประเทศ โดยเฉพาะได้เริ่มเน้นความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนามากขึ้น เห็นได้จากปริมาณความ

¹ “Bush announces African Trade Summit”, 16 May 2001 Cable New Network, <http://www.cnn.com>.

* ก่อนหน้านี้หลายฝ่ายมองว่าความช่วยเหลือของญี่ปุ่นเน้นเฉพาะความช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจ โดยปราศจากการคำนึงถึงการปฏิรูปนโยบายการเมือง และสังคมในประเทศกำลังพัฒนา

² Natalie Hoffmann, *Afrique-Asie : Vers un Nouveau Partenariat?* (Paris : La documentation Francaise, 2000) p.121.

ช่วยเหลือของญี่ปุ่นต่อแอฟริกา โดยผ่าน ODA (Official Development Assistance) ได้เพิ่มจาก 252 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในปี ค.ศ.1985 เป็น 966 ล้านดอลลาร์ในปี ค.ศ.1993 แต่อย่างไรก็ดีนโยบายการให้ความช่วยเหลืออย่างมากต่อแอฟริกาของญี่ปุ่นไม่อาจทำให้แอฟริกาเริ่มฟื้นตัวจากปัญหาเศรษฐกิจได้โดยเร็ว ญี่ปุ่นจึงใช้ยุทธศาสตร์ใหม่ว่าด้วยการพัฒนาในแอฟริกาในปี ค.ศ.1992 ให้สอดคล้องกับหลักการ 4 ประการคือ (1) การพิทักษ์รักษาสภาพแวดล้อม (2) การส่งเสริมหลักประชาธิปไตย (3) การเปิดเสรีด้านการค้า และ (5) หลักสิทธิมนุษยชน เช่น การไม่นำความช่วยเหลือที่ให้ไปใช้ในการซื้ออาวุธ หรือค่าใช้จ่ายด้านการทหาร รวมทั้งให้ควบคุมดูแลให้มีการทำลายอาวุธ การค้าอาวุธ ทั้งนี้เพื่อที่จะเริ่มการพัฒนาเศรษฐกิจได้โดยราบรื่น ดังนั้น ญี่ปุ่นจึงพิจารณาให้ความช่วยเหลือประเทศในแอฟริกาโดยดูเงื่อนไขดังกล่าวนี้ด้วย ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นต่อประเทศในแอฟริกาจึงแตกต่างกันไป โดยคำนึงถึงระดับการพัฒนาประเทศ และสถานการณ์ด้านความมั่นคงปลอดภัยในท้องถิ่นของแต่ละประเทศ ประเทศในแอฟริกาจึงต้องปรับตัวกับการได้รับความช่วยเหลือดังกล่าวนี้ด้วย และแม้ว่าได้รับความช่วยเหลือไปแล้ว ญี่ปุ่นได้ทำการประเมินผลความช่วยเหลือนั้นด้วย¹ เห็นได้ชัดจากการประเมินผลว่าประเทศ แอฟริกา 5 ประเทศใน 8 ประเทศบริหารความช่วยเหลือไม่ตามเกณฑ์จนได้รับผลกระทบจากความช่วยนั้นในปี ค.ศ.1993-1994 ได้แก่ เซียร์ราเลโอน สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก เคนยา มาลาวี และไนจีเรีย

สำหรับแนวความคิดว่าด้วยการให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนาแอฟริกาของญี่ปุ่นนั้นเป็นไปตามหลักการของพันธมิตรโลก (สหรัฐฯ สหภาพยุโรป ธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ) ซึ่งญี่ปุ่นเป็นสมาชิกด้วย รวมทั้งเจตจำนงของญี่ปุ่นเองที่จะมีบทบาทอันเข้มแข็งในการเป็นประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือ และด้วยนโยบายเช่นนี้เองที่ประเทศต่าง ๆ ในแอฟริกาหวังจะเห็นญี่ปุ่นมีบทบาทเป็น “ผู้ใกล้ชิด” สำคัญ โดยเฉพาะพันธมิตรโลก ได้กำหนดให้ญี่ปุ่นดำเนินบทบาทสำคัญในการพัฒนาแอฟริกา ทั้งนี้ ประเทศแอฟริกาที่ญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือหลัก ๆ คือประเทศอดีตกานินิม อังกฤษ อาทิ เคนยา แทนซาเนีย แซมเบีย มาลาวี กานา เซียร์ราเลโอน และแกมเบีย ส่วนประเทศที่ญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือรองลงมาได้แก่ มาดากัสการ์ สาธารณรัฐแอฟริกากลาง

¹ Ibid., p.122.

จิบูตี กินี มอริตานิเย โชมเลีย และโคโมโรส อย่างไรก็ตาม ญีปุ่นมีปริมาณการค้ากับแอฟริกาไม่มากนัก โดยประมาณร้อยละ 1.5 ของปริมาณการค้าต่างประเทศทั้งหมดในปี ค.ศ.1994 สำหรับคู่ค้าสำคัญของญีปุ่นในแอฟริกาได้แก่ แอฟริกาใต้ ซิมบับเว – กาบอง ไนจีเรีย แซมเบีย กานา เคนยา และมอริตานิเย² และโดยที่การลงทุนของญีปุ่นก็ยังมีไม่มาก ญีปุ่นจึงพยายามให้ความช่วยเหลืออย่างมากในด้านการเมือง การยุติความขัดแย้ง การส่งเจ้าหน้าที่เข้าร่วมกองกำลังรักษาสันติภาพในแอฟริกา เพื่อสร้างสันติภาพและบรรยากาศที่เอื้ออำนวยในการลงทุนต่อไปในแอฟริกา เพราะญีปุ่นเห็นว่า “โลกไม่อาจจะมียุติภาพและเจริญรุ่งเรืองในศตวรรษที่ 21 ได้ หากปัญหาในแอฟริกายังไม่ได้ แก้ไข” และ “ในฐานะสมาชิกที่มีความรับผิดชอบในประชาคมโลก ญีปุ่นจึงย้ำว่าจะมีส่วนสำคัญในการให้ความช่วยเหลือเพื่อสันติภาพและความมั่งคั่งของโลก... ญีปุ่นตระหนักดีว่า ปัญหาแอฟริกาเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญในนโยบายต่างประเทศของญีปุ่น”¹

ตัวอย่างที่ชัดเจนในเรื่องนี้ก็คือความพยายามของญีปุ่นในการเข้าไปมีบทบาทด้านต่าง ๆ ในแอฟริกาอย่างกว้างขวาง เช่น การส่งเจ้าหน้าที่ไปสังเกตการณ์เลือกตั้งทั่วไปในแองโกลา ในปี ค.ศ.1992 และในแอฟริกาใต้ ในปี ค.ศ.1994 ตลอดจนส่งเจ้าหน้าที่ไปปฏิบัติการรักษาสันติภาพกับสหประชาชาติที่โมซัมบิก ในช่วง ค.ศ. 1993-1995 และภารกิจด้านมนุษยธรรมที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก ใน ค.ศ.1994 เป็นเวลา 4 เดือน เป็นต้น สำหรับบทบาทที่สำคัญยิ่งของญีปุ่นอีกบทบาทหนึ่งคือ บทบาทด้านพัฒนาแอฟริกาเห็นได้จากการที่ญีปุ่นเป็นเจ้าภาพจัดประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยการพัฒนาแอฟริกาครั้งแรก (Tokyo International Conference on African Development TICAD I) ในปี ค.ศ.1993 ที่โตเกียว การประชุมครั้งนี้เป็นจุดเริ่มต้นแนวทางพัฒนา แอฟริกาตามแนวทางเอเชียครั้งสำคัญ โดยที่ประชุมได้ออกแถลงการณ์โตเกียว (Tokyo Declaration) มีสาระสำคัญในการเชื่อมโยงการพัฒนาแอฟริกากับเอเชีย กล่าวคือ (1) ให้แอฟริกาเริ่มปฏิรูปเศรษฐกิจการเมืองตามแนวทางของตนเอง (2) สนับสนุนภาคเอกชนให้มีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้นเพราะเอกชนเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน (3) สนับสนุนการบูรณาการทางเศรษฐกิจ ในแอฟริกาและความร่วมมือส่วนภูมิภาคเพื่อขยายการค้าพหุภาคีและการค้าเสรี (4) ให้แอฟริกาเรียนรู้ตัวอย่างความสำเร็จด้านการพัฒนาของประเทศ

² Ibid., p.123.

¹ ถ้อยแถลงของนายกรัฐมนตรีโมริแห่งญีปุ่นที่แอฟริกาใต้ เมื่อมกราคม ค.ศ.2000.

ในเอเชียและให้มีการขยายความร่วมมือระหว่างประเทศใต้ – ใต้ (South - South Cooperation) (5) ให้มีการร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อแก้ไขปัญหาสตรี ปัญหาสิ่งแวดล้อม และปัญหาโรคเอดส์ (6) สนับสนุนให้ประเทศใน เอเชียเข้ามามีบทบาทด้านการพัฒนา ในแอฟริมากมากขึ้น ทั้งนี้ ญี่ปุ่นได้พยายามให้มีการดำเนินการตามแนวทางนี้ด้วยอย่างต่อเนื่อง โดยในปี ค.ศ.1994 ญี่ปุ่นได้จัดประชุมเอเชีย – แอฟริกาครั้งที่ 1 ที่บังคูลู อินโดนีเซียเพื่อแสวงหาเส้นทางสร้างความร่วมมือเอเชีย - แอฟริกาให้กว้างขวาง* จนใน มิถุนายน ค.ศ.1997 ได้มีการจัดประชุมเอเชีย – แอฟริกาครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ ประเทศไทย ที่ประชุมได้ออกแถลงการณ์กรุงเทพฯ* ซึ่งนำไปสู่จัดประชุมครั้งใหม่ว่าด้วยการพัฒนาที่ เอกนาวา ในกรกฎาคม ค.ศ.1997 โดยมีจุดประสงค์สำคัญในการวางกรอบแนวความร่วมมือใต้ – ใต้ (South – South Cooperation) ให้ชัดเจนกล่าวคือ ให้มีการติดต่อร่วมมือ โดยผ่านสถาบันทางวิชาการ หรือศูนย์วิจัยสำคัญ นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังได้สนับสนุนท่าทีของ ฝรั่งเศสเกี่ยวกับการพัฒนาในแอฟริกาในที่ประชุมกลุ่มประเทศ G-7 จนในที่สุดได้ร่วมมือ กับฝรั่งเศสในการวางยุทธศาสตร์พัฒนาแอฟริกา โดยในขั้นแรกได้กำหนดดำเนินการใน 3 ประเทศแอฟริกา ได้แก่ มาดากัสการ์ แอฟริกากลาง และเซเนกัล โดยเฉพาะในเซเนกัลนั้น ได้มีการกำหนดโครงการพัฒนาด้วยการสาธารณสุขหลายโครงการ ซึ่งญี่ปุ่นได้มีบทบาท อันแข็งขันในการส่งเสริมโครงการประเภทนี้ โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับการสร้าง โรงพยาบาล

นอกจากนี้ ในปัจจุบัน ค.ศ.1997 ญี่ปุ่นได้แต่งตั้งอัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มเพื่อ รับผิดชอบโดยเฉพาะเรื่องความขัดแย้งในแอฟริกา อย่างไรก็ตามความขัดแย้งในแอฟริกา

---

* ผลการประชุมครั้งนี้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับแนวทางดำเนินงานความร่วมมือเอเชีย – แอฟริกาในศตวรรษที่ 21 ให้ มีการจัดตั้งสถาบันหรือองค์กรกลางติดต่อประสานงานเอเชีย – แอฟริกา โดยให้การพัฒนาเป็นไปตามแนวทาง ดังนี้คือ (1) ใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารปกครองประเทศ (2) ให้อาเซียนสนับสนุนความช่วยเหลือด้าน เทคโนโลยีและจัดทำโครงการพัฒนาแอฟริกาโดยเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและทรัพยากรมนุษย์แอฟริกา รวมทั้ง (3) ให้สถาบันเอเชีย – แอฟริกาจัดทำโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ รวมทั้งให้จัดประชุมเอเชีย-แอฟริกาทุก ๆ 2 ปี

* แถลงการณ์กรุงเทพฯ มีจุดประสงค์ขยายความร่วมมือเอเชีย-แอฟริกาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยมีสาระสำคัญคือ (1) ให้เพิ่มการลงทุนโดยตรงในแอฟริกา (2) อาเซียนและญี่ปุ่นพร้อมให้ความช่วยเหลืออย่างเป็นทางการต่อ แอฟริกา (3) เน้นให้เอกชนร่วมมือด้านเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน (4) เพิ่มการพัฒนาบทบาทสตรีแอฟริกา ถ่ายทอดเทคโนโลยีโครงการความร่วมมือด้านการลงทุนเกษตร (6) เชื่อมั่นว่าความร่วมมือเอเชีย-แอฟริกาเป็น รูปแบบใหม่ของความสัมพันธ์ที่เรียกว่า “หุ้นส่วนใหม่ของโลก”

เป็นเรื่องค่อนข้างยากจะแก้ไข แต่การริเริ่มในเรื่องนี้ก็ชี้ให้เห็นถึงความพยายามอย่างยิ่งของญี่ปุ่นในการเร่งให้เกิดความสงบในแอฟริกาเพื่อจะทำงานพัฒนาแอฟริกาได้ราบรื่น นอกจากนี้ญี่ปุ่น ยังให้ความช่วยเหลือด้านการแพทย์ที่เคนยา และแทนซาเนีย ในปี ค.ศ.1998 กรณีเกิดการวางระเบิดที่สถานทูตสหรัฐฯ ในไนโรบี และดาเอสซาลัม

ต่อมาในปี ค.ศ.1998 ญี่ปุ่นได้จัดการประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยการพัฒนาแอฟริกาที่โตเกียว ครั้งที่ 2 (Tokyo International Conference on African Development – TICAD II) ในการประชุมครั้งนี้ ญี่ปุ่นได้ประกาศเพิ่มความช่วยเหลือในโครงการด้านการศึกษาสาธารณสุข และน้ำ เป็นมูลค่า 800 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในห้วงเวลา 5 ปี (ค.ศ.1998 – 2003) นอกจากนี้ ยังพยายามให้ความสำคัญกับการเพิ่มความร่วมมือได้ – ได้ และให้แอฟริกาได้ศึกษาบทเรียนจากวิกฤติเศรษฐกิจในเอเชียในปี ค.ศ.1997 เป็นที่ชัดเจนว่า ญี่ปุ่นได้ดำเนินบทบาทสร้างสรรค์ในแอฟริกาด้านพัฒนา แต่สำหรับบทบาทด้านการเมืองนั้นญี่ปุ่นยังมีบทบาทไม่มากนัก ทั้งนี้เพราะความขัดแย้งในแอฟริกาค่อนข้างซับซ้อน ต้องอาศัยเวลาและความจริงใจของกลุ่มและประเทศผู้มีบทบาทภายนอก ในการแก้ไขปัญหาในลักษณะความร่วมมือในระดับชาติหรือการดำเนินการผ่าน องค์การสหประชาชาติ เป็นต้น

6.4 ความสัมพันธ์แอฟริกา-เอเชีย

จุดร่วมประการหนึ่งของภูมิภาคแอฟริกาและเอเชียก็คือ ภูมิภาคทั้งสองต่างเคยอยู่ภายใต้การปกครองของชาติมหาอำนาจยุโรปหรือต่างเคยมีประสบการณ์ร่วมในการเป็นประเทศอาณานิคมคล้ายกัน นอกเหนือจากการเป็นประเทศกำลังพัฒนาและส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณซีกโลกใต้ ซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพและทรัพยากร หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “โลกที่สาม” และสำหรับพันธมิตรโลกที่สาม (The Third World Coalition) ได้ผนึกพลังเป็นรูปธรรมชัดเจนในปี ค.ศ.1955 เมื่ออินโดนีเซียเป็นเจ้าภาพจัดประชุมเอเชีย-แอฟริกา¹ ที่บันดุง ความสามัคคีที่ผนึกพลังกันได้เช่นนี้มีเบื้องหลังมาจากการมีความเห็นร่วมกันของกลุ่มโคลัมโบ หรือเรียกกันว่า “Colombo Power” (มีอินเดียเป็นผู้นำ) ซึ่งเป็นกลุ่มไม่เป็นทางการประกอบด้วย พม่า อินเดีย ปากีสถาน ศรีลังกา และอินโดนีเซีย

¹ Robert A. Mortimer, **The Third World Coalition in International Politics.** (New York : Praeger Publishers, 1979) p.6.

ซึ่งขณะที่ได้มีการประชุมนานาชาติว่าด้วยสันติภาพในอินโดจีน ใน ค.ศ.1954 นั้น กลุ่มโคลัมโบได้ประชุมที่โคลัมโบด้วย และได้ออกแถลงการณ์ร่วม มีสาระสำคัญว่า² (1) ให้ยุติสงครามอินโดจีนและให้ประเทศอินโดจีนได้เอกราชโดยเร็ว (2) ห้ามใช้อาวุธนิวเคลียร์ (3) รับรองสาธารณรัฐประชาชนจีน และ (4) จักต่อต้านลัทธิอาณานิคม ต่อมาในปี ค.ศ.1955 กลุ่มโคลัมโบก็ได้จัดประชุมว่าด้วยปัญหาสงครามอินโดจีนเป็นครั้งที่ 2 ที่โบกอร์อินโดนีเซีย เพราะต่างวิตกกังวล ผลกระทบจากสงครามอินโดจีนและในการประชุมครั้งนี้ที่ประชุมกลุ่มโคลัมโบได้เห็นพ้องให้มีการจัดประชุมเอเชีย-แอฟริกา เป็นครั้งแรกที่บันดุงดังกล่าว ทั้งนี้ การประชุมครั้งประวัติศาสตร์ครั้งนี้เกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มของนายกรัฐมนตรีอาลี ซาสโตรอามิดโจโจ แห่งอินโดนีเซียที่เห็นว่าการจัดประชุมเอเชีย-แอฟริกาจะเป็นการเสริมบทบาทอินโดนีเซียให้เด่นในการเมืองระหว่างประเทศด้วย ผู้นำอินโดนีเซียจึงโน้มน้าวสมาชิกกลุ่มโคลัมโบให้เห็นพ้องกับจุดประสงค์การประชุมที่ว่า.....

“เพื่อส่งเสริมเจตนารมณ์และความร่วมมือระหว่างประชาชาติเอเชีย-แอฟริกา.... เพื่อพิจารณาบททวนปัญหาสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม....เพื่อพิจารณาปัญหาสำคัญโดยเฉพาะ อาทิ ปัญหาเหยียดผิว และอาณานิคม....เพื่อทบทวนท่าทีของเอเชียและแอฟริกา ตลอดจนพลเมืองในโลกต่อการส่งเสริมสันติภาพของโลก”¹

สำหรับผู้เข้าร่วมประชุมเอเชีย-แอฟริกานี้มีทั้งสิ้น 29 ประเทศ ประกอบด้วยอนุภูมิภาค 4 วัฒนธรรมใหญ่ ๆ คือ โลกอาหรับ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียใต้ และแอฟริกาดำ สำหรับโลกอาหรับมีจำนวนมากที่สุดคือ 9 ประเทศคือ อียิปต์ ซูดาน ลิเบีย ซาอุดีอาระเบีย เยเมน จอร์แดน เลบานอน ซีเรีย และอิรัก ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 8 ประเทศ ได้แก่ อินโดนีเซีย พม่า ไทย กัมพูชา ลาว เวียดนามเหนือ เวียดนามใต้ และฟิลิปปินส์ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มประเทศเอเชียใต้คือ อัฟกานิสถาน ปากีสถาน อินเดีย

² โคจิโร โอคาคุระ (แปลเป็นไทยโดยวิภาสและรักษา), ขบวนการปลดปล่อยประชาชาติเอเชีย แอฟริกา ลาตินอเมริกา, (กรุงเทพฯ, เคล็ดไทย จำกัด, 2533) หน้า 170.

¹ Robert A. Mortimer, **The Third World Coalition in International Politics.** (New York : Praeger Publishers, 1979) p.7.

เนปาล และศรีลังกา เพิ่มเติมจากกลุ่มนี้คือ อิหร่าน ส่วนแอฟริกามี 3 ประเทศ* ได้แก่ เอธิโอเปีย ไลบีเรีย และกานา รวมทั้ง ตุรกี ญี่ปุ่น และจีน นอกจากนี้ โมร็อกโก และ ตูนิเซีย ซึ่งยังมิได้รับเอกราชก็ได้เข้าร่วมด้วยในฐานะผู้สังเกตการณ์ สำคัญของการประชุมมีกว้างขวาง ตั้งแต่การต่อต้านระบบอาณานิคม ไปจนถึงการเสริมสร้างสันติภาพ และความสัมพันธ์เอเชีย-แอฟริกา ให้มีความร่วมมือทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองมากยิ่งขึ้น และแม้ว่าประเทศทั้ง 29 ประเทศที่เข้าร่วมประชุมจะมีความแตกต่างทางด้านลัทธิการเมือง หรือระบอบการปกครองประเทศ แต่ในที่สุดที่ประชุมก็สามารถประนีประนอมกำหนดแนวทางความร่วมมือระหว่างกันได้ หรือที่เรียกว่า “The Spirit of Bandung” (เจตนารมณ์แห่งบันดุง) ที่รู้จักกันว่า เป็นหลักการ 10 ประการแห่งบันดุงเพื่อการอยู่ร่วมกัน ดังนี้

- (1) เคารพในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ตามจุดมุ่งหมายของสหประชาชาติ
- (2) เคารพในอธิปไตยและบูรณภาพเหนือดินแดนทุกชาติ
- (3) ให้ความเสมอภาคแก่ทุกประเทศและทุกเชื้อชาติ
- (4) ไม่แทรกแซงกิจการภายในของประเทศอื่น
- (5) เคารพในสิทธิของประชาชาติในการป้องกันตนเองตามกฎหมายของสหประชาชาติ
- (6) ละเว้นการไม่เข้าร่วมดำเนินการ การร่วมป้องกันเพื่อรับใช้ผลประโยชน์ของมหาอำนาจชาติใดชาติหนึ่งโดยเฉพาะ
- (7) ละเว้นการกระทำ การคุกคามหรือการใช้กำลังต่อบูรณภาพหรือเอกราชทางการเมืองของชาติหนึ่งชาติใด
- (8) ตกลงแก้ไขข้อพิพาทระหว่างประเทศโดยสันติวิธี เช่น การเปิดให้มีการเจรจาส่งเสริมสัมพันธภาพ ใกล้เคียง หรือตกลงกันในศาล หรือวิธีอื่นใด โดยสันติตามความยินยอมของคู่กรณี ตามหลักการที่ระบุในกฎบัตรสหประชาชาติ
- (9) ส่งเสริมผลประโยชน์และความร่วมมือซึ่งกันและกัน
- (10) เคารพในความยุติธรรมและความปรารถนาของอารยธรรมประเทศ

---

* ในปี ค.ศ.1955 นี้ประเทศแอฟริกาส่วนใหญ่ยังมิได้รับเอกราชจำนวนประเทศเข้าร่วมจึงค่อนข้างน้อยแต่สำคัญ

เจตนารมณ์แห่งบันดุงดังกล่าว จึงสะท้อนให้เห็นถึงพลังใหม่ในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่งเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของเอกภาพในกลุ่มพันธมิตรโลกที่สามที่พยายามต่อสู้เพื่อล้มเลิกระบอบอาณานิคม และแสวงหาการพัฒนาเศรษฐกิจในที่สุดอย่างไรก็ดี โดยที่ประชุมเอเชีย-แอฟริกา ประกอบไปด้วยประเทศที่มีระดับการพัฒนาประเทศแตกต่างกันมาก เช่น ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีระดับการพัฒนาประเทศสูงมากหรือเป็นหัวเศรษฐกิจสำคัญของโลกชิ้นหนึ่ง ส่วนจีนมีศักยภาพด้านปริมาณประชากร ขณะที่หลายประเทศในกลุ่มเป็นประเทศกำลังพัฒนา อีกทั้งการประกาศในกลุ่มมีระบอบการปกครอง นโยบายต่างประเทศที่ต่างกัน จึงทำให้ความพยายามในการจัดประชุมเอเชีย-แอฟริกาที่บันดุง ครั้งที่ 2 ในปี ค.ศ.1965 ไม่บรรลุผล ดังนั้น เจตนารมณ์แห่งบันดุงในปี ค.ศ.1955 ที่เป็นผลของการเริ่มต้นเอกภาพเอเชีย-แอฟริกา จึงมีความหมายอย่างยิ่งต่อความร่วมมือเอเชีย-แอฟริกาที่กำลังจะมาถึงในอีก 4 ทศวรรษต่อมา นั่นคือความพยายามของพันธมิตรโลก (สหรัฐ ยุโรป และญี่ปุ่น) ในการเชื่อมโยงการพัฒนาเอเชีย-แอฟริกา โดยให้แอฟริกาเรียนรู้การพัฒนาจากเอเชีย โดยญี่ปุ่นมีบทบาทสำคัญในการดำเนินการ เช่น การเป็นเจ้าภาพจัดประชุมว่าด้วยการพัฒนาแอฟริกาที่โตเกียว (TICAD) ทั้ง 2 ครั้ง คือ ในปี ค.ศ.1993 และ 1998 ตามที่ได้ศึกษาไปแล้ว ในหัวข้อความสัมพันธ์เอเชีย-ญี่ปุ่นของบทวิจัยเดียวกันนี้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงว่าในที่สุดความร่วมมือใต้-ใต้ (South-South Cooperation) ยังคงเป็นทางเลือกด้านการพัฒนาที่เอเชีย และแอฟริกา ต้องหันมาให้ความสนใจมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพัฒนาการที่ก้าวไกลไปกว่าความร่วมมือด้านการพัฒนาเอเชีย-แอฟริกาในกรอบ TICAD นั่นคือความพยายามของแต่ละประเทศในเอเชียในการติดต่อสานสัมพันธ์ที่ดีกับแอฟริกาในลักษณะทวิภาคีทั้งเพื่อจุดประสงค์ด้านการเมือง เศรษฐกิจ และการค้า ซึ่งอาจพิจารณาได้ตามบทบาทของแต่ละประเทศดังต่อไปนี้

จีน

จีน-แอฟริกามีความสัมพันธ์ที่เป็นมิตรและแน่นแฟ้นยาวนาน และกระชับแน่นตามกาลเวลาเริ่มจากความสัมพันธ์ด้านการค้าที่พัฒนาขึ้น โดยพ่อค้ามุสลิมและผู้อพยพชาวจีน โดยมีพ่อค้ามุสลิมเป็นคนกลาง ตั้งแต่ศตวรรษที่ 7 และในศตวรรษที่ 8-9 ได้มีการตั้งถิ่นฐานประชาคมชาวมุสลิมในจีนแล้ว ทั้งนี้ชาวมุสลิมได้ใช้เส้นทางหลัก 2 เส้นทาง เพื่อเดินทางติดต่อไปยังจีนคือ ทางแรกโดยกองคาราวานผ่านเอเชียกลาง ทางที่

2 โดยเส้นทางเดินเรือทางทะเล จนในศตวรรษที่ 11 ได้มีการนำสินค้าจากจีนมาขายในแอฟริกา ดังนั้นหลักฐานที่เป็นถ้วยชาม และเหรียญต่าง ๆ ของจีนที่ค้นพบในบริเวณแซนชิบาร์ โมกาดีชู บราวา และเมอร์กา ซึ่งมีความเก่าแก่ตั้งแต่ศตวรรษที่ 7 นั้น ก็เป็นการนำมาแอฟริกาโดยพ่อค้าชาวมุสลิม เพราะยังไม่มีหลักฐานยืนยันได้ว่าได้มีการติดต่อกันระหว่างคนจีนและชาวแอฟริกาโดยตรงก่อนหน้านี้ และการที่สินค้าจีนได้ถูกนำมาขายมากขึ้นทั้งในเอเชียและแอฟริกานั้นก็เป็นผลมาจากการขยายตัวด้านการค้าบริเวณพื้นที่ริมฝั่งทะเลของจีนกับประเทศภายนอก ซึ่งต่อมาภายหลังศตวรรษที่ 7 มีผู้อพยพชาวจีนได้เดินทางไปยังดินแดนต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น ทั้งบริเวณเอเชีย และแอฟริกา ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นการติดต่อกันโดยตรงของชาวจีนและชาวแอฟริกัน และในศตวรรษที่ 15 (ภายใต้ราชวงศ์หมิง) จีนได้ส่งเรือไปยังมหาสมุทรอินเดีย และมีบางลำมาถึงฝั่งด้านตะวันออกของแอฟริกา จนในศตวรรษที่ 16 จีนได้พัฒนาความสัมพันธ์ทางการค้ากับนานาชาติมากขึ้น โดยเฉพาะด้วยกระเบื้องมีลวดลายต่าง ๆ จากจีนเป็นที่นิยมของชาวมุสลิมมาก จนทำให้การค้าเจริญรุ่งเรืองและได้มีการค้นพบว่าในโบราณสถานหลายแห่งทางด้านตะวันออกของแอฟริกานั้นปรากฏฝาผนังที่ประดับด้วยถ้วยกระเบื้องจีนด้วย¹ ต่อมาในศตวรรษที่ 19 ความลำบากในพื้นที่ตอนในของจีนเป็นปัจจัยสำคัญ ทำให้เกิดกระแสการอพยพคนจีนออกนอกประเทศจำนวนมาก เพื่อหาพื้นที่ประกอบอาชีพและความเป็นอยู่ที่ดีกว่า ดังนั้นในศตวรรษที่ 20 ได้ปรากฏกลุ่มคนจีนอพยพเข้ามาในดินแดนแอฟริกาแล้วหลายแห่ง โดยเฉพาะในเคนยาและมาดากัสการ์

ปัจจุบันมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศในภูมิภาคแอฟริกาแล้วกว่า 40 ประเทศ การค้าระหว่างจีน-แอฟริกามีความเจริญเติบโตขึ้นตามลำดับ ในปี ค.ศ.2000 กล่าวคือ ปริมาณการค้าของทั้งสองฝ่ายมีมูลค่า 10.598 พันล้านเหรียญสหรัฐ* ซึ่งสูงมากกว่าปี ค.ศ.1999 ถึงร้อยละ 63.3 เป็นมูลค่าการค้าที่สูงที่สุดในประวัติศาสตร์การค้าจีน-แอฟริกา ทั้งนี้โดยแยกเป็นมูลค่าการค้าส่งออกจากจีนสู่แอฟริกา 5.043 พันล้านเหรียญสหรัฐ และสินค้านำเข้าจากแอฟริกา 5.555 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ เพิ่มขึ้นร้อยละ 133.9 จากปี ค.ศ.1999 และในปัจจุบันนี้มีประเทศในแอฟริกา 19 ประเทศที่มีมูลค่าการค้าทวิภาคีกับจีนมีมูลค่าเกิน 100 ล้านเหรียญสหรัฐ ดังนั้นในปี ค.ศ.2000 จีนจึง

¹ Ibid., p.82.

* ข้อมูลทางสถิติการค้าจากการศุลกากรจีน

เสียเปรียบดุลการค้าแอฟริกา 512 ล้านดอลลาร์สหรัฐ สำหรับสินค้าที่จีนนำเข้าจากแอฟริกาในปริมาณมากก็ได้แก่ น้ำมันดิบ ซึ่งมีมูลค่าถึง 3.615 พันล้านเหรียญสหรัฐ ส่วนสินค้านำเข้าอื่น ๆ ได้แก่ ยาง แร่ต่าง ๆ เป็นต้น ทั้งนี้ จีนมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับแอฟริกา 53 ประเทศ จีนได้ลงนามข้อตกลงการค้ากับ 39 ประเทศในแอฟริกา และได้มีข้อตกลงส่งเสริมการลงทุนกับแอฟริกา 19 ประเทศ สำหรับด้านการลงทุนนั้น จีนได้จัดตั้งบริษัทใหม่ ๆ ในแอฟริกา อีก 57 บริษัทในปี ค.ศ.2000 มีมูลค่าการลงทุน 251 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ดังนั้น ในสิ้นปี ค.ศ.2000 จีนจึงมีบริษัทในแอฟริกา 499 บริษัทมีมูลค่าการลงทุนทั้งสิ้น 990 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และมีแนวโน้มว่าเอกชนจีนจะมุ่งเน้นการลงทุนใน แอฟริกาเพิ่มมากขึ้น

นอกจากนี้ จีนยังมีบทบาทด้านการพัฒนาในแอฟริกาโดยได้ส่งผู้ช่วยหรือผู้เชี่ยวชาญด้านเทคนิคต่าง ๆ ไปยังแอฟริกาแล้ว 30 ประเทศ โดยจีนจะให้คำแนะนำหรือการจัดสัมมนาด้านการจัดการ และการเศรษฐกิจ รวมทั้ง ให้ความร่วมมือในด้านการก่อสร้างแก่แอฟริกาด้วย นอกเหนือจากการให้ทุนเพื่อการร่วมลงทุนกับประเทศต่าง ๆ ในแอฟริกาแล้ว ทั้งนี้จีนยังมีส่วนในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในแอฟริกาโดยการจัดการอบรมด้านการประมง การปกป้องสิ่งแวดล้อม และการเกษตรแก่เจ้าหน้าที่แอฟริกาของแอฟริกาอีกด้วย และในระหว่าง 10-12 ตุลาคม ค.ศ.2000 จีนได้เป็นเจ้าภาพจัดการประชุมความร่วมมือจีน-แอฟริกา (China-Africa Cooperation Forum) ที่ปักกิ่งเพื่อกำหนดแนวทางความร่วมมือด้านการพัฒนาจีน-แอฟริกาในศตวรรษที่ 21 ในกรอบความร่วมมือใต้-ใต้ (South-South Cooperation) ในครั้งนี้มีรัฐมนตรีจาก 44 ประเทศแอฟริกาเข้าร่วมประชุมเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ความร่วมมือจีน-แอฟริกา จนในที่สุดทั้งสองฝ่ายได้ลงความเห็นในการพัฒนาที่ (1) ตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ร่วมและเสมอภาค (2) มีความหลากหลายในรูปแบบและเนื้อหา (3) เน้นการพัฒนาที่ผลของการปฏิบัติ (4) ติดตามประเมินผลความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง (5) ขจัดข้อแตกต่างระหว่างกันด้วยความเป็นมิตร ทั้งนี้เพื่อที่จะให้แอฟริกามีส่วนร่วมและสามารถดำรงอยู่ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ได้ ในด้านการค้าทั้งนี้ทั้งสองฝ่ายกำหนดจะ (1) ส่งเสริมความสัมพันธ์ด้านการค้าและความสามารถในการค้า (2) ส่งเสริมการลงทุน (3) ละเว้นการเก็บภาษีนำเข้า และ (4) ส่งเสริมความร่วมมือด้านการส่งสินค้าทางทะเลและทางอากาศ นอกจากนี้ยังกำหนดจัดตั้งสภาธุรกิจร่วมจีน-แอฟริกา เพื่อให้ประสานงานกับหอการค้า

แอฟริกาแต่ละประเทศ รวมทั้งองค์กรอาชีวะต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวก ความร่วมมือด้านการค้าระหว่างกัน จีนยังจะจัดตั้งศูนย์แสดงสินค้าจีน-แอฟริกาในจีน เพื่อส่งเสริมการค้าระหว่างกันได้โดยง่าย นอกจากนี้จีนได้ให้ความสนับสนุนในการยกหนี้สินให้กับประเทศยากจนที่สุดในแอฟริกา โดยจีนจะหารือในรายละเอียดในเรื่องนี้ต่อไป และโดยที่ทั้งสองฝ่ายเห็นว่าการท่องเที่ยวในแอฟริกามีศักยภาพสูงมากที่จะเป็นแหล่งนำรายได้ให้แอฟริกา จึงเห็นควรเพิ่มความร่วมมือด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวในแอฟริกาให้มีการจัดโครงสร้างพื้นฐานที่ดีขึ้นโดยเน้นการสนับสนุนธุรกิจขนาดกลางและขนาดเล็ก จีนจึงเป็นมิตรที่ประเทศแอฟริกาได้ ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญจากความเชื่อมโยงและนโยบายต่างประเทศจีน-แอฟริกาที่ค่อนข้างเป็นตัวของตัวเอง และแนวทางติดต่อกันที่เน้นการพัฒนาในกรอบของความเป็นจริงและตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในเวทีการเมืองระหว่างประเทศเป็นหลัก ทั้งนี้โดยตั้งอยู่บนพื้นฐาน “ผลประโยชน์ร่วมกัน” ของทั้งสองฝ่ายเป็นสำคัญ

อนึ่ง ปัจจุบันมีชาวจีนไปตั้งถิ่นฐานในแอฟริกาได้จำนวนมาก รองลงไปคือ เกาะมอริส โมซัมบิก มาดากัสการ์ และแองโกลา

อินเดีย

อินเดียและแอฟริกามีความสัมพันธ์กันมายาวนานเริ่มจากการเดินทางของพ่อค้าชาวอินเดียไปค้าขายตามส่วนต่าง ๆ ของโลกและได้ตั้งรกรากลงในดินแดนที่ไปติดต่อด้วย โดยเฉพาะในแอฟริกา ทั้งนี้เนื่องจากเป็นภูมิภาคที่ใกล้เคียงกัน และพ่อค้าชาวอินเดียเหล่านี้ยังมีบทบาทสำคัญในการทำการค้าบริเวณมหาสมุทรอินเดีย มาตั้งแต่ก่อนศตวรรษที่ 1 นักประวัติศาสตร์ได้ค้นพบหลักฐานสำคัญเก่าแก่ที่ชี้ให้เห็นถึงการตั้งหลักแหล่งของชาวอินเดียในบริเวณเขาแอฟริกา* (Horn of Africa) และเมื่อมีการเดินทางติดต่อกัน โดยพ่อค้ามุสลิมในศตวรรษที่ 7 หลังจากนั้นได้ปรากฏมีชาวมุสลิมจากอินเดียเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในแอฟริกาหลายแห่ง เช่น บริเวณแอฟริกาตะวันออก (เคนยา ยูกันดา และแทนซาเนีย) รวมทั้ง แอฟริกาตอนใต้ (แอฟริกาใต้ มาดากัสการ์ และเกาะมอ

* ได้แก่บริเวณประเทศโซมาเลีย เอธิโอเปีย เจริเรีย

ริส)¹ ต่อมาภายหลังประเทศแอฟริกาได้รับเอกราชแล้วความสัมพันธ์อินเดีย-แอฟริกา
เสื่อมโทรมลงไปบ้าง แต่อย่างไรก็ดีในปัจจุบันอินเดียก็เป็นประเทศในเอเชียใต้ที่มีความ
ความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับแอฟริกา เห็นได้จาก จำนวนประชากรเชื้อสายอินเดียที่ตั้งถิ่น
ฐานอยู่ทั่วไปในแอฟริกา โดยเฉพาะประเทศแอฟริกาที่ใช้ภาษาอังกฤษหรือส่วนใหญ่
เป็นอาณานิคมอังกฤษ ซึ่งมีอยู่หนาแน่นทั้งในประเทศแอฟริกาใต้ มอริเชียส เคนยา
แทนซาเนีย มาดากัสการ์ โมซัมบิก ซิมบับเว และไนจีเรีย และโดยเฉพาะในยุคที่
ประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่กำลังเห็นความสำคัญในกรอบความร่วมมือประเทศใต้-
ใต้ (South-South Cooperation) เห็นได้ชัดจากความสัมพันธ์อินเดีย-ยูกันดา กล่าวคือเมื่อ
ปี ค.ศ.1972 (หรือ 30 ปีที่แล้ว) ชนเชื้อสายอินเดียในยูกันดาได้ถูกขับไล่ออกไปจาก
ยูกันดากว่า 50,000 คน** นั่นเป็นเพราะว่าภายหลังยูกันดาได้เอกราช ประธานาธิบดีอิดี
ามินปกครองประเทศและได้มีความพยายามที่จะสร้างชนชั้นธุรกิจท้องถิ่นขึ้น (เดิม
บทบาทด้านธุรกิจการค้าชนเชื้อสายอินเดียมีบทบาทมาก) จึงกำหนดให้ชนเชื้อสาย
อินเดียลดบทบาทด้านธุรกิจการค้าลง ปราบปรามการนี้ ก่อนช่วงรุนแรงที่ยูกันดา และ
เคนยา (จากสถิติ ค.ศ.1970 มีชาวอินเดียอยู่ในยูกันดา 85,000-90,000 คน และในปี
ค.ศ.1983 มีชาวอินเดียอยู่ในเคนยา 180,000 คน) ในยูกันดาคนอินเดียมีรายได้มากกว่า
ชาวพื้นเมืองกว่า 30 เท่าหรือ 20 เท่า สูงกว่ารายได้เฉลี่ยของประชากรยูกันดา¹ อย่างไรก็ตาม
ดี ระยะความสัมพันธ์ดังที่เรียดได้ผ่านพ้นไปแล้ว ยูกันดาปัจจุบันภายใต้การปกครองของ
ประธานาธิบดีโจเวรี มูเซเวนีมีนโยบายปกครองประเทศแบบสังคมนิยมผสมชาตินิยม
ผู้นำปัจจุบันของยูกันดาจึงมีนโยบายสร้างชาติให้เข้มแข็งทั้งทางด้านเศรษฐกิจ กองทัพ
โครงสร้างพื้นฐานด้านคมนาคม ความมั่นคง และการแสวงหาความร่วมมือทางการเมือง
จึงเปิดรับการลงทุนจากภายนอกประเทศ นโยบายสำคัญที่ประธานาธิบดีมูเซเวนี ใช้เป็น

¹ Nathalie Haffmann, **Afrique-Asie : Vers un nouveau Partenariat?** (Paris : La Documentation Francaise, 2000) p.

** ในช่วงทศวรรษที่ 1960-1970 หรือช่วงที่คนดำได้เอกราชได้เกิดปรากฏการณ์เกี่ยวกับการอพยพออกจาก
แอฟริกา กลาง และแอฟริกาตะวันออกของชนเชื้อสายอินเดียในหลายประเทศเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาต่าง ๆ กับ
ประชากร ผิวดำท้องถิ่น สาเหตุหนึ่งมาจากชาวอินเดียมีบทบาทสำคัญด้านเศรษฐกิจการค้า อย่างไรก็ตาม ชนเชื้อ
สายอินเดียยังคงผสมผสานได้ดีกับชาวแอฟริกันในแอฟริกาใต้ และไม่มีปัญหาทางสังคมมากเท่าในดินแดน
แอฟริกากลาง

¹ Tom Forrest "Le retour des indiens en Uganda" in **Politique African** (decembre 1999) N° 76, p.84.

แรงจูงใจเปิดรับการลงทุน ประการหนึ่งคือ การกำหนดให้มีการถือครองทรัพย์สินให้มีความเสมอภาคมากขึ้น ชาวอินเดียซึ่งเคยมีบทบาทแต่เดิมในยูกันดาได้ จึงกลับเข้าไปลงทุนดั้งเดิม เช่น กรณีของบริษัทมัดหวัณีและบริษัทเมตดา จนขณะนี้ยูกันดาได้กลายเป็นแหล่งผลประโยชน์สำคัญของบริษัทมัดหวัณี (Madhvani) โดยได้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมน้ำตาลได้เจริญก้าวหน้า นอกจากนี้ บริษัทดังกล่าวยังได้กลับไปพัฒนาอุตสาหกรรมเครื่องอุปโภคบริโภค เช่น น้ำมันพืช สบู่ เบียร์ ชา อีกทั้งยังพัฒนาการท่องเที่ยว การประกันภัย และด้านสื่อต่าง ๆ และสำหรับบริษัทมัดหวัณี นี้ได้เข้าไปมีบทบาทด้านการพัฒนาอุตสาหกรรมน้ำตาลในวันดาด้วย

นอกจากนี้ ขณะนี้ยังมีชาวเคนยาเชื้อสายอินเดียเข้าไปลงทุนในยูกันดาจำนวนมากโดยเฉพาะในด้านอุตสาหกรรม เช่น บริษัท House of Dawda กองทุนอาภาขานเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ในช่วงทศวรรษที่ 1990 นักลงทุนเคนยาดังกล่าวให้ความสนใจกับยูกันดาเป็นพิเศษเพราะความอ่อนแอด้านเศรษฐกิจ ปัญหาความมั่นคงปลอดภัย และความขัดแย้งทางการเมืองในประเทศของตน แม้ว่าจะเป็นประเทศที่เป็นฐานอุตสาหกรรมหลักในแอฟริกาตะวันออกก็ตาม ชาวเคนยาเชื้อสายเคนยาจำนวนมากยังมีความเกี่ยวพันแน่นแฟ้นกับชาวยูกันดาโดยการแต่งงาน การเกิด การศึกษา และการประกอบธุรกิจต่าง ๆ และสำหรับบริษัท House of Dawda นี้ยังเป็นผู้ลงทุนที่สำคัญที่เคนยาดำเนินการได้ลงทุนผลิตสินค้าปลีกต่าง ๆ เช่น ขนมปัง เกลือ โดยมีบริษัทลูกอยู่ในยูกันดา ซึ่งลงทุนด้านการค้าต่าง ๆ โดยมีสินค้าหลักที่เริ่มก่อนหน้านี้คือ การผลิตขนมปัง น้ำผลไม้ แยม เครื่องสำอาง รวมทั้งตั้งห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่และศูนย์พักผ่อนหย่อนใจ¹

การที่ยูกันดาปรับกฎระเบียบเปิดรับการลงทุนจากต่างชาติเช่นนี้ก็มาจากเหตุผลสำคัญคือความพยายามสร้างชาติให้เป็นฐานอุตสาหกรรมในภูมิภาคทะเลสาบใหญ่ในแอฟริกากลาง แต่อุปสรรคก็คือปัญหาความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจ และการเมืองภายในประเทศเอง รวมทั้งภายในภูมิภาค อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ชัดเจนในแอฟริกากลางแอฟริกาตะวันออก และแอฟริกาใต้ก็คือบทบาทสำคัญของชาวอินเดียในการเข้าไป

¹ Ibid., p.86.

ลงทุนและประกอบธุรกิจในภูมิภาคดังกล่าวนี้อย่างมาก* เพราะในช่วงที่ประเทศแอฟริกันในบริเวณนี้ได้รับเอกราชนั้นชนชั้นกลาง หรือชนชั้นที่มีบทบาทสำคัญเชิงธุรกิจยังคงอ่อนแอ ชาวแอฟริกันที่มีการศึกษาส่วนใหญ่ก็มาจากตะวันตกและมักเข้ามาประกอบอาชีพข้าราชการ อย่างไรก็ตาม นักธุรกิจอินเดียก็ยังต้องระมัดระวังกระแสต่อต้านจากชาวแอฟริกันดำภายในประเทศที่ไปลงทุนโดยเฉพาะในยูกันดา และความผันผวนทางการเมืองภายในแอฟริกาเองด้วย

มาเลเซีย

มาเลเซียได้รับการขนานนามว่าเป็น “คนเก่ง” ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้² เพราะนอกจากจะทำนายการพัฒนาตามแนวทางตะวันตกหรือกระแสโลกาภิวัตน์แล้วยังมีนโยบายมองไปทางตะวันตก “Look West Policy” เพื่อแสวงหาความร่วมมือด้านการค้า การพัฒนากับประเทศทางด้านมหาสมุทรอินเดีย ซึ่งได้แก่ ภูมิภาคเอเชียใต้ ตะวันออกกลาง และแอฟริกา และแม้ว่ามาเลเซียไม่ได้เข้าร่วมในการประชุมเอเชีย-แอฟริกา ที่บันดุงในปี ค.ศ.1955 เพราะขณะนั้นยังไม่ได้รับเอกราชจากอังกฤษ แต่ขณะนั้นมาเลเซียเป็นประเทศเด่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในแง่การผูกสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจการค้ากับหลายประเทศในแอฟริกาในยุคปัจจุบัน ภายใต้กรอบความสัมพันธ์ได้-ได้ มาเลเซียเข้าใจในการให้ความสำคัญกับการส่งออกสินค้าปฐมพื้นฐานที่มีอยู่ในภายในประเทศ เช่น น้ำมันปาล์ม ยาง ไม้ และน้ำมัน รวมทั้งการถ่ายทอดเทคนิควิธีด้านการเกษตร การชลประทาน การสำรวจและการทำป่าไม้ เหมืองแร่ และน้ำมันหรือการพัฒนาด้านคอมพิวเตอร์ การโทรคมนาคม อุตสาหกรรม และการวางสายเคเบิลใต้ทะเล มาเลเซียจึงเป็นประเทศที่มีศักยภาพด้านการส่งออกหลากหลาย ซึ่งคุณสมบัติเช่นนี้เองจึงทำให้มาเลเซียปรับตัวให้เข้ากับโครงการพัฒนาต่าง ๆ ในหลายประเทศของแอฟริกา ประเทศที่เป็นหัวใจของ “ยุทธศาสตร์แอฟริกา” ของมาเลเซียก็คือ แอฟริกาใต้ ในปี

* ที่แอฟริกาใต้ในแคว้น Kwazulu-Natal มีชนเชื้อสายอินเดียอยู่กว่า 1 ล้านคน ส่วนใหญ่เป็นฮินดู มุสลิม และพหุคำ เฉพาะที่ในกลางเมือง Durban เมืองหลักของแคว้นนี้มีชนเชื้อสายอินเดียอาศัยอยู่จำนวนกว่าครึ่งของประชากรทั้งหมด

² Jerome Lauseig “Quand La Malaysia Inc joue la carte sud-sud en afrique subsaharienne” in **Politique Africain** (decembre 1999) N° 76, p.63

ค.ศ.1990 นายกรัฐมนตรี โมฮัมหมัด มหาธีร์ แห่งมาเลเซีย ได้เดินทางเยือนแอฟริกาใต้ ถือเป็นผู้นำประเทศลำดับแรก ๆ ที่ได้พบปะประธานาธิบดีเนลสัน แมนเดลา หลังจากท่านได้ออกจากคุกมาปกครองประเทศ¹ ผลการเยือนครั้งนั้นส่งเสริมความร่วมมือต่อกันมากมายหลายประการ อาทิ การเปิดเส้นทางการบินระหว่างกันในปี ค.ศ.1992 และการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตของประเทศทั้งสอง หลังจากที่มีความสัมพันธ์ชะงักงันมา 30 ปีก่อนหน้านี้ ยุทธศาสตร์แอฟริกาใต้ของมาเลเซียทำให้การส่งออกสินค้าของมาเลเซียไปยัง แอฟริกาใต้ทะลทรายชาฮาราเพิ่มขึ้น 5 เท่าตัวระหว่างปี ค.ศ.1992-1997 โดยประเทศที่มาเลเซียได้เข้าไปมีบทบาทด้านเศรษฐกิจการค้าสำคัญได้แก่ นามิเบีย กานา แทนซาเนีย กินี และซูดาน มาเลเซียมีความเห็นว่า ท่ามกลางปัญหาความไม่สงบ ความขัดแย้งทางการเมืองภายในภูมิภาคแอฟริกาใต้นั้นยังมีพื้นที่ร้อยละ 80 ของทวีปที่อยู่ นอกเขตตั้งเครือข่ายอันตรายดังกล่าว และสามารถเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาความสัมพันธ์ทวิภาคีกับประเทศในเขตเหล่านี้ได้ เพื่อแสวงหาความร่วมมือด้านเศรษฐกิจการค้า การพัฒนาประเทศร่วมกัน

นอกจากนี้มาเลเซียยังมีความร่วมมือด้านการค้า การลงทุนที่ดีกับนามิเบียในปี ค.ศ.1996 ประธานาธิบดีซัม นูโจมา แห่งนามิเบีย ได้เชื้อเชิญนักลงทุนมาเลเซียได้เข้าไปลงทุนในนามิเบียจนขณะนี้ได้มีบริษัทมาเลเซียหลายแห่งได้เข้าไปมีบทบาทในด้านการลงทุนด้าน การเกษตรเหมืองแร่ และการธนาคารที่นั่น สำหรับในซิมบับเวมาเลเซียได้ลงนามสัญญาว่าด้วยการสำรวจป่าไม้ กับซิมบับเว รวมทั้งโครงการด้านโทรคมนาคม และการวางเครือข่ายดาวเทียม เป็นต้น ส่วนโครงการด้านอาวูชนั้น มาเลเซียได้ลงนามข้อตกลงด้านความร่วมมือทางทหารกับแอฟริกาใต้ โดยมาเลเซียติดต่อกับบริษัทค้าอาวุธ Denel¹ ส่วนด้านน้ำมันนั้น บริษัทน้ำมัน Petronas ของมาเลเซียได้ซื้อน้ำมันจากบริษัท Engen Oil ของแอฟริกาใต้ ร้อยละ 30 ในปี ค.ศ.1996 ด้วยเหตุนี้ บริษัท Petronas จึงเป็นหนึ่งในบริษัทผู้กลั่นน้ำมันส่งขายในแอฟริกาด้วย ทั้งนี้มาเลเซียกำหนดขยายบทบาทด้านนี้ไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ของแอฟริกาด้วย โดยเฉพาะด้านแอฟริกาตะวันออก และแอฟริกาตอนใต้ โดยมาเลเซียได้เข้าไปมีความสัมพันธ์ที่ดีกับประเทศที่มีศักยภาพด้านน้ำมันของภูมิภาคแถบนี้ เช่น ชาด ไนจีเรีย แคมเอรูน และกานา โดยในปี ค.ศ.2000

¹ Nathalie Hoffman, **Afrique-Asie : Vers un Nouveau Partenariat** (Paris : La Documentation Francais, 2000) p.139.

¹ Ibid., p.140.

บริษัท Petronas และบริษัทน้ำมันต่างชาติอื่น ๆ ได้ร่วมมือกันพัฒนาโครงการส่งน้ำมันระหว่างชาติและแควมอรูน เป็นต้น และสำหรับด้านโทรคมนาคมนั้น บริษัท Telekom Malaysia ได้เข้าไปพัฒนาด้านโทรคมนาคมที่แทนซาเนีย และจะยังร่วมมือกับอีกหลายบริษัทโทรคมนาคมในแอฟริกาใต้ ลงทุนในโครงการวางสายเคเบิลใต้ทะเลเชื่อมโยงแอฟริกา-ยุโรป เป็นต้น

ที่ชุดานประธานาธิบดีโอมาร์ เอล-เบชีร์ แห่งชุดาน ได้ย้าว่า มาเลเซียได้เข้าไปมีบทบาทด้านการพัฒนาอย่างรวดเร็วที่นั่นโดยเฉพาะในด้านน้ำมัน และการเกษตร รวมทั้งมาเลเซียมีแนวโน้มจะพัฒนาด้านการค้าอาวุธต่อไปด้วย² ในด้านการเมืองนั้น มาเลเซียได้ให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่โมซัมบิก ในปี ค.ศ.2000 ภายหลังประเทศนี้ประสบปัญหาอุทกภัยครั้งใหญ่ มาเลเซียเป็นประเทศเด่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีบทบาทค่อนข้างกว้างขวางในแอฟริกาในปัจจุบัน

อินโดนีเซีย

อินโดนีเซียเป็นประเทศที่มีบทบาทเก่าแก่ในสายสัมพันธ์แอฟริกา-เอเชียและเป็นผู้สนับสนุนกรอบความร่วมมือได้-ใต้ ในปี ค.ศ.1992 อินโดนีเซียลงนามในข้อตกลงความร่วมมือด้านเศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมกับเคนยา ในการประชุมสอดยอดขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดในปีเดียวกัน ในด้านการค้าอินโดนีเซียเป็นประเทศส่งออกสินค้าหลายรายการ เช่น เครื่องจักรกล และอุปกรณ์การคมนาคมขนส่ง เสื้อผ้า สิ่งทอ ยาง กุ้ง หนังสัตว์ กาแฟ ชา โกโก้ และเครื่องเทศ แต่ความสัมพันธ์การค้ากับแอฟริกายังไม่กว้างขวางเท่าที่ควร ประเทศอินโดนีเซียมีความสัมพันธ์ที่ดีกับแอฟริกาใต้และสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกันในปี ค.ศ.1994 ทั้งนี้แอฟริกาใต้ได้เสนอขายอาวุธให้กับอินโดนีเซีย¹ ในส่วนของอินโดนีเซียเองก็ได้ขยายการส่งออกสินค้าไปยังแอฟริกาโดยบริษัท Bayer ของอินโดนีเซีย ซึ่งผลิตยา และสินค้ากสิกรรมได้พยายามส่งออกสินค้าของตนไปยังแอฟริกาใต้ แต่ในประเทศแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราอื่น ๆ นั้น อินโดนีเซียยังคงต้องรอคอยการพัฒนาความสัมพันธ์ทวิภาคีกับประเทศต่าง ๆ โดยผ่านคณะทูตมากยิ่งขึ้นในด้านการค้า การลงทุน นั้นหมายถึงว่าความสัมพันธ์อินโดนีเซีย-

² Ibid., p.141.

¹ Ibid., p.145.

แอฟริกายังคงอยู่ในขีดจำกัดเนื่องจากอุปสรรคด้านความห่างไกลกัน อีกทั้งยังขาดการติดต่อกันทางการทูตในบางประเทศ เช่น ในเอธิโอเปีย จึงทำให้โอกาสทางการค้าไม่พัฒนามากเท่าที่ควร

อย่างไรก็ดี อินโดนีเซียและแอฟริกาได้มีความสัมพันธ์ทางการเมืองค่อนข้างแน่นแฟ้นเห็นได้จากการที่ประธานาธิบดีเนลสัน แมนเดลาเสนอเป็นคนกลางไกล่เกลี่ยประเด็นปัญหาติมอร์ตะวันออกระหว่างฝ่ายอินโดนีเซีย กับผู้แทนขบวนการเพื่อเอกราชติมอร์ตะวันออก เป็นต้น

ความสัมพันธ์เอเชีย-แอฟริกามีแนวโน้มจะใกล้ชิดกันมากขึ้นภายใต้กรอบความสัมพันธ์ใต้-ใต้ดังกล่าว ขณะนี้เอเชียสามารถเข้าถึงดินแดนต่าง ๆ ในแอฟริกาอย่างกว้างขวางมากขึ้นโดยเฉพาะที่มอริเชียส แอฟริกาใต้ ประเทศในแถบแอฟริกาตะวันออกและตอนใต้ของทวีป ส่วนประเทศในแอฟริกาตะวันตก (อดีตอาณานิคมฝรั่งเศส) และภูมิภาคแอฟริกากลางยังคงต้องใช้เวลาเนื่องจากสงครามกลางเมืองและปัญหาความปลอดภัยในบางประเทศ อย่างไรก็ดี ขณะนี้แม้แต่ในประเทศที่ยากจนกันดารที่ห่างไกล เช่น ชูดาน โชมเลีย และบางประเทศในแถบทะเลสาบใหญ่ (Great Lake) ทางตอนกลางของทวีป (สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก) ก็ยังมีเจ้าหน้าที่ทหารเพื่อสันติภาพ และพ่อค้าชาวเอเชียเข้าไปประกอบธุรกิจด้วยแล้ว

บทที่ 7

ความสัมพันธ์แอฟริกา-ไทย

7.1 ความสำคัญของแอฟริกาต่อไทย

แม้ว่าแอฟริกายังไม่สงบเรียบร้อย และมีปัญหาหลายประการที่เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา แต่สิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้ก็คือ “แอฟริกายังเป็นดินแดนแห่งความหวัง”¹ เพราะแอฟริกายังเต็มไปด้วยทรัพยากรที่ยังไม่ถูกนำมาใช้เต็มที่ทั้งเป็นแร่ธาตุ เช่น เพชร พลอย อัญมณี ทองคำ แร่ยูเรเนียม หรือป่าไม้ น้ำมัน ฝ้าย มีศักยภาพด้านการประมง บริเวณน่านน้ำริมทวีปทั้งในด้านมหาสมุทรอินเดีย (แอฟริกาตะวันออก) และ มหาสมุทรแอตแลนติก (แอฟริกาตะวันตก) รวมทั้งศักยภาพด้านการท่องเที่ยวที่มีมูลค่ามหาศาล เนื่องจากแอฟริกาเต็มไปด้วยป่าเปิดที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด ซึ่งยากจะหาได้ในภูมิภาคอื่น ๆ ของโลก เช่น การอนุรักษ์ชาติการย้ายถิ่นของฝูงกวาง ควายป่า โขลงช้าง นกนานาชนิด ตลอดจนวิถีชีวิตของชนเผ่าพื้นเมืองที่ยังอาศัยการดำรงชีวิตที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับฝูงวัว เช่น วัฒนธรรมของชนเผ่ามาไซ ในเคนยาหรืออารยธรรมของชนเผ่าต่าง ๆ โดยเฉพาะร่องรอยบรรพบุรุษของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ในแอฟริกาตะวันออกหรือแถบทะเลสาบเทอร์คานา เป็นต้น และหากจะพิจารณาถึงความสำคัญของแอฟริกาต่อไทยแล้วอาจพิจารณาได้ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

ด้านเศรษฐกิจ

สิ่งที่โดดเด่นสำหรับแอฟริกาต่อไทยขณะนี้จึงไม่ใช่การเป็นตลาดการค้าใหม่ของไทยที่มีประชากรกว่า 700 ล้านคน แต่เพียงอย่างเดียว หากศักยภาพด้านทรัพยากรยังมีความสำคัญต่ออุตสาหกรรมการผลิตอัญมณีของไทยมากขึ้นโดยชัดเจนในโอกาสที่ไทยเป็นประเทศที่ส่งออกอัญมณีที่สำคัญของโลก และได้รับการยอมรับในแง่ฝีมือการผลิตและเทคนิคการออกแบบ ซึ่งสร้างมูลค่าการนำเข้ามหาศาลให้ไทยในแต่ละปี ดังนั้น วัตถุดิบจึงเป็นสิ่งสำคัญที่พ่วงอุตสาหกรรมนี้ไว้ แหล่งทับทิมและไพฑูริย์สำคัญของไทยในแอฟริกามีที่แทนซาเนีย ไนจีเรีย เคนยา นามิเบีย หรือมาลาวี รวมทั้งแหล่งพลอยแซป

---

¹ Remy Bazenguissa, **L'Afrique : Mythes et realites d'un continent** (Paris : le cherche midi, 1995) p.9

ไฟร์มีค่าที่มามากสักการ นอกจากนั้นแอฟริกายังเป็นแหล่งมรกต โดยเฉพาะที่ซิมบับเว ในจีเรีย แซมเบีย และมาดากัสการ์ นอกจากนี้ แอฟริกายังเป็นแหล่งทรัพยากรพลอยชนิดอื่นๆ อีกเช่น ไพฑูรย์ ทัวร์มาลีน เจ้าสามสี อะความารีน โดยเฉพาะเพชร ทองคำ ที่แอฟริกาใต้ หรือแองโกลา รวมทั้งทองคำขาว และเงิน ที่นามิเบีย ทั้งนี้อาจพิจารณาศักยภาพด้านแร่ธาตุและอัญมณี โดยเฉพาะในประเทศต่าง ๆ ในแอฟริกาตอนใต้ที่สำคัญต่อไทยได้ตามรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ศักยภาพด้านทรัพยากรแร่ธาตุและอัญมณีในแอฟริกาตอนใต้ที่สำคัญต่อไทย*

ประเทศ	แร่ธาตุ	Gemstones	สินค้าส่งออกหลัก	กิจกรรมเศรษฐกิจสำคัญ
1. อังโกลา	น้ำมันดิบ เพชร Iron Ore Phosphates ทองแดง Feldspar ทองคำ บ็อกไซต์ ยูเรเนียม	Beryl Tourmaline Corundum Clear Quartz	น้ำมันดิบ เพชร (Refined Petroleum) ก๊าซธรรมชาติ	1. การกลั่นน้ำมัน - ไม่ได้รับผลกระทบจากสงคราม - ผลิตได้เป็นที่ 2 ในแอฟริกา - ผลิตได้ประเทศเดียวใน SADC - มีการค้นพบบ่อน้ำมันใหม่ในปี ค.ศ.1997 และ 1998 ซึ่งอาจทำให้ปริมาณการผลิตน้ำมันเพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่า 2. การทำเหมืองแร่ต่าง ๆ - มีฟอสเฟตและยูเรเนียมไม่มาก - การศึกษาปริมาณและคุณภาพของแร่สำคัญอื่น รวมทั้งทองคำยังมีไม่มาก (มีโอกาส) - การทำเหมืองเพชรยังไม่มีการขุดอีกมากเพราะสงคราม
2. บอตสวานา	เพชร ทองแดง นิกเกิล เกลือ โซดาแอช โปแตช Iron ore เงิน	Agate Chalcedony (ส่งออกให้แอฟริกาใต้)	Diamonds Copper-Nickel	1. การทำเหมืองแร่ต่าง ๆ - มีปริมาณเพชรสำรองจนถึงศตวรรษที่ 21 และสามารถผลิตได้ปีละ 20 ล้านกะรัต - รายได้จากเพชรคิดเป็น 80% ของการส่งออกทั้งหมด และครึ่งหนึ่งของรายได้รัฐ 2. มีความเป็นไปได้ที่จะพบแร่ธาตุอื่นได้แก่ อิปซัม, limestone, glass sands, Kaolin, graphite, fluorite, talc, zinc, Silver, chromite, antimony, Manganese, uranium 3. มีแหล่งถ่านหินสำรองจำนวนมากทำให้มีศักยภาพในการส่งออก

* ข้อมูลจากสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงพริทอเรีย แอฟริกาใต้, กรกฎาคม 2543.

ประเทศ	แร่ธาตุ	Gemstones	สินค้าส่งออกหลัก	กิจกรรมเศรษฐกิจสำคัญ
3. เลโซโท	เพชร	อะเมทิส	การส่งออกมีไม่ มาก	1. เหมืองเพชรตลอดทั่วทั้งตั้งแต่ ปี 1982 เพราะมีการปิดเหมือง สำคัญ 2. อาจพบแร่ธาตุอื่น ๆ แต่ ปริมาณการค้าในตลาดยังต่ำ ได้แก่ ถ่านหิน, galena, ควอร์ตซ์, agate, ยูเรเนียม
4. มาดากัสการ์	Graphite Chromite ถ่านหิน บ็อกไซต์ เกลือ ควอร์ตซ์ Tar Sands Semiprecious stones Mica	Beryl Heliodore (ส่งออกให้ แอฟริกาใต้และ ยุโรป)	(แร่ธาตุมิใช่ สินค้าออกที่ สำคัญ)	1. การทำเหมืองแร่ต่าง ๆ - Industrial Ores : chromites, graphite, ควอร์ตซ์, ถ่านหิน, ilmenite - Oramental Stomes : rock-chrystal, หินอ่อน - Precious and semi-precious stome : rubies, sapphires, emeralds
5. มอริเชียส	-	-	-	-
6. โมซัมบิก	ทองคำ ถ่านหิน ไททาเนียม ก๊าซธรรมชาติ หินอ่อน บ็อกไซต์ แกรนิต ฟอสเฟต	Beryl Morganite Almadine garnet Aquamarine Emerald Rose quartz Tourmaline	(แร่ธาตุมิใช่ สินค้าออกที่ สำคัญ)	- เป็นหนึ่งในประเทศในภูมิภาค SADC ที่มีแหล่งสำรองถ่าน หินมากที่สุด - มีแหล่งก๊าซสำรองประมาณ 40,000 คิวบิกเมตร - แร่ธาตุอื่นที่มีแหล่งสำรอง จำนวนมาก ได้แก่ Nephelinic syenites, iron, หินอ่อน, apatite, magnetite, กราไฟท์
7. นามิเบีย	เพชร ทองแดง ยูเรเนียม ทองคำ ตะกั่ว ดีบุก Lithium Cadmium	Beryl Heliodore Aquamarine Amethyst Quartz varieties (blue agate, rose quartz, chalcedony) Topaz	Diamonds Uranium and other Minerls	- การทำเหมืองเป็นภาคธุรกิจที่ สำคัญที่สุด - มีแหล่ง alluvial gem diamond และ opencast uranium ที่มี ปริมาณสำรองติดอันดับโลก - บริษัทเหมืองแร่มีทั้งของ ผู้ประกอบการท้องถิ่นและ ต่างชาติ ได้แก่ แคนาดา ออสเตรเลีย อังกฤษและ แอฟริกาใต้ โดยการลงทุนมี

	สังกะสี เกลือ	Agate		ทั้งขนาดใหญ่ กลาง และเล็ก
ประเทศ	แร่ธาตุ	Gemstones	สินค้าส่งออกหลัก	กิจกรรมเศรษฐกิจสำคัญ
	Vanadium ก๊าซธรรมชาติ ถ่านหิน Ion ore	Tourmaline Garnet		
8.แอฟริกาใต้	Gold Chromium Antimony ถ่านหิน Iron ore Manganese Nickel Phosphates ดีบุก ยูเรเนียม Gem Diamonds Platinum ทองแดง Vanadium เกลือ ก๊าซธรรมชาติ	Tiger Eye Emeralds (limited) Verdite Garnet Diamnods Quartz varieties (rose quartz, agate, amethyst) (ส่งออกให้ได้ห้วน ส่วน tiger's eye ให้นามิเบีย)	ทองคำ Base Metals	1. แอฟริกาใต้เป็นประเทศที่ร่ำรวยทรัพยากรมากที่สุดประเทศหนึ่งในโลก 2. มีปริมาณสำรองของแร่ธาตุต่าง ๆ จำนวนมาก ได้แก่ ทองคำ platinum-group metals, chromium, vanadium, fluorspar, nickel, manganese, asbestos, เพชร, ถ่านหิน, phosphates, iron ore, สังกะสี, ยูเรเนียม, vermiculite, zirconium 3. การส่งออกแร่ธาตุทำได้ให้แก่ประเทศคิดเป็น 48.1% ตามสถิติเมื่อปี ค.ศ.1995 ทั้งนี้การส่งออกทองคำคิดเป็น 53% ของการส่งออกทองทั้งหมดในโลก
9. สวาซิแลนด์	Asbestos ถ่านหิน Clay Cassiterite		Asbestos ถ่านหิน เพชร Stone sgregate	- แหล่งแร่ของประเทศเกิดจากสภาพของประเทศที่มีโครงสร้างของชั้นหินที่เก่าและหลากหลาย - แร่ธาตุเป็นแหล่งรายได้สำคัญของประเทศ - มีู่ทางการลงทุนทำเหมืองในแร่ธาตุต่อไปนี้ : 1. Kaolin, limestone (for ceramic wares) 2. ถ่านหิน

ประเทศ	แร่ธาตุ	Gemstones	สินค้าส่งออกหลัก	กิจกรรมเศรษฐกิจสำคัญ
10. แชมเบีย	ทองแดง Cobalt สังกะสี ตะกั่ว ทองคำ เงิน ยูเรเนียม	Emeralds Aquamarine Amethyst Rose quartz Garnets Almandine Rhodolite Tourmaline (ส่งออกให้ประเทศไทย อินเดีย ยุโรป ตะวันตก ฮ่องกง และสหรัฐ)	ทองแดง โคบอลต์ สังกะสี ตะกั่ว	- แชมเบียมีแร่ธาตุที่สำคัญอยู่กระจัดกระจายมากมาย - เป็นประเทศผู้ผลิตทองแดงลำดับที่ 4 ของโลก ในขณะที่มีปริมาณสำรองทองแดงคิดเป็น 6% ของปริมาณสำรองทั่วโลก โดยมีมูลค่าการส่งออกทองแดงคิดเป็น 83% ของมูลค่าการส่งออกทั้งหมด - ผู้นำเข้าทองแดงสำคัญ ได้แก่ ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส เบลเยียม ประเทศไทย อิตาลี มาเลเซีย อังกฤษ ฟินแลนด์ สหรัฐฯ และอินโดนีเซีย - มีความเป็นไปได้ว่าจะสามารถทำเหมืองแร่สำคัญอื่น ๆ ที่ยังไม่มีการพัฒนาในขณะนี้ได้ด้วย รวมทั้งทองคำและเพชร
11. ซิมบับเว	ถ่านหิน Chromium ore Asbestos ทองคำ Nickel ทองแดง Iron ore Vanadium Lithium ดีบุก Platinum group metals	Yellow bery Emeralds Aquamarine Tourmaline Corundum (ruby and sapphire) Quartz varieties	ทองคำ แร่ธาตุอื่น ๆ	- ซิมบับเวเป็นผู้ผลิตโลหะและแร่ธาตุกว่า 40 ชนิด รายได้จากการส่งออก 40% มาจากการทำเหมืองแร่ - เป็นแหล่งสำรอง high grade chromite อันดับที่ 3 ของโลก - เป็นแหล่งสำรอง platinum group metals ลำดับที่ 2 ของโลก - มีแหล่ง Nickel จำนวนมากบริเวณ Great Dyke - มีการตรวจสอบพบความเป็นไปได้ที่จะพบแหล่งเพชรเป็นบริเวณกว้าง - มีถ่านหินคุณภาพสูงซึ่งซิมบับเวใช้เป็นแหล่งพลังงานที่สำคัญ - มีการตั้งข้อสังเกตว่าการลงทุนธุรกิจทำเหมืองแร่ในซิมบับเวยังมีลู่ทางและโอกาสอยู่มาก

ในแง่ทรัพยากรป่าไม้บริเวณแอฟริกาตะวันตกไลบีเรียและแอฟริกากลาง (สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก) ได้มีเอกชนไทยเข้าไปดำเนินการทำไม้แต่ก่อนข้างมีอุปสรรค เพราะภายในประเทศยังมีปัญหาสงครามกลางเมือง การทำธุรกิจด้านนี้จึงต้องศึกษาด้านการณ์การเมืองอย่างรอบคอบก่อนอย่างไรก็ตามแอฟริกายังมีป่าคงดิบสมบูรณ์มาก สำหรับด้านการประมงนั้นแอฟริกายังเป็นแหล่งทรัพยากรสัตว์น้ำที่สำคัญต่อไทยในอนาคตอันใกล้ โดยเฉพาะที่น่านน้ำเคนยาและแทนซาเนีย ซึ่งมีกุ้งและปลาซุกรูม หรือบริเวณประเทศโมซัมบิก ซึ่งมีชายฝั่งทะเลยาวกว่า 20,000 กิโลเมตร ซึ่งการทำประมงในด้านตะวันออกของแอฟริกา น่าจะสะดวกแก่ไทยมากกว่าการทำประมงในแถบแอฟริกาตะวันตกเพราะหนทางไกล และการเดินทางอ้อมแหลมแห่งความหวัง (Good Hope) ยังคงเป็นอุปสรรคต่อการเดินทาง กระนั้นก็ตามแม้การทำประมงในด้านการมหาสมุทรอินเดีย (แอฟริกาตะวันออก) ก็ยังต้องมีการบริหารจัดการเกี่ยวกับการรักษาความสดของปลาไว้ได้ เพราะการเดินทางโดยเรือจากแอฟริกากลับไทยค่อนข้างยาวนาน (ประมาณ 3-4 สัปดาห์)¹

ในด้านการค้า ไทยมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับไนจีเรียเป็นประเทศแรกในปี ค.ศ.1962 และได้ขยายความสัมพันธ์ทางการค้าไปยังประเทศต่าง ๆ เรื่อยมา (ไทยได้เปิดสถานทูตไทยในไนจีเรียแล้วเมื่อ 30 พฤศจิกายน ค.ศ.1986) แม้ปริมาณการค้าไทย-แอฟริกา จะยังมีไม่มากนักคือรวมสินค้ามูลค่า 75,226.5 ล้านบาท ในปี ค.ศ.1999 และมีแนวโน้มขยายตัวเพิ่มขึ้นในปีต่อมา อย่างไรก็ตามแอฟริกาจะเป็นตลาดใหม่ที่สำคัญต่อไทยในอนาคตโดยเฉพาะสินค้าประเภท สิ่งทอ ข้าว ยานพาหนะ ผลิตภัณฑ์พลาสติก รองเท้า อาหารทะเลกระป๋อง ผลิตภัณฑ์ยาง เม็ดพลาสติก รวมทั้งผ้าฝ้าย และปูนซีเมนต์ ขณะนี้คู่ค้าที่สำคัญของไทย ได้แก่ แอฟริกาใต้ ไนจีเรีย อียิปต์ กานา โตโก แคมเบีย โกตดิวัวร์ มาลี สาธารณรัฐคองโก แทนซาเนีย เซเนกัล เบนิน เคนยา มอริเชียส และแคเมอรูน (ตามลำดับ) นอกจากนี้สินค้าไทยที่มีคู่แข่งทางส่งออกไปยังแอฟริกามากขึ้น ได้แก่ สินค้าประเภทเครื่องใช้ในการเดินทาง เครื่องหนัง เครื่องประดับในการแต่งบ้าน อาหาร ยาน

¹ โปรดศึกษาผลการสัมมนา เรื่อง “สู่ทางการค้าและการลงทุนในแอฟริกา” ในเว็บไซต์ของกระทรวงการต่างประเทศ <http://www.mfa.go.th/AFRICA/seminar>.

ยนต์ และอุปกรณ์ ตลอดจนเฟอร์นิเจอร์ วัสดุก่อสร้าง ของเล่นเด็ก ตลอดจนธุรกิจการบริการต่าง ๆ ทั้งนี้แม้ว่าไทย-แอฟริกายังมีมูลค่าการค้าไม่มากนัก แต่เมื่อพิจารณาตามกลุ่มภูมิศาสตร์แล้วแอฟริกามีมูลค่าการค้ากับเอเชียเป็นอันดับ 2 รองจาก ยุโรป ประเทศคู่ค้าสำคัญของแอฟริกาในเอเชียได้แก่ ญี่ปุ่น จีน เกาหลีใต้ อินเดีย ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ที่กว้างขวางระหว่างเอเชีย-แอฟริกา

ในด้านการลงทุนนั้น ไทยยังพบอุปสรรคในการลงทุนที่แอฟริกา แม้ว่าโอกาสจะสดใสและมีอนาคต เช่น บางประเทศของแอฟริกายังมีโครงสร้างพื้นฐานสาธารณูปโภคไม่สมบูรณ์เพียงพอกรณีไทยจะไปลงทุนด้านการทำเสื้อผ้าและสิ่งทอ อีกทั้งแรงงานแอฟริกันค่า ส่วนใหญ่ไร้ฝีมือ หรือยังเป็นแรงงานที่ยังไม่ได้มาตรฐาน ดังนั้น นักลงทุนไทยจึงต้องให้การพัฒนาฝีมือแรงงานแอฟริกันค่า หรือหากจะลงทุนการเกษตร ไทยก็ต้องให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องการเกษตรกับชาวแอฟริกันค่าที่นั่นประเทศที่ไทยควรลงทุนก็เช่น กานา นามิเบีย สวาซีแลนด์ เพราะยังมีคู่แข่งน้อย¹ สำหรับการลงทุนไทยในแอฟริกาเอกชนได้เคยไปลงทุนการทำไม้ที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก บริษัทก่อสร้างอิตาลีไทย ได้ไปลงทุนสร้างโรงแรมที่แอฟริกาใต้ หรือบริษัทเรือเจริญโภคภัณฑ์ได้ก่อตั้งสำนักงานผู้แทนการค้าที่โจฮันเนสเบิร์ก อย่างไรก็ดี จากการศึกษาพบว่า การลงทุนของไทยในประเทศแอฟริกาได้ เช่นแกล ในรูปของการเปิดร้านอาหารไทยน่าจะเป็นไปได้ดี อาหารไทยยังเป็นที่นิยมในวงกว้างแก่ชาวผิวดำ นอกจากนี้ไทยอาจมองดูทางการลงทุนในแอฟริกาในด้านการบริการ การโรงแรม การธนาคาร หรือการก่อสร้างด้วย

และภายใต้บรรยากาศการกีดกันทางการค้าในเวทีการค้าโลกยิ่งทวีความเข้มงวดมากขึ้น ในปัจจุบันเอกชนไทยอาจพิจารณาใช้ประโยชน์จากข้อตกลงการค้าแอฟริกา-สหภาพยุโรป (ข้อตกลงโคโตนู (Cotonou) หรือแอฟริกา-สหรัฐฯ ในรูปกฎหมาย Africa Growth and Opportunity Act เพื่ออาศัยสิทธิพิเศษทางการค้าที่สหภาพยุโรปและสหรัฐฯ ให้กับแอฟริกา ในด้านภาษี โควตาการค้า ในกรณีที่ไทยไปลงทุนผลิตสินค้าที่แอฟริกา เพราะสินค้าที่ได้สามารถส่งไปขายยังสหภาพยุโรป และสหรัฐฯภายใต้สิทธิพิเศษ

¹ จากการสัมภาษณ์ ดร.อานนท์ เอื้อตระกูล ผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตร ซึ่งได้ไปลงทุนเพาะปลูกพืชผักทางการเกษตรที่สวาซีแลนด์ เมื่อ 4 มิถุนายน ค.ศ.2001 ที่สถานทูตไทย กรุงพริทอเรีย แอฟริกาใต้

ดังกล่าว หรือในโอกาสที่แอฟริกาตอนใต้ 14 ประเทศ* ได้รวมตัวในรูปประชาคมเพื่อการพัฒนาแอฟริกาตอนใต้ (Southern African Development Community-SADC) ซึ่งมีประชากรรวมทั้งสิ้นประมาณ 130 ล้านคน และจะกำลังจัดตั้งเป็นเขตการค้าเสรีในอนุภาคอันโกลี (ค.ศ.2004) เอกชนไทยอาจใช้โอกาสนี้เข้าไปทำการลงทุนผลิตสินค้าและการค้าในกลุ่มประเทศ SADC นี้เพื่อขยายตลาดให้กว้างขวางต่อไป นอกจากนี้ไทยยังแสวงหาช่องทางความร่วมมือด้านเศรษฐกิจการค้าการลงทุนภายใต้กรอบความร่วมมือแห่งภูมิภาคริมมหาสมุทรอินเดีย (Indian Ocean Rim Association for Regional Cooperation : IOR-ARC) ซึ่งไทยเป็นสมาชิกเมื่อปี พ.ศ.2542 มีสมาชิก 19 ประเทศ ได้แก่ ออสเตรเลีย อินเดีย แอฟริกาใต้ เคนยา สิงคโปร์ โอมาน มอริเชียส อินโดนีเซีย มาดากัสการ์ มาเลเซีย โมซัมบิก ศรีลังกา แทนซาเนีย เยเมน ไทย บังกลาเทศ อิหร่าน เซเชลส์ และสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ ด้วย ทั้งนี้ ไทยได้แบ่งกลุ่มประเทศแอฟริกาตามลำดับความสำคัญในการทำการค้าการลงทุน ดังต่อไปนี้¹

1. ภูมิภาคแอฟริกาตอนใต้

แอฟริกาตอนใต้เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของไทยโดยเฉพาะด้านอัญมณี พลอย รวมทั้งเป็นตลาดการค้าที่มีประชากรมากกว่า 100 ล้านคน ประชากรมีอำนาจการซื้อโดยเฉพาะแอฟริกาใต้ ส่วนประเทศที่มีศักยภาพในการลงทุนได้แก่ นามิเบีย บอตสวานา มอริเชียส ส่วนโมซัมบิกและมาดากัสการ์ เป็นแหล่งทรัพยากรสัตว์น้ำและอัญมณี

2. ภูมิภาคแอฟริกาตะวันตก

แอฟริกาตะวันตกมีความสำคัญต่อไทยในแง่เป็นตลาดใหญ่ ประเทศที่ไทยควรเข้าไปลงทุนทำการค้า ได้แก่ ไนจีเรีย กานา เบนิน โตโก มาลี โกตดิวัวร์ เซเนกัล ส่วนใหญ่ประเทศเหล่านี้เป็นตลาดข้าวที่สำคัญของไทย อีกทั้งไนจีเรียยังเป็นแหล่งทรัพยากรน้ำมัน หรือแหล่งวัตถุดิบเส้นใยเพื่อการทอผ้ามีที่เบนิน โกตดิวัวร์ เซเนกัล มาลี และโตโก ส่วนแหล่งทองคำและเงินแท่งอยู่ที่กานา

3. ภูมิภาคแอฟริกาตะวันออก

---

* ได้แก่ อังโกลา บอตสวานา เลโซโท มาลาวี มอริเชียส โมซัมบิก นามิเบีย แอฟริกาใต้ สวาซีแลนด์ แทนซาเนีย แซมเบีย ซิมบับเว สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก และเซเชลส์

¹ เอกสารของกระทรวงการต่างประเทศไทย

แอฟริกาตะวันออกมีศักยภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติ การท่องเที่ยว ภูมิภาคนี้จึงเป็นแหล่งวัตถุดิบสำคัญประเภทอัญมณีและการประมง เช่น เคนยา แทนซาเนีย และเซเชลส์ สำหรับสินค้าที่ได้ส่งออกไปขายประเทศเหล่านี้ ได้แก่ เสื้อผ้าสำเร็จรูป น้ำตาลทราย รองเท้า ผลิตภัณฑ์พลาสติก

4. ภูมิภาคแอฟริกากลาง

แม้ว่าแอฟริกากลางจะอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติมากมาย เช่น แร่ธาตุ ทองคำ ป่าไม้ แต่โดยที่ภูมิภาคยังไม่สงบด้วยสงครามกลางเมือง อาทิ ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก จึงทำให้ภูมิภาคนี้อยู่ในความสำคัญลำดับท้าย ๆ ในแง่บรรยากาศการค้า การลงทุนในสายตาของไทย โดยไทยมีประเทศเป้าหมาย ในการพัฒนาการค้าการลงทุนใน 3 ประเทศของภูมิภาคคือ แคเมอรูน กาบอง และสาธารณรัฐคองโก เป็นต้น

ด้านการเมือง

ประเทศในแอฟริกา 55 ประเทศ ต่างเป็นสมาชิกสหประชาชาติ เสียงของประเทศเหล่านี้มีส่วน ประมาณ 1 ใน 4 ของจำนวนสมาชิกสหประชาชาติ (191 ประเทศในขณะนี้) ดังนั้น แอฟริกาจึงเป็นเสียงสำคัญในการสนับสนุนแนวทางแก้ไขปัญหาระหว่างประเทศที่มีผลกระทบต่อไทย ขณะนี้ไทยได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับทุกประเทศในแอฟริกาแล้ว และมีสถานเอกอัครราชทูตไทยในทวีปแอฟริกาแล้ว 5 แห่งคือ ที่อียิปต์ โมร็อกโก เซเนกัล เคนยา และแอฟริกาใต้กับมีกงสุลกิตติมศักดิ์ไทยประจำประเทศต่าง ๆ อีก 7 ประเทศคือ บอตสวานา แคมเบีย มอริเชียส นามิเบีย ยูกันดา ไนจีเรียและเซเชลส์ นอกจากนี้ กำลังดำเนินการแต่งตั้งกงสุลกิตติมศักดิ์ไทยประจำประเทศต่างๆ อีก 3 ประเทศ ได้แก่ เอธิโอเปีย โมซัมบิก และแทนซาเนีย ดังนั้น จะเห็นได้ว่าไทยและแอฟริกายังมีความสัมพันธ์และยังติดต่อกันน้อย เมื่อพิจารณาถึงจำนวนประเทศของทวีป ตลอดจนกลุ่มทางความสัมพันธ์ เอเชีย-แอฟริกาที่มีต่อกัน ทำให้ไทยและแอฟริกามีแลกเปลี่ยนการเยือนในระดับสูงน้อย นั่นเป็นเพราะแอฟริกาค่อนข้างห่างไกล และไม่ค่อยเป็นที่รู้จักมากนักในไทย หรือแอฟริกาเองยังมีอุปสรรคภายในทวีป

ในแง่ความมั่นคงปลอดภัย เช่นเดียวกับที่แอฟริกายังรู้จักไทยน้อย* เมื่อเทียบกับประเทศในเอเชียอื่น ๆ เช่น จีน ใต้หวัน เกาหลีใต้ ญี่ปุ่น มาเลเซีย ซึ่งประเทศเหล่านี้ได้เข้าไปร่วมมือด้านการค้า การลงทุนกับแอฟริกาอย่างกว้างขวาง ดังนั้น ความสัมพันธ์ไทย-แอฟริกาจึงค่อนข้างจะจำกัดอยู่ในกรอบเวทีความร่วมมือเอเชีย-แอฟริกา (Asia-Africa Forum) ที่ไทยได้มีบทบาทในด้านการให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แอฟริกาในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านเกษตร สาธารณสุข และการพัฒนาสตรี เป็นต้น

7.2 นโยบายไทยต่อแอฟริกา

แอฟริกาทวีความสำคัญแก่ไทยมากขึ้นตามลำดับในสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศที่กำลังอยู่ในภาวะไม่ค่อยมั่นคงและเป็นธรรม หากพิจารณาในแง่ความเท่าเทียมกันในการพัฒนาระหว่างประเทศเหนือ(ประเทศพัฒนาแล้ว) และประเทศใต้ (ประเทศยากจนและกำลังพัฒนา) ซึ่งขณะนี้ช่องว่างการพัฒนา และความมั่งคั่งร่ำรวยด้านเงินตราและเทคโนโลยีของประเทศ 2 กลุ่มนี้ ห่างออกไปทุกขณะจนหลายฝ่ายวิตกกังวลว่า แอฟริกาซึ่งกำลังป่วยไข้จากโรคเอดส์ สงครามกลางเมือง ความยากจน หนี้สิน ทรัพยากรมนุษย์อ่อนแอ จะตกขอบสู่ทางการพัฒนาของโลก หรือก้าวไม่ทัน “รถไฟขบวนโลกาภิวัตน์” ซึ่งถ้าเปรียบกับกระแสน้ำก็มีความเชื่อว่าการตกจนหลายประเทศต่างได้รับผลกระทบด้านสังคมโดยทั่วยุทธศาสตร์ ไทยจึงได้ให้ความสำคัญกับความร่วมมือกับประเทศใต้มากขึ้น (South-South Cooperation) โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจการค้า และมีนโยบายที่เรียกว่า “มองไปทางตะวันตก” (Look West Policy)* โดยเน้นความร่วมมือกับ 3 ภูมิภาคหลักมากขึ้นคือ เอเชียใต้ ตะวันออกกลาง และแอฟริกา เพราะเห็นว่าการค้ากับประเทศเหนือมักถูกกีดกันและกำหนดเงื่อนไขมากขึ้นเรื่อย ๆ การเร่งหาตลาดใหม่ในกลุ่มประเทศใต้น่าจะเป็นทางออกที่ดีในขณะนี้ สำหรับนโยบายมองไปทางตะวันตกนี้ เริ่มต้นในสมัยรัฐบาลของ ฯพณฯ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ใน ค.ศ.1989 ขณะเดินทางเยือนอินเดีย

* ตัวอย่างที่ชัดเจนขณะทำการวิจัยก็คือ แม้รักษาการตำแหน่งสถานบันแอฟริกาที่พริทอเรีย แอฟริกาใต้ยังไม่รู้จักตำแหน่งที่ตั้งและประวัติศาสตร์ไทยในฐานะเป็นประเทศสำคัญประเทศหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

* โปรดศึกษารายละเอียดได้ใน ดร.โคริน เฟื่องเกษม (บรรณาธิการ), ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียในทศวรรษปัจจุบันและสู่ทางความร่วมมือในอนาคต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540) หน้า 34-26.

ซึ่งขณะนั้นได้ริเริ่มนโยบายมองไปทางตะวันออก (Look East Policy) ประเทศทั้งสองจึงมีแนวคิดสอดคล้องกันในการประสานความร่วมมือด้านเศรษฐกิจการค้าระหว่างสองภูมิภาค แนวคิดดังกล่าวนำไปสู่การลงนามในปฏิญญาด้านความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างบังกลาเทศ อินเดีย ศรีลังกา พม่า และไทย (BIMST-EC) ในเวลาต่อมา โดยไทยเป็นฝ่ายริเริ่ม ซึ่งครอบคลุมความร่วมมือในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การค้า การลงทุน การขนส่ง สาธารณูปโภค วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ พลังงาน การประมง ทรัพยากรธรรมชาติ และการท่องเที่ยว ในระยะแรกนี้ ความร่วมมืออย่างเป็นทางการเริ่มจากไทยและกลุ่มประเทศเอเชียก่อน โดยค่อย ๆ มีวิวัฒนาการกระชับความร่วมมือในด้านดังกล่าวต่อไปกับตะวันออกกลาง และแอฟริกาตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีคู่ทางความร่วมมือระหว่างไทย-แอฟริกาอีก ภายใต้กรอบของสมาคมความร่วมมือแห่งภูมิภาคมหาสมุทรอินเดีย (Indian Ocean Rim Association for Regional Cooperation-IOR-ARC) ซึ่งมีสมาชิก 19 ประเทศได้แก่ ออสเตรเลีย อินเดีย แอฟริกาใต้ เคนยา สิงคโปร์ โอมาน มอริเชียส อินโดนีเซีย มาดากัสการ์ มาเลเซีย โมซัมบิก ศรีลังกา แทนซาเนีย เยเมน ไทย บังกลาเทศ อิหร่าน เซเชลส์ และสหรัฐอเมริกาบริติชเอดมันตัน เนื่องจากมีจุดประสงค์เพื่อส่งเสริมความร่วมมือด้านเศรษฐกิจในภูมิภาคมหาสมุทรอินเดียให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น (โปรดศึกษารายละเอียดในผนวก ง ประกอบ)

ทั้งนี้ ไทยได้กำหนดนโยบายต่างประเทศไทยต่อแอฟริกาในกรอบใหญ่ 5 กรอบ คือ การเมือง และความมั่นคง เศรษฐกิจ ความร่วมมือด้านวิชาการ การวัฒนธรรม และการคุ้มครองคนไทย ซึ่งอาจพิจารณาได้ดังนี้¹

การเมืองความมั่นคง เน้นการรักษาและพัฒนาสัมพันธด้านการเมืองกับทุกประเทศแอฟริกาให้เป็นไปด้วยความราบรื่นแน่นแฟ้น และมุ่งพัฒนาความเข้าใจอันดีระหว่างกัน เพื่อเป็นพื้นฐานในการขยายความร่วมมือด้านต่าง ๆ ทั้งในกรอบทวิภาคี และพหุภาคี

เศรษฐกิจ ให้มีการส่งเสริมการส่งออกไทยไปแอฟริกามากขึ้น แสวงหาแหล่งนำเข้าวัตถุดิบป้อนอุตสาหกรรมไทย ศึกษาช่องทางการใช้ภูมิภาคแอฟริกาเป็นแหล่งผลิตสินค้าไทย เพื่อการส่งออกไปแอฟริกาและภูมิภาคอื่น ๆ ในยุโรปและสหรัฐฯ

¹ เอกสารกระทรวงการต่างประเทศไทย

รวมทั้งเผยแพร่ข้อมูลการค้า การลงทุนในแอฟริกาให้ภาคเอกชนทราบเพื่อกระตุ้นให้ภาคเอกชนไทยให้ความสนใจแอฟริมากมากขึ้น

ความร่วมมือทางวิชาการ ให้การสนับสนุนแอฟริกาในสาขาที่ไทยมีความชำนาญ ในด้านการเกษตร สาธารณสุข การศึกษาและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ทั้งในกรอบทวิภาคีและพหุภาคี

วัฒนธรรมและสารสนเทศ เน้นการประชาสัมพันธ์ประเทศไทยให้เป็นที่รู้จักมากขึ้นในแอฟริกาทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการเสริมสร้างเอกลักษณ์ไทย

การคุ้มครองคนไทย ให้การคุ้มครองและดูแลผลประโยชน์ของคนไทยที่ไปประกอบอาชีพในแอฟริกา รวมทั้งให้ความช่วยเหลือคนไทยที่ตกทุกข์ได้ยากที่นั่น โดยเฉพาะในแอฟริกาใต้ที่มีคนไทยพำนักรออยู่ประมาณ 400-500 คน กับอีกประมาณ 300-400 คนที่เดินทางเข้าแอฟริกาใต้โดยอาศัยโอกาสจากความตกลงไทย-แอฟริกาใต้ ในการยกเว้นการตรวจลงตรา 30 วัน สำหรับนักท่องเที่ยว เป็นต้น

7.3 บทบาทด้านการพัฒนาของไทยต่อแอฟริกา

บทบาทด้านการพัฒนาของไทยในแอฟริกานั้นดำเนินการในกรอบความร่วมมือใต้-ใต้ (South-South Cooperation) เห็นได้จากการจัดประชุมเอเชีย-แอฟริกา (Asia-Africa Forum) อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการประชุมเอเชีย-แอฟริการั้งที่ 1 ที่บันดุง อินโดนีเซีย ค.ศ.1994 ซึ่งที่ประชุมมีมติให้จัดประชุมเอเชีย-แอฟริกาทุก ๆ 2 ปี* และในการประชุมเอเชีย-แอฟริการั้งที่ 2 (Asia-Africa-Forum II) นี้ ไทยมีบทบาทสำคัญคือ เป็นเจ้าภาพจัดการประชุมร่วมกับรัฐบาลญี่ปุ่น กล่าวคือ การประชุมครั้งนี้จัดที่เอสเคป กรุงเทพฯ ระหว่าง 11-13 มิถุนายน ค.ศ.1997 โดยมีผู้ร่วมประชุมประมาณ 200 คน ได้แก่ เจ้าหน้าที่อาวุโสด้านการวางแผนและพัฒนาเศรษฐกิจจากแอฟริกา 48 ประเทศ จากเอเชีย 12 ประเทศ ได้แก่ บรูไน จีน อินเดีย อินโดนีเซีย เกาหลีใต้ มาเลเซีย สิงคโปร์ ฟิลิปปินส์ เวียดนาม ปากีสถาน ญี่ปุ่นและไทย ประเทศผู้ให้ 12 ประเทศคือ สหรัฐแคนาดา สหราชอาณาจักร ฝรั่งเศส เยอรมนี อิตาลี เนเธอร์แลนด์ เบลเยียม โปรตุเกส สวีเดน เดนมาร์ก และนอร์เวย์ กับผู้แทนจากองค์การระหว่างประเทศ 10 องค์การ และ

* การประชุมดังกล่าวนี้ดำเนินการตามแถลงการณ์โตเกียว (Tokyo Declaration) ค.ศ.1993 ในคราวประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยการพัฒนาที่โตเกียวครั้งที่ 1 เมื่อ ค.ศ.1993 ที่ญี่ปุ่นมีสาระสำคัญคือให้มีการเชื่อมโยงการพัฒนาเอเชีย-แอฟริกา หรือให้เอเชียเข้าไปมีบทบาทมากขึ้นในการพัฒนาแอฟริกา

25 สถาบันวิจัย และองค์การเอกชน สำหรับสาระสำคัญในการประชุมมีการพิจารณาในประเด็นสำคัญ ๆ 3 ประการคือ

- (1) ให้มีการเสริมสร้างสถาบันต่าง ๆ ในการพัฒนาประเทศ
- (2) ให้มีการพัฒนาการด้านเกษตรและอาหาร
- (3) ให้มีการพัฒนาภาคเอกชน โดยให้ถือเป็นกรอบความร่วมมือที่เริ่มต้นจากการให้ความช่วยเหลือและมุ่งเน้นทำแผนปฏิบัติการหรือ Agenda for Action ซึ่งจะกำหนดแผนปฏิบัติการที่ชัดเจนต่อไปในกรอบสาขาความร่วมมือ โครงการให้ความช่วยเหลือและแหล่งเงินทุน

ดังนั้น ที่ประชุมจึงเห็นควรออก “แถลงการณ์กรุงเทพฯ” เพื่อเรียกร้องให้มีการขยายความร่วมมือด้านการพัฒนาระหว่างเอเชีย-แอฟริกาให้กว้างขวางยิ่งขึ้นในด้านต่าง ๆ ดังนี้

- (1) การเพิ่มการลงทุนโดยตรงในแอฟริกา
- (2) กลุ่มประเทศอาเซียนและญี่ปุ่นแสดงความพร้อมที่จะให้การช่วยเหลือด้านการพัฒนาอย่างเป็นทางการในแอฟริกา
- (3) ให้ความสำคัญกับภาคเอกชนในการดำเนินการร่วมมือด้านเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน
- (4) รับรองว่าแอฟริกาเป็นดินแดนแห่งโอกาสที่ต้อนรับความร่วมมือจากภาคเอกชนและภาครัฐบาลของเอเชีย อาทิ โอกาสในการปรับปรุงพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การคมนาคม การเงินการธนาคาร การฝึกอบรม การส่งเสริมการลงทุนจากต่างชาติ และการลงทุนร่วม
- (5) ให้ความสำคัญในการเพิ่มบทบาทสตรี การถ่ายทอดเทคโนโลยี โครงการจัดการทรัพยากรน้ำ โครงการความร่วมมือด้านการลงทุนและการเกษตร
- (6) ให้ความเชื่อมั่นว่าความร่วมมือเอเชีย-แอฟริกา เป็นรูปแบบใหม่ของความสัมพันธ์ในรูปแบบ “หุ้นส่วนใหม่ของโลก” (New Global Partnership)

“แถลงการณ์กรุงเทพฯ” จึงเปรียบเสมือนกรอบความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ในด้านความสัมพันธ์เอเชีย-แอฟริกา หรือที่เรียกว่า “หุ้นส่วนใหม่ของโลก” ที่ย้ำถึงความจำเป็นในการกระชับความร่วมมือเอเชีย-แอฟริกาให้แน่นแฟ้นขึ้น โดยการอุปถัมภ์ของญี่ปุ่นและกลุ่ม G-8 ซึ่งพยายามดึงเอเชียเข้าไปร่วมกระบวนการพัฒนาในแอฟริกา โดยมีญี่ปุ่น

ดำเนินบทบาทนำ ทั้งนี้ผลการประชุม Asia-Africa Forum ครั้งที่ 2 ที่กรุงเทพฯ นี้ได้ถูกนำเสนออยู่ที่ประชุมกลุ่มประเทศ G8 ที่เดนเวอร์ สหรัฐฯ เพื่อให้กลุ่มพันธมิตรโลกหรือกลุ่มประเทศผู้ให้เงินกู้ดังกล่าวกำหนดแผนพัฒนาแอฟริกาต่อไป

ในส่วนของไทยนั้น ในการประชุมครั้งนี้ได้เสนอจัดตั้ง “ศูนย์พัฒนาทรัพยากรมนุษย์เอเชีย-แอฟริกา” ที่แอฟริกาเพื่อให้ความช่วยเหลือด้านสังคมสาธารณสุข และการเกษตรแก่แอฟริกา โดยจะจัดส่งผู้เชี่ยวชาญการวางแผนครอบครัว เจ้าหน้าที่ด้านสาธารณสุข การเกษตรและผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีประจำการอยู่ในศูนย์นี้ นอกจากนี้ไทยยังจะพิจารณาเพิ่มทุนการศึกษาให้นักศึกษาแอฟริกันที่เดินทางมาฝึกอบรมและดูงานในไทยด้วย จากปีละ 140 ทุนเพิ่มเป็น 280 ทุน โดยจะขยายการอบรมให้ครอบคลุมถึงสาขาเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อม นอกเหนือจากการอบรมด้านการเกษตร การศึกษาและสาธารณสุขที่มีอยู่เดิมแล้ว

กรอบความร่วมมือเอเชีย-แอฟริกาโดยมีไทยเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยดังกล่าวนี้นำหน้าไปด้วยดี เห็นได้จากการจัดประชุมเอเชีย-แอฟริกาครั้งที่ 3 ที่กัวลาลัมเปอร์มาเลเซียระหว่าง 23-25 เมษายน ค.ศ.2000 โดยรัฐบาลมาเลเซีย ญี่ปุ่น สหประชาชาติ และกลุ่มพันธมิตรโลกเมื่อแอฟริกา ในการประชุมครั้งนี้มีประเทศเข้าร่วมคือ ประเทศเอเชีย 10 ประเทศ (รวมทั้งไทย) แอฟริกา 49 ประเทศ ประเทศผู้ให้ 13 ประเทศ รวมทั้งองค์การระหว่างประเทศทั้งระดับโลก ระดับภูมิภาค และระดับอนุภูมิภาค ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านการพัฒนา ตลอดจนพิจารณาข้อจำกัดความร่วมมือเอเชีย-แอฟริกา และนำประสบการณ์ด้านการพัฒนาของทั้งสองฝ่ายมาพิจารณาวางแนวทางเพื่อเอาชนะอุปสรรคหรือข้อจำกัดด้านพัฒนานั้น รวมทั้งได้มีการกำหนดขอบข่ายความร่วมมือเอเชีย-แอฟริกาให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยเฉพาะให้มีการร่วมมือพัฒนาด้านเทคโนโลยีคมนาคม และสารสนเทศ เป็นการลดช่องว่างการพัฒนาด้านเทคโนโลยีสื่อสาร คมนาคมระหว่างโลกพัฒนาแล้วและโลกด้อยพัฒนาให้แคบลงโดยผลการประชุมครั้งนี้สรุปได้ ดังนี้คือ

(1) ประเทศเอเชียและแอฟริกาจะต้องกระชับการเป็นหุ้นส่วนให้ใกล้ชิดยิ่งขึ้น และให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านการพัฒนาต่อกัน เพื่อเอาชนะข้อจำกัดด้านการพัฒนานั้น ทั้งนี้ความร่วมมือในกรอบเอเชีย-แอฟริกา ภายหลังจากการประชุม

ระหว่างประเทศว่าด้วยการพัฒนาแอฟริกาที่โตเกียวญี่ปุ่น ในปี ค.ศ.1993 ได้มีพัฒนาการร่วมมือในลักษณะหุ้นส่วนที่ดีขึ้น

(2) ประชาคมระหว่างประเทศ รวมทั้งประเทศผู้ให้ องค์การระหว่างประเทศ ระดับโลก ระดับภูมิภาค และระดับอนุภาค ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมควรจะดำเนินบทบาทสำคัญในการสนับสนุนและส่งเสริมความร่วมมือเอเชีย-แอฟริกา นอกจากนี้ที่ประชุมระหว่างประเทศอื่น ๆ โดยเฉพาะกลุ่ม G8 ควรส่งเสริมความพยายามด้านการพัฒนาของกลุ่มประเทศเอเชีย-แอฟริกา

(3) การเกษตรและภาคเอกชนยังเป็นปัญหาสำคัญในการพัฒนาภายใต้กรอบเอเชียและแอฟริกา ดังนั้นควรจะกระชับความร่วมมือด้านนี้ให้มากยิ่งขึ้น โครงการสร้างข่ายงานการติดต่อระหว่างสถาบันด้านการพัฒนาการเกษตรและภาคเอกชนของทวีปทั้งสองให้กว้างขวางชัดเจนขึ้น

(4) การจะส่งเสริมให้แอฟริกา ซึ่งมีระบบเศรษฐกิจที่พึ่งภาคเกษตรเป็นหลัก มีพัฒนาการมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมนั้นประเทศเอเชีย-แอฟริกาต้องอาศัยการวิจัยเพื่อการพัฒนาเทคนิคการบรรจุผลิตภัณฑ์และระบบการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพด้านราคาเพื่อสามารถเปลี่ยนทรัพยากรธรรมชาติและผลิตผลทางธรรมชาติไปเป็นสินค้าและบริการอย่างมีคุณค่าเพิ่ม ซึ่งจะนำไปสู่การจ้างงานและการเพิ่มรายได้ของประชากรมากที่สุด

(5) ในภูมิภาคเอเชีย-แอฟริกานั้นภาคเอกชนเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จึงต้องส่งเสริมพัฒนาการของธุรกิจขนาดกลาง และขนาดย่อย เพื่อให้สองภูมิภาคสามารถร่วมมือด้านการพัฒนามากขึ้นและ

(6) ประเทศเอเชีย-แอฟริกาควรรวบรวมยุทธศาสตร์ร่วม เพื่อให้มีการใช้เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารคมนาคมอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การวางแผนนโยบายสาธารณะ รวมทั้งกฎหมายและการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน

ผลการประชุมครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่าภูมิภาคเอเชีย-แอฟริกากำลังอยู่ในกระบวนการพัฒนาร่วมกันโดยฝ่ายเอเชียเข้าไปมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและการลงทุนที่นั่น (ศึกษาความสัมพันธ์เอเชีย-แอฟริกาในบทที่ 6 ประกอบ) อย่างไรก็ตามก็ยังมียุทธศาสตร์ข้อจำกัดในความร่วมมือระหว่างสองทวีปดังกล่าวในส่วนของไทยแล้ว ภาคเอกชนไทยได้เริ่มเข้าไปลงทุนในภูมิภาคบ้างแล้วโดยเฉพาะในแอฟริกาใต้ อย่างไรก็ตาม

ความสำเร็จของการลงทุนโดยนักธุรกิจไทยในแอฟริกาได้มีความสำเร็จแตกต่างกันทั้งทางด้านขั้นตอนและเทคนิค เช่น* (1) การอาศัยคนท้องถิ่นเป็นผู้ร่วมงานและ/หรือผู้ร่วมทุนในธุรกิจที่จะลงทุนโดยบริษัท Tasco Trafo ของนายวิศิษฐ์ (ไม่ระบุนามสกุล) ซึ่งเป็นบริษัทผลิตหม้อแปลงไฟฟ้าขนาดกลางและขนาดเล็กของไทย ใช้วิธีการดังกล่าวจนได้รับสัมปทานการติดตั้งหม้อแปลงไฟฟ้าให้กับศาลาว่าการเมืองพริทอเรียโดยบริษัทได้แต่งตั้งคนท้องถิ่นเป็นผู้แทนของบริษัทในการเจรจา และติดต่อธุรกิจให้ (2) การดำเนินธุรกิจที่ควบคู่ไปกับการช่วยเหลือภาครัฐบาล อาทิ โครงการเพาะเห็ดของกลุ่ม ดร. อานนท์ เอื้อตระกูล ซึ่งนอกจากจะริเริ่มการปลูกพืชผลทางการเกษตรและฟาร์มเห็ดขายแล้ว ยังพยายามเสนอความช่วยเหลือด้านวิชาการให้กับทางการแอฟริกาใต้ เช่น การแนะนำการเพาะเห็ดให้กับโครงการของเทศบาลเมืองเบทเลเฮม เป็นต้น นอกจากนี้ ดร. อานนท์ ฯ ยังเข้าไปลงทุนทำสวนเกษตรเพาะปลูกพืชสมุนไพรประกอบอาหาร เช่น ตะระไคร้ โหระพา ใบกระเพรา พริก และพืชผักอื่น ๆ ที่ใช้ในการประกอบอาหารไทยที่สวาซีแลนด์ โดยอาศัยแรงงานชาวแอฟริกันดำที่นั่น และนำผลผลิตดังกล่าวส่งตามร้านอาหารไทยในแอฟริกาใต้ นอกจากนี้ ยังฝึกฝีมือแรงงานดังกล่าวในการทำดอกไม้ประดิษฐ์จากกระดาษสาของไทยเพื่อผลิตเป็นดอกไม้ประดิษฐ์ตั้งประดับ ซึ่งเป็นที่นิยมของตลาดบางส่วนในแอฟริกาใต้ด้วย** และสำหรับในกานานั้น ดร.อานนท์ ฯ ได้เข้าไปมีบทบาทในการแนะนำด้านการเกษตรให้กับเกษตรกรชาวกานาด้วย ซึ่งจากประสบการณ์การทำงาน ของ ดร.อานนท์ ฯ เป็นเวลาหลายปีในแอฟริกันนั้นท่านได้ให้ความเห็นว่า การจะติดต่อทำงานหรือค้าขายกับชาวแอฟริกันดำในประเทศแอฟริกาตอนใต้เช่น ในนามิเบีย สวาซีแลนด์ หรือกานา (อยู่ในแอฟริกาตะวันตก) นั้นน่าจะไม่เป็นอันตรายสำหรับไทย หากจะเรียนรู้ทำธุรกิจควบคู่ไปกับการให้ความช่วยเหลือพัฒนาฝีมือ แนะนำเทคนิควิธีการเกษตรต่าง ๆ เพราะประเทศเหล่านี้ ขาดความรู้ วิธีการทำการเกษตรจากการถูกปกครองโดยกดขี่จากระบบอาณานิคมเป็นเวลายาวนานขาดการพัฒนาเทคนิควิธีต่าง ๆ เพราะถูกกำหนดให้ทำงานเฉพาะอย่าง เพื่อสนองตอบผลประโยชน์เมืองแม่เท่านั้น ดังนั้น

* ศึกษาได้จากข้อมูลด้านเศรษฐกิจของสาธารณรัฐแอฟริกาใต้และประเทศในภูมิภาคแอฟริกา รวบรวมโดยสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงพริทอเรีย แอฟริกาใต้ (เอกสารเก็บเล่มไม่ระบุปีที่พิมพ์)

** จากการสัมภาษณ์ ดร.อานนท์ เอื้อตระกูล ที่สถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงพริทอเรีย แอฟริกาใต้ (4 มิถุนายน ค.ศ.2001)

การพัฒนาแอฟริกา โดยอาศัยภาคเอกชนและรัฐบาลจากเอเชียจึงกลายเป็นเสมือนพื้นฐานสำคัญในการเริ่มต้นพัฒนาแอฟริกาใหม่อย่างเป็นขั้นตอน ภายใต้ผลประโยชน์ที่สอดคล้องกันของทั้งสองฝ่ายและด้วยวิธีที่เหมาะสมกับของแอฟริกาและเอเชีย

และแม้ว่าแอฟริกาภูมิภาคได้ทะเลทรายซาฮารายังคงเผชิญปัญหาความยากจน ทรัพยากรมนุษย์ไม่พัฒนายังขาดความรู้ความชำนาญในการทำงานยังมีการรัฐประหาร สงครามกลางเมือง ความขัดแย้ง โรคระบาด ยังเป็นทวีปที่อ่อนแอโดยรวม แต่ที่สำคัญก็คือทรัพยากรมีค่าของโลกที่สำคัญ จำนวนมหาศาลอยู่ที่แอฟริกา ทรัพยากรเหล่านี้จะเป็นกลไกสำคัญช่วยให้โลกก้าวเดินต่อไปได้ไม่หยุดยั้งในศตวรรษที่ 21 และต่อ ๆ ไป การช่วยกันพัฒนา แอฟริกาจึงเป็นความร่วมมือของทุกฝ่าย ทั้งจากประเทศผู้ให้ในกลุ่ม G8 และในกรอบความร่วมมือของประเทศใต้-ใต้ (เอเชีย-แอฟริกา) ในส่วนของไทยแล้วการกำหนดยุทธศาสตร์อันถูกต้องเหมาะสมต่อแอฟริกาจะช่วยทำให้ไทยเพิ่มพูนความแข็งแกร่ง (Position of Strength) ขึ้นในสายตานานาชาติ และสนองตอบยุทธศาสตร์ของ ไทยเองในการเปิดตลาดการค้าทั่วโลก ทั้งนี้โดยเริ่มรู้จักเข้าใจ เรียนรู้แอฟริกาแบบที่แอฟริกาเป็น นั่นคือการรู้จักเข้าใจวิถีชีวิตความคิดอุปสรรคปัญหาของคนแอฟริกัน นโยบายของไทยต่อ แอฟริกา คือ การขยายตลาดใหม่โดยให้แอฟริกาได้เป็นศูนย์กลางเพื่อส่งสินค้าไทยไปยังหลาย ๆ พื้นที่ในทวีป แต่ชาวแอฟริกันส่วนใหญ่ยังต้องการความร่วมมือ การช่วยเหลือให้ยืนหยัดอยู่ได้โดยตนเองด้วย ซึ่งไทยควรพิจารณาเรื่องนี้ด้วยการเริ่มเข้าใจคนแอฟริกันจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดี แน่นแฟ้น และยาวนาน แอฟริกาจะเป็นพันธมิตรที่ดีของไทยได้ ซึ่งจะทำให้ไทยมีช่องทางขยายตลาดการค้าเพิ่มขึ้น ได้ แหล่งทรัพยากรทดแทนทรัพยากรในไทยที่กำลังมีจำนวนลดลง เช่น อัญมณี หรือปลาทะเลลึกทั้งนี้จะกระจายการลงทุนในแอฟริกาได้อย่างมหาศาล เช่นเดียวกับที่จีน ใต้หวัน ญี่ปุ่น มาเลเซีย ได้ประสบความสำเร็จอย่างดี ในความพยายามเข้าไปรู้จักและเข้าใจแอฟริกาอย่างจริงจัง ดังนั้น แอฟริกาจึงเป็นทั้งโอกาสและการท้าทาย (Challenges and Opportunities) ของทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชนไทยที่มุ่งหวังตลาดใหม่และแหล่งทรัพยากร ที่นำไปสู่การกินดีอยู่ดีของชนทั้งสองทวีปโดยรวม

¹ จากการสัมภาษณ์ท่านอัครราชทูตที่ปรึกษาพลินพิศ มีเมศกุล (สอท.ไทย/พริทอเรีย) 4 มิถุนายน ค.ศ.2001

บทที่ 8

แอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา : วิเคราะห์และแนวโน้ม

ดินแดนแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮาราได้แสดงภาพความจริงที่ตรงข้ามกันแก่โลกหลายประการ เมื่อพิจารณาถึงลักษณะความหลากหลายทางกายภาพตลอดภูมิภาคนั้น ได้แก่ เป็นทั้งดินแดนแห่งความแห้งแล้งและฝนตกชุก เป็นดินแดนแห่งความสมบูรณ์ด้วยพรรณพฤษและรกร้าง เป็นดินแดนที่อุดมไปด้วยแร่ธาตุและก้นดาร์ เป็นดินแดนที่เป็นที่ราบลุ่มและเขาสูง ทุกลักษณะของแอฟริกาใต้บ่งชี้ข้อแตกต่างหรือธรรมชาติว่าด้วยสัจธรรมของโลกประการหนึ่ง นั่นคือยังไม่มีสิ่งใดสมบูรณ์และคงที่ จนทุกวันนี้แอฟริกายังคงอ่อนแอ ยังมีลักษณะของความจริงที่ตรงข้ามกันหลายประการ เช่น ดินแดนที่ร่ำรวยด้วยทรัพยากรธรรมชาติแร่ธาตุ ป่าไม้ อัญมณี น้ำมัน พืช สัตว์ป่า ความสวยงามของภูมิประเทศ แต่ประชากรยังยากจน (ประมาณร้อยละ 50 ของทวีปยังชีพด้วยเงินน้อยกว่า 1 เหรียญสหรัฐต่อวัน) ยังมีปัญหาโรคระบาด ยังคงเผชิญกับภัยจากสงครามกลางเมือง การรัฐประหาร ประชากรมีอัตราการเกิดสูงสร้างแรงกดดันต่อสิ่งแวดล้อม ทะเลทรายยังคงขยายตัวเพิ่มขึ้น ฝนทิ้งช่วงนาน ทรัพยากรมนุษย์ยังอ่อนแอไร้ฝีมือ หลายคนยังขาดอาหาร ไม่ได้ได้รับการศึกษา แอฟริกายังมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวประชากรต่ำที่สุด (ยกเว้นแอฟริกาใต้) รายได้จากการส่งออกต้องนำไปใช้จ่ายหนี้ต่างประเทศ นำเข้าสินค้าฟุ่มเฟือยและเสริมฐานะผู้ปกครองสินค้าส่งออกตกต่ำขายไม่ได้ราคา ขณะเดียวกัน รัฐที่อุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุมีค่า อัญมณีก็ขายสิ่งเหล่านี้สร้างความแข็งแกร่งให้กองทัพเพื่อปราบปรามกลุ่มกบฏความหลากหลายทางเชื้อชาติวัฒนธรรมและพรมแดนที่สร้างความแปลกแยกได้กดดันให้เกิดปัญหาความขัดแย้งและสงครามและท่ามกลางภาพความจริงเหล่านี้ แอฟริกาเสี่ยงที่จะหลุดวงโคจรของกระแสทุนนิยมภายใต้โลกา- ภิวัตน์ภายใต้การนำของมหาอำนาจตะวันตก

หากจะตัดความจริงที่เป็นปัญหาออกไป ก็จะคงได้ภาพแอฟริกาที่ร่ำรวย อุดมสมบูรณ์มีค่าและสำคัญ แต่โดยที่เราไม่อาจแยกภาพความจริงที่ตรงข้ามกันเหล่านั้นออกจากกันได้ ปัญหาก็คือการหาทางออกให้กับปัญหาเผชิญหน้าแอฟริกาเหล่านั้นร่วมกันเพื่อให้แอฟริกา เริ่มพัฒนาประเทศด้วยความราบรื่น และทุกฝ่ายต่าง ได้รับประโยชน์จากความร่วมมือกัน ๆ

แนวคิดในการพัฒนาแอฟริกาในขณะนี้ จึงค่อนข้างปรากฏรูปร่างชัดเจนขึ้นทั้งในส่วน of ชาวแอฟริกาเอง และในส่วน of กลุ่มประเทศผู้ให้ หรือพันธมิตรโลกหรือกลุ่ม G8 ซึ่งมีมติจะยกหนี้ให้กับประเทศยากจนที่สุดในแอฟริกาเมื่อคราวประชุมสุดยอดกลุ่ม G8 ที่แคนาดา เมื่อมิถุนายน ค.ศ.2002 รวมทั้งจะให้ความช่วยเหลือในรูปแบบเงินกู้แก่ประเทศแอฟริกันดำเนินการพัฒนาประเทศด้วย อย่างไรก็ตาม แอฟริกาต้องเดินตามเงื่อนไขการบริหารประเทศ ตามแนวทางธรรมาภิบาลเป็นการแลกเปลี่ยนเพื่อหลีกเลี่ยงการหลุดวงโคจรโลกาภิวัตน์ โดยถือเป็นการพัฒนาภายใต้กรอบ “หุ้นส่วนใหม่เพื่อการพัฒนาแอฟริกา” (New Partnership for African Development – NEPAD)* หรือการพัฒนาในกรอบความสัมพันธ์เหนือ-ใต้ (North-South Dialogue) นั่นเอง

สำหรับแอฟริกาเองแล้วได้มีความพยายามปลุกทวีปแอฟริกาให้ตื่นขึ้นใหม่ภายใต้แนวคิด “African Renaissance” ซึ่งหมายถึงประวัติศาสตร์การต่อสู้อันยาวนานเพื่อให้แอฟริกาตื่นขึ้นภายใต้พื้นฐานของประวัติศาสตร์และมรดกด้านวัฒนธรรมของแอฟริกา หรือคือความพยายามฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม ด้วยชาวแอฟริกันเอง** รวมทั้งความพยายามที่จะปรับสถานะทางการเมืองของแอฟริกาในเวทีโลก¹ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้เป็นความริเริ่มของประธานาธิบดีทาโบ อึมเบกิ แห่งแอฟริกาใต้ โดยมีส่วนประกอบสำคัญดังต่อไปนี้

- (1) ฟื้นฟูทวีปแอฟริกา
- (2) สถาปนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยในแอฟริกา
- (3) เห็นความจำเป็นในการยุติความสัมพันธ์แบบอาณานิคมใหม่ระหว่างแอฟริกากับมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของโลก

* แนวคิด NEPAD นี้ถูกกำหนดขึ้นในการประชุมสุดยอดองค์การเอกภาพแอฟริกา (OAU) เมื่อกรกฎาคม ค.ศ.2001 ที่ลูซกา แซมเบีย เพื่อการวางยุทธศาสตร์การพัฒนาแอฟริกาในศตวรรษที่ 21 โดยมีเป้าหมายสำคัญคือชาวแอฟริกันมีภาระรับผิดชอบหลักในการพัฒนาทวีป โดยมีหัวใจหลักที่เป็นเงื่อนไขในการพัฒนา 2 ประการคือ (1) การส่งเสริมสันติภาพ ประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน การบริหารจัดการเศรษฐกิจ และ (2) ความร่วมมือส่วนภูมิภาคและการบูรณาการทางเศรษฐกิจ

** นอกจากความหมายนี้แล้ว ยังหมายถึง การฟื้นฟูเอกลักษณ์วัฒนธรรมแอฟริกันในยุคก่อนอาณานิคมให้ฟื้นคืนมาใหม่

¹ Eddy Maloka (ed)., **Problematising the African renaissance** (Pretoria : Mc Printers, 2000) pp.3-4.

(4) ระดมชาวแอฟริกันทั้งหมดให้ตระหนักถึงการรับผิดชอบต่อชะตากรรมของตนเอง และป้องกันมิให้ทวีปนี้ถูกแสวงประโยชน์จากมหาอำนาจภายนอก

(5) เห็นความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพประชากร เศรษฐกิจ เพื่อสนองตอบความต้องการพื้นฐานของชาวแอฟริกันเองได้

นอกจากนี้ผู้นำแอฟริกันยังได้เสนอ “Omega Plan” เพื่อเป็นกรอบในการพัฒนาทวีปในการประชุมสุดยอดผู้นำแอฟริกัน ในที่ประชุมองค์การเอกภาพแอฟริกาที่ลูซาคา แคมเบีย ในปี ค.ศ.2001 เพื่อแสดงให้เห็นความปรารถนาของชาวแอฟริกัน ในความร่วมมือกันเพื่อจัดอุปสรรคปัญหาเผชิญหน้าแอฟริกาท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ และเพื่อปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับแอฟริกาให้ดีขึ้น โดยเริ่มต้นที่การพัฒนาการศึกษาของชาวแอฟริกันจัดการการสาธารณสุขและให้ความสนใจในปัญหาสุขภาพประชากรฟื้นฟูสภาพการเกษตร ปรับปรุงสภาพแวดล้อม ความร่วมมือในระดับอนุภูมิภาค และภูมิภาค รวมทั้งดำเนินความพยายามให้มีการยกเลิกหนี้สินของประเทศยากจนในแอฟริกา เป็นต้น

ยุทธศาสตร์การพัฒนาในแนวคิดของผู้นำแอฟริกันดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามและความปรารถนาในแอฟริกาเองที่ต้องการเปลี่ยนแปลงแก้ไขสถานการณ์ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาและเป็นความปรารถนาในทุกระดับทั้งในระดับอนุภูมิภาค ภูมิภาค และระดับชาติ จึงมีแนวโน้มว่ารัฐบาลต่าง ๆ ในแอฟริกาภูมิภาคได้ตระเลทรายชาฮาราคงต้องทำงานหนัก ทั้งเพื่อการแสวงหาแรงสนับสนุนจากภายนอกในการพัฒนาประเทศและเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต พัฒนาศักยภาพของประชากร ควบคู่ไปกับการความพยายามในการยุติปัญหาความขัดแย้ง การเมือง สงครามภายในประเทศ โดยเฉพาะการจัดตั้งการบริหารปกครองประเทศตามแนวทาง “ธรรมาภิบาล” เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยน “ความช่วยเหลือ” จากพันธมิตรโลกในรูป “เงินกู้”

แอฟริกาค่ายังเต็มไปด้วยปัญหาและอ่อนแอเช่นเดียวกับข้อเท็จจริงที่ว่าแอฟริกาค่าอุดมสมบูรณ์ ร่ำรวยด้วยทรัพยากรธรรมชาติ และไม่ว่าแอฟริกาจะเป็นภูมิภาคที่มีลักษณะตรงกันข้ามกัน อย่างไร แอฟริกาได้ตระเลทรายชาฮารา ยังคงเป็นแหล่งทรัพยากรอันมีคุณค่ามหาศาลของมนุษยชาติและยังคงเป็นดินแดนที่ไม่เคยลดระดับความสำคัญลงในสายตามหาอำนาจ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- โคริน เฟื่องเกษม (บรรณาธิการ), **ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียในทศวรรษปัจจุบันและสู่ทางความร่วมมือในอนาคต**, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.
- โคชิโร โอคาคุระ, **ขบวนการปลดปล่อยประชาชนเอเชีย อาฟริกา ลาตินอเมริกา**, วิทยา, รักษา (แปล), กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2523
- ชัยวัฒน์ ถาวรรณสารและนันทนา เตชะวนิชย์, **ประวัติศาสตร์แอฟริกาและตะวันออกกลางโดยสังเขป**, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2539.
- ธนู แก้วโอภาส, **แอฟริกา**, กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2517.
- ประทุมพร วัชรเสถียร, **ความวุ่นวายในแอฟริกาใต้**, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิทยากร, 2519.
- ไพฑูรย์ คัชเซ, **โฉมหน้าแอฟริกา**, กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2517.
- ไพฑูรย์ คัชเซ “การแบ่งแยกเชื้อชาติและสีผิวกับปัญหาสิทธิมนุษยชน” **เอกสารทางวิชาการหมายเลข 43**, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.
- รุ่งพงษ์ ชัยนาม (ผู้ร่วมผลิต), **ลัทธิการเมืองและยุทธศาสตร์ในการพัฒนา**, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532.
- นันทนา เตชะวนิชย์, **ประวัติศาสตร์แอฟริกา 1**, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ทั้งฮั่วชิน, 2524.
- นันทนา เตชะวนิชย์, **ประวัติศาสตร์แอฟริกา 2**, กรุงเทพมหานคร : สหบุรุษสาส์นการพิมพ์, 2526.
- วรารักษ์ จุลปานนท์, **การเมืองระหว่างประเทศในแอฟริกา**, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2541.
- วินนี แมนเดลา และเอนด์ เบญจามิน, **แผ่นดินทาส**, ดรุณี (แปล), กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นรินทร์, 2529.
- ศิโรตม์ ภาคสุวรรณ, **อัฟริกา : การเมืองการปกครองเปรียบเทียบ**, กรุงเทพฯ : บริษัท ที.พี.พริ้นท์ จำกัด, 2536.

ศิริโรตม์ ภาคสุวรรณ และเบญจมาศ จินาพันธ์, **อัฟริกา : การเมืองระหว่างประเทศ,**

กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2526.

สมลักษณ์ โตสกุล, **โลกที่สาม, กรุงเทพฯ : ไม้ระบุดานที่พิมพ์,** 2519.

อรณี นวลสุวรรณ, **พัฒนาการของประชาคมยุโรป ตั้งแต่ ค.ศ.1980 สู่สหภาพยุโรป,**

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

กองแอฟริกา กรมเอเชียใต้ตะวันออกกลางและแอฟริกา กระทรวงการต่างประเทศ,

แอฟริกา : รวมบทความเกี่ยวกับแอฟริกา, กรุงเทพฯ 2544.

กรมสารนิเทศ กระทรวงการต่างประเทศ, **ข่าวสารนิเทศ ฉบับที่ 506/2540,** 10 มิถุนายน 2540.

กรมสารนิเทศ กระทรวงการต่างประเทศ, **ข่าวสารนิเทศ ฉบับที่ 513/2540,** 11 มิถุนายน 2540.

กรมสารนิเทศ กระทรวงการต่างประเทศ, **ข่าวสารนิเทศ ฉบับที่ 524/2540,** 13 มิถุนายน 2540.

กรมสารนิเทศ กระทรวงการต่างประเทศ, **ข่าวสารนิเทศ ฉบับที่ 576/2540,** 11 กรกฎาคม 2540.

กรมสารนิเทศ กระทรวงการต่างประเทศ, **ข่าวสารนิเทศ ฉบับที่ 578/2540,** 11 กรกฎาคม 2540.

กรมสารนิเทศ กระทรวงการต่างประเทศ, **ข่าวสารนิเทศ ฉบับที่ 696/2540,** 21 สิงหาคม 2540.

กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์, **สถิติการค้าระหว่างไทย-แอฟริกา, ปี 2543-2545.**

ภาษาอังกฤษ

Book

Aryeetey-Attoh(ed.), Samuel. **Geography of Sub-Saharan African.** New York :

Prentice Hall, Inc., 1997.

Ayittey, George B.N. **African in Chaos.** London : Macmillan Press LTD., 1999.

Boahnen, Adu. **Topic in West African History.** London : Longman Group Limited, 1970.

Boyle, Patrick. **Class Formation and Civil Society : The Politics of Education in Africa.** Vermont : Ashgate Publishing Company, 1999.

Buchet, Jean-Louis (ed.). **North-South Lome I, II, III, IV.... And After?** Paris :

Defcom, 1999.

- Carlson, Lucile. **Africa's lands and Nations.** New York : Mcgraw-Hill Book company, 1967.
- Cilliers, Jakkie. Peace, **Human security and conflict Prevention in Africa.** Pretoria : Institute for security Studies, 2001.
- Cnn international. **World of Information : the world Business and Economic Review.** New York : Walden Publishing Ltd, 1995.
- Davidson, Basil. **Africa in modern history.** London : Penguin Book, 1978.
- _____. **African Civilization revisited.** Asmara : African World Press, 1998.
- Decalo, Samuel. **Coups and Army Rule in Africa.** London : Yale University Press, 1976.
- Domatob, Jerry. **Contemporary issues in sub-Saharan African Political and Economic Development.** Bethesda : International Scholars Publications, 1998.
- Dumont, Rene. **False Start in Africa.** New York : A Praeger, Inc., 1969.
- Efimov, Dmitri. **World War two and the destinies of Asian and African Peoples.** New Delhi : Sterling Publishers Private LTD, 1985.
- Esterhuysen, Pieter. **Africa : A-Z.** Pretoria : Africa Institute of South Africa, 1998.
- Freeman, Greenville, **G.S.P. The New Atlas of African History.** New York : Simon & Schuster, 1997.
- Gavshon, Arthur. **Crisis in Africa : Battleground of East and West.** New York : Penguin Book Ltd, 1981.
- Gupta, Anirudha. **Government and Politics in Africa.** Delhi : Bharti Printers, 1975.
- Hull, Richard W. **Modern African : Change and Continuity.** New York : Prentice-Hall, Inc., 1980.
- Johnson, Jerah. **African and the West.** Illinois : The dryden Press, 1974.
- Kadima, Denis (ed.). **Whither regional peace and security? : The Democratic Republic of Congo after the war.** Pretoria : Mc Printers, 2000.

- Lassassi, Assassi. **Non-Alignment and Algerian Foreign Policy.** Vermont : Gower Publishing Company Limited, 1998.
- Markovitz, Irving. **Power and Class in Africa.** New York : Printice-Hall Inc., 1977.
- McNeill, William. **Modern Asia & Africa.** New York : Oxford University Press, 1971.
- Mortimer, Kobert. **The Third World Coalition in international Politics.** New York : Praeger Publishers, 1980.
- Makgoba, Malegapuru. **African Renaissance.** Sandton : Mafube Publishing Limited, 1999.
- Manning, Partrick. **Francophone Sub-Saharan Africa.** Cambridge : Cambridge University Press, 1998.
- Marcussen, Henrik. **Internationalization of Capital : Prospects for the third World.** London : Zed Press, 1982.
- Nafziger, E. Wayne. **The economics of Developing countries.** New Jersey : Prentice-Hall International, Inc., 1978.
- Olivier, Roland Anthony. **Africa since 1800.** Cambridge : Cambridge University Press, 1967.
- Pirages, Dennis. **The New Context for International Relation : Global Ecopolitics.** North Scituate, Massachu : Duxbury Press, 1995.
- Purton, Rowland. **Doctor Livingstone.** London : McGraw-Hill Publishing Company Ltd., 1970.
- Roland, John G. (ed.). **Africa the Heritage and the Challenge.** Greenwich : Fawcett Publications, 1974.
- Rweyemamu, Justinian. **Underdevelopment and Industrialization in Tanzania : A Study of Perverse Capitalist Industrial Development.** New York : Oxford University Press, 1974.
- Sachs, Moshe Y. **World Mark Encyclopedia of the Nations.** New York : worldmark Press, 1965.

Stamp, Sir Laurence Dadley. **Africa : A Study in tropical Development.** New York : John Wiley & Sons, Inc., 1960.

Sesuy, Amandu. **Africa and Europe : From Partition to Interdependence or Dependence?** Kent : Mackays of Chantham Ltd., 1986.

Serapiaa, Luis. **African Foreign Policies in the 21st Century.** Pretoria : Mc Printers, 2001.

Shillington, Kevin. **History of Africa.** London : Macmillan Education Ltd., 1995.

Simon, David. **Structurally Adjusted Africa : Poverty, Debt and Basic Needs.** London : Pluto Press, 1988.

Smith, Charlene. **Robben Island.** Cape Town : Struik Publishers., 1997.

Thompson, Dudley. **They are Africans.** Cape Town : Kwela Books, 2000.

Wallerstein, Immanuel. **Africa : The Politics of Independence.** New York : Vintage Books, 1961.

Wiseman, John. **The New Struggle for Democracy in Africa.** Vermont : Ashgate Publishing Company, 1998.

Yeager, Rodger. **Tanzania : An African Experiment.** Colorado : West View Press, 1989.

Articles.

Begley, Sharon. "The New Old Man" **Newsweek** (April 2, 2001) 42.

Goulding, Marrack. "The United Nations and Conflict in African since the Cold War" **African Affair** (N^o98, 1999) 159.

Houngniko, Marthurin. "Stuck at the Runway : Africa's distress call" **Africa Insight** (Vol 30 No 1, 2000).

Herbst, Jeffrey. "Political Liberalization in Africa after Ten Years" **Comparative Politics** (November, 2001) 357.

Lemonick, Micnael. "Ancient Exodus" **Time** (May 22, 2000) 34.

- Mcgreary, Johanna, "Death Stalks A Continent" **Time** (February, 2001) 46.
- Mcpherson, Malcom. "The leadership Factor in African Policy Reform and Growth"
Economic Development and cultural change (July, 2001) 708.
- Nelan, Bruce. "Sudan : Why is this happening again?" **Time** (July 27, 1998) 32.
- _____. "Aids Hits Education Systems Hard" **New Vision** (December 9, 2002).
- _____. "Uganda's Economy Hard Hit by Aids-UN" **The East African** (December 9, 2002).
- _____. "Aids fuels southern Africa famine U.N. finds that as women are infected, farming suffers" **San Francisco Chronicle** (November 27, 2002).
- _____. "Africa's elusive dawn" **The Economist** (February 24th – March 2nd, 2001).
- _____. "Zambia Needs \$270 million to Tackle Aids : official" **Reuters** (December 9, 2002).
- _____. "Aids and Africa : Back to the Drawing Board" **The East African Standard** (December 6, 2002).

ภาษาฝรั่งเศส

Book

- Braeckman, Colette. **L'enjeu Congolais : L'Afrique centrale apres Mobutu.**
 Paris : Brodard et Jaupin, 1999.
- Duterme, Bernard. **Et si l'Afrique refusait le marche?.** Conde-sur-Noireau :
 Corlet, 2001.
- Gerard, Hubert. **La sociologie des Populations.** Quebec : Les Presses de Universite
 De Montreal, 1995.
- Haffmann, Nathalie. **Afrique-Asie : Vers un nouveau Partenariat,** Paris : La
 Documentation francaise, 2000.
- Hentching, Paul. **Democratie : J'ecris ton nom.** Paris : Biblieurope/ABC, 1998.
- Jeune Afrique, Le groupe. **Atlas de l'Afrique.** Gilly : Bietlot-Duculot-califice, 2000.
- Mazrui, A. **Histoire Generale de l'Afrique.** Paris : Presence Africaine, 1998.

Mathieu, Francois. **Les Fondements de la crise economique en Afrique.** Paris : Harmattan, 1990.

Marchant, Claude. **Nord-Sud : Pour un developpement equitable de l'aide au Contrat.** Paris : Syros-Alternatives, 1991.

Mfitzsch, Mika. **Enjeux ethique de la regulation des naissances en Afrique.** Louvain-la Neuve : Actuel, 1998.

Natet, Bernard. **l'Afrique : Mythes et realites.** Paris : le cherche midi, 1995.

Ntahombaye, Phippe. **Les fondements endogenes d'une culture de la Paix en Afrique : Mecanismes traditionnels de prevention et de resolution des conflicts.** Paris : JD Impressions, 1999.

Paris, Van. **Les limites du l'ineluctable.** Bruxelles : de Boeck, 1991.

Schneider, Bertrand. **L'Afrique face a ses priorites.** Paris : Economica, 1987.

Villers, Gauthier. **Maux de l'Afrique Noire.** Bruxelles : La ligue des Familles, 1994.

Articles.

Amin, Samir. "La desertification du Sahel Africain Une responsabilite mondiale" **Alternatives Sud** (Vol.II, 1995) 201-214.

Braeckman, Colette. "Guerre sans vainqueurs en Republique democratique du Congo" **Le Monde Diplomatique** (Avril, 2001).

Chataigner, Jean-Marc. "L'ONUet la Sierra Leone : d'une crise a l'autre" **Afrique contemporaine** (2^e trimestre, 2001)

Forrest, Tom. "Le retour des Indiens en Uganda" **Politique Africaine** (decembre, 1999) 84.

Guilland, Dominique. "L'agriculture de l'Aribinda (Burkina Faso) de 1875 a 1983" **Cahiers de Sciences Humaine** (Vol 24 N^o1, 1990) 55-56.

Goulongana, Jean-Robert. "Nouveau Secretaire General du Groupe ACP" **le Courrier** (avril/mai, 2000) 2-7.

Lauseig, Jerome. “Quand La Malaysia Inc joue la carte sud-sud en afrique subsaharienne” **Politique Africaine** (December, 1999).

Poncet, Yreeline. “Le Sahel oublie” **Tiers monde** (N°134) 305-325.

Perez, Andrez. “Guerre et diamant en Sierra Leone” **Le Monde Diplomatique** (Juin, 2000).

Toulabor, Comi. “Naissance du democrate africain” **Le Monde Diplomatique** (Octobre, 2001).

เว็บไซต์

<http://www.allafrica.com/stories/20011210002.htm>

<http://www.un.org/Depts/dpko/unamisl/Unamsilm.htm>

<http://www.un.org/Depts/dpko/monuc/monucm.htm>

<http://www.cnn.com>

<http://www.un.org/apps/news/story.asp.newsid>

<http://www.bbc.co.uk/worldservice/africa>

<http://www.democracy/africa.org/hiv aids.htm>

<http://www.mafa.go.th/africa/tip005.htm>

<http://www.mfa.go.th/africa/seminar>

ผู้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยฉบับนี้

1. อัครราชทูตที่ปรึกษาเพลินพิศ มีเมศกุล (สอท.ไทย/พริทอเรีย แอฟริกาใต้)	
2. นายธีระพงษ์ วนิชชานนท์	เลขานุการเอก (สอท.ไทย/พริทอเรีย แอฟริกาใต้)
3. นายบุญญฤทธิ์ วิเชียรพันธ์	เลขานุการโท (สอท.ไทย/พริทอเรีย แอฟริกาใต้)
4. ร้อยโทสรุฒิ ปรีดีคิลก	เลขานุการโท (สอท.ไทย/พริทอเรีย แอฟริกาใต้)
5. ดร.อานนท์ เอื้อตระกูล	ผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตร (UNCTAD/WTO)
6. Dr.Manelis Genge	สถาบันแอฟริกาในแอฟริกาใต้
7. Prof. Honssein Solomon	มหาวิทยาลัยพริทอเรีย แอฟริกาใต้
8. Prof. Adre Du Toit	มหาวิทยาลัยเคปทาวน์ แอฟริกาใต้

ผนวก ก.

จำนวนประชากร อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ อายุเฉลี่ย*

ลำดับ	ทวีปแอฟริกา	การคาดการณ์และภาพฉาย (พัน)			อัตราการ เจริญเติบโตทาง เศรษฐกิจ (%)		อายุเฉลี่ย (ปี)					
		2000	2015	2030	2000- 2015	2015- 2030	1995-200		2010-2015		2025-2030	
							ช.	ญ.	ช.	ญ.	ช.	ญ.
1	อัลจีเรีย	31471	41199	49382	1.8	1.2	67.5	70.3	70.9	74.5	73.7	77.7
2	แองโกลา	12878	19702	27837	2.8	2.3	44.9	48.1	52.4	55.6	59.9	63.1
3	เบนิน	6097	8940	12129	2.6	2.0	51.7	55.2	55.2	58.5	62.9	66.3
4	บอตสวานา	1622	1967	2361	1.3	1.2	46.2	48.4	48.5	49.2	59.7	61.0
5	บูกินาฟาโซ	11937	18096	26049	2.8	2.4	43.6	45.2	52.3	54.2	59.9	62.0
6	บุรุนดี	6695	9492	12498	2.3	1.8	41.0	43.8	48.8	51.6	57.7	60.7
7	คามอรูน	15085	21503	28917	2.4	2.0	53.4	56.0	54.5	56.1	63.1	65.2
8	แคปเวิร์ด	428	579	717	2.0	1.4	65.5	71.3	69.7	75.2	72.9	78.2
9	สาธารณรัฐแอฟริกา กลาง	3615	4764	6152	1.8	1.7	42.9	46.9	48.0	54.1	58.2	64.3
10	ชาด	7651	11185	15206	2.5	2.0	45.7	48.7	51.9	54.9	59.6	62.7
11	โคโมโรส	694	998	1257	2.4	1.5	57.4	60.2	63.4	66.2	69.4	72.2
12	คองโก	2943	4415	6346	2.7	2.4	46.3	50.8	54.7	59.7	63.5	68.7
13	โกตดิวัวร์	14786	20047	24777	2.0	1.4	46.2	47.3	53.9	55.8	62.9	65.6
14	สาธารณรัฐ ประชาธิปไตยคองโก	51654	80261	117338	2.9	2.5	49.2	52.3	57.0	60.1	64.8	67.9
15	จิบูตี	638	866	1099	2.0	1.6	48.7	52.0	54.7	58.0	61.2	64.5
16	อีธิโอเปีย	68470	85224	100371	1.5	1.1	64.7	67.9	69.4	73.3	72.7	76.7
17	อิเควทอเรียลกินี	453	645	869	2.4	2.0	48.4	51.6	54.4	57.6	60.9	64.1
18	เอริเทรีย	3850	5498	7185	2.4	1.8	49.3	52.4	56.6	59.4	65.0	66.2
19	เอธิโอเปีย	62565	90947	127816	2.5	2.3	42.4	44.3	51.2	53.4	59.7	62.4
20	กาบอง	1226	1656	2139	2.0	1.7	51.1	53.8	52.9	55.0	62.0	64.9
21	แกมเบีย	1305	1821	2303	2.2	1.6	45.4	48.6	51.4	54.7	57.3	60.7
22	กานา	20212	29820	40206	2.6	2.0	58.3	61.8	64.2	67.8	69.2	72.9
23	กินี	7430	10488	13381	2.3	1.6	46.0	47.0	52.0	53.0	58.5	59.5
24	กินี บิสเซา	1213	1622	2115	1.9	1.8	43.5	46.5	43.6	46.1	52.9	55.9
25	เคนยา	30080	37611	43916	1.5	1.0	51.1	53.0	50.5	51.5	59.9	62.3
26	เลโซโท	2153	2893	3793	2.0	1.8	54.7	57.3	58.3	60.0	65.8	68.4
27	ไลบีเรีย	3154	5131	7395	3.2	2.4	46.1	48.5	60.3	62.8	66.6	70.0
28	ลิเบีย	5605	7573	9200	2.0	1.3	68.3	72.2	71.9	76.3	74.5	79.1
29	มาดากัสการ์	15942	23359	31592	2.5	2.0	56.0	59.0	62.0	65.0	67.5	71.0
30	มาลาวี	10925	15770	22084	2.4	2.2	38.9	39.6	47.8	48.4	58.2	59.1
31	มาลี	11234	16657	23631	2.6	2.3	52.0	54.6	58.0	60.6	64.3	67.1
32	มอริตานิ	2670	3885	5180	2.5	1.9	51.9	55.1	57.9	61.1	63.9	67.1
33	มอริเชียส	1158	1302	1407	0.8	0.5	67.9	75.1	71.3	78.1	73.9	80.5

* ข้อมูลจากสหประชาชาติ ปี ค.ศ.2000

ลำดับ	ทวีปแอฟริกา	การคาดการณ์และภาพฉาย (พัน)			อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (%)		อายุเฉลี่ย (ปี)					
		2000	2015	2030	2000-2015	2015-2030	1995-200		2010-2015		2025-2030	
							ช.	ญ.	ช.	ญ.	ช.	ญ.
34	โมร็อกโก	28351	34784	40451	1.4	1.0	64.8	68.5	69.5	73.5	72.7	76.9
35	โมซัมบิก	19680	25212	33508	1.7	1.9	43.9	46.6	39.1	40.1	51.9	53.8
36	นามิเบีย	1726	2031	2495	1.1	1.4	51.8	53.0	41.6	41.3	54.9	56.2
37	ไนเจอร์	10730	16690	23915	2.9	2.4	46.9	50.1	52.9	56.2	59.3	62.8
38	ไนจีเรีย	111506	153307	197134	2.1	1.7	48.7	51.5	52.4	54.9	60.5	63.4
39	เรอูนียง	699	814	905	1.0	0.7	70.9	79.8	74.3	82.4	76.6	84.1
40	รวันดา	7733	10537	13160	2.1	1.5	39.4	41.7	45.9	48.3	55.1	57.7
41	เซนต์เฮเลนน่า	6	7	8	1.0	0.9	-	-	-	-	-	-
42	เซาโตเมและเปรงซิป	147	190	231	1.7	1.3	-	-	-	-	-	-
43	เซเนกัล	9481	13665	18193	2.4	1.9	50.5	54.2	56.5	60.2	62.8	66.5
44	ซีเชลส์	77	90	102	1.0	0.8	-	-	-	-	-	-
45	เซียร์ราลีโอน	4854	6677	8781	2.1	1.8	35.8	38.7	43.8	46.8	51.3	54.5
46	โซมาเลีย	10097	16350	23684	3.2	2.5	45.4	48.6	51.4	54.6	57.4	60.6
47	แอฟริกาใต้	40377	43387	47644	0.5	0.6	51.5	58.1	46.1	48.3	56.7	59.4
48	ซูดาน	29490	39811	48960	2.0	1.4	53.6	56.4	59.6	62.4	65.6	68.7
49	สวาซีแลนด์	1008	1470	1923	2.5	1.8	57.9	62.5	64.7	69.6	69.4	74.3
50	โตโก	4629	6749	9307	2.5	2.1	47.6	50.1	55.2	57.9	64.1	67.2
51	ตูนิเซีย	9586	11607	13380	1.3	0.9	68.4	70.7	71.8	74.9	74.4	78.1
52	ยูกันดา	21778	34475	49221	3.1	2.4	38.9	40.4	50.1	52.4	58.2	60.9
53	แทนซาเนีย	33517	47221	63118	2.3	1.9	46.8	49.1	51.4	53.4	61.4	64.2
54	แซมเบีย	9169	12817	16804	2.2	1.8	39.5	40.6	50.8	52.0	61.3	62.9
55	ซิมบับเว	11669	13572	15853	1.0	1.0	43.6	44.7	49.6	51.1	58.9	61.2

ผนวก ข.

อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเฉลี่ยของ กลุ่มประเทศที่พัฒนาน้อยที่สุดในแอฟริกา 34 ประเทศ*

(Least Developed Countries-LDCs)**

ลำดับ	ประเทศ	จีดีพีเฉลี่ย 1990-1998	ลำดับ	ประเทศ	จีดีพีเฉลี่ย 1990-1998
1	อังกิลา	0.1	18	ไลบีเรีย	(ไม่มีข้อมูล)
2	เบนิน	4.6	19	มาดากัสการ์	1.3
3	บูร์กินาฟาโซ	3.5	20	มาลาวี	3.8
4	บูรุนดี	-3.3	21	มาลี	3.7
5	เคปเวิร์ด	5.4	22	มอริตานิ	4.2
6	สาธารณรัฐแอฟริกากลาง	1.5	23	โมซัมบิก	5.7
7	ชาด	2.2	24	ไนเจอร์	2.1
8	โคโมโรส	-0.6	25	รวันดา	-3.2
9	สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก	-5.1	26	เซาโตเมและเปรงซิป	1.6
10	จิบูตี	-2.7	27	เซียร์ราเลโอน	-4.7
11	อิกวาทอรีลกินี	18.3	28	โซมาเลีย	(ไม่มีข้อมูล)
12	เอริเทรีย	5.2	29	ซูดาน	8.0
13	เอธิโอเปีย	4.8	30	โตโก	2.3
14	แกมเบีย	2.4	31	ยูกันดา	7.3
15	กินี	4.2	32	แทนซาเนีย	3.0
16	กินี บิสเซา	1.1	33	แซมเบีย	1.0
17	เลโซโท	7.2	34	เซเนกัล	(ไม่มีข้อมูล)

* ข้อมูลจาก UNCTAD Secretariat Calculations based on data from the Statistics Division of the United Nations, the World Bank, World Development Indicators 2000.

**ประเทศที่พัฒนาน้อยที่สุดนี้ได้แก่ประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่มีรายได้โดยเฉลี่ยต่ำกว่า 2 เหรียญสหรัฐต่อวัน โปรดศึกษารายละเอียดได้ใน UNCTAD, The Least Developed Countries 2000 Report หรือเว็บไซต์ <http://www.UNCTAD.org>

ผนวก ก.

รายชื่อผู้นำประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา*

ลำดับที่	ประเทศ	1979	1989	1999
1	แอลจีเรีย	อโกสทินโฮ เนโต	โจเซ็อดูอาร์โด โคสซาน โคส	โจเซ็อดูอาร์โด โคสซาน โคส
2	เบนิน	นายพลแมทธิว เกรกู	นายพลแมทธิว เกรกู	นายพลแมทธิว เกรกู
3	บอตสวานา	เซอร์ เซเรตเซ คามา	เซอร์เลท เซตูมิล โจนี มาซีเร	เฟสตุส โมเก
4	บูร์กินาฟาโซ	แซงกูล ลามานา	กัปตัน แบลส คอมปาออร์	แบลส คอม ปาออร์
5	บุรุนดี	ซอง-บาปติส บาภาซา	ปีแยร์ บูโยซา	ปีแยร์ บูโยซา
6	คาเมอรูน	อามาตู อาฮิดโจ	ปอล ปิซา	ปอล ปิซา
7	แคปเวิร์ด	อริสทิส เปโรลา	อริสทิส เปโรลา	อันโดนีโอ มาสกาเรสซาส มอนเตโร
8	สาธารณรัฐแอฟริกากลาง	ซอง-เบล โบกาซา	นายพลอังเดร-ดีเซคอนเนโกลิงบา	แอนเช-เฟลิกซ์ ปาตาสเซ
9	ชาด	ลอล โมฮามัด ซาวา	อิสเซเน ฮาป	นายพลไอคริท เคบี
10	โคโมโรส	อามาต ออ อับเดเรเมน	อามาต ออ อับเดเรเมน	ดาจิตดิน เบนเซท มาสซุนเด
11	คองโก (ซาอีร์เดิม)	โมบูตู เซเซ-เซโก	โมบูตู เซเซ-เซโก	โลลอง เดซีเร กาบีลา
12	โกตดิวัวร์	เฟลิซ ฮูฟูเอ-บัวนี	เฟลิซ ฮูฟูเอ-บัวนี	เฮนรี โกนาน เบดี
13	สาธารณรัฐคองโก	เดนิส ซาซซุ-เอนแกสโซ	เดนิส ซาซซุ-เอนแกสโซ	เดนิส ซาซซุ-เอนแกสโซ
14	จิบูตี	ฮาสซัน กูเลค อับดีคอง	ฮาสซัน กูเลค อับดีคอง	ฮาสซัน กูเลค อับดีคอง
15	อิกเวทอเรียล กินี	ฟรานซิสโก มาซีกาส เอนแกมา	เซโอโดโร โอป็องเอ็มบาส โซโก	เซโอโดโร โอป็องเอ็มบาส โซโก
16	เอริเทรีย	-----	-----	ไอซาซาส อาเฟเวอร์กี
17	เอธิโอเปีย	นายพัน เมนเกิสตู ฮอร์มาเรียม	นายพัน เมนเกิสตู ฮอร์มาเรียม	นายกรัฐมนตรีเมเลส เซนาไว ¹
18	กาบอง	เอล ฮาดจ์ โอมาร์ บองโก	เอล ฮาดจ์ โอมาร์ บองโก	เอล ฮาดจ์ โอมาร์ บองโก
19	แกมเบีย	เซอร์ดาาดา ไกรบา จาวารา	เซอร์ดาาดา ไกรบา จาวารา	ยาห์ยา อัลฟองเซ เจ. เจ. จามเม
20	กานา	เฟรดเดอริก อาคูฟู	เจอร์รี่ จอห์น รอลิงก์	เจอร์รี่ จอห์น รอลิงก์
21	กินี	อามาต เซกู ตูเร	ลานซานา กองเต	ลานซานา กองเต
22	กินี บิสเซา	หลุยส์ กาบราล	โจอา เบร์นาร์โด ไวอีรา	โจอา เบร์นาร์โด ไวอีรา
23	เคนยา	ดาเนียล ที.อาเรฟ มอย	ดาเนียล ที.อาเรฟ มอย	ดาเนียล ที.อาเรฟ มอย
24	เลโซโท	กษัตริย์โมโฮเซโซที่ 2 ²	กษัตริย์โมโฮเซโซที่ 2 ³	กษัตริย์เลทซีที่ 3 ⁴
25	ไลบีเรีย	วิลเลียม ทอลเบิร์ต	แซมมวล เคนยอนโด	ชาร์ล เทเลอร์
26	มาดากัสการ์	ดีดีเอ ราทสี รากา	ดีดีเอ ราทสี รากา	ดีดีเอ ราทสี รากา
27	มาลาวี	ฮาสซิง คัมมูซุ แบนดา	ฮาสซิง คัมมูซุ แบนดา	บาคิลี มูลูซี
28	มาลี	มุสซา ทราออร์	มุสซา ทราออร์	อัลฟา อูมาร์ โคนาเร

* ตำแหน่งทางทหารของหัวหน้ารัฐบาลไม่ระบุในที่นี้กรณีที่รัฐบาลนั้นเป็นรัฐบาลพลเรือน

¹ ประธานาธิบดีคือ เนกาโซ กิดาดา

² นายกรัฐมนตรีคือ เลออาบูอา โจนาธาน

³ นายกรัฐมนตรีคือ จัสติน เลกานาชา

⁴ นายกรัฐมนตรีคือ ปากาลิทา โมซีซีลี

ลำดับที่	ประเทศ	1979	1989	1999
29	มอริดาเนีย	มุสตาฟา อูร์ลัด เอ็ม ซาเล	นายพันมาอูซา อูร์ลัด เอส เอ ทาชยา	มาอูซา อูร์ลัด ซิด อาเหม็ดทาชยา
30	มอริเชียส	นายกรัฐมนตรีเซอร์ สีวซาทูร์ แลมกูแลม ⁵	นายกรัฐมนตรีเซอร์อาเน็ชรูค จุกโน ⁶	นายกรัฐมนตรีนีวินซาทรา แรมกูลาม ⁷
31	โมซัมบิก	ซาโมรา มาเซล	โจแอม อัลแบร์โต	ซิชาน โจแอม อัลแบร์โต ซิชาน
32	นามิเบีย	-----	แซม นูโจมา (1990)	แซม นูโจมา
33	ไนเจอร์	ไซโน คูทเซ	นายพันอาลี ไชบู	อิมราอิม บาร ไมนาซซารา
34	ไนจีเรีย	นายพัน โอลูเซกุน ออบบา ซานโจ	นายพัน อิบราฮิม บาบานกิดา	นายพัน อับดุลซาลามิ อาบู บาคา
35	รวันดา	นายพลจูเวนาล ฮัฟยาริมานา	นายพลจูเวนาล ฮัฟยาริมานา	ปาสเตอร์ บิซิมุนกู
36	เซาโตเมและแปรังชิป	มานูเอล ปินโต คา คอสตา	มานูเอล ปินโต คา คอสตา	มิเกล ไทรโวดา
37	เซเนกัล	เลโอโปล เซดาร์ เซงกอร์	อับดู คีอูฟ	อับดู คีอูฟ
38	ซีเชลส์	ฟราน-อัลแบร์ เรเน	ฟราน-อัลแบร์ เรเน	ฟราน-อัลแบร์ เรเน
39	เซียร์ราลีโอน	ไซอากา โปรบิน สติเวน	โจเซฟ ไชดู โมโมห์	อาห์เหม็ด เทจาน แคลปาร์ห์
40	โซมาเลีย	นายพลมุฮาเหม็ด ไชเอด บาร์	นายพลมุฮาเหม็ด ไชเอด บาร์	-----
41	แอฟริกาใต้	บาลทาซาร์ เจ.เวอร์สเตอร์	ปีเตอร์ คับเบลยู โบธา	ทาโบ เอ็มเบกิ
42	ซูดาน	นายพัน จาร์ฟา โมฮัมเหม็ด อัล-ไนไมไร	อาเหม็ด อาลี อัล-ไมร์กานี	โอมาร์ ฮาซัน อาเหม็ด อัล- บาชีร์
43	สวาซีแลนด์	กษัตริย์โซบูซา II	กษัตริย์เอ็มสวาตี III ⁸	กษัตริย์เอ็มสวาตี III ⁹
44	แทนซาเนีย	จูเลียส ไนยเรเร	อาลี ฮาซัน เอ็มวินซี	เบนจามิน วิลเลียมเอ็มคาปา
45	โตโก	นายพลเอเดียน จินาสซังเบ อียาเดมา	นายพลเอเดียน จินาสซังเบ อียาเดมา	นายพลเอเดียน จินาสซังเบ อียาเดมา
46	อุกันดา	นายพลอีดี อามิน คาคา	ไซเวรี คากูตา มูเซเวนี	ไซเวรี คากูตา มูเซเวนี
47	แซมเบีย	เคนเนท เดวิด คาอุนดา	เคนเนท เดวิด คาอุนดา	เฟเดอริก จาคอป คิตูส์ ชินูลา
48	ซิมบับเว	นายกรัฐมนตรีโรเบิร์ต มูเกเบ ¹⁰	โรเบิร์ต กาเบียล มูกาเบ	โรเบิร์ต กาเบียล มูกาเบ

-----
⁵ ผู้ปกครองคือ เซอร์ คาเยนดรานาท บูร์เรทโซเบ

⁶ ประธานาธิบดีคือ เซอร์วีราซามี ริงกาคุ

⁷ ประธานาธิบดีคือ คาสแซม อุติม

⁸ นายกรัฐมนตรีคือ โอเบท คาลามินี

⁹ นายกรัฐมนตรีคือ ไชบูซีโซ คาลามินี

¹⁰ ประธานาธิบดีคือ โจเซย์ ไชออน กูเมเต

ผนวก ง.

องค์กรส่วนภูมิภาคในแอฟริกา*

1. องค์การเอกภาพแอฟริกา

องค์การเอกภาพแอฟริกา (Organization of African Unity-OAU) จัดตั้งขึ้นโดยกฎบัตรขององค์การเอกภาพแอฟริกา อันเกิดจากการตกลงของกลุ่มรัฐแอฟริกา 31 ประเทศที่กรุงแอดดิสอาบาบา เอธิโอเปีย เมื่อ 25 พฤษภาคม ค.ศ.1963 โดยมีจุดประสงค์สำคัญเพื่อส่งเสริมเอกภาพและการรวมกันระหว่างรัฐแอฟริกันด้วยกัน ตามที่กฎบัตรขององค์การเอกภาพแอฟริกาได้กำหนดวัตถุประสงค์องค์การไว้ดังนี้ :-

- “1. เพื่อส่งเสริมความสามัคคีและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของรัฐในแอฟริกา
2. เพื่อประสานและขยายความร่วมมือในอันที่จะทำให้ชาติต่าง ๆ ในแอฟริกามีความเป็นอยู่ดีขึ้น
3. เพื่อปกป้องอธิปไตย อาณาเขตและเอกราชของแอฟริกา
4. เพื่อขจัดลัทธิอาณานิคมทุกรูปแบบให้หมดไปจากแอฟริกา
5. เพื่อส่งเสริมความร่วมมือระหว่างชาติ บนพื้นฐานของกฎบัตรสหประชาชาติ และหลักสิทธิมนุษยชนสากล”

OAU มีสำนักงานใหญ่อยู่ที่แอดดิสอาบาบา เอธิโอเปีย ปัจจุบันมีสมาชิก 53 ประเทศได้แก่ แอลจีเรีย แองโกลา เบนิน บอตสวานา บุรุนดี แคเมอรูน เคนยา ไลบีเรีย สาธารณรัฐแอฟริกากลาง ชาด คาโมโรส โตโก โกตดิวัวร์ จิบูตี อียิปต์ อิควาโทเรียล-กินี เจริญรี เอธิโอเปีย กาบอง แกมเบีย กานา กินี กินี-บิสเซา เนปาล เลโซโท บิเลเลีย มาดากัสการ์ มาลาวี มาลี มอริตานิยา มอริเชียส โมซัมบิก นามิเบีย ไนเจอร์ ไนจีเรีย รวันดา เซาโตเมและแปรังซิป เซเนกัล ซีเชลส์ เซียร์ราเลโอน โซมาเลีย แอฟริกาใต้ ซูดาน สวาซีแลนด์ แทนซาเนีย โตโก ตูนิเซีย ยูกันดา สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก แซมเบีย ซิมบับเว

---

* ศึกษารายละเอียดได้ในวารสาร จุลปานนท์, การเมืองระหว่างประเทศในแอฟริกา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, พ.ศ.2541), หน้า 111-126.

ภาษาที่ใช้เป็นทางการมี 3 ภาษาหลักคือ ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส และอาหรับ องค์การที่สำคัญของ OAU ประกอบไปด้วย (1) สมัชชาระดับประมุขแห่งรัฐ และระดับรัฐบาล (Assembly of Heads of State and Government) (2) คณะมนตรี (Council of Ministers) (3) สำนักงานเลขาธิการ OAU (4) คณะกรรมาธิการไกล่เกลี่ย (arbitration commission) และ (5) คณะกรรมการปลดแอก (Committee for liberation) ซึ่งองค์การต่างๆ มีหน้าที่ดังต่อไปนี้

(1) **สมัชชาระดับประมุขแห่งรัฐและระดับรัฐบาล** เป็นที่ประชุมของประมุขและหัวหน้ารัฐบาลถือเป็นองค์การการเมืองที่สำคัญที่สุดที่มีหน้าที่ในการกำหนดนโยบายหรือตัดสินใจในปัญหาสำคัญของภูมิภาค องค์การนี้ปกติจะจัดประชุมกันปีละครั้ง แต่อาจมีการเรียกประชุมวิสามัญได้ในกรณีจำเป็นเร่งด่วน โดยการประชุมแต่ละครั้งต้องมีสมาชิกเข้าร่วมประชุมอย่างน้อย 2 ใน 3 ของสมาชิกทั้งหมด ส่วนสถานที่จัดประชุมจะกำหนดโดยเสียงข้างมากของสมาชิกสำหรับการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ที่สมาชิกมีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกันนั้นรัฐสมาชิกแต่ละรัฐมีสิทธิลงคะแนนเสียงได้ 1 คะแนน ประธานของที่ประชุมจะถูกเลือกโดยสมาชิกในคราวประชุมแต่ละปีและจะทำหน้าที่ประธานที่ประชุมคราวละ 1 ปี

(2) **คณะมนตรี** ประกอบด้วยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ หรือรัฐมนตรีที่ได้รับมอบหมายของประเทศสมาชิก องค์การนี้กำหนดจัดประชุมสามัญปีละ 2 ครั้ง เพื่อเตรียมการประชุมระดับสุดยอดของประมุขและระดับรัฐบาลและนำมติของสมัชชาไปปฏิบัติ คณะมนตรีมีอำนาจในการตัดสินใจการรับสมาชิกและการลาออกของสมาชิก โดยสมาชิกมีคะแนนเสียงประเทศละ 1 เสียงและเป็นการตัดสินใจที่ใช้หลักเสียงข้างมาก นอกจากนี้ คณะมนตรีอาจจะมีการประชุมสมัชชาวิสามัญก็ได้ หากประเทศสมาชิกร้องขอและสมาชิกไม่น้อยกว่า 2 ใน 3 ให้การสนับสนุน

(3) **สำนักงานเลขาธิการ** มีเลขาธิการบริหารของ OAU เป็นผู้รับผิดชอบเลขาธิการบริหารได้รับการแต่งตั้งจากที่ประชุมระดับประมุขแห่งรัฐและหัวหน้ารัฐบาลตามคำแนะนำของคณะมนตรี นอกจากนี้เลขาธิการบริหารยังมีส่วนช่วยเลขาธิการอีกเพื่อช่วยให้ดำเนินงานขององค์การเป็นไปด้วยดี ทั้งนี้เลขาธิการบริหารจะอยู่ในวาระคราวละ 4 ปี เลขาธิการบริหารคนปัจจุบัน (ปี ค.ศ.1995) ได้แก่ นาย ซาลิม อาห์เหม็ด ลาซิม แห่งแทนซาเนีย

(4) คณะกรรมการไกล่เกลี่ยประนีประนอมและอนุญาโตตุลาการ

คณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่ตกลงและระงับข้อพิพาทระหว่างประเทศสมาชิกด้วยสันติวิธี ประกอบด้วยสมาชิก 21 คน ที่ได้รับการคัดเลือกจากสมัชชา อย่างไรก็ตามกลุ่มกรณีมีสิทธิที่จะปฏิเสธไม่ให้คณะกรรมการเข้ามาเกี่ยวข้องกับกรณีพิพาทได้

(5) คณะกรรมการเพื่อการปลดแอก มีหน้าที่ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือขบวนการปลดแอกแห่งแอฟริกาในด้านอาวุธและการเงิน แต่คณะกรรมการชุดนี้ไม่สู้จะมีบทบาทมากนักเพราะขาดเงินสนับสนุน

นอกจากนี้ OAU ยังมีคณะกรรมการพิเศษอื่น ๆ อีก ได้แก่ คณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคม คณะกรรมการสุขภาพอนามัย คณะกรรมการโภชนาการ คณะกรรมการศึกษาและวัฒนธรรม รวมทั้งคณะกรรมการสาขาวิทยาศาสตร์เทคนิค และการค้นคว้าวิจัย คณะกรรมการขนส่ง คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนและแรงงาน อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการดังกล่าวไม่มีความสะดวกในการบริหารงานเพราะขาดความร่วมมือจากสมาชิก สำหรับงบประมาณของ OAU นั้นได้จากเงินบริจาคของสมาชิกเป็นสำคัญสำหรับงบประมาณช่วงปี ค.ศ.1994-1996 มีมูลค่า 59.66 ล้านดอลลาร์สหรัฐ

บทบาทสำคัญขององค์กรเอกภาพแอฟริกา

ตลอดระยะเวลากว่า 3 ทศวรรษที่ OAU พยายามสร้างเอกภาพทางการเมืองให้เกิดขึ้นในแอฟริกันนั้น OAU ต้องดำเนินความพยายามด้านการเมืองระหว่างประเทศทั้งในระดับภายในทวีป (intra-continental) ซึ่งหมายถึงการระงับข้อพิพาทของกลุ่มระหว่างรัฐสมาชิกภายในภูมิภาคเดียวกัน และในระดับภายนอกทวีป (Extra-continental) ได้แก่บทบาทของ OAU ในประชาคมระหว่างประเทศในวงกว้าง ซึ่งอาจแยกพิจารณาได้ดังนี้

บทบาทภายในทวีปของ OAU ได้แก่ บทบาทในการระงับข้อพิพาทระหว่างกลุ่มกรณีตามที่ได้มีการระบุไว้ในกฎบัตร OAU ในมาตราที่ 3 ว่า “รัฐสมาชิกจะต้องยึดหลักการอธิปไตยการไม่ยุ่งเกี่ยวในกิจการภายในของรัฐสมาชิกด้วยกัน การเคารพในบูรณภาพแห่งดินแดน การแก้ไขข้อพิพาทโดยสันติวิธี การประณามการบ่อนทำลายทางการเมือง...” รวมทั้งในกฎบัตรมาตราที่ 19 ที่กำหนดว่า OAU จะต้องจัดตั้ง

คณะกรรมการเพื่อไกล่เกลี่ยเจรจาประนีประนอม หรืออนุญาโตตุลาการ เพื่อให้การการแก้ไขปัญหาคำเนินไปอย่างมีเอกภาพ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามาตราที่ 19 ของ กฎบัตรฉบับนี้ ได้เสนอให้รัฐสมาชิกมีทางเลือก 3 ทางในการระงับข้อพิพาทได้แก่ (1) การไกล่เกลี่ย (2) การประนีประนอม และ (3) การอนุญาโตตุลาการ ซึ่งในการระงับข้อพิพาทแบบที่ 3 นี้ เท่านั้นที่มีผลผูกพันทางกฎหมาย เพราะผลจากการไกล่เกลี่ยนั้นก็ขึ้นอยู่กับว่าคู่กรณีจะปฏิบัติตามคำแนะนำของคณะกรรมการไกล่เกลี่ยหรือไม่ ส่วนการประนีประนอมนั้นไม่มีผลผูกพันให้รัฐคู่กรณีต้องปฏิบัติตาม อย่างไรก็ตาม องค์กร OAU ที่ผ่านมาก็ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการการประนีประนอมเพื่อพิจารณาปัญหาพรมแดนระหว่างเอธิโอเปียและซูดาน รวมทั้งปัญหาดังกล่าวระหว่างเอธิโอเปียกับเคนยา เป็นต้น ส่วนการอนุญาโตตุลาการนั้นก็ถือว่าการพิจารณาขั้นสุดท้ายของศาลจะมีผลตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศซึ่งรัฐสมาชิกต้องปฏิบัติตามโดยที่รัฐสมาชิกจะต้องแสดงการยินยอมจะดำเนินการตามการพิจารณาของศาลก่อนที่จะข้อพิพาทจะถูกนำสู่ศาล ซึ่งตามทฤษฎีแล้วคำตัดสินจะมีผลผูกพันรัฐสมาชิกแต่หากพิจารณาถึงความเป็นจริงแล้วอนุญาโตตุลาการไม่สู้จะมีประสิทธิภาพมากนักเนื่องจากเป็นองค์การที่ค่อนข้างปราศจากอำนาจที่จะทำให้มั่นใจได้ว่าคำตัดสินมีความศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้รัฐสมาชิก OAU ก็ไม่นิยมที่จะนำข้อพิพาทให้ศาลตัดสิน สำหรับวิธีที่รัฐสมาชิกนิยมใช้เพื่อระงับข้อพิพาทระหว่างกันได้แก่ วิธีการไกล่เกลี่ย (Mediation) เช่น OAU ได้ไกล่เกลี่ย (1) ปัญหาการสู้รบจากกรณีพิพาทด้านพรมแดนระหว่างโมร็อกโกกับแอลจีเรียในปี ค.ศ.1963 (2) ปัญหาวิกฤตการณ์คลองโคระหว่างตุลาคม-พฤศจิกายน ค.ศ.1964 (3) ปัญหาพรมแดนระหว่างเอธิโอเปียกับเคนยา และปัญหาดังกล่าวเอธิโอเปียกับโซมาเลีย (4) ปัญหาพรมแดนระหว่างชาดและซูดาน ในปี ค.ศ.1966 อย่างไรก็ตาม การไกล่เกลี่ยทุกครั้งของ OAU ไม่สำเร็จลงได้หมด บางครั้งการไกล่เกลี่ยก็ล้มเหลว เช่น การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างโซมาเลียกับเอธิโอเปีย จบลงด้วยสงครามการสู้รบระหว่างประเทศทั้งสองในปี ค.ศ.1978 ขณะที่ OAU ประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาคัดแย้งระหว่างแทนซาเนียและยูกันดาในปี ค.ศ.1972 อาจกล่าวได้ว่าความล้มเหลวของ OAU นั้นชี้ให้เห็นถึงสถานภาพทางการเมืองที่อ่อนแอของ OAU ในฐานะที่เป็นองค์การส่วนภูมิภาคของแอฟริกา

บทบาท OAU ในเวทีการเมืองโลก ได้แก่ การประสานนโยบายต่างประเทศของ รัฐสมาชิกร่วมกัน หรือที่เรียกว่าเป็น collective foreign policy อาทิการที่รัฐสมาชิกต่างมี นโยบายตั้งแต่เริ่มจัดตั้ง OAU ไว้ว่าจะให้การสนับสนุนขบวนการปลดแอกของแอฟริกา กับจะใช้มาตรการทางการทูตในการโน้มน้าวให้สมาชิกที่มีใช้รัฐแอฟริกันตัดสัมพันธ์ ทางการค้ากับแอฟริกาได้ รวมทั้งให้ UN ใช้มาตรการลงโทษทางเศรษฐกิจกับแอฟริกา ให้ด้วย ซึ่งหลังจากนั้นไม่นานคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติก็ได้มีมติให้ สมาชิก UN ระงับการขายอาวุธ รวมทั้งให้ระงับการติดต่อทางเศรษฐกิจกับแอฟริกาได้ ด้วย

OAU กับการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ในกฎบัตร OAU มาตรา 3 ได้ระบุว่า “รัฐสมาชิก จะต้องเคารพในหลักการ ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดระหว่างประเทศ” ซึ่งหมายถึงว่าแอฟริกาจะต้อง ใช้นโยบายไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดมาจนานาจหนึ่งมหาอำนาจใด ความจริงแล้วการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด (Non-alignment) เป็นนโยบายการต่างประเทศซึ่งรัฐปฏิเสธที่จะส่งกองกำลังทหารเข้าไป เกี่ยวข้องในความขัดแย้งระหว่างรัฐสองรัฐที่เป็นคู่กรณีกัน จุดประสงค์สำคัญของการไม่ ฝักใฝ่ฝ่ายใดก็คือ (1) การสนับสนุนสันติภาพของโลกโดยป้องกันมิให้มีการแทรกแซง จากมหาอำนาจในอาบบริเวณที่มีใช้เขตอิทธิพลของสหรัฐฯ และสหภาพโซเวียต (ในยุค สงครามเย็น) (2) รัฐที่ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดมีผลประโยชน์มหาศาลในการดำเนินนโยบายเช่นนี้ ดังนั้น จึงเห็นได้ว่านายเอ็นครูมาห์ผู้นำกานาจึงเรียกร้องให้รัฐแอฟริกันทั้งมวลยึดมั่นใน นโยบายเนื่องจากเขาเป็นว่าจะเกิดปัญหาด้านความมั่นคงขึ้นในภูมิภาค หากรัฐแอฟริกัน ยินยอมให้มหาอำนาจใด ๆ เข้ามาใช้แอฟริกาเป็นที่ตั้งทางทหาร และ (3) การที่รัฐ แอฟริคามีนโยบายต่างประเทศร่วมกันในการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดนั้นจะทำให้แอฟริกาเป็น พลังที่มีน้ำหนักในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ รวมทั้งจะส่งเสริมให้แอฟริกาเป็นตัว ของตัวเองและมีเกียรติภูมิ และได้เป็นที่กล่าวกันว่า การไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดเป็นการ แสดงออกถึง “ลัทธิแอฟริกัน” หรือ “ลัทธิรวมแอฟริกัน” (Pan-Africanism) อันเป็นการ แสดงให้เห็นว่าชาวแอฟริกันยังคงหวาดกลัวลัทธิอาณานิคมแผนใหม่ (New-colonialism) หรือการแบ่งป็นดินแดน (Balkanization) โดยมหาอำนาจภายนอก

บทบาท OAU เกี่ยวกับการพัฒนาการด้านเศรษฐกิจ ตามมาตราที่ 20 ของกฎบัตร OAU ได้กำหนดให้ OAU ตั้งคณะกรรมการพิเศษขึ้น 5 คณะเพื่อทำหน้าที่ส่งเสริม สร้างความร่วมมือด้านเศรษฐกิจ สังคม ของรัฐสมาชิกเพื่อให้แอฟริกาพัฒนาการด้าน

เศรษฐกิจที่ดีขึ้น ทั้งนี้ OAU ได้จัดตั้งคณะกรรมการการค้า ดังกล่าวแล้วเสร็จ 2 คณะคือ คณะกรรมการการค้าเศรษฐกิจและสังคม และคณะกรรมการการศึกษาวิทยาศาสตร์ วัฒนธรรม และสาธารณสุข ซึ่งคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมได้ทำหน้าที่พิจารณาปัญหาการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของรัฐสมาชิกและมีความตั้งใจที่จะจัดตั้งเขตการค้าเสรีให้บรรลุผล นอกจากนี้ยังมีหน้าที่จะสร้างบูรณาการด้านการขนส่งคมนาคมให้เกิดขึ้นในหมู่รัฐสมาชิกจนในที่สุดเมื่อปี ค.ศ.1980 ในการประชุมสุดยอด OAU ที่ประชุมได้ตกลงจัดตั้งเขตการค้าเพื่อภูมิภาคแอฟริกาตะวันออกและแอฟริกาใต้ หรือที่เรียกว่า “The Preferential Trade for Eastern and Southern Africa” และเขตการค้าที่ถูกจัดตั้งขึ้นต่อมาในปี ค.ศ.1981

และเมื่อพิจารณาถึงความสำเร็จและล้มเหลวขององค์การเอกภาพแอฟริกาแล้ว อาจกล่าวได้ว่า OAU ได้รับมอบหมายงานที่ค่อนข้างหนัก เพราะงานด้านการเสริมสร้างเสถียรภาพทางการเมือง และพัฒนาการด้านเศรษฐกิจจำเป็นต้องมีองค์การที่มีสิทธิอำนาจในการกำกับดูแลให้ดำเนินงานบรรลุผลตามแผน แต่ OAU ขาดองค์กรสำคัญดังกล่าว รวมทั้งไม่มีอำนาจในการใช้กองกำลังที่ชอบทำที่จะสนับสนุนให้การใกล้ชิด และการประนีประนอมระหว่างรัฐสมาชิกให้บรรลุผล นอกจากนี้ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ทำให้การดำเนินงานไม่ก้าวหน้าก็คือรัฐสมาชิก OAU เองที่ยังไม่ตระหนักถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับการบูรณาการด้านเศรษฐกิจและการเมืองภายใต้ OAU ดังนั้น หากพิจารณาตามจุดประสงค์ของกฎบัตร OAU กับข้อเท็จจริงทางการเมืองที่เกิดขึ้นในภูมิภาคแอฟริกาแล้ว OAU ยังก้าวไปไม่ได้ไกลตามหลักการที่วางไว้ไม่ว่าจะเป็นนโยบายไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด การรักษาสันติภาพให้เกิดขึ้นในระหว่างรัฐแอฟริกันเอง หรือการดำเนินงานด้านพัฒนาเศรษฐกิจ ดังนั้นรัฐสมาชิกจึงพิจารณาปรับการทำงานด้านการรวมกลุ่มส่วนภูมิภาคให้ประสิทธิภาพมากขึ้นโดยเสนอให้มีการยุบโครงสร้าง OAU และสถาปนาองค์กรเพื่อการบูรณาการแอฟริกาขึ้นมาใหม่ซึ่งเรียกว่า สหภาพแอฟริกา (African Union) ในคราวประชุมสุดยอด OAU ครั้งที่ 38 ที่แซมเบียเมื่อกรกฎาคม ค.ศ.2001 โดยกำหนดให้ AU มีรูปแบบพัฒนาการบูรณาการทางเศรษฐกิจระดับภูมิภาคให้คล้ายกับ สหภาพยุโรป (European Union) แต่จะเป็นรูปแบบหลวม ๆ ซึ่งประกอบด้วยรัฐสภา แอฟริกา ธนาคารกลาง และศาลขององค์กร ดังนั้น ในอนาคตอันใกล้ OAU ก็จะค่อย ๆ สลายการทำงานลงและจะพัฒนาปรับโครงสร้างใหม่ในกรอบ

ของ AU ดังกล่าว แต่ก็มีแนวโน้มว่าการทำงานเพื่อบูรณาการทางเศรษฐกิจในกรอบดังกล่าวอาจมีอุปสรรคสำคัญจากการขาดเอกภาพในหมู่สมาชิก

2. ประชาคมเศรษฐกิจของรัฐแอฟริกันตะวันตก

ประชาคมเศรษฐกิจของรัฐแอฟริกันตะวันตก (Economic Community of West African States-ECOWAS) จัดตั้งขึ้นโดยสนธิสัญญาลากอส เมื่อ 28 พฤษภาคม ค.ศ.1975 มีที่ทำการอยู่ในไนจีเรีย และมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ

- (1) เพื่อยกเลิกภาษีศุลกากรและข้อจำกัดทางการค้าระหว่างรัฐสมาชิก
- (2) เพื่อกำหนดอัตราภาษีศุลกากรและนโยบายทางการค้าร่วมกัน
- (3) เพื่อประสานนโยบายด้านเศรษฐกิจ-อุตสาหกรรมของรัฐสมาชิกและเพื่อส่งเสริมให้มีความร่วมมือทางการค้าระหว่างรัฐในภูมิภาคแอฟริกาตะวันตกมากยิ่งขึ้น

สมาชิกของ ECOWAS มี 16 ประเทศ ได้แก่ เบนิน บูกินาฟาโซ เคป-เวิร์ด โกตดิวัวร์ แกมเบีย กานา กินี กินี-บิสเซา ไลบีเรีย มาลี มอริตาเนีย ไนเจอร์ เซเนกัล เซียร์ราเลโอน และโตโก

องค์กรสำคัญ ประกอบด้วย (1) การประชุมระดับประมุขของรัฐและหัวหน้ารัฐบาลปีละ 1 ครั้ง โดยประธานจะสับเปลี่ยนกันไปตามรัฐสมาชิก (2) คณะมนตรี คณะมนตรีประกอบด้วยตัวแทนจากรัฐสมาชิกรัฐละ 2 คน จะจัดประชุมปีละ 2 ครั้ง และมีหน้าที่ดำเนินงานของประชาคมให้บรรลุผล (3) สำนักงานบริหารมีเลขาธิการบริหารคอยกำกับดูแลและเลขาธิการบริหาร ได้รับเลือกจากรัฐสมาชิกดำรงตำแหน่งคราวละ 4 ปี เลขาธิการบริหารคนปัจจุบัน (ค.ศ.1995) ได้แก่ นายเอดูอาร์ด ดี เบนจามิน แห่งกินี (4) คณะกรรมาธิการพิเศษ มี 6 ชุดได้แก่

1. คณะกรรมาธิการการค้า ภาษีศุลกากร การอพยพย้ายถิ่นและการเงิน
2. คณะกรรมาธิการอุตสาหกรรม เกษตรกรรม และทรัพยากรธรรมชาติ
3. คณะกรรมาธิการขนส่ง คมนาคม และพลังงาน
4. คณะกรรมาธิการสังคมและกิจการวัฒนธรรม
5. คณะกรรมาธิการการบริหาร
6. คณะกรรมาธิการข่าวสาร

นอกเหนือจาก ECOWAS จะทำหน้าที่หลักด้านบูรณาการทางเศรษฐกิจแล้ว ในการประชุมระดับประมุขของประเทศและหัวหน้ารัฐบาลครั้งที่ 3 เมื่อปี ค.ศ.1981 สมาชิก 13 ประเทศได้ลงนามในพิธีสารว่าด้วยการช่วยเหลือด้านการทหารระหว่างกัน โดยมีจุดประสงค์ร่วมกันในการปฏิเสธการใช้กำลังรุกรานซึ่งกันและกัน และในปี ค.ศ.1990 ECOWAS ยังได้จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อการไกล่เกลี่ยปัญหาสงครามกลางเมืองในไลบีเรีย และในเซียร์ราเลโอน ECOWAS ยังได้จัดตั้งกลุ่มติดตามสถานการณ์ด้านความมั่นคงหรือที่เรียกว่า ECOMOG (ECOWAS MONITORING GROUP) ซึ่งประกอบด้วยกองกำลัง 4,000 คน จากแกมเบีย กานา กินี ไนจีเรีย และเซียร์ราเลโอน กองกำลังชุดนี้ได้ถูกส่งไปแก้ไขสถานการณ์กลางเมืองในไลบีเรีย เพื่อให้มีการหยุดยิงระหว่างคู่กรณีที่เกี่ยวข้อง และ ECOMOG ก็ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างสันติภาพในไลบีเรียควบคู่กับกองกำลังสังเกตการณ์ของสหประชาชาติในปี ค.ศ.1993

3. ประชาคมเพื่อการพัฒนาแอฟริกาตอนใต้

ประชาคมเพื่อพัฒนาแอฟริกาตอนใต้หรือ Southern African Development Community-SADC มีที่ตั้งสำนักงานอยู่ที่กรุงกาบาโรน บอตสวานา แต่เดิม SADC ก็คือที่ประชุมความร่วมมือด้านการพัฒนาของรัฐแอฟริกันตอนใต้ หรือ Southern African Development Co-ordination Conference-SADCC ซึ่งได้จัดประชุมกันที่อารูชา แทนซาเนีย เมื่อปี ค.ศ.1979 เพื่อหาหนทางลดการพึ่งพาทางเศรษฐกิจต่อแอฟริกาใต้ ต่อมาในปี ค.ศ.1992 สมาชิก 10 ประเทศของ SADCC ได้ลงนามในการจัดตั้ง SADC ขึ้นแทน SADCC โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างบูรณาการทางเศรษฐกิจให้เกิดขึ้นในภูมิภาคตอนใต้ของแอฟริกา สำหรับสมาชิกปัจจุบันมีทั้งสิ้น 12 ประเทศ ได้แก่ อังโกลา บอตสวานา และซิมบับเว หากประเทศใหม่ประสงค์จะสมัครเป็นสมาชิก SADC จะต้องได้รับความเห็นชอบอย่างเอกฉันท์จากประเทศสมาชิก SADC วางจุดหมายไว้ว่าจะพัฒนากลุ่มเศรษฐกิจให้ไปถึงขั้นตลาดร่วมในปี ค.ศ.2000

หลังจากที่แอฟริกาใต้เข้าเป็นสมาชิก SADC ด้วยแล้ว SADC ได้ปรับวัตถุประสงค์ของประชาคมไว้ ดังนี้

- (1) เพื่อส่งเสริมความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการบูรณาการบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันและผลประโยชน์ร่วมกัน

- (2) เพื่อส่งเสริมการค้าการลงทุน การบริการข้ามพรมแดน
- (3) พัฒนาระบบเศรษฐกิจ การเมือง สังคมร่วมกัน อีกทั้งส่งเสริมให้มีการแข่งขันเสรีในการประกอบธุรกิจ ส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตย เคารพในหลักสิทธิมนุษยชน การมีส่วนร่วมของประชาชน และจัดปัญหาความยากจน
- (4) เสริมสร้างความแข็งแกร่งและความสมานฉันท์ในภูมิภาค รวมทั้งส่งเสริมสันติภาพและความมั่นคง เพื่อให้ประชาชนในภูมิภาคดำรงชีวิตและทำงานได้อย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

องค์กรของ SADC ประกอบด้วย (1) การประชุมสุดยอดของผู้นำชาติสมาชิกปีละ 1 ครั้ง ทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย (2) การประชุมระดับรัฐมนตรี มีหน้าที่กำกับดูแลให้การดำเนินนโยบายและโครงการต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยดี มีการประชุมปีละ 2 ครั้ง และอาจจะมีการเรียกประชุมสมัยพิเศษเพื่อประสานงานด้านนโยบายโดยเฉพาะในด้านพลังงานและการขนส่ง (3) คณะกรรมการถาวร ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาด้านเทคนิค (4) คณะกรรมการรัฐมนตรีประจำภาค ทำหน้าที่เสนอแนะนโยบายและโครงการของภาคที่ได้รับการจัดสรรของแต่ละประเทศ (5) หน่วยประสานงานคณะกรรมการฝ่ายทำหน้าที่ประสานงานตามนโยบายและโครงการ (6) สำนักงานเลขาธิการ ทำหน้าที่บริหารงานทั่วไป และ (7) ศาลพิเศษ ทำหน้าที่พิพากษาและตีความในสนธิสัญญาของ SADC

4. ตลาดร่วมแห่งภูมิภาคแอฟริกาตะวันออกและใต้

ตลาดร่วมแห่งภูมิภาคแอฟริกาตะวันออกและใต้ ตลาดร่วมแห่งภูมิภาคแอฟริกาตะวันออกและใต้หรือ Common Market for Eastern and Southern Africa-COMESA จัดตั้งขึ้นเป็นการประชุมสุดยอดผู้นำชาติสมาชิกที่กัมปาลา ยูกันดา เมื่อ 4 พฤศจิกายน ค.ศ.1993 แต่เดิม COMESA คือ Preferential Trade Area for Eastern and Southern African States-PTA ที่จัดตั้งขึ้นในปี ค.ศ.1981 ปัจจุบัน COMESA มีสำนักงานใหญ่อยู่ที่ลูซากา แซมเบีย มีจุดประสงค์สำคัญที่จะพัฒนาองค์กรให้เป็นตลาดร่วม

สมาชิกภาพ ประกอบด้วย 23 ประเทศคือ อังโกลา บรูไนดี โกลโมโรส จิบูตี เอธิโอเปีย เคนยา เลโซโท มาลาวี มอริเชียส โมซัมบิก นามิเบีย รวันดา โซมาเลีย ซูดาน สวาซีแลนด์ แทนซาเนีย ยูกันดา ซาอีร์ แซมเบีย และซิมบับเว

วัตถุประสงค์ทั่วไป

- (1) เพื่อส่งเสริมความร่วมมือและการพัฒนาเศรษฐกิจภายในภูมิภาคโดยครอบคลุมทุกด้าน อาทิ การค้า การขนส่ง การคมนาคม สุทธการ การเกษตร อุตสาหกรรม การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ และการธนาคาร
- (2) เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสมาชิกให้แน่นแฟ้น เพื่อให้ประเทศภายในภูมิภาคประสานความร่วมมือและช่วยเหลือตนเองทางเศรษฐกิจอย่างเป็นขั้นตอนและส่งเสริมให้มีการรวมตัวทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเพื่อลดการพึ่งพาทางเศรษฐกิจจากภายนอกภูมิภาค

ขณะนี้ COMESA กำลังดำเนินการจัดตั้งกลไกทางการค้าเพื่อส่งเสริมการค้าเสรี เช่น (1) การจัดตั้ง Clearing House เพื่อส่งเสริมการใช้เงินตามเงินสกุลพื้นเมืองในการติดต่อธุรกิจระหว่างประเทศสมาชิก (2) จัดตั้ง PTA Trade Information and Documentation Centre เพื่อรวบรวมข้อมูลทางการค้าระหว่างประเทศสมาชิก (3) จัดตั้ง PTA Federation of Chamber of Commerce and Industry และ (4) จัดตั้ง PTA trade and Development Bank เป็นต้น นอกจากนี้ COMESA ยังมุ่งที่จะส่งเสริมความร่วมมือในการพัฒนาโครงสร้างด้านอื่น ๆ เช่น ด้านการคมนาคมขนส่ง การเกษตรและอุตสาหกรรม

โดยที่ COMESA ยังพัฒนาได้ไม่กว้างไกลมากนักเพราะขาดงบประมาณดำเนินการเพราะสมาชิกค้างจ่ายค่าบำรุง และเมื่อแอฟริกาได้เข้าร่วม SADC ทำให้ SADC มีบทบาททางเศรษฐกิจเด่นชัดขึ้นจนทำให้เกิดการแบ่งแยกกันขึ้นภายใน COMESA ระหว่างกลุ่มประเทศแอฟริกาตอนใต้ และกลุ่มแอฟริกาตะวันออก

5. ประชาคมเศรษฐกิจของรัฐแอฟริกากลาง

ประชาคมเศรษฐกิจของรัฐแอฟริกากลาง หรือ Economic Community of Central African States-ECCAS จัดตั้งขึ้นในการประชุมสุดยอดของสหภาพเศรษฐกิจและศุลกากรแอฟริกากลาง (Central African Economic and Customs Union-UDEAC) เมื่อ ค.ศ.1981 ที่ลิเบอรัล กาบอง จุดประสงค์สำคัญในการประชุมครั้งนี้คือต้องการจะจัดตั้งองค์การระหว่างประเทศองค์การใหม่ขึ้นแทน UDEAC ทั้งนี้ ECCAS มีจุดประสงค์ที่สำคัญ ดังนี้

- (1) เพื่อส่งเสริมความร่วมมือด้านเศรษฐกิจให้กว้างขวางขึ้นรวมทั้งความร่วมมือด้าน สังคม วัฒนธรรม และวิทยาศาสตร์
- (2) เพื่อให้ประเทศในภูมิภาคตระหนักในการทำงานที่อิสระในกรอบของกลุ่มเศรษฐกิจและเพิ่มกิจกรรมด้านเศรษฐกิจระหว่างกันให้มากขึ้น

สมาชิกของ ECCAS ประกอบด้วย 10 ประเทศ ได้แก่ บุรุนดี แคเมอรูน สาธารณรัฐแอฟริกากลาง ชาด คองโก อีควาโทเรียล-กินี กาบอง รวันดา เซาโตเมและเปรงซิป (อังโกลา เป็นผู้สังเกตการณ์)

สำหรับความร่วมมือในด้านที่สำคัญ ๆ ของ ECCAS ก็เช่นการค้า การคมนาคม การเกษตร การท่องเที่ยว เทคโนโลยี และการขนส่ง ซึ่งขณะนี้ ECCAS กำลังสร้างเครือข่ายของการขนส่งคมนาคมให้เป็นระบบเดียวกัน

องค์กร ที่สำคัญของ ECCAS ประกอบด้วย (1) ที่ประชุมระหว่างประมุขของรัฐและหัวหน้ารัฐบาล ซึ่งเป็นองค์กรสูงสุดในการกำหนดนโยบาย และ (2) คณะมนตรีมีหน้าที่รับผิดชอบด้านการบริหารให้บรรลุผลตามนโยบายที่วางไว้

6. สมาคมความร่วมมือแห่งภูมิภาคมหาสมุทรอินเดีย (Indian Ocean Rim Association for Regional Co-operation-IOR-ARC)

สมาคมความร่วมมือแห่งภูมิภาคมหาสมุทรอินเดีย จัดตั้งขึ้นในคราวประชุม Indian Ocean Rim Initiative ครั้งที่ 1 ที่มอริเชียส เมื่อปี ค.ศ.1991 โดยมีประเทศเข้าร่วมประชุม 7 ประเทศ ได้แก่ ออสเตรเลีย อินเดีย แอฟริกาใต้ เกเนีย สิงคโปร์ โอมาน และมอริเชียส จุดประสงค์สำคัญก็คือ การจัดตั้งกลุ่มความร่วมมือเพื่อส่งเสริมความร่วมมือทางเศรษฐกิจของประเทศริมขอบมหาสมุทรอินเดีย ตามแนวทางขององค์การการค้าโลก

พัฒนาการของการจัดตั้งสมาคมดังกล่าวก็จบหน้าไปด้วยดี กล่าวคือ ขณะนี้สมาคมได้มีมติจัดตั้งสำนักเลขาธิการประจำที่มอริเชียส โดยสมาชิกจะต้องร่วมกันรับผิดชอบค่าใช้จ่ายสำหรับงบประมาณประจำปีของสำนักเลขาธิการดังกล่าวประเทศละ 5,857 เหรียญสหรัฐ โดยจะทำข้อตกลงกับรัฐบาลมอริเชียสต่อไป ทั้งนี้เป็นการดำเนินการตามมติที่ประชุมสมัชชาวิสามัญสภาคณะมนตรีของสมาคมความร่วมมือแห่งภูมิภาคมหาสมุทรอินเดีย ซึ่งจัดตั้งที่ กรุงมัสกัต โอมาน ระหว่างวันที่ 22-23 มกราคม ค.ศ.2000 ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

1. ที่ประชุมรับรองเอกสารสำคัญที่สมาคมจะถือปฏิบัติต่อไปคือเอกสารการรับสมาชิกใหม่ ความตกลงการจัดตั้งสำนักงานใหญ่และกฎระเบียบในการดำเนินงาน
  2. ให้ประธานสภาคณะรัฐมนตรีจัดส่งเอกสารรับสมาชิกใหม่ให้แก่สมาชิกใหม่อย่างเป็นทางการเพื่อลงนามและส่งกลับไปยังสำนักงานเลขาธิการภายในระยะเวลา 2 เดือน
  3. ให้ลงนามความตกลงเรื่องการจัดตั้งสำนักงานใหญ่ โดยมอบอำนาจให้ผู้อำนวยการสำนักงานเลขาธิการ ซึ่งตั้งอยู่ที่มอริเชียสเป็นผู้ลงนามของสมาคมร่วมกับรัฐบาลมอริเชียส
  4. ให้รับปากีสถานเข้าเป็นสมาชิกต่อไปหากปากีสถานไม่เลือกปฏิบัติทางการค้าแก่ประเทศสมาชิกสมาคมฯทุกประเทศ
  5. ให้อังกฤษและจีน เป็นคู่เจรจา และรับรองการการท่องเที่ยวแห่งมหาสมุทรอินเดีย (Indian Ocean Tourism Organization-IOTO) เป็นผู้สังเกตการณ์ ซึ่งจะได้รับเชิญในการประชุมครั้งต่อไป
  6. ให้เลื่อนการพิจารณาการขอเป็นสมาชิกของฝรั่งเศสออกไปก่อน
- ขณะนี้สมาชิกของสมาคมฯ ประกอบด้วย 19 ประเทศ ได้แก่ ออสเตรเลีย อินเดีย แอฟริกาใต้ เคนยา สิงคโปร์ โอมาน มอริเชียส อินโดนีเซีย คามากัสการ์ มาเลเซีย โมซัมบิก ศรีลังกา แทนซาเนีย เยเมน ไทย บังกลาเทศ อิหร่าน เซเชลส์ และสหรัฐอเมริกา โดยมีประเทศคู่เจรจาแล้วคืออียิปต์ ญี่ปุ่น อังกฤษ และจีน ดังนั้น สมาคมฯ จึงเป็นกลุ่มความร่วมมือที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูง โดยมีประชากรรวมกันประมาณ 1 ใน 3 ของโลก (กว่า 1,600 ล้านคน) ทั้งยังเป็นแหล่งทรัพยากรและวัตถุดิบสำคัญ

วัตถุประสงค์สำคัญของสมาคมคือ

- (1) เพื่อส่งเสริมความร่วมมือทางเศรษฐกิจในภูมิภาคมหาสมุทรอินเดียที่มีลักษณะไตรภาคี คือมีตัวแทนจากภาครัฐบาล เอกชน และนักวิชาการเข้าร่วมโดยยอมรับในอำนาจอธิปไตย และเขตแดน
- (2) ไม่แทรกแซงกิจการภายในของกันและกัน
- (3) การตัดสินใจภายในสมาคมฯ ในทุกระดับจะใช้ฉันทามติ (consensus)
- (4) จะไม่นำปัญหาทวิภาคี รวมทั้งกรณีใด ๆ ที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งเข้ามาพิจารณาในกรอบสมาคมฯ

ภาคผนวก

ผนวก จ.

แผนปฏิบัติการเพื่อพัฒนาแอฟริกาของกลุ่มประเทศ จี-8 และประเทศแอฟริกา* (G-8 Africa Action Plan)

1. กลุ่มประเทศ G-8 ซึ่งประกอบด้วยแคนาดา ฝรั่งเศส รัสเซีย สหราชอาณาจักร เยอรมนี ญี่ปุ่น อิตาลี รวมทั้งผู้แทนจากกลุ่มสหภาพยุโรป กับผู้นำประเทศแอฟริกา ได้จัดประชุมที่แคนาดา เมื่อมิถุนายน ค.ศ.2002 ในกรอบการประชุมสุดยอด G-8 โดยในการประชุมครั้งนี้ กลุ่มประเทศ G-8 ได้เห็นชอบกับการพัฒนาแอฟริกาตามแนวคิดริเริ่มของผู้นำแอฟริกาภายใต้กรอบ “หุ้นส่วนใหม่เพื่อการพัฒนาแอฟริกา (New Partnership for Africa's Development-NEPAD)” โดยมีสาระสำคัญคือ แอฟริกาจะต้องรับผิดชอบอนาคตแอฟริกาด้วยชาวแอฟริกาเองโดยกลุ่ม G-8 ยังคงสนับสนุนโครงการสาธารณูปโภคการพัฒนาแอฟริกาต่อไป ทั้งนี้กลุ่ม G-8 จะปรึกษาหารือและช่วยเหลือผู้นำแอฟริกาในการระดมพลังเพื่อพัฒนาให้เต็มที่ ให้แอฟริกาสามารถจัดปัญหาความยากจน โดยแผนปฏิบัติการของ G-8 จะเน้นสนับสนุนการแก้ไขปัญหาตามลำดับความเร่งด่วน โดยการสนับสนุนนี้อาจดำเนินการได้ทั้งในลักษณะแบบเป็นกลุ่ม เป็นรายประเทศ หรือผ่านสถาบันระหว่างประเทศซึ่งกลุ่ม G-8 เป็นสมาชิกอยู่ ทั้งนี้โดยจะให้ความสนับสนุนแก้ไขปัญหาในแอฟริกาตามประเด็นปัญหาต่อไปนี้

- (1) สนับสนุนความพยายามของประเทศแอฟริกาในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านการทหารในทวีป
- (2) จัดหาความช่วยเหลือด้านเทคโนโลยี และการเงิน เพื่อให้ประเทศแอฟริกา กลุ่มภูมิภาคและอนุภูมิภาคสามารถแก้ไขความขัดแย้งรุนแรงในทวีปโดยสนับสนุนปฏิบัติการเพื่อสันติภาพตามกฎหมายระหว่างประเทศ
- (3) ให้การสนับสนุนประเทศแอฟริกาและสหประชาชาติในการแก้ไขปัญหาการลักลอบค้าอาวุธ และกำจัดอาวุธผิดกฎหมายทุกชนิดในแอฟริกา

---

* โปรดศึกษารายละเอียดได้ในเว็บไซต์ [http://www.G8summit Site-Documents-G8 Africa Action Plan.htm](http://www.G8summitSite/Documents-G8AfricaActionPlan.htm). หรือ <http://www.g8.gc.ca/kan-docs/afraction-e.asp>.

(4) ให้ความร่วมมือรัฐบาลแอฟริกา ประชาสังคม ในการทำงานเพื่อสามารถชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างความขัดแย้งทางการทหารกับการแสวงประโยชน์ด้านทรัพยากรธรรมชาติ

(5) สนับสนุนรัฐบาลแอฟริกาในการป้องกันและยุติสงคราม รวมทั้งจะให้ความช่วยเหลือประเทศแอฟริกาที่เป็นประเทศรับผู้อพยพลี้ภัยและจะปกป้องผู้ลี้ภัยการเมืองดังกล่าว

(6) เสริมสร้างสถาบันการเมืองในแอฟริกา และการบริหารปกครองแบบธรรมาภิบาล

(7) สนับสนุนความพยายามของแอฟริกาในการปกป้องสิทธิมนุษยชน

(8) สนับสนุนความเสมอภาคทางเพศ และบทบาทสตรีในแอฟริกา

(9) เพิ่มความพยายามในการจัดปัญหาคอร์รัปชัน นื้อโกงในแอฟริกา

(10) เสริมสร้างความเข้มแข็งด้านการค้า การลงทุน กระตุ้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาที่ยั่งยืน

(11) สนับสนุนให้มีการลงทุนในแอฟริมากเพิ่มขึ้นทั้งจากภายในทวีปเองและจากต่างชาติ

(12) อำนาจความสะดวกให้มีการจัดหาผู้เชี่ยวชาญให้ความร่วมมือแอฟริกาด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถของชาวแอฟริกันในการดำเนินการ โดยจะเน้นความร่วมมือในโครงการที่มีการริเริ่มภายในภูมิภาค

(13) พยายามจัดหาตลาดเพื่อผลิตผลที่มาจากแอฟริกา

(14) เพิ่มการสนับสนุนเงินทุน ในการปรับปรุงคุณภาพการค้าโดยเชื่อมโยงกับความช่วยเหลือด้านเทคนิคและการเสริมสร้างขีดความสามารถด้านการค้าในแอฟริกา

(15) สนับสนุนแอฟริกาในการบูรณาการทางเศรษฐกิจภายในภูมิภาค

(16) ปรับปรุงความช่วยเหลือด้านการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

(17) ยกเลิกหนี้สินให้ประเทศแอฟริกาที่มีหนี้มากที่สุดโดยมีเงื่อนไขว่าประเทศแอฟริกาเหล่านี้จะต้องบริหารปกครองตามหลักธรรมาภิบาล

(18) สร้างสังคมแอฟริกาให้เป็นสังคมที่มีความรู้โดยสนับสนุนด้านการศึกษา และความรู้ด้านเทคโนโลยี

(19) สนับสนุนให้ชาวแอฟริกันรับการศึกษาอย่างเสมอภาคทุกระดับชั้น ทุกเพศ ทุกวัย โดยเฉพาะเด็กและสตรี

(20) สนับสนุนและช่วยเหลือชาวแอฟริกันให้มีการศึกษาในระดับสูงมากขึ้น รวมทั้งการทำวิจัยโดยผ่านสถาบันวิจัยต่าง ๆ

(21) ขจัดและป้องกันการแพร่ระบาดของโรคเอดส์ มาลาเรีย วัณโรค ซึ่งยังเป็นโรคระบาดสำคัญที่คุกคามชีวิตประชากรในแอฟริกา

(22) เสริมสร้างสุขภาพอนามัยชาวแอฟริกันให้พ้นภัยจากโรคเอดส์และโรคร้ายอื่น ๆ

(23) ให้การสนับสนุนเกษตรกรชาวแอฟริกันในการผลิตทางการเกษตร พร้อมกับการสนับสนุนทางการเงินแก่สถาบันระหว่างประเทศในการวิจัยเพื่อการพัฒนาการเกษตรในแอฟริกาตามลำดับความสำคัญเร่งด่วน

(24) สนับสนุนการทำงานของแอฟริกาในการป้องกันการอดอยากโดยการเสริมสร้างความมั่นคงด้านอาหาร ปรับปรุงคุณภาพชีวิตเกษตรกรและการพัฒนาชนบท

(25) ให้การสนับสนุนความพยายามชาวแอฟริกันในการบริหารพัฒนาแหล่งน้ำ กิน น้ำใช้ให้พอเพียงทั่วถึง

ผนวก ฉ.

สถิติการค้าระหว่างไทยกับภูมิภาคต่าง ๆ ในแอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา

1. สถิติการค้าระหว่างไทย - แอฟริกากลาง

(ระหว่างปี 2543-2544)

มูลค่า : ล้านบาท

ประเทศ	ปริมาณการค้า		การส่งออก		การนำเข้า		ดุลการค้า		อัตราการเปลี่ยนแปลง		
	2543	2544	2543	2544	2543	2544	2543	2544	ปริมาณ	ส่งออก	นำเข้า
อังกโกลา	1,589.60	2,582.10	606.40	742.80	983.20	1,839.30	-376.80	-1,096.50	62.44	22.49	87.07
แคเมอรูน	783.10	1,503.00	130.90	590.50	652.20	912.50	-521.30	-322.00	91.93	351.11	39.91
แอฟริกากลาง	21.60	15.80	5.50	7.90	16.10	7.90	-10.60	0.00	-26.85	43.64	-50.93
ชาด	34.80	34.20	5.20	9.10	29.60	25.10	-24.40	-16.00	-1.72	75.00	-15.20
เซาโตมและแบ่งซิป	3.40	4.30	1.90	2.20	1.50	2.10	0.40	0.10	26.47	15.79	40.00
คองโก (คินชาซา)	76.10	30.00	73.10	29.00	3.00	1.00	70.10	28.00	-60.58	-60.33	-66.67
กาบอง	404.70	750.30	348.70	687.50	56.00	62.80	292.70	624.70	85.40	97.16	12.14
ยอดรวมของแอฟริกากลาง	2,913.30	4,919.70	1,171.70	2,069.00	1,741.60	2,850.70	-569.90	-781.70	68.87	76.58	63.68
ร้อยละ	0.06	0.13	0.04	0.07	0.07	0.38					
อื่น ๆ	5,268,978.50	3,644,912.40	2,776,561.80	2,891,107.60	2,492,416.70	753,804.80	284,145.10	2,137,302.80	-30.82	4.13	-69.76
ร้อยละ	99.94	99.87	99.96	99.93	99.93	99.62					
ยอดรวมของประเทศไทย	5,271,891.80	3,649,832.10	2,777,733.50	2,893,176.60	2,494,158.30	756,655.50	283,575.20	2,136,521.10	-30.77	4.16	-69.66

2. สถิติการค้าระหว่างไทย กับแอฟริกาตะวันตก(ปี 2543-2544)

มูลค่า : ล้านบาท

ประเทศ	ปริมาณการค้า		การส่งออก		การนำเข้า		ดุลการค้า		อัตราการเปลี่ยนแปลง		
	2543 (มก.-ชค.)	2544 (มก.-ชค.)	2543 (มก.-ชค.)	2544 (มก.-ชค.)	2543 (มก.-ชค.)	2544 (มก.-ชค.)	2543 (มก.-ชค.)	2544 (มก.-ชค.)	ปริมาณ	ส่งออก	นำเข้า
ไนจีเรีย	10,185.5	16,864.0	9,053.8	15,497.4	1,131.7	1,366.6	7,922.1	14,130.8	65.57	71.17	20.76
กานา	2,735.1	1,736.5	1,349.9	1,487.1	1,385.2	249.4	-35.3	1,237.7	-36.51	10.16	-82.00
โตโก	1,085.4	1,358.0	884.8	1,117.1	200.6	240.9	684.2	876.2	25.12	26.25	20.09
เซเนกัล	4,383.1	6,173.1	4,282.6	6,088.1	100.5	85.0	4,182.1	6,003.1	40.84	42.16	-15.42
โกตดิวัวร์	1,916.1	4,073.1	1,371.1	3,429.9	545.0	643.2	826.1	2,786.7	112.57	150.16	18.02
คองโก	2,873.3	2,404.7	421.8	1,024.2	2,451.5	1,380.5	-2,029.7	-356.3	-16.31	142.82	-43.69
เบนิน	2,780.1	2,293.4	2,335.5	1,708.1	444.6	585.3	1,890.9	1,122.8	-17.51	-26.86	31.65
มาลี	1,704.7	1,625.3	51.5	201.4	1,653.2	1,423.9	-1,601.7	-1,222.5	-4.66	291.07	-13.87
กินีบิสเซา	301.1	2,066.1	291.6	176.8	9.5	1,889.3	282.1	-1,712.5	586.18	-39.37	-
บูร์กินาฟาโซ	268.8	253.2	26.1	52.0	242.7	201.2	-216.6	-149.2	-5.80	99.23	-17.10
ไนเจอร์	80.0	36.4	47.3	21.5	32.7	14.9	14.6	6.6	-54.50	-54.50	-54.43
กินี	182.3	342.8	169.7	335.7	12.6	7.1	157.1	328.6	88.04	97.82	-43.65
แกมเบีย	136.4	380.8	122.8	341.1	13.6	39.7	109.2	301.4	179.18	177.77	191.91
มอริเตเนีย	343.3	539.3	142.5	128.7	200.8	410.6	-58.3	-281.9	57.09	-9.68	104.48
เซียร์ราเลโอน	133.7	213.5	108.4	195.5	25.3	18.0	83.1	177.5	59.69	80.35	-28.85
ไลบีเรีย	106.4	150.2	104.1	92.6	2.3	57.6	101.8	35.0	41.17	-11.05	2,404.35
เคปเวิร์ด	7.3	4.2	1.9	2.0	5.4	2.2	-3.5	-0.2	-42.47	-	-59.26
ยอดรวมของกลุ่ม	29,222.6	40,514.6	20,765.4	31,899.2	8,457.2	8,615.4	12,308.2	23,283.8	38.64	53.62	1.87
ร้อยละ	0.6	0.7	0.7	1.1	0.3	0.3					

อื่น ๆ	5,242,669.2	5,609,317.5	2,756,968.1	2,861,277.4	2,485,701.1	2,748,040.1	271,267.0	113,237.3	6.99	3.78	10.55
ร้อยละ	99.4	99.3	99.3	98.9	99.7	99.7					
ยอดรวมของไทย	5,271,891.8	5,649,832.1	2,777,733.5	2,8936,176.6	2,494,158.3	2,756,655.5	283,575.2	136,521.1	7.17	4.16	10.52

3. สถิติการค้าระหว่างไทย กับแอฟริกาตะวันออก (ปี 2543-2544)

มูลค่า : ล้านบาท

ประเทศ	ปริมาณการค้า		การส่งออก		การนำเข้า		ดุลการค้า		% Change		
	2543 (มก.-ธค.)	2544 (มก.-ธค.)	2543 (มก.-ธค.)	2544 (มก.-ธค.)	2543 (มก.-ธค.)	2544 (มก.-ธค.)	2543 (มก.-ธค.)	2544 (มก.-ธค.)	ปริมาณ	ส่งออก	นำเข้า
แซมเบีย	2,267.4	3,078.2	112.0	60.5	2,155.4	3,017.7	2,043.4	2,957.2	35.76	-45.98	40.01
เคนยา	1,732.2	1,754.3	1,005.0	1,293.3	727.2	461.0	-277.8	-832.3	1.28	28.69	-36.61
แทนซาเนีย	1,240.4	1,845.9	915.9	1,511.0	324.5	334.9	-591.4	-1,176.1	48.81	64.97	3.20
ซิมบับเว	2,067.7	2,360.6	197.1	162.6	1,870.6	2,198.0	1,673.5	2,035.4	14.17	-17.50	17.50
เรอูนียง*	714.6	755.5	712.9	754.9	1.7	0.6	-711.2	-754.3	5.72	5.89	-64.71
โมซัมบิก	632.0	535.7	492.8	480.3	139.2	55.4	-353.6	-424.9	-15.24	-2.54	-60.20
เซเชลส์	496.7	670.6	95.7	94.5	401.0	576.1	305.3	481.6	35.01	-1.25	43.67
มอริเชียส	1,168.4	1,330.0	1,104.2	1,216.1	64.2	113.9	1,134.8	60.9	13.83	10.13	77.41
มาดากัสการ์	151.1	443.1	81.3	210.0	69.8	233.1	-11.5	23.1	193.25	158.30	233.95

* เรอูนียงเป็นดินแดนโพ้นทะเลของฝรั่งเศสแต่ในทางลักษณะภูมิศาสตร์แล้วอยู่ในทวีปแอฟริกา

ยูกันดา	337.0	498.2	317.4	492.0	19.6	6.2	-297.8	-485.8	47.83	55.01	-68.37
รวันดา	41.7	105.9	18.3	22.3	23.4	83.6	5.1	61.3	153.96	21.86	257.26
จิบูตี	248.7	162.7	248.5	162.6	0.2	0.1	-248.3	-162.5	-34.58	-34.57	-50.00
เอธิโอเปีย	285.0	423.3	269.8	339.9	15.2	83.4	-254.6	-256.5	48.53	25.98	448.68
มาลาวี	304.2	74.2	20.1	63.0	284.1	11.2	264.0	-51.8	-75.61	213.43	-96.06
โซมาเลีย	796.8	879.6	796.7	759.3	0.1	120.3	-796.6	-639.0	10.39	-4.69	120,200.00
บุรุนดี	41.8	36.5	39.5	34.8	2.3	1.7	-37.2	-33.1	-12.68	-11.90	-26.09
ยอดรวมของกลุ่ม	12,525.7	14,954.3	6,098.5	7,297.2	6,427.2	7,657.1	-328.7	-359.9	19.39	19.66	19.14
ร้อยละ	0.2	0.3	0.2	0.3	0.3	0.3					
อื่น ๆ	5,259,366.1	5,634,877.8	2,771,635.0	2,885,879.4	2,487,731.1	2,748,998.4	283,903.9	136,881.0	7.14	4.12	10.50
ร้อยละ	99.8	99.7	99.8	99.7	99.7	99.7					
ยอดรวมของไทย	5,271,891.8	5,649,832.1	2,777,733.5	2,893,176.6	2,494,158.3	2,756,655.5	283,575.2	136,521.1	7.17	4.16	10.52

4. สถิติการค้าระหว่างไทย กับแอฟริกาตอนใต้
(ปี 2543-2544)

มูลค่า : ล้านบาท

ประเทศ	ปริมาณการค้า		การส่งออก		การนำเข้า		ดุลการค้า		% Change		
	2543 (มก.-ชค.)	2544 (มก.-ชค.)	2543 (มก.-ชค.)	2544 (มก.-ชค.)	2543 (มก.-ชค.)	2544 (มก.-ชค.)	2543 (มก.-ชค.)	2544 (มก.-ชค.)	ปริมาณ	ส่งออก	นำเข้า
แอฟริกาใต้	27,117.3	24,784.9	14,701.0	14,016.5	12,416.3	10,768.4	2,284.7	3,248.1	-8.60	-4.66	-13.27
สวาซีแลนด์	471.2	465.9	187.6	151.8	283.6	314.1	-96.0	-162.3	-1.12	-19.08	10.75
นามิเบีย	105.2	77.0	81.2	63.2	24.0	13.8	57.2	49.4	-26.81	-22.17	-42.50
เลโซโท	3.1	1.9	3.1	1.9	0.0	0.0	3.1	1.9	-38.71	-38.71	-
บอตสวานา	35.5	34.7	28.7	14.4	6.8	20.3	21.9	-5.9	-2.25	-49.83	-
ยอดรวมของกลุ่ม	27,732.3	25,364.4	15,001.6	14,247.8	12,730.7	11,116.6	2,270.9	3,131.2	-8.54	-5.02	-12.68
ร้อยละ	0.5	0.4	0.5	0.5	0.5	0.4					
อื่น ๆ	5,244,159.5	5,624,467.7	2,762,731.9	2,878,928.8	2,481,427.6	2,745,538.9	281,304.3	133,389.9	7.25	4.21	10.64
ร้อยละ	99.5	99.6	99.5	99.5	99.5	99.6					
ยอดรวมของไทย	5,271,891.8	5,649,832.1	2,777,733.5	2,893,176.6	2,494,158.3	2,76,655.5	283,575.2	136,521.1	7.17	4.16	10.52

5. สินค้าเข้าของไทยจากทวีปแอฟริกา

รายการ	มูลค่า : ล้านบาท					อัตราการขยายตัว : ร้อยละ				สัดส่วน : ร้อยละ				
	2542	2543	2544	2544 (มก.-มีค.)	2545 (มก.-มีค.)	2542	2543	2544	2545 (มก.-มีค.)	2542	2543	2544	2544 (มก.-มีค.)	2545 (มก.-มีค.)
1. เหล็กและเหล็กกล้า	2,057.9	4,217.2	4,472.7	1,095.7	1,802.9	44.94	104.93	6.06	64.55	6.79	13.02	13.40	12.79	26.87
2. เส้นใยใช้ในการทอ	6,091.6	6,625.0	7,064.2	1,921.1	1,452.4	-21.20	8.76	6.63	-24.40	20.11	20.46	21.16	22.42	21.64
3. สินแร่โลหะอื่น ๆ และเศษโลหะ	4,280.4	4,955.6	5,276.7	1,625.7	1,170.3	5.51	15.77	6.48	-28.01	14.13	15.30	15.81	18.97	17.44
4. เชือกกระดาษและเศษกระดาษ	1,263.2	1,722.6	1,614.4	397.8	346.4	-35.80	36.37	-6.28	-12.93	4.17	5.32	4.84	4.64	5.16
5. ปลาหมึกสดแช่เย็นแช่แข็ง	1,150.2	1,091.6	1,138.5	305.5	279.5	84.33	-5.09	4.29	-8.51	3.80	3.37	3.41	3.57	4.17
6. ปิ๊ยะ	505.6	210.0	658.9	229.6	229.5	-48.87	-58.46	213.78	-.03	1.67	.65	1.97	2.68	3.42
7. เคมีภัณฑ์	1,078.1	1,057.4	861.3	182.6	170.5	-27.32	-1.92	-18.55	-6.65	3.56	3.27	2.58	2.13	2.54
8. เครื่องเพชรพลอย อัญมณี เงินแท่ง และทองคำ	5,301.2	5,839.2	2,683.0	1,541.4	162.0	41.40	10.15	-54.05	-89.49	17.50	18.03	8.04	17.99	2.41
9. เครื่องจักรใช้ในอุตสาหกรรม	106.8	217.0	428.0	94.9	94.1	130.85	103.25	97.21	-.90	.35	.67	1.28	1.11	1.40
10. แร่ดิบ	140.0	518.4	648.4	158.6	79.0	-26.78	270.18	25.09	-50.20	.46	1.60	1.94	1.85	1.18
รวม 10 รายการ	21,974.9	26,454.0	24,846.0	7,552.8	5,786.4	-1.27	20.38	-6.08	-23.39	72.55	81.68	74.42	88.15	86.23
อื่น ๆ	8,313.5	5,932.0	8,538.4	1,015.7	923.8	156.93	-28.65	43.94	-9.04	27.45	18.32	25.58	11.85	13.77
มูลค่ารวม	30,288.5	32,386.0	33,384.4	8,568.5	6,710.3	18.81	6.93	3.08	-21.69	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

6. สินค้าออกของไทยไปทวีปแอฟริกา

รายการ	มูลค่า : ล้านบาท					อัตราการขยายตัว : ร้อยละ				สัดส่วน : ร้อยละ				
	2542	2543	2544	2544 (มก.-มิก.)	2545 (มก.-มิก.)	2542	2543	2544	2545 (มก.-มิก.)	2542	2543	2544	2544 (มก.-มิก.)	2545 (มก.-มิก.)
1. ข้าว	20,343.1	17,960.2	26,838.2	4,409.8	5,776.8	28.47	-11.71	49.43	31.00	45.27	34.62	40.16	32.86	36.40
2. รถยนต์ อุปกรณ์และส่วนประกอบ	1,607.9	4,234.0	6,326.6	1,282.9	1,864.3	60.67	163.32	49.42	45.31	3.58	8.16	9.47	9.56	11.75
3. น้ำตาลทราย	296.5	595.5	1,166.5	552.8	1,099.0	-76.14	100.84	95.87	98.82	.66	1.15	1.75	4.12	6.93
4. อาหารทะเลกระป๋องและแปรรูป	1,516.7	2,446.6	2,999.1	656.3	755.7	-48.33	61.31	22.58	15.15	3.38	4.72	4.49	4.86	4.76
5. เสื้อผ้าสำเร็จรูป	2,559.0	2,550.6	3,461.3	797.9	671.9	-24.78	-.33	35.70	-15.79	5.69	4.92	5.18	5.95	4.23
6. เม็ดพลาสติก	788.5	1,146.0	2,035.6	303.0	595.1	-38.99	45.33	77.63	96.42	1.75	2.21	3.05	2.26	3.75
7. ผ้าผืน	2,106.5	3,142.1	3,361.2	861.5	576.0	25.28	49.16	6.97	-33.14	4.69	6.06	5.03	6.42	3.63
8. ปูนซีเมนต์	2,408.3	1,645.3	2,214.9	563.9	492.7	74.71	-31.68	34.62	-12.63	5.36	3.17	3.31	4.20	3.10
9. ผลิตภัณฑ์พลาสติก	1,168.4	1,684.7	1,965.2	425.9	449.0	-14.28	44.0	16.65	5.42	2.60	3.25	2.94	3.17	2.83
10. ผลิตภัณฑ์ยาง	820.7	1,186.1	1,048.6	214.9	226.6	-18.03	44.52	-11.59	5.44	1.83	2.29	1.57	1.60	1.43
รวม 10 รายการ	33,615.6	36,591.2	51,417.2	10,068.8	12,507.0	7.97	8.85	40.52	24.21	74.81	70.53	76.93	75.03	78.82
อื่น ๆ	11,321.8	15,288.5	15,418.8	3,351.5	3,361.1	-18.97	35.04	.85	.29	25.19	29.47	23.07	24.97	21.18
มูลค่ารวม	44,937.5	51,879.8	66,836.0	13,420.4	15,868.1	-.37	15.45	28.83	18.24	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มาของข้อมูลทั้งหมด : สำนักบริหารสารสนเทศการพาณิชย์ โดยความร่วมมือของกรมศุลกากร

ประมวลผลโดย : ศูนย์สารสนเทศเศรษฐกิจการค้า กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์

หมายเหตุ : 2545 (มก.-มิก.) เป็นตัวเลขเบื้องต้น

ผนวก ข.

การขอวีซ่าเข้าประเทศในทวีปแอฟริกา*

การเดินทางไปยังประเทศต่าง ๆ ในแอฟริกาสามารถดำเนินการโดยการขอวีซ่าตามสถานทูตซึ่งระบุไว้รายประเทศดังต่อไปนี้

I. ภูมิภาคแอฟริกาเหนือ		สถานที่ติดต่อขอวีซ่า
1.	แอลจีเรีย	สถานเอกอัครราชทูตแอลจีเรียประจำมาเลเซีย
2.	ลิเบีย	สถานเอกอัครราชทูตลิเบียประจำมาเลเซีย
3.	อียิปต์	สถานเอกอัครราชทูตอียิปต์ประจำประเทศไทย
4.	โมร็อกโก	สถานเอกอัครราชทูตโมร็อกโกประจำประเทศไทย
5.	ตูนิเซีย	สถานกงสุลกิตติมศักดิ์ตูนิเซียประจำประเทศไทย
II. ภูมิภาคแอฟริกาตะวันตก		
6.	เบนิน	สถานกงสุลกิตติมศักดิ์เบนินประจำประเทศไทย
7.	บูร์กินาฟาโซ	สถานเอกอัครราชทูตบูร์กินาฟาโซประจำอินเดียหรือ สถานเอกอัครราชทูตบูร์กินาฟาโซประจำฝรั่งเศส สถานเอกอัครราชทูตบูร์กินาฟาโซประจำเซเนกัล หรือสถานเอกอัครราชทูตบูร์กินาฟาโซประจำโปรตุเกส ที่สนามบิน (at the airport on arrival)
8.	เคปเวิร์ด	
9.	โกตดิวัวร์	สถานเอกอัครราชทูตโกตดิวัวร์ประจำฝรั่งเศส หรือ สถานเอกอัครราชทูตโกตดิวัวร์ประจำเซเนกัล
10.	แกมเบีย	สถานกงสุลกิตติมศักดิ์แกมเบียประจำประเทศไทย
11.	กานา	สถานเอกอัครราชทูตกานาประจำมาเลเซียหรือ สถานเอกอัครราชทูตอังกฤษประจำประเทศไทย
12.	กินี	สถานกงสุลกิตติมศักดิ์กินีประจำประเทศไทย
13.	กินีบิสเซา	สถานเอกอัครราชทูตกินีบิสเซาประจำอังกฤษ ฝรั่งเศส หรือ เซเนกัล
14.	ไลบีเรีย	สถานกงสุลกิตติมศักดิ์ไลบีเรียประจำประเทศไทย
15.	มาลี	สถานกงสุลกิตติมศักดิ์มาลีประจำประเทศไทย
16.	มอริเตเนีย	สถานเอกอัครราชทูตมอริเตเนียประจำฝรั่งเศส
17.	ไนเจอร์	สถานเอกอัครราชทูตไนเจอร์ประจำฝรั่งเศส

* ข้อมูลจากกระทรวงการต่างประเทศโปรดศึกษาจากเว็บไซต์

18.	ไนจีเรีย	สถานเอกอัครราชทูตไนจีเรียประจำประเทศไทย
19.	เซเนกัล	สถานเอกอัครราชทูตเซเนกัลประจำฝรั่งเศส
20.	เซียร์ราลีโอน	สถานเอกอัครราชทูตเซียร์ราลีโอนประจำอังกฤษ เยอรมนี หรือ เบลเยียม
21.	โตโก	สถานเอกอัครราชทูตโตโกประจำฝรั่งเศส
III. ภูมิภาคแอฟริกาตะวันออก		
22.	บุรุนดี	สถานเอกอัครราชทูตบุรุนดีประจำเยอรมนี เบลเยียม
23.	จิบูตี	สวิตเซอร์แลนด์ เอธิโอเปีย แทนซาเนีย และอียิปต์
24.	เอริเทรีย	สถานเอกอัครราชทูตเอริเทรียประจำจีน อียิปต์ เยเมน และอิตาลี
25.	เอธิโอเปีย	สถานเอกอัครราชทูตเอธิโอเปียประจำจีน อียิปต์ เยเมน และอิตาลี
26.	เคนยา	สถานกงสุลกิตติมศักดิ์เคนยาประจำประเทศไทย
27.	รวันดา	สถานเอกอัครราชทูตรวันดาประจำเคนยา แทนซาเนีย หรือยูกันดา
28.	โซมาเลีย	สถานเอกอัครราชทูตโซมาเลียประจำเอธิโอเปีย และอียิปต์
29.	ซูดาน	สถานเอกอัครราชทูตซูดานประจำอียิปต์หรือมาเลเซีย
30.	แทนซาเนีย	สถานกงสุลกิตติมศักดิ์แทนซาเนียประจำประเทศไทย
31.	ยูกันดา	สถานเอกอัครราชทูตยูกันดาประจำเคนยา
IV. ภูมิภาคแอฟริกากลาง		
32.	แคเมอรูน	สถานเอกอัครราชทูตแคเมอรูนประจำฝรั่งเศส หรือเซเนกัล
33.	ชาด	สถานเอกอัครราชทูตชาดประจำฝรั่งเศส
34.	คองโก	สถานเอกอัครราชทูตคองโกประจำฝรั่งเศส
35.	อิเควทอเรียลกินี	สถานเอกอัครราชทูตอิเควทอเรียลกินีประจำฝรั่งเศส สเปน หรือ โมร็อกโก
36.	กาบอง	สถานเอกอัครราชทูตกาบองประจำเยอรมนี ฝรั่งเศส อิตาลี อังกฤษ โมร็อกโก และเซเนกัล
37.	เซาโตเมและปรินซิเป	สถานเอกอัครราชทูตเซาโตเมและปรินซิเปประจำโปรตุเกส
38.	สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก	สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก
39.	แอฟริกากลาง	สถานเอกอัครราชทูตแอฟริกากลางประจำฝรั่งเศส

IV. ภูมิภาคแอฟริกาตอนใต้		
40.	แอฟริกาใต้	หนังสือเดินทางประเภทธรรมดา ไม่ต้องใช้วีซ่าเป็นเวลา 30 วัน ส่วนหนังสือเดินทางทูตและราชการไม่ต้องใช้วีซ่าเป็นเวลา 90 วัน
41.	อังกโกลา	สถานเอกอัครราชทูตอังกโกลาประจำแอฟริกาใต้
42.	บอตสวานา	สถานเอกอัครราชทูตบอตสวานาประจำแอฟริกาใต้
43.	เลโซโธ	สถานเอกอัครราชทูตเลโซโธประจำแอฟริกาใต้
44.	สวาซิแลนด์	สถานเอกอัครราชทูตสวาซิแลนด์ประจำแอฟริกาใต้
45.	มาลาวี	สถานเอกอัครราชทูตมาลาวีประจำแอฟริกาใต้
46.	โมซัมบิก	สถานเอกอัครราชทูตโมซัมบิกประจำแอฟริกาใต้
47.	นามิเบีย	สถานเอกอัครราชทูตนามิเบียประจำแอฟริกาใต้
48.	แซมเบีย	สถานเอกอัครราชทูตแซมเบียประจำแอฟริกาใต้
49.	ซิมบับเว	สถานเอกอัครราชทูตซิมบับเวประจำแอฟริกาใต้ หรือ มาเลเชีย
50.	โคโมโรส	สถานเอกอัครราชทูตโคโมโรสประจำฝรั่งเศส และจีน
51.	มาดากัสการ์	สถานกงสุลกิตติมศักดิ์มาดากัสการ์ประจำประเทศไทย
52.	มอริเชียส	สถานเอกอัครราชทูตมอริเชียสประจำแอฟริกาใต้ อินเดีย
53.	เซเชลส์	ขอวีซ่าได้ที่สนามบินเซเชลส์